

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Jelenkor 60

- BERTÓK LÁSZLÓ versei 1029
ORAVECZ IMRE versei 1032
MARNO JÁNOS versei 1035
SZIJJ FERENC verse 1038
GRECSÓ KRISZTIÁN verse 1043
SCHEIN GÁBOR versei 1046
TÓTH KRISZTINA verse 1048
KOVÁCS ANDRÁS FERENC verse 1049
TOLNAI OTTÓ: S azt súgja, sün (*próza*) 1052
Kész regény 2.0 (*Poletti Lénárd emlékiratai*) (*A részletet közreadja SZILASI LÁSZLÓ*) 1057
NÁDAS PÉTER: Ötnyelvű üzenettel (*Radnóti Miklós verseinek francia kiadásához*) 1065
GARACZI LÁSZLÓ – NAGY ILDIKÓ NOÉMI: Hullámzó horizont (*részlet*) 1071
DARVASI LÁSZLÓ: Sárga locsoló (*novella*) 1076
MÉHES KÁROLY: A házba vissza (*novella*) 1084
SZVOREN EDINA: Dinnyemag (*novella*) 1089
KISS TIBOR NOÉ: Ha léteznek még otthonok (*regényrészlet*) 1093
KUKORELLY ENDRE verse 1098
VÖRÖS ISTVÁN versei 1101
KERESZTESI JÓZSEF verse 1103
TURI TÍMEA versei 1105
TÉREY JÁNOS: Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba (*két Ibsen-átírat*) 1107
MELIORISZ BÉLA versei 1110
MOHÁCSI BALÁZS versei 1112
PARTI NAGY LAJOS: Annotált félszép (*hét a hatvanból;*) 1114

*

- NAGY IMRE: Sziget és oázis (*Várkonyi Nándor és a Sorsunk*) 1122
P. MÜLLER PÉTER: Engem nem érdekel a színház 1131
WEISS JÁNOS: Első találkozásaim a Jelenkorról (*Emlékek és újraértelmezett emlékek*) 1134
CSUHAI ISTVÁN: Szobor és képe 1140
HAVASRÉTI JÓZSEF: Egyszerű formák (*Két korszak, két szobor, két szobrász*) 1144
TAKÁTS JÓZSEF: Feljegyzések (2015) 1149
CSORDÁS GÁBOR: Arlésienne 1154
SÁNDOR IVÁN: „Hol mindent elborít az ősi köd” (*Füst Milán külön útja*) 1162

2018

OKTÓBER

JELENKOR

LXI. ÉVFOLYAM

10. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
GÖRFÖL BALÁZS, MOHÁCSI BALÁZS, PÁLFY ESZTER

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PARTI NAGY LAJOS, PINCZEHELYI SÁNDOR,
SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ,
VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére.
Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelte válaszböveletben vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Dél Takarékszövetkezet 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

Szerzőink

- Bertók László** (1935) – költő, Pécssett él.
Oravecz Imre (1943) – költő, műfordító, író, Szajlán él.
Marno János (1949) – költő, műfordító, Budapesten él.
Szijj Ferenc (1958) – költő, író, Budapesten él.
Grecsó Krisztián (1976) – költő, író, Budapesten él.
Schein Gábor (1969) – költő, író, esszéista, irodalomtörténész, Budapesten él.
Kovács András Ferenc (1959) – költő, Marosvásárhelyen él.
Tóth Krisztina (1967) – költő, író, műfordító, Budapesten él.
Tolnai Ottó (1940) – költő, író, Palicson él.
Szilasi László (1964) – irodalomtörténész, író, Szegeden él.
Nádas Péter (1942) – író, Gombosszezen él.
Garaczi László (1956) – író, Budapesten él.
Nagy Ildikó Noémi (1975) – író, műfordító, Budapesten él.
Darvasi László (1962) – író, Budapesten él.
Méhes Károly (1965) – író, költő, Pécssett él.
Szvoren Edina (1974) – író, Budapesten él.
Kiss Tibor Noé (1976) – író, a *Jelenkor* tördelőszerkesztője, Pécssett él.
Kukorelly Endre (1951) – költő, író, Budakalászon él.
Vörös István (1964) – költő, író, műfordító, Budapesten él.
Keresztesi József (1970) – író, kritikus, Pécssett él.
Turi Tímea (1984) – költő, kritikus, szerkesztő, Budapesten él.
Térey János (1970) – költő, író, műfordító, Budapesten él.
Meliorisz Béla (1950) – költő, tanár, Pécssett él.
Mohácsi Balázs (1990) – költő, kritikus, a *Jelenkor* és a *Versum* szerkesztője, Pécssett él.
Parti Nagy Lajos (1953) – költő, író, Budapesten él.
Nagy Imre (1940) – irodalomtörténész, kritikus, Pécssett él.
P. Müller Péter (1956) – irodalomtörténész, kritikus, Pécssett él.
Weiss János (1957) – filozófiatörténész, Pécssett és Szűrön él.
Csuhai István (1961) – kritikus, az *Élet és Irodalom* szerkesztője, a *Jelenkor* egykori főszerkesztője, Budapesten él.
Havasréti József (1964) – kritikus, Pécssett él.
Takáts József (1962) – eszmetörténész, kritikus, Pécssett él.
Csordás Gábor (1950) – költő, műfordító, a *Jelenkor* Kiadó alapítója és szerkesztője, 2015 óta többnyire Nyugat-Európában tartózkodik.
Sándor Iván (1930) – író, esszéista, Budapesten él.
Thomka Beáta (1949) – irodalomtörténész, kritikus, Pécssett él.
Szolláth Dávid (1975) – irodalomtörténész, az MTA BTK ITI tudományos munkatársa, Pécssett él.
Tompa Andrea (1971) – színikritikus, író, a *Színház* főszerkesztője, Budapesten él.
Krupp József (1980) – klasszika-filológus, kritikus, Budapesten él.
Kálmán C. György (1954) – irodalomtudós, kritikus, Budapesten él.
Kisantal Tamás (1975) – irodalmár, Pécssett él.
Melhardt Gergő (1993) – kritikus, Budapesten él.
Deczki Sarolta (1977) – irodalmár, filozófus, kritikus, Budapesten él.
Görföl Balázs (1984) – kritikus, a *Jelenkor* szerkesztője, a PTE Esztétika és Kulturális Tanulmányok Tanszék oktatója, Pécssett él.

THOMKA BEÁTA: Regényfikció vagy tényfeltárás? 1165
SZOLLÁTH DÁVID: A *Magasiskola* öt olvasata 1169
TOMPA ANDREA: Folyóirataim 1175

*

KRUPP JÓZSEF: Herbsttan és körterreise (*Parti Nagy Lajos: Létbüfé [őszológiai gyakorlatok]*) 1179
KÁLMÁN C. GYÖRGY: Valami helyett (*Szvoeren Edina: Verseim. Tizenhárom történet*) 1186
KISANTAL TAMÁS: Gesztenyeszív és hájas pogácsa (*Garaczi László: Hasítás [egy lemur vallomásai 5.]*) 1189
MELHARDT GERGŐ: A boldog feltámadás reménye alatt (*Térey János: Káli holtak*) 1197
DECZKI SAROLTA: Könyvtár Szarajevóban (*Szilasi László: Luther kutyái*) 1202
GÖRFÖL BALÁZS: Történetek az eksztázisról és a földi szerelemről (*Pályi András: Gyász és gyönyör*) 1207

---

*Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg.
Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.*

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. –
Filter Kultúrkávéház, Színház tér 2.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, VI., Andrássy út
45. – Magvető Café, 1074 Budapest, Dohány
u.13. – Líra Zrt. Rózsavölgyi Zeneműbolt, 1052,
Budapest, Szervita tér 5.

A LIBRI alábbi budapesti és vidéki könyvesbolt-
jaiban:

Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota

Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

BERTÓK LÁSZLÓ

Most, hogy már magad is

(Firkák a szalmaszálla)

A nyár

*Egy villantás, ha látsz még, vagy annyi se már,
észre sem vesz, elsuhan melletted a nyár.*

Mintha, 1

*Hónapok óta, mintha vasárnap délután...
Becsukódik a naptár, s nézel magad után.*

Mintha, 2

*Mintha kerülve az érzékek világát,
a börtönséta nagy köreit járnád.*

Mesteri kéz

*Nem te, mesteri kéz forgatja a filmet.
Éled, mesélgeted, akkor is, ha nem megy.*

Látókör

*Most, hogy már magad is, most látod, mennyi ember
jön-megy, botolog bottal vagy járókerettel.*

A gyógyító

*Csak beszélt, beszélt, s többet gyógyított rajta,
mint aki az egész patikát fölírta.*

A gyógyuló

*„Tárt karokkal, mint járnai tanuló gyerek,
ágytól asztalig már bot nélkül elmegyek.”*

Az anyját hallja

*Úgy dolgozz, mintha halhatatlan volnál.
Úgy imádkozz, mintha azonnal meghalnál.*

Mindenét fölteszi

*Sem a vak lázadásra, sem a felejtésre,
mindenét fölteszi a széttört egészszre.*

Csuhai István, Tolnai Ottó, Balla Zsófia, Bertók László és Parti Nagy Lajos a Jelenkor estjén a Művészetek és Irodalom Házában 2008. május 26-án
(Az 1987-ben alapított intézményt 2007 szeptembere előtt Művészetek Házának nevezték, az 1987 és 2007 közötti fotóknál az épületet a korabeli nevén említettük)

Szerkesztőségi életkép a '80-as évek első feléből. Balról jobbra: Pákolitz István, Csordás Gábor, Bertók László, Parti Nagy Lajos

Oravecz Imre Pécselt, a Művészetek és Irodalom Házában 2012. december 13-án

Öregség

Egy erdőben eltévedni,
 kenyéren, vízen élni,
 magas kamatra hitelt felvenni,
 családi fészeknek épült házban egyedül lakni,
 törlesztésképtelenség miatt kilakolttatni,
 benzines autóba dízelolajat tankolni,
 rossz vonatra szállni,
 érvénytelen menetjeggyel utazni,
 az utolsó buszt lekésni,
 szennyes inget felvenni,
 legjobb barátunktól elárultatni,
 nadrágunkat levizelni,
 krónikus székrekedésben szenvedni,
 éjjelente úgy izzadni, hogy pizsamát kelljen váltani,
 összeférhetetlen szomszédot kifogni,
 szerelmi bánatunkban meghalni akarni,
 öngyilkosságot megkísérelni és túlélni,
 imádottunkat hatvan évvel később ruhátlanul viszontlátni,
 gyerekiünket válás következtében elveszíteni,
 alvajárónak lenni és a tetőn mászkálni,
 1970-et írni, és nem kapni útlevelet,
 turistaként Észak-Koreába utazni és kényszermunkatáborban kikötni,
 kivándorlás mellett dönteni és a célországban nem találni szponzort,
 azt álmodni, hogy menekülnünk kell, de nem engedelmeskedik a lábunk,
 kórházba kerülni és ellátatlan maradni,
 azt hinni, hogy halálos betegek vagyunk, és valóban azok vagyunk.

Háló

A vakolat a nyugati oldalon,
 ahol legjobban veri a nap, az eső,
 a téglák illesztését követve
 és szabályos négyzeteket alkotva megrepedezett,

*úgy fest, mint egy háló,
melyet az idő dobott a házamra,
és befogta vele.*

Öregek

*A fiatalok nem szeretik az öregeket látni,
mert az elmúlásra emlékeztetnek,*

*az öregek tapintatlanok,
nem bújnak el,
nem kémélik meg őket a látoánytól.*

Szanálás

*Eldobozoltam kisfiam régi játékeit,
és a szemétkébe dobtam a töröttet, a hiányosakat,*

*kissé olyan volt,
mintha temettem volna őt.*

Ellentmondás

*Bárki anyát kérdeztem,
fáj-e,
hogy gyermeke nem marad örökké aranyos, vidám kis lény,
hanem gondterhelt, szenvedő felnőtt lesz belőle,
mindig ezt a választ kaptam:
dehogy, ez az élet rendje, ez természetes,*

*a halál is,
mely felé magzatuk menetel,
ahhoz mégis másként viszonyulnak.*

Halottak napja

*Már legalább nyolcszáz olyan sír van a temetőben,
melynek lakóját ismertem.*

Vénség

Nem különbözik egymástól lényegesen az ébrenlét és alvás.

Vas István

Freskó

*Egy elkínzott arc, visszahúzódná
csonthéjjal ölelt, lány testüregébe;
valamiért nem megy neki, neki kell
újra rugaszkodnia, elrúgnia
magát a kínzó tekintetektől,
az övéitől és a személyzetétől,
amely az övéit most is szemmel tartja;
a mennyezeten egy tócsákat kerülgető
alakot követ a kamera, a sár
sokszor nyakig érhet, elhagyott ipar-
vidéki táj, Tarkovszkij hívei
érezhetnék otthon magukat benne. Nincs
ebben semmi szégyellnivaló. Sem
abban, ha másod-, illetve harmad-
naposan kikotródnának belőle.*

Semmit a világon

Haninak

*Beálltam a pénztárnál a sorba, és
báméskodtam. Elrévültem. Salvador
Dalí, a pojáca bajuszú, katalán
festő Elfolyó vízcsap című képére
esett a pillantásom, amiről
álmodni álmodhattam éppen, nem is
keveset, ám a valóságban még
hallani sem hallottam róla semmit.
Semmit a világon. A kép nem festett
rosszul a túlvilágított szupermarket
késeket kínáló gondolóján, két-
három sorral odább az én soromtól.
Haladtunk szépen, nem azt mondom, csak egy
facsaró érzés kezdett a testemben
elhatalmasodni, s lassan kikezdeni*

*a lelkemet is, melyet máskor nem-
igen szoktam a testemen kívül
külön érezni. Illetve belül. De
tetszett a vízcsep, akárhogy nézem, kis
híján sírova fakasztott, hogy nem hagyja
magára azt, amit alkalmi kezek
kívánságára kienged magából. És
közeledvén a pénztárgéphez, már
azt is mélyen sajnáltam, hogy a gondolat
magát megint lekéstem. Mert a szívem
oda húzott volna, ha idejekorán
nem ernyed el, és rándul rémülten
sietve össze.*

Rövidre fogva

*„Korsaját míg telemerítette,
Rám nézett át; aztán ment sietve.”
Petőfi Sándor: A Tisza*

*Őszül a szóke Tisza. A homokpart
üres és szürke, szemközt a természetes fűz
loncsosan, véznán csügg a folyóvízbe,
délután hatkor, távol az úti-
társaktól; de azért látszanak, foltot
alkotnak, belemerültek valami
eszmecserebe. Gombolyagukból úgy
érezik, haláltusáját vívoja élő-
beszédük. Amit tudni lehet, mondják,
az csak a jéghegy csúcsa. S a csúcsot
a csúszómászók tartják. A Szentírás
legalja. Percről percre komorabb
képét mutatja a híd is a folyó
fölött, mintha egy emberbőrből készült
felöltöt viselő alak kelne épp
át rajta, lassú és valahogy mégis
élénk tempóban. Mintha üzenetét
fogná rövidre: Ideje, emberek,
szedelőzködni! Magyarán, vége az
emlékkirándulásnak, irány a fa-
ház, a kertben, a Holt-Tisza ágában.*

*A kert tele egy kislány sírásával,
vigasztalhatatlannal, s rajzásával
Dürer Szarvasbogarának.*

Változat Uri Asaf A múlt hangja című versére

*A halál alá néztem.
A járószint alá.
Onnan szűrődött fel a lépések zaja.
A lépteidé.
Ahányszor megtorpantál,
a múlt hangja is elnémult.
Most a krétairást tanulom;
csikorduláskor mintha a kezedet
hallanám tördelni.*

Másnap

Bartók Imre Jerikójára

*Kérsz egy falást a bánat
tokaszalonnájából?*

Kérek, igen.

És félsz, hogy nem kelsz fel másnap?

Félek, igen, hogy nem.

Pedig örömmel kelnél fel másnap?

Nem, kelletlenül kelnék.

Nyolc kormozott üveg

1

*Egyre több a tükör a házban,
de a sötét sarok is,
ahol percekig állhatok észrevétlen.
Seprűnyéllel ütöm ki az égőket
a csillárokból, amikor senki se látja,
de mindig csak egyet, mintha magától
robbant volna szét éjszaka
az áramingadozástól.*

*Állok a sarokban, és valaki elmegy
előttem, csóválja a fejét
egy régi mulasztás miatt.
Én is csóválhatnám az enyémet,
talán le is szakadna rólam,
és magában élne tovább valahol,
ahol nem ismerik. Elég lenne
a szomszéd utcába elgurulnia.*

2

*A tükör a bizonyíték, hogy létezem,
és legalább kettő van belőlem,
de az egyik nem hasonlít rám,
a másik meg túlságosan is,
megijed egy bútorsaroktól, bánatában
vigasztalhatatlan, de egy távoli
napfogyatkozás híre jobb kedvre deríti.
Egyet lépek, és nem vagyok.*

*Vagy csak úgy, hogy lezuhan a csillár,
szétrepülnek a láncok, a kampók,
a lakatok, összetörnek a kristálygömbök
és üvegcseppek, az asztalon is minden,
a vendégek kirohannak a szobából.
Aztán visszajönnek, nem néznek*

*se a mennyezetre, se az asztalra, úgy kiabálnak
tovább, mintha mi sem történt volna.*

3

*A padláson nyaralok szélfúttá,
rojtos női ruhák között
villámbeutalóval; nehéz a kezem.
A magas, szinte hatósági csendben
hallom a rejtőzködő közönség ritka
motozását, ők sohasem nyaraltak,
akkor most nézik, szörnyű lehetőség,
ennyit értek kimondatlanul.*

*Hirtelen megérezem, hogy valami
homályos szerződésbe kellene
foglalni ezt a hangulatot,
kinek tartozom vele, félig papírra,
félig porba írva, bár javulásra
fokenként sincs remény. Minden
lelki erőfeszítésből végül csak
mértéktelen testi pazarlás lesz.*

4

*Senki se látja, hogy egy kocka
vagy máskor egy téglatest
legfőbb sarokpontját jelölöm ki
mindig, ahol éppen állok. Integetnem kell,
hogy nem a szomorúság a nehéz,
hanem csak a zászlóval útrakelt
asszonyokat és a kompon érkező
férfiakat akarom egymástól távol tartani.*

*Nem jó a találkozás, ha valaki
mások előtt túlzásra hajlamos
evésben, öltözködésben
és hangulata kifejezésében.
A többiek hasonlóságában nincs
értelem, egymás titkos szörnyeként
többet segíünk egy későbbi tudománynak,
hogy általános tilalmakat találjon.*

5

*Már ahhoz is sokat kell felejtenem,
hogy ki tudjak lépni a házból.
Múltat, jövőt; elrontott találkozásokat
és elém kanyarodó tévedéseket.
Vártak volna tőlem valamit, gondoltam is
valami kicsire, de ők jóval nagyobbra
számítottak, mint aztán később kiderült,
amikor már vérezen mindegy volt.*

*Pedig ki kell mennem az utcára,
hogy lássak valami mást is azon kívül,
amit én toltam a helyére a vállammal
ezelőtt tíz vagy húsz évvel.
Lássak egy hirdetőoszlopot, reklámot
a legnagyobb félelmeimmel, és mi az ellenszer,
díszmenetet lejtőn, fekete-fehérben,
csupa redukált személyiség.*

6

*A fáradtság ingó pontját, de csak
a nézéstől, nem is a futás a szobák
legmélyére, azt eltalálni, zászló
nem kell. Milyen nap süt éppen,
fakó vagy ezüst, sakktábláról olvassák
a káromkodást, az anyai oldalam
elnyomja az apait. Süllyedő létrán mászom
felfelé, hamis vendégek integetnek.*

*Önálló dolgok, mintha csupa
kis szélmalom közlekedne az utcán,
nézem őket egyenként, és nem tűnnek el,
még csak el se halványulnak
az óraiítésre, amely talán a keleti
mágnesesség és a négy sarok felől terjedő
alágyúródés miatt ilyen szabálytalan.
Honnan visznek, az is mindig változik.*

7

*Csak a szemem megmaradjon,
és az a kicsi, amit lát.
Színekből elég annyi, hogy étvágyam*

*még legyen a megszokott ételekhez,
emberekből az a két-három közeli,
de ők se kérdezzenek, mert nem látom
tisztán, hozzám beszélnek-e,
vagy egy idegenhez a sűrű kertben.*

*Én már pontos nevekre és tankönyvi
formákra nem vagyok kíváncsi,
úgyis tudom, hogy ebben az ingyen
valóságban több a zavaros dolog,
mint a harmonikus, de látszatra
az egész mégis jól elműködik,
főleg ha magára hagyom az utolsó
pillanatig egy billegő sámliról.*

8

*Egyre furcsább lesz a világ. Egyre
többször és egyre több helyen történik
valami sosem volt vagy eddig
elképzelhetetlen, és végül ki fog derülni,
hogy ilyen civilizáció, mint a miénk,
tényleg nem lehet még egy az egész
világegyetemben, mármint ebben,
mert mondják, hogy van talán valahol*

*egy másik is, ahol minden fordítva van,
jobb és bal, pozitív és negatív,
ott az értelmes lények csak megvonják
a vállukat egy olyan hírre, amely nálunk
egész napos feltűnést keltene,
de egy utcai pofozkodásra összefutnak,
lefilmezik gömbkamerával, és felteszik
minden interaktív háztetőre.*

*Nincs olyan lehetetlen és félelmetes
dolog, ami hét vagy hétszer hét év múlva
vagy néha rögtön ne valósulna meg,
pedig a legnagyobb semmiből lett kitalálva.
Előbújik a faliórából egy négy láb hosszú
kígyó, seprűnyéllel nem lehet, csákánnyal
kell agyonverni, de az órát utána már
hiába húzzák fel, nem indul el.*

*Az áruházi parkolóban egy börtönírnok
mindenkitől elkéri a vonalkódot,
hogy majd abból ő meggazdagszik.
Az autópálya egyik pihenőhelyén
egy fehér bohóc óvszert osztogat,
de a vihar első jelére futásnak ered.
Meglátnak a járdán egy fej nélküli embert,
tántorog, kis híján elesik,*

*de nem állnak meg, csak rádudálnak.
A meccs után a mérges szurkolók
a futballbírókat disznóólba zárják.
Egy zsoké futam közben tudja meg,
hogy a szeretőjének megjött a vérzése,
meg volt beszélve, piros kalap vagy fehér kalap.
Megrohamozzák a palotát a fesztiváligazgatók,
a sánta énekes a hátsó kapun menekül.*

*Újév hajnalán a város közepén,
a vígalmi negyedben kitör egy vulkán,
egymás ellen fordulnak az országban
az állatok és az emberek, változások
lesznek a nemzetek között az egész
földkerekségen, hatalma teljében leköszön
egy uralkodó, és vidéki kaszinókban dobálja
bele a játékgépekbe a pénzét, de nem nyer soha.*

*Tevék isznak a Dunából, a kikiáltó kertjében
a tél közepén kék bogyót terem az almafa,
a miniszterre bajt hoz egy örömlány,
a pápa attól retteg, hogy egy spanyol
újságnál jelentkeznek vér szerinti gyermekei,
pedig nem is volt nővel soha, leváltják
a győztes hadvezért és a két szárnyfutárt,
kis lábú nőt neveznek ki főtapsolónak.*

*Látom már, mit akarnak, csak még várják,
hogy ne nézzek oda; port fújnak rám
egy régi könyvről, erős fényű zseblámpával
vakítanak el, papírzacsokot durrantanak mögöttem,
meglobogtatnak egy rendkívüli utalványt,
kéregetőt küldenek hozzám bonyolult történettel.
Álarcos felvonulást akarnak az ablakom alá,
senki ne tudja, melyik vagyok én.*

Mint akinek hagyaték

*Mint akinek hagyaték az árnyéka,
És gönce, miben utcára léphet,
Feslett utazótáska rég emésztett konca,
Mint akinek hegekről ismerős
A térkép, mit elfeküdt,
Kinyúlt bőrként hord magán,
És a sérthetetlen élet
Aura-ábrándja dugába dőlt,
Mint akinek kézzel írt végrendelet a délutánja,
És most a saját fogyatékában,
Akárha sejtjei koldusa lenne,
Önmagát keresi,
És ahogy az utcán látta,
Önnön bajában turkál.*

*De nincs olyan cété, se emer,
Ami az öngyűlölet vagy -sajnálát
Őszülő salakjával el tudná hitetni,
Hogy már nem elég egy szikra.
Meddig hittem én is, a kevélység
Elzálogosított szolgája,
Hogy meghatároztam magam,
Nem üres zsolozsma rólam a leltár,
De mára csak a szégyen
Zselével kengetett sebhelye maradt,
Hogy valaha könnyedén beszéltem
A távlatról,
Ami emberi szívvel felfogható.*

*Gyónok a mindenható istennek,
Gyónlak titeket is, testvéreim,
Sokszor és sokat vétkeztetek,
És látom bennük,
Mint őszi verejték kerek csöppjében,
Az én igen nagy vétkeim.
Gondolattal csináltátok,
Szóval, cselekedettel és mulasztással,
És az én vétkem,*

*Az én igen nagy vétkem
Meg úgy fülel bennük,
Ahogy esti gépek dübörgése kuporog,
Fájdalomcsillapító nélkül,
A kórházi mosoda hajnali hallgatásában.
Ahogy az üres infúziós zacskó
Ringadoz az állvány menny-magasában.*

*Akik felfuvalkodottak,
Azok helyett félek.
Akik nem félnek,
Azok helyett megalázom magam.
Akik csak úgy emlegetik,
Kimondják a főnevet, és semmi,
Megint kimondják, és megint semmi,
És ekkor nem a semmit látják,
Azokért sírok szakadatlan.
Hiszen kicsap a szájukon
(mint gyomorból a formalinszag,
ha bivalyerős a branülbe adott antibiotikum)
A dölyf.*

*És aztán jön,
Bogyog föl,
A reménykedés ragályos televénye alól,
Kibújik a valamikbe vetett hittel
A lélek murvás üledékéből,
Jön a hit hipó-felhős délibábjával,
Magára is veszélyes,
Izzad, mint egy téveszme,
Miszerint a születésért cserébe,
Ellenértékül,
Csak mert a napok sora,
Így vagy úgy,
Imával, jógával,
Gyerekekkel, hagyománnyal
Becsben lenne tartva,
Bármilyen jár.*

*És akik azt hiszik, kinevették,
Hogy nevettek rajta,
Nem félnek tőle,
Ők csak, mondják aléltan,
A családjukat féltik
(a kitalált jóságra, mondja majd egyszer
Szent Ágoston, nincs mentség),*

*Áldassanak milliószor,
Legyenek ők tudatlan, alávaló szentek,
Mint akinek bizomány a lélegzete,
És sohasem tudják meg,
Hogy ő soha, de soha sincsen kinevetve,
És nem azért, mert elvileg
Lehetetlen lenne bármit is gondolni róla,
De mert, ha egy egészen
Kicsit is közel kerülsz hozzá
(neki még a karján sem bizsergeti
a szórt a találkozás végleges elektromossága,
de te már jobban egyedül vagy,
mint aki foganni készülsz),
Semmi másra többé
Nem tudsz figyelni.
Csak magadra.*

Martyn Ferenc képzőművész és Amerigo Tot találkozója Pécsen,
középen Takács Gyula

Hogy élek még

*Hogy élek még, tiszta véletlen.
Ébredéskor, ha szobámba tűz
a nap, és tükröt tör, mint jeges
hógolyóval gyerekkoromban
én a templomablakot,*

*néha mégis megköszönném,
ha volna kinek. Az ablak
betört, én elszaladtam,
mint rémülten később annyiszor
önmagam elől. Ki tudja,*

*közben mi halt meg bennem,
és mi éled most új életet kívánva.
Hogy lélegzem, már az is
a véletlenek négyszögesítése.
Minden más ajándék, mit a halandó*

*magának adhat, semmiség a porladó
semmiségnek. Indulj hát, mondom
magamnak, de csak toporgok leszegett
fejvel kérdéseim szelében. Szabad
vagyok már, és mégsem vagyok szabad.*

Ne vegyen rajtunk erőt

*A forráságot odakint bögrékből isszák.
Emlékszünk a medencében kioldott
melltartóra, a fájdalomra a kamasz
herékben. Rég volt. Hogy ne vegyen
rajtunk erőt a kétségbeesés?*

*Ezüstnyíl volt bennem a vágy a melleid után.
Most kilyukasztott tüdővel fekszel,*

*nincs hangod, a hasad akár egy üstdob,
csupa víz, az arcod sárga, rossz szagod van,
és a melled úgy lóg, mint egy százéves*

*öregasszonyé. Halni készülsz, pedig
ötven sem vagy még. Nincs egy tenyéryi hely,
amit nem rág benned a rák. Halj meg
minél előbb. Sivár és parttalan a szenvedés,
még Jézus is elhagyottnak érezte magát,*

*hát akkor mit szöljünk mi? Itt ülök
az ágyad szélén, és nem tudom, hová
érkezik ez a délután. Vigasztalni próbállak,
de szerencsére hamar jelzed, ne tegyem.
Odakint fiúk és lányok bögrékből isszák*

*a forróságot, a fiúkon feszülnek az izmok,
a lányokon spagettipánt, és én csak azt tudom,
miközben fogom a kezedet, hogy lesz még
nélküled és nélkülem millió ilyen csodaszép,
ilyen egyetlen augusztusi délután.*

Makay Ida a folyóirat alapításának 40. évfordulóján,
1998. november 3-án a Művészetek Házában

Völgyút

*Két kővel mentem futni,
mindkét markomban egy-egy,
mert a múltkor a lejtőn
kutyák jöttek nyomomba.*

*Az út most néptelen volt.
A völgyekben sötét lett,
homorú búzatáblák
dőltek a ferde fénybe.*

*Futás közben tűnődtem,
vajon hogy szántanak lent,
a holdkráternyi teknőn
hogyan kelnek át a gépek.*

*Alig volt forgalom már.
Karjaimat kitártam,
kezemben nagy kövekkel,
mintha súllyal repülnék.*

*Próbálgattam, hány percet
bírok, hány szárnycsapással.
Gyerekes mozdulat volt,
kikerült egy-egy autó.*

*Nem tudták, mit csinálok,
sapkás nő a hegyek közt,
fut, mintha integetne,
kezében valamit tart.*

*A falu messze volt már,
egyre mélyebb homály lett,
egyre kisebbnek láttam
magam az út szalagján.*

*Oldalt a lemenő nap
végigfésült a fákon,*

*árnyékom ráborult a
felcsillámló betonra.*

*Hirtelen nagyon csend lett.
Hatalmas volt az árnyék,
a hűlő levegőt egy
óriáslegő ölelte.*

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Függetlenek Szalonja. Hommage à Henri Rousseau

Henri Rousseau: La Liberté invitant
des artistes à prendre part à la 22ème
exposition des Indépendants, 1906
(Tokió, Modern Művészet Nemzeti Múzeuma)

*A Független Művészek Független Tárlatát ma
Nyitják meg művészi s történész ténybeszédék –
Tudós népünnepéllyel műértők föllobognak.*

*Nemzetköz' zászlaik majd fölvonják, hogy levonják
A konzekvenciákat, az összeset s a végsőt –
Mindenki kultúrember, független, ősművész, sőt!*

*Fegyverre honfiakkal rezesbandák recsegnek
Hátul... Hős hímoroslány elül hasal meredten,
Törvénytáblákra mancsol tupírozott sörénnyel –*

*Seregszemlét figyelmez szemöldje, tömpe körme,
S a Független Művészek hadrendbe szervezetten
Türelmi sorban állnak – hosszán, fegyelmezetten,*

*Fejük mélyen lehajtoa, megnémult lúdmenetben,
Független műveikkel hónuk alatt csoszogván,
Függetlenül vonulnak – a Független Szalonnak*

*Központilag kiképzett, előnyös helyezésű,
Fő pótbemutatóhoz, holott mellékesen mind
Függetlenül belépnek a kor bő asztalához –*

*Független képük is nagy kiállításra adni...
A tabló szinte teljes, mint érettségi múltán,
A bálba ballagóban – minden rendben megy. Aztán*

*Kifestős égre fölleng a Vámos Henri Rousseau
Parádés víziója – a szárnyatag Liberté!
Verdes, picit libeg még a Független Művészet*

*Nemtónyi védnökéül – s az Ész lány légtérén át
Elszáll naiv Szabadság, Egyenlőség, Tehetség,
Testvériség, satöbbi... És száz Független Újság*

*Egyforma, szürke szókkal a szent hírt harsonázza!
A Független Művészek Független Tárlatát ma
Nyitották meg – s ma zárják. A zárórást kivárho*

*Vesz kezdetet csak extra, exkluzív esti program –
Csoportok, nagycsaládok kiválasztott szakértők
Nyomán s vezérletével gyűlnek tárlatvezetni...*

*A Független Szalonban nyitott, szabad projektként
Beindul, elkövetkez – közlátogatható lesz
A Független Művészek Független Éjszakája.*

*Hol megtekinthető szűk termek falán szögekre
Akasztva, fölrakottan több független remekmű!
Sikertörténet ez – tán túlzásfolt, bár a tárlat*

*Független tárlatot nyit, kulturnyik műteret... Már
Kapuk, falak kilincsén, bezárt ajtók mögött is
Függ független művészet – s független műveikkel*

A Független Művészek is fölfüggesztve függenek.

Budakeszi, 2018. szeptember 14-én

Tóth Krisztina, Garaczi László, Stanka Repar és Kukorelly Endre a II. Pécsi Irodalmi Fesztiválon a Művészetek és Irodalom Házában 2010. május 6-án

Parti Nagy Lajos, Ágoston Zoltán és Esterházy Péter a volt Tivoli Színházban rendezett *Jelenkor*-esten 2015. január 21-én

S azt súgja, sün

Éjszakánként, szerencsére szép, már-már nyári éjszakák ezek április végén, május elején, sünek érkeznek, sündörögnek kutyáink edényeihez a holdvilágban. Nehezen, soká kínlódva, fülemben a rádió dugójával alszom el, s már az álmok mélyrétegeiben leledzem, amikor is a kutyák felfedezik a jövevényeket, eszelősen csaholva egyet-egyét közrefognak, kotorékok ugyanis. Ha nem ébredek fel magamtól, Jutka megérinti vállam, s azt súgja, sün... Lassan tápáskodom fel, a napali ajtaján, melyet, csak most látom, ismét elfelejtettem éjszakára bezárni, a teraszra botorkálok, majd immár észhez térve, az udvarra, a kamrába sietek, kutyáim ne verjék fel az egész Orbánfalvát, ne az egész Pap Pál utcát; loholok szerszámaimért, a vaslapátért és a fémsöpűrűért. Hogy aztán hátrakanyarodjam a Pap Pál utcai kertkapu és a vízcsomó virágcserepekkel kamuflált bunkere között lévő két kutyaházhoz, melyek előtt a kutyák már végletekig hergelve magukat, önkívületben csaholnak. De van, amikor valahol máshol fogják éppen közre az ilyenkor már nagygyá dagadt, terhes sünöket. Persze ravaszodom, így-úgy cselezek, de végül is majd mindig meg kell küzdenem értük. Összevissza szurkálják magukat, mégis újra és újra megpróbálják szájukba kapni őket, elfutni velük előlem. Egy-egy pillanatra, ha netán megbotlok, volt már, amikor orra buktam, négykézláb másztam, netán ügyetlenebb mozdulatot vétek, megrettenek, még majd ezek a kis kotorékok is megharapnak, még majd ők is életemre törnek, mint tört volt a nagykutyám (nem tudom, ha a karomon lévő ér helyett sikerült volna átharapnia, mit megcélzott volt, nyakamon az ütőeret, hogyan folytatta volna a transzérolást, nem gondoltam tovább, pedig hát szükséges lett volna továbbgondolnom), legalább kesztyűt kellene húznom. Éppen a minap akadt meg a tekintetem az egyik rózsakaróra akasztott bőrkesztyűn, valahogy vastagabbnak tűnt, erősebbnek, emlékszem, a SZKALA kertészeti szaküzletben vettük, jóllehet, akkor ott a karón hirtelen egyértelművé lett, eredetileg nem kertészkedésre szánták, erősebb védőkesztyű, amilyeneket az öntödékben használnak, likai rokonunk, a városi öntödében dolgozott (ő öntötte kályhaezüsttel festett Tito-büszteimet), vagy tán még inkább valami kiszuperált krikettkesztyű lehet, illetve ha kissé megerősítenék, gondoltam, baseballkesztyűként is használhatnánk őket... Ha sikerül félrekergetnem a kutyákat, az éppen aktuális sünt a fémsöpűrűvel a lapátra gurítom, majd vigyázva, a kerítésen át, az egyik Pap Pál utcai füves sávra hajítom. Szép ívben ejtem – ejteném szinte. Ugyanis miközben kezem, lapátom kilendül, a tüskés zsák akárha már a hold felé röpülne, én hirtelen a kicsikért kezdek aggódni, nem élük túl a föld (Föld) ütését, noha valahol azt olvastam, olykor hat méterről aláesve sem sérülnek meg. Valamint hát attól is rettegek, valakit eltalálok, netán valamelyik hazafelé sétáló kedves szomszédot, netán egy relatíve gyorsan haladó vonulásból lemaradt migránst, eltalálok e nem mindennapi labdával, e nem min-

dennapi labdajátékban, s az a valaki, a kedves szomszéd, netán a valóban lemaradt migráns visszadobja nekem, dühösen arcomba vágja a tüskés labdát, hogy aztán, akárha semmi sem történt volna, kedves szomszédom, az elmaradt migráns majd bandukoljon tovább hazafelé, avagy a határ, a zsilletdrót, az O-függöny felé... És akkor máris látni vélem arcom, ami egy pillanatra, mintha központi metaforám, Michelet, a nagy történetíró Krisztus-arcát mutató vérző szitáját emelné magasba – a múltkor, Zsófi unokám születésnapján, a szabadkai Darabos-féle cukrászdába mentünk a gyerekekkel, s kikászálódva a kocsiból én nem a cukrászda felé indultam, hanem a szitás kirakatához, unokáim és Jutka már a cukrászda lépcsőjéhez értek, amikor észrevették, nem vagyok velük, közben elveszítettek, keresni kezdtek, mire Jutka visszamutatott a túloldalra, ott van a szitás kirakatánál, unokáim értetlenül néztek Jutkára, mit csinál a szitás kirakatánál, szereti nézni a kis rézszitákat, mondta Jutka humorosra fogva egy kicsit, szereti nézni a kis rézszitákat, kérdezték értetlenül unokáim, igen, mondta Jutka, biztosan vesz neked, Zsófi, születésnapodra egy, ahogy ő mondja, vakító, kis rézszitát, és valóban, azt akartam, venni egy kis, vakító rézszitát Zsófinak, aki különben éppen most költözik fel az egyik budapesti kollégiumba, ott fog magyar irodalmat és angol nyelvet tanulni, s milyen szép lenne, ha vinne magával egy kis, vakító rézszitát Budapestre, és azt a kis, vakító rézszitát felakasztaná kollégiumi ágya, asztala fölé, de a szitás nem volt nyitva, máris szaladtam át az úton Jutka és az unokáim után, ott nem messze attól a helytől, hol nemsokára elkezdik sütni a szelídgesztenyét Szabadkaország legszebb tűzijátékát produkálva, tán, tűnődött Olivér, be kellene tiltani a tűzijátékokat, igaz, a tűzijáték-maffia már olyan erős, lehetetlen betiltani, be kellene tiltani, és csak a szelídgesztenye sütését engedélyezni, eloltani mind a fényeket, és hagyni, hogy csak a gesztenyesütők üstháza sziporkázzanak, mert valóban némi problémát jelentett számomra, akár úgy is mondhatnám, megszenvedtem azt, hogy Zsófi unokám Pestre megy irodalmat tanulni, és tényleg azon törtem a fejem, el kellene látnom valami titkos, az irodalmat illető titkos dologgal, valami kabátbélésbe varrható mondattal, talizmánnal, talán valóban egy kis, vakító rézszitával, mert mindinkább úgy gondolom, Michelet metaforája meghaladja a nagy, a legnagyobb művészek, Rembrandt, Dosztojevszkij Krisztus-ábrázolásait.

Éjszakánként egy-két sün.

Tegnap kettő volt. Már visszafeküdtem, amikor újrakezdődött az egész. Most a Homokvár déli oldalánál cirkuszoltak. Jutka kapukkal, a Homokvár eredeti (100 éves) kovácsoltvas kapujaival óvott, két részre tagolt, majdhogynem titkos kis virágoskertjében.

Lapátra vettem a sünt, de most nem a hátsó utcai frontra dobtam, majd mindig oda dobom, csak ritkán az elülső, az orbánfalvi frontra, de mondom, most nem ezekre az oldalakra, frontokra dobtam, mert hát valóban frontok ezek, tán akkor sem túloznék, ha globális frontok részének minősíteném őket, ahol ilyen tüskés labdák, golyóbisok röpködnek, hanem a szomszéd szőlőjébe. Majd visszafeküdtem ismét. Mire az egyik kutyám átkapart a drótkerítés alatt, megtalálta az átdobott, irritáló, szúrós labdát, és folytatta az eszelős csaholást. Folytatta a játékot... A szomszédék szerencsére nem voltak itthon. Már Jutka is felkelt. Ugyanis ez a rész, Jutka kertje, valamint a szomszéd kis, szépen kezelt szőlője, a

Homokvár déli oldalán, éppen a hálószobánk előtt terül el. Jutka azt mondta, hozzam oda kétágú alumíniumlétránkat a benti padlásfeljáróból, meg a másikat, a kisebbet a kamrából. Odahoztam őket, a nagyobbikon felkapaszkodtam a kerítés fölé, a kisebbiken pedig, amelyet közben átemeltem a kerítésen, s ereszkedtem volna lefele, ha engedi a felső, több mint húsz éve kifeszített, noha már rozsdás, ám még mindig feszülő tüskésdrót. De nem engedte. Ugyanis csak akkor vettem észre, hogy pizsamanadrágom, közel súlyosan alácsüngő herémhez, hiszen éjszaka nem szorítom le őket, fennakadt a rozsdás tüskésdróton. Kínlódtam, miközben a létrák lassan süllyedni kezdtek a homokban, lassan eresztették rá nagy heréimet a szögesdrótra... Istenem, miféle kínzási eljárás, miféle koreográfia, fenn a holdvilágban. A karóba húzást észbontó precizitással leíró Ivo Andrić tollára méltó. Mit gondol rólam, ha lát valaki. Annál is inkább, mivel már történt itt egy betörés, felmásztak szomszédunk emeleti teraszára, betörték az ablakot (én azt hittem, a huzat csapta be, Jutka pedig azt, csütörtök van, a szemetesek törnek, mint gyakran szoktak, valami üveget a kukában), elvitték aranyholmijaikat, nagyon profi csapat dolgozhat errefele, van utca Orbánfalván – kezdjük így hívni immár nemcsak az egykori, Orbán-keresztnél kezdődő Pionír sétányt, hanem a vasúti síneken innen eső egész részét Palicsnak –, ahol már minden házba betörték, van olyan ház, ahová már többször is, de aztán a szomszéd riasztórendszerrel szereltetett, amely minden biztonnyal most is be lehetett kapcsolva. Rettegni kezdtem, beindul a riasztórendszer, és a rendőrség itt talál fennakadva a szögesdróton. Itt, hadonászva a holdvilágban. Még majd azt hiszik, a határzárát akartam átvágni. De Jutka, rántva egyet pizsamanadrágomon, heréimet tenyerével megemelve, ügyesen kiszabadított. És végre átkecmeregtem. Igaz, odaát is nehezen mozogtam, lévén hogy, mint egy kottásfüzetben, a szőlő sorai is a seregélyhálót tartó bonyolult vasvázon átvezetett drótokon futnak. Elkaparintottam, átadtam a kutyát. Majd odahozva a lapátot és a drótsöpűrőt, a sünt most oldalt dobtam ki a Pap Pál derékszögben megtörő, nyugis, mohás, füves, szinte ligetszerű részére. Kedvelem ezt a kis elkülönülő részét a Pap Pálnak, ha látom, mint most is a holdvilágban, mindig kedvenc szerb költőm, számomra alig elviselhető szavai jutnak eszembe:

Želeo sam da živim na izvestan način negde.

Szerettem volna bizonyos módon élni valahol.

Igen, alig elviselhető, mert én is *Szerettem volna bizonyos módon élni valahol.* Ahol, mint a vers előző, legszebb sora mondja:

Krajnji zanos je mahovina.

Hol a végső lelkesedés (révület?) a moha.

Fél óra is elmúlt, mire valahogy magam is visszaevickéltem. Átemeltem, helyére raktam a szerszámokat, helyére a két létrát.

Különös, morogtam immár harmadszor vackolva be az ágyba, Újvidéken, a Virág utca 3.-ban is így múltam tavaszi-nyári éjszakáim. Birkóztam vizsláimmal – előbb egy magyar vizslánk volt, amely se szó, se beszéd elhagyott bennünket, majd pedig a telepi idős szobrásznőtől kaptunk ajándékba egy német mada-rászt. Az idős szobrásznőtől, kinek egyik főműve, a Brüsszelben díjazott, napozó két bronznéike éppen itt látható a palicsi tó partján lévő parkban, közvetlenül a

barométer kis pavilonja mellett. Persze mikor megajándékozott bennünket nevetlen süldő kutyájával, még nem tudtuk, Palicsra költözünk, itt próbálunk majd bizonyos módon élni, itt próbálunk majd megöregedni, meghalni. Azok a vizslák, ha megfogták a sünöket, tényleg nem engedték el őket, a szó szoros értelmében rájuk kattantak, muszáj volt sünöstül vizes vödörbe dugni a szűrős, élő labdára görcsölt, csapzott fejüket, hogy aztán a Virág utcára hajigáljam nagy ívben őket. Több mint 20 évig. Hihetetlen, de egynek sem sikerült felfedeznem a fészket. Igaz, mostanság, úgy sejtem, a hátsó terasz mögé zsúfolt tűzifa alatt tanyázhatnak, lévén hogy már évek óta tapasztalom, több arrafele a lila döglégy, mint kellene... És lám, immár Palicson is ezt teszem, szintén már több mint 20 éve. Fél évszázada dobálom a sünöket a holdvilágban. Miféle abszurd labdajáték. Ha nem a migránsoknak mutogatom az útirányt a határsávban, inkább éppen hogy nem mutogatom, csak hadonászom, mint Anna Pavlova, a szovjet hadsereg forgalmistája hadonászott volt kis zászlaival Berlin felszabadításakor (emlékszem, gyerekkorunkban Kecsenovics azt bizonygatta, pontos információi vannak, valóban a neves balerina, Anna Pavlova volt a Berlinbe özönlő, a szétlőtt-szétbombázott Berlint felszabadító szovjet katonák első forgalmista katonarendőrije, aki *A hattyú halálát* eltáncolta, akiről, teszem most hozzá, az egyik legszebb szerb esszét írta volt Isidora Sekulić, vagy annak a lánya volt az, de őt, mint a DR BRENNER pszichiátria könyvtárosától megtudtam, nem Annának hívták), ha nem a migránsokkal játszom gyephokiba oltott baseball-játékunkat, mert újabban már én is edzősködöm, lévén hogy végül is csak egy csapat maradt, az AFGÁN AGARAK, akkor, lám, mint egy örült, a sünök szűrős labdájával hajigálózom a holdvilágban, akárha a szűrős határzár felett... Az emberek, ha látnak, biztosan azt hiszik, az agyamra ment a migránsoknak szervezendő gyephoki (gyephokival keresztezett krikett, illetve hát baseball), agyamra utópikus elképzelésem, s azt sugdossák, hamarosan visszavisznek a börtönbe, vissza az immár DR BRENNER nevét viselő pszichiátriára (az első eset, mondják, hogy egy ott kezelt beteg választott, adott volt nevet az egész intézetnek)... És majd kezdik előlről, mondta Vad Jocó, majd jön a Professzor, azt mondják, végre valóban sikerült összeraknia, mint egy Rubik-kockát, a narancsoládákba zsúfolt szövegeket, cetliket, dossziékat, iratmegőrzőket, ugyanis Regény Misu, Jonathán meg a DR BRENNER pszichiátria könyvtárosa továbbra is kapcsolatban állt vele, megállás nélkül küldözgették egymásnak a lehetséges sorrendeket, tartalmakat, kitűnő indítómondatokat, állítólag sehová sem köthető bekezdéseket, innen-onnan kihullott cetliket... Igaz, a migránsok közben egyelőre megfogyatkoztak, a mi utcánkban, az Orbánfalva utcán már szinte nem is látni őket, továbbmentek, azt mondták, Szerbiában sincs munka, nagy a sár, éppen olyan, akárha Afrika, csak az a különbség, mondták, itt mégis mindenki a kávéházakban, a kávéházak teraszán üldögél (egyik részük kábítószer csempész, másik részük az őrző-védő KFT.-k feudális hadseregében szolgál, a többi pedig az uralkodó pártok választási mechanizmusát működteti), mind továbbmentek, vonulnak Šid felé...

A minap a Pap Pál felől érkeztem haza, miközben a kerítéskaput készültem kinyitni, a lábam előtt, akárha kéredzkedne, engedjem be, egy süldő kis sünt pillantottam meg. Nem ijedt meg, nem szaladt el előlem, nem gömbölyödött össze,

noha azt mondják, az ártatlan szemű, mókás fickó különben igencsak félénk... Kíváncsian nézett, tetőtől talpig végigmért. Mintha csak azt kérdezte volna, hát te lennél az a senki koma, te, akinek nem akadt jobb dolga, mint egész tavasszal velünk labdázni a holdvilágban?! Hát én, dadogtam, én lennék az, ki is, én lennék az, aki azon kívül, hogy a migránsok között hadonász, illetve hát éppen hogy nem hadonász, azon kívül, hogy a sünlabdákkal hajigálózik, én lennék az a senki koma, ki akárha nem lennék... Valóban sosem is láttam nála szimpatikusabb kis lényt. Szépen, vigyázva beengedtem magam előtt. Be Homokváramba. Még egyszer felpillantott rám, akárha meg akarta volna köszönni, hogy beengedtem, majd mintha mi sem történt volna, továbbkocogott a kutyák csillogó edényei felé.

Örkény István

Kész regény 2.0

Poletti Lénárd emlékiratai

A részletet közreadja Szilasi László

„Hosszú fehér szakállas emberrel mentem lassan valami gyepen. Egyszer csak megáll velem, egy sor férfi guggol ott előttünk, mindnek a földre van a keze mélyedve, mint az ásó. Az ősz ember azt mondja: ezek látod, a gyilkosok, most érik a kezök.”

Szép Ernő: Emberszag

0.: [1990]

Taos, Taos County, New Mexico, United States, 1990, szeptember. Kétezer méter felett élnek az emberek errefelé, mind a 4065-en. Van a közelben egy Taos Pueblo nevű hely, ott állítólag indiánok laknak. Arra még nem jártam. A taos szó nagyjából azt jelenti: a hely, ahol a vörös fűzfák nőnek. A szentjeiket, Szent Annát és Santiagót július harmadik hétvégéjén ünneplik, arról lekéstem, a város éjféle utcáin pedig néha-néha végigvágat a megskalpolt Charles J. Bent kormányzó sűrű lóva, azt meg nem hallom. Egyébként nem történik semmi. A Rio Grandét Karl Maytól ismerem, a hídjait meg mindenféle filmből. A túloldalon a rémületes Mexikó. Benézek a múzeumokba, ha szükségem van valamire, a helyi főiskola könyvtárába is. Egyébként dolgozom. Meg kellene értenem néhány összefüggést abban a történet-szerúségben vagy a fene se tudja, miben, ami az életem volt. Legyen meg a történet, vagy derüljön ki, hogy nincs. Ez a munkám. Az írás lett a formája.

A barátom gazdag leveleit olvasom. Gabriely György, ez volt a neve, amikor vagy ötven éve, írta őket. Meg azt a jó néhány passzust, ami az én régi leveleimből róluk eszembe jutott. Fabula. Ködképek. Hagymáz. A húszas éveinkben járunk, és kitaláltunk magunknak egy olyan nyelvet, ami már a korábbi század végén sem lehetett volna igazi. Kitalációs, mesebeszédese levelek. Nem igaz belőlük semmi, csak a Csaba környéki alföldi község, fiatal feleségem: Héderváry Orsolya, leginkább pedig a kora reggeli tánc a gerlai patikaház harmatos hátsó kertjében. Az a Gabriely, az a Gerla, az a feleség, az a tánc nincsenek már. Meglehet, nem voltak. Az én életemben talán mégis ők voltak a boldogság. Nem tudtam róla, de alighanem ők voltak. Aztán az egész, a nyelvet, a figuráit meg a meséiket is eltörölte a háború.

2.: [1956]

Aztán én is sorra kerültem: 1950. július 28-án reggel az ország patikáiba ugyanis hívatlan vendégek érkeztek. Bejelentették, hogy az 1950. évi 25. számú törvényerejű rendelet értelmében a gyógyszerterárat azonnali hatállyal államosítják. A háromtagú bizottságok átadták a népjóléti államtitkár értesítését az állami kezelésbe vételről. A rolót lehúzták, a kasszát bezárták, és azonnal elkezdték, ők úgy mondták: a vagyonmegállapító leltárt. Átadtak egy másik értesítést is, amely a patika-tulajdonos gyógyszerész további sorsáról rendelkezett: a címzett így értesült arról, ezek után hol és melyik gyógyszerterárban dolgozhat állami alkalmazottként, gyógyszerterárvezető vagy beosztott státuszban. A vezető attól kezdve kilencszáz forintot keresett, a beosztott a felét. Nyomban lepecsételtek mindent, és – miután a vidéki gyógyszerterárok, mint az enyém is, általában egy épületben helyezkedtek el a tulajdonos lakásával – az átjáró ajtót a patika és a lakás között rögtön bedeszélték, később befalazták, az utolsó nyomát is eltüntették. A mi épületünkben a National kassza volt az egyetlen jól zárható, biztonságos hely. Az anyósom ott tartotta a földbérletekből származó készpénzt. Államosították azt is. Államosították Orsolya írógépét, Tardits biciklijét, és átmenetileg, jó néhány évre, az esőkabátomat is. A pénzt nem kaptuk vissza. A tárgyakat, 1956 után, nyúttesen, igen.

A gyógyszerteráramnak addig igen szép, faragott, mahagóni festésű, arannyal dúsan díszített és faragványokkal ékesített bútorzata volt. Felül majdnem méternyi magas, oszlopos galéria futott körbe, aminek az ajtó fölötti, felívelő részében a faragványok kiöblösödésének közepén egy óriási, ezüstszerű óra kettygett. A galériáról Cicero, Platón, Démoszthenész, Démokritosz és más ókori bölcsek meg művészek aranyozott szobrai néztek le a betérőre. A táraasztalok borítása hófehér márványlap. A szekrényüvegek homokfúvottak és mintázottak voltak, akár a bejárati ajtó üvege. Hagyomány, rend, tisztaság. Pezsgő-szerű, könnyed és fürge frissesség. Akárha városban lettünk volna.

Az államosítást végrehajtó alakok (szakmunkát végeztek: korábban asztalosok voltak) a bútorzat felső részéről szekercével fessegették le a galériát. Majd felaprították, mondván: a dolgozó nép államának nincs szüksége efféle úri cifraságokra. A márványlapokat azonnal ellopták, igaz, később olcsó dekorítlapokkal pótolták a hiányt. A szobrokat trágár megjegyzések és harsány röhejek közepette dobták a földre, akár az első kálvinisták a régi szenteket: tevékenységük láthatóan örömkörré szolgált. Végül a megmaradt bútorzatot villámgyorsan bemázolták levakarhatatlan fehér zománccfestékkel. E' vót a fenti eettársak utasítása. Alás'szolgája, direktor úr! Elmentek. Nem csendült az ajtó feletti kisharang, azt már korábban ellopták. Ültünk odabent némán a fejfájdító festékszagban. Benzines, acetonos, gyilkos bűz. Orsolya sírt.

Békéscsabára kellett beköltöznünk. A főtéri nagy patikában lettem beosztott gyógyszerész. Hófliferán & Schaffarina – Arany Elixír: korábban ez volt a gyógyszerterár neve. Akkoriban egy hosszú szám jelölte, már nem tudom, melyik. Az épületet a század elején emeltette a dobozi uradalom intézője. A földszinten ré-

gen üzletek voltak – Weisz Fülöp húscsarnoka, Lövy Erzsébet női divatterme, Friedmann József úridivat-üzlete, Kohut Galó Gusztáv cipészboltja: a tulajdonosok mind meghaltak a táborokban –, nekünk az emeletre kellett fölköltöznünk. A Vasút utca és a Köteles utca sarka. Akkor éppen Lenin és Kinizsi volt az utcák neve. A gettó része lett ez az épület is: az üzlettulajdonosok családjait meg még vagy hatvan embert innen terelték át a Dohánybevéltő épületeibe. Érkezésünkkor sem laktak benne sokkal kevesebben. Szoba, konyha, közös mellékhelyiség a folyosón: így élt azokban az időkben gyönyörű feleségével, havi 450 forint fixből Poletti Lénárd, okleveles gyógyszerári technikus. Bejártam a munkahelyemre, feleségem francia nyelvet, valamint gyors- és gépirást tanított a Közgazdasági Technikumban. Igyekeztünk tisztességesen viselkedni. Kerestük a keresztény középosztály békési maradékát. Nem találtuk őket. Ha meg esetleg mégis, hát, nem nagyon tetszett a resztl.

Az épület ablakai sérültek voltak: néhol deszkával, máshol zsákdarabokkal, újságpapírral, új üveggel fedték be őket az új lakók. Az ép ablakszárnyak azonban hatalmas, nem teljesen sima üvegtáblákból álltak: idejétmúlt technika, régebbi szabvány. Ránéztél a felületre, s az anyag nem volt mindenütt egyformán áttetsző, a hullámok és mélyedések nagyították és kicsinyítették a mögöttes, kinti látványt: katolikus templom, bérpalota, városháza, kör alaprajzú postaközpont. Ha pedig a huzat becsapta az ablakodat, világos volt, hogy a régi matéria a fizikai teljesítőképessége határán jár: csengett, bongott, kattogott az üveg, néha mintha halkán harangozott volna a kopott gittelésű, feszes fakeretben, lassan halt el a törékeny hang. A mi ablakaink délre néztek, nyaranta néha szinte elviselhetetlen volt a szoba melege. Ha pedig éjszakára kinyitottad a szárnyat, bejöttek a szúnyogok. Elviselhetetlen a magas, szűrős kis hang. És aztán a viszketés.

A kihívott mester pillanatok alatt elkészült volna az amerikai ejtőernyő-selyemből méretre gyártott szúnyogháló felszerelésével, de egyik korai mozdulatával azonnal kiütötte a külső ablaktábla üvegét az utcára. Nehéz volt az üveglap, egy darabban, egyenesen zuhant. Rezzelés nélkül, függőlegesen esett, bele a lenti gesztenyefa gyökerét körülvevő földbe. Beleállt a kemény felületbe. Némán ringott, néha talán megnyikordult, mint csecsemő, az éjszakai szoptatás előtt. Gyilkos lehetett volna az üveglap. Bárkit megöl, mint a guillotine, ha valakinek a csupasz nyakára az emeletről rásuhan. Lementem, kalapáccsal szétvertem, úgy dobtam ki a szemétre. Az az üveglap még látta őket. Azon az üveglapon keresztül – kicsinyítve és nagyítva – talán látta még őket az Isten. Várakoztak, készültek, nem tudták, hová. Kicséréltük az üveglapokat. Valamivel könnyebb lett a helyzet. István király tér 4., Vidovszky-ház. Talán mégsem kellene ott laknia senkinek.

Eltelt velünk vagy hat év. Aztán eljött a forradalom. Eljött, el kellett jönnie. Nem volt más választása.

A Tizenkét Nap története. Az 1956-os békéscsabai történések 1989 után a vidék forradalmának talán legismertebb eseményeivé lettek. Az Alföld első Petőfi Köre. A Követeljük! című kiáltvány. Az október 26-i Csabai Nagymenet. A Békéscsabai

Nemzeti Forradalmi Bizottság. Az orosz csapatok legendás békéscsabai menetelése. Menekülés a Nagytemplomba, a Csabai Második Menet. 1956 november 4., Ladik István rendőr főhadnagy halála.

Mi nagyon féltünk. Gyávák voltunk, így is lehetne mondani. Én magam csak a főtéri eseményeket láttam közelről. Láttam Ladik harcát a politrukkal, láttam és hallottam találkozását Bottka Antallal, a csabai rendőrkapitányság őrnagyával, és végigkövethettem azt a találkozást is, amikor az idegen fiatalember az Olvasó ablakára rúzzsal írta fel, hogy inkább az oroszlán egyetlen napját, mint a barom száz esztendejét. Klasszikus események egy hatalmas korból. Tökéletes emberek hőroszi cselekedetei. Semmit sem tudok hozzájuk tenni, semmit sem tudok belőlük elvenni. Nem voltam hős. Nem harcoltam mellettük. Féltém a haláltól.

A büntetési tételek kapcsán azonban ki kell fejeznem egyet nem értésemet: nem, nem érték egyet, egyáltalán nem. A legfőbb vezetőket, tudjuk, megölték. A Nemzeti Forradalmi Bizottság tagjai elmenekültek. Nyugatra mentek. Ott éltek, remekül. Most meg hazajöttek, eteti őket a kormány, mindegyik kormány etetni fogja őket. A szabad véleménynyilvánítás helyi figurái helyben maradtak. Bízta a nyilvánosság és a sajtószabadság erejében. Ladik a csabai újságírókat bemenekítette a templomba. A legtöbbjük semmiféle büntetést nem kapott. Még a főbűnösök is kiszabadultak legkésőbb 1960 tavaszára. A szakmai karrierjük derékba tört. Az életük megmaradt. A kicsiket azonban megsemmisítették. Rájuk engedték a rendszert, megtizedelte őket a szisztéma. Mindenkinek látnia kellett, mekkora az új hatalom ereje.

A tavalyi év üres Adventjén összegyűjtöttem az 1956 utáni megtorlások áldozatainak szoros névsorát. Mégis nagyon sok ember. Összesen annyit kérdeztem tőlük: hol tevékenykedtek a Forradalom alatt. Milyen helyet tettek az életük által bűnössé. Aztán mindegyik pontra beszúrtam egy-egy lyukas zászlós gombostűt, országnyi erdő, nemzeti színű. Meglepő volt a látvány. Budapesten nagyobb volt a sűrűség: összesen vagy kétszázötven fő. Városokban kisebb, száz körüli, de még mindig elég szoros. Egyéb területeken azonban minden picike zászló azonos távolságra állt a mellette lévőtől. Ötven fő, nagyjából. Egyforma volt a távolság. Beszúrta a halálgép a felületet, egyenletes sűrűségben szúrta be. Mit akartak ezek. Mit akarhattak. Azt akarták, hogy féljünk. Azt akarták, hogy mindenki ismerjen valakit, akit az új hatalom megölt. Azt akarták, hogy mindenkinek legyen legalább egy rokona, barátja, személyes ismerőse, távoli társa, kollégája vagy hitestvére, akit az emberi élet feletti pőre hatalmával elpusztított vagy legalábbis súlyosan megbüntetett a hatalom. Titeket – egyelőre – életben hagyunk: szabadok vagytok. Rettegjete. Én magam három csabai bűnöst ismertem. Az egyiket kivégezték. A második kegyelmet kapott, de a büntetését letöltötte. A harmadik, azt mondják, drága áron, de megúszta.

A Gursán János nevű fiatalembert személyesen ismertem: Orsolya korábban rendszeresen vett tőle mézet meg tejet. Amikor perbe fogták, még nem volt büntethető korban. Mire megszületett az ítélet, már abban volt. Vizsgálati fogság,

halálcella, kivégzés. Nem értette az egészet, mire való ez. Elveszik az életét, miért. Gyümölcslevest kért vacsorára, meg porcukros-fahéjas tejbegrízt. Utána meg egy deci rumot és valami jó, amerikai cigarettát. Még a fogvatartói is megsíraták. Gursán János bűne az volt, hogy a harcok elültével nála maradt néhány kispuska meg valamennyi lőszer. Úgy gondolta, előbb vagy utóbb lesz majd béke is, és akkor ő milyen jókat fog vadászni a gerlékre a haverokkal. Utálta a balkáni gerléket. Repülő patkány, ez volt róluk a véleménye, az apjától tanulta el a meglátást. A tanyájuk végében állt a galambház, oda dugta el a fegyvereket. Amikor a titkosrendőrség kiérkezett, őt keresték. Keresse elő a létrát. A magasabbikat. Támassza oda, a magasra emelt házikóhoz. Hozza le a fegyvereket. Nem kell kérdezni! Egyáltalán nem kell kérdezni semmit. Csak hozza lefelé. A köztörvényesektől az egész per alatt védelmezték a gyereket '56-os rabtársai. Az ítélethirdetés után közülük erőszakolta meg valaki.

Regdon Ottó a Striga nevű főtéri kocsmá csaposaként tevékenykedett, amikor meg nem dolgozott, ő volt benne a legfontosabb törzsvendég. Később övé lett a hely. Ahonnan aztán kivásárolták a patikusok, Hófliferán & Schaffarina: Arany Elixír, ez lett a régi-új név – én ebből is kimaradtam, talán jobb is így. Régen Regdonéké volt a legszebb ház a főtéren. Ott állt a meredek tetejű kis épület, mára már lebontották, a Fiume Szálló meg a hajdani Conversation Club között. Amikor aztán, viszonylag hamar, rájöttek, milyen lesz itt a szép új világ, hagyták a házat meg a familiáris vagyont többi, mozdíthatatlan részét, és kimenekültek a rokonokhoz Amerikába. Vállalkozni kezdtek, be is ütött az üzlet, ám Regdon Ottó '49-ben hazalátogatott. Úgy mondta: elvarrni a szálakat. Szerintem csak össze akarta szedni a maradék vagyont, búcsúzóul, magának. Soha többé nem engedték ki az országból. Egy ideig kilincsel, fenyegetőzött, hóbörgött, aztán amikor néhányszor bevitték a Kölcsey utcára, és rendesen elmagyarálták neki, hogy mi merre hány méter meg mérföld, megcsendesedett, odaszokott és szépen lassan beköltözött a Strigába. '56-ban fegyvert szállított Ladikéknak. Azt mondták, megkegyelmezz nek, ha besúg valakit, valaki név nélküli kivégezhető. Regdonnak Gursán Janira esett a választása. A gyerek lett az ő névtelenje. A kivégzése napján minden évben Párizsi Kődöt kortyolt emlékére Regdon: rossz, magyar konyakot meleg tejjel, mézzel.

Ladikék legfontosabb titkosszolgálati megfigyelőjének a ránk maradt iratok szerint 'Hangony' volt a neve. Hangony tmb.: a nevet a csabai események minden megfigyelője ismeri, de ez ideig senki nem tudta, mit jelent. Utánanézttem: a nyelvtörténeti kutatások szerint maga a név azt jelenti: 'hangoztató', 'hírnök', 'kiáltó', 'küldönc'. Azt pedig mindenki tudja, hogy a Schönhertz Zoltán Gimnáziumnak volt egy matematika és latin szakos tanára, akit Kajár Bélának hívtak: a vezetőknév jelentése ugyanaz. A városszerte híres tanár az '50-es évek elején nagyban csapta a szelet az én Orsolyámnak, de kudarcot vallott. 1986-ban ment nyugdíjba, búcsúzóul jelentős szakszervezeti és tanácsai kitüntetésekkel. A dokumentumok szerint a titkosrendőrség felkérésére ő dolgozta ki azt a koncepciót, melynek értelmében: Ladik rendőr ki – Béres tanár be. Ennek értelmében Ladik István vörös csillagos, sarló-kalapácsos, szolgálati betonsírkövén a mai na-

pig a következő felirat áll: „Ladik István rendőr főhadnagy. Elesett az ellenforradalmárok elleni hősi harcban, 1956. november 4-én. Élt 46 évet.” A csabai mártírok közül pedig helyette egy másik gimnáziumi tanár, a magyar nyelv és irodalom szakos Béres Dávid lett a csabai hős. Jelentéktelen ember volt. Most ott áll az új gimnázium kerítése előtt. Molotov-koktél van a szobor kezében, ami az emberében sohasem volt. Hajítja. A titkosrendőrök megköszönték Kajár munkáját. Már csak egyetlen kérés. Ott áll az a teli köpöcsésze. Igya ki. Utána elmehet. Kajár gondolkodott egy kicsit. Aztán az utolsó nyúlványig és csikkig kiitta.

Gyerekeket öltek meg. Árulásra kényszerítettek derék hazafiakat. És nem, egyáltalán nem tisztelték még a saját bérenceiket sem. Felakasztották, összetörték, megalázták mindet. Így vagy úgy: kivégezték őket. Ültünk a kiürült főtéri házban. Kiütöttük a vékony válaszfalakat, hozzácsaptunk a lakásunkhoz még két másikat. Életben maradtunk. Teljes joggal, nappal és éjszaka is reszkettünk az életünkért.

Amikor pedig nem reszkettem, hajnal lehetett, vagy talán alkonyat, akkor nagyon gyűlöltem őket. Gyáva voltam, de haragudtam. Ennek az egésznek egyszer vége lesz, erre gondoltam. És aztán 1968 körül nagyjából vége is lett, azt tapasztaltam. Akkor viszont 1956 volt még, Mikulás, Advent, Karácsony, vagy talán már a Húsvétot vártuk, 1957 tavaszán, és én úgy gondoltam, hogy jó alaposan meg fognak fizetni, meg fognak fizetni a bűnükért kegyetlenül. Hogy tulajdonképpen kik is, nem tudtam volna megmondani.

Először Gursán Jani kivégzőjét kerestem volna meg. Azt az embert, aki Regdonnal itatja a Párizsi Ködöket. Aki fölfalatta Kajárral a köpöcsésze tartalmát. Aztán arra jutottam, hogy ez így nem lesz jó, mindegyik ember parancsot kapott, nem maguktól cselekedtek. A titkosrendőrség parancsnoksága a Kölcsey utcán volt, ott kellene megkeresni a főnököt, azt az egyént, akinek legmagasabb a rangja. Miért, ő önálló volt, neki nem adtak utasítást? A titkosrendőrség országos parancsnoka kell, ő volt az igazi főnök! Igen, de annak is parancsolt valaki, valamelyik ganétúró a központi bizottságból vagy akárhonnan, az az ember kellene nekem. Igaz, ő sem volt önálló, ott állt felette az első vagy ki tudja, hányadik titkár. Őfölte meg benne pedig, egészen a nyelvtani jellegű és beszédbeli hibáig az oroszok. Az oroszok és katonai segédnépeik, a tanács hatalom, a Vörös Hadsereg és az ő központi bizottságuk, meg az az istenverte Kreml, Vörös terestül és mauzóleumostól. De őket meg a történelem szorítja, vagy a politika, és ez a kettő néha bizony egy, szorítja őket a Hidegháború. A Hidegháború pedig a II. világháború alaposan elnyúló utóhangja: Roosevelttől túl messze volt, Sztálin túl gyors, Churchill meg túl lassú. A II. világháború meg a Nagy Háború folytatása. Az pedig ki tudja, melyiké. Nem lehet megtalálni a bűnöst. Ezen a Földön nem lehet. Végiggondoltam a dolgot. Ha a helyzet tényleg ez – vagyis van bűnös, büntetést is érdemel, de nem lehet megtalálni, emberileg nem lehetséges a büntetés – akkor a pokolnak szükségszerűen léteznie kell. Van pokol, kell, hogy legyen. Ott büntesse meg őket kegyetlenül az Isten. Ezt akartam. De türelmetlen voltam.

Jom kippur jutott eszembe, a zsidók sátoros ünnepe, amikor a barátom, Tardits doktor elveszítette a feleségét. A régiségben az volt a rend, hogy ilyenkor két kecskebakot választott ki Izrael főpapja, a Cohen Gadol a nyájából. Egy ládába két kicsi, egyforma táblát helyezett. Az egyikben az állt: az Örökkévalónak. A másikon az, hogy Azázelnek. Egyesével állította elő a bakokat. Kihúzta a rá vonatkozó táblát. Az egyik bakot feláldozta, a Szent Fátyol mögött vérével bekente az oltár szarvait, a Frigyláda elé és a fedelére is hintett belőle. A másik bakra ráolvasták a nép bűneit, majd kiűzték a sivatagba. Állatáldozat és kitzasztás. Ezután jöhetett csak el a bűnbocsánat békéje.

Választanom kell egy embert. Egy bűnbakot. Szarajevóig, Napóleonig, a Rózsák Harcáig, a guelfekig és ghibellinekig vagy a perzsa háborúig nem ér el a kezem. A zsidók pedig a régi szertartást a Szentély pusztulása óta nem gyakorolják. De én, a saját választottamat, itt, a saját időmben és helyemen, bízvást megölhetem.

Ladik Istvánt díszszázaddal, sortúzzal, a szovjet himnusz, a munkás-gyászinduló és az internacionálé hangjaira temették el a Belvárosi Evangélikus Temetőben, a II. világháborúban elesett szovjet katonák mellé. A hozzáférhetetlen, ásó-kezü gyilkosok megölték, és aztán a temetési szertartást is ők végezték, a helyi pártbizottságok képviselőivel közösen. A kommunista párt haragosi vezetése által kirendelt szónok a megyei pártbizottság első titkárának első helyettese volt, egy Hriscsány Andor nevű ember. Mivel távol volt, az eseményekben egyik oldalon sem kompromittálódott. Így aztán, a Rákosi-korszak meghurcolt áldozataként, egyben a haragosi megújulás és rendteremtés egyik élharcosaként, szédítő sebességgel kerülhetett e magas polcra. Ladik temetésén, búcsúztatójában pedig azt állította – a beszéd, teljes terjedelmében, ma is tanulmányozható a Békés Megyei Népújság 1956. november 23-i, pénteki számának címdalán –, hogy a rendőr-főhadnagyot az ellenforradalmárok lőtték agyon. Hriscsány lett volna az egyik választottam.

Ez a Hriscsány nevű ember korábban, Aniszi Kálmánnal és Orbán Ferikével együtt Achs rendőrfőkapitány belső embere volt. Achs először sokra vitte, Békéscsabán, aztán nagyon kevésre, Gerlán, aztán megint sokra, megint Békéscsabán. 1956–1957 fordulóján pedig – régi ismeretségei megmentették az óvatlan szavaiból következő súlyosabb nehézségektől – az erőszakkal kicsikart vallomások értelmezője és összehangolója volt, a szövegértés titkosrendőri kismestere. Előre alkotta meg a szövegeket. A vádlottnak általában csak alá kellett írnia. Nem volt túl sok nehézség. És hát, nem utolsósorban, majdnem mindig rá bízta az igazán piszkos feladatokat. Gursán Janit, cellatársaként, ő puhította meg. Nem kell aggódnod. Kapsz néhány évet. Mehetsz haza. Regdon Ottót ő vette rá az áruhárra. Helybéli legyen, névtelen, kivégezhető. És Kajár Bélához is ő beszélt utoljára. Egyetlen kérdés. Ott az a teli köpöcsésze. Igya ki. Utána indulhat is. Igen, Achs lett volna a másik jelöltem.

Hriscsány és Achs. Végül – egy időre – mindketten életben maradtak. Nem én öltem meg őket. Vagy ha mégis, hát csak a lélek akaratával. Achs, hosszú és magányos haldoklás után, 1970 körül halt meg, bélrákban, az oldalán kivezetett,

rosszul tömített ürítő csomaggal. Hriscsány Andort pedig néhány hónappal a rendszerváltás előtt autóbaleset érte a város központjában, az újrakeresztelését követő családi vacsora után néhány perccel: egy régi Opel és egy rendőrségi Lada zúzták szét a testét.

A Megyei Kórház sebész doktornője szerint Achs az utolsó szakaszban már műtethetetlen állapotban volt, fölnyitották, visszacsukták, jöhetett a morphin. Senkivel nem beszélt, nem is értett semmit. Apránként beleszarta a beteg testét a dobozkájába. És közben egyfolytában küzdött, folyton hörgött, beszélni próbált, dobálta az öreg testét, olyan volt, mintha a saját meg a népe bűnei miatt magával az Istennel kellett volna megküzdenie. Hriscsány haláláról pedig azt beszélnek a városban, hogy a baleset után a tolószéket toló leány, a legfiatalabb unoka, azonnal idegösszeomlást kapott, hónapok teltek el, mire nagyjából felépült. Az ütközés következtében Hriscsány testéből derékon felül szinte semmi nem maradt. Megroppant a bordastruktúra, az összezúzott fej leszakadt, odébb gurult. Sűrű, vörös pép a régi nagypapa. A lány egyfolytában üvölt. Apóka, amit látsz, az nem a pokol. Amit látsz, nem a pokol. Nem a pokol. Csak az injekció hallgattatta el a lányt. A kerekesszék, a fej nélküli halottal, lassan továbbgurult a lejtőn. A sarkon megbillent, úgy fordult be a Verbőczy utcába, eltűnt. Nem a pokol. Amit látsz, nem a pokol. Apóka, amit látsz, az nem a pokol.

Nem én öltem meg őket. Megkapták tőlem, magam sem tudom, miért, a felmentésüket. Kegyelmet kaptak tőlem, feloldozást. Talán meg is bocsátottam nekik. Vagy csak megjött a türelmem, és kivártam velük, Hriscsánnyal és Achsszal, az Isten könyörtelen haragját.

De volt mindemmel más is. Az életemet és a cselekedeteimet, azt hiszem, alapvetően egy szónoklat változtatta meg.

Ötnyelvű üzenettel

Radnóti Miklós verseinek francia kiadásához

Íme egy ember, aki még akkor is ragaszkodott a hazájához, amikor a hazája nem hogy nem ragaszkodott hozzá, hanem három törvényével és egyre önkényesebb és egyre hajmeresztőbb rendelkezéseivel jogfosztottá tette. Patrióta maradt, holott nem mehetett színházba, nem mehetett moziba, nyilvános könyvtárba se. Attól a jogától szintúgy megfosztották, hogy nyilvános fürdőbe vagy uszodába járjon. Közlekedési eszközökön sem volt joga többé utazni, gépkocsit sem bérelhetett vagy birtokolhatott. Ha Radnóti Miklós magyar költőnek lett volna véletlenül gépkocsija, nem volt, mert szegény volt, állástalan, értelmiségi segédmunkákból élt, mi több, gazdag rokonai segítettek, akkor a gépkocsiját is be kellett volna szolgáltatnia. Ha lett volna is pénze, akkor sem nyithatott volna bankbetétet. Zsidónak ne legyen bankbetéte. S ha már korábban lett volna bankbetéte, nem rendelkezhetett volna felőle. Arany ékszereit, vagyontárgyait, ezüstöt, szőnyeget, szőrmét, grafikákat, festményeket és szobrokat be kellett jelenteni, ezeket a tárgyakat válogatott törvényi fenyegetések kíséretében hivatalos listákra vették, mert zsidó nem rendelkezhetett többé a saját tulajdonáról, s természetesen azt is törvény szabta meg, hogy ki számít zsidónak. Radnóti a feleségével együtt katolikus vallásra tért, s nem a zsidóságtól való menekülés szándéka, nem a félelem vezette őket ebben, hanem a személyes meggyőződésük. Radnóti legkedvesebb egyetemi tanára, mentora, Sík Sándor útmutatását követte, aki szerzetes volt. Kényszermunkára kötelezték. Azon a nyári napon meleg szerdai napon kellett második munkaszolgálatára bevonulnia, amikor 1942. október 14-én volt szerencsém megszületni Budapesten. A munkaszolgálatosokat egy rendelet sárga karszalag viselésére kötelezte. Ezen a szerdán Hatvanba vitték a cukorgyárba. Magát a cukorgyárat is elkobozták egykori tulajdonosától. Amikor visszatérhetett Budapestre, sárga karszalagját látva kötözködni kezdett vele egy egyenruhás, s a rendőr sem őt védte meg, bekísérték a közeli Albrecht-laktanyába, ahol a földre teperték, gyönyörűen szőke, hullámzó és gyűrűző haját lenyírták, kopaszra, tornagyakorlatokat végeztek vele, majd kilökték az utcára. 1944 nyarától sorstársaival együtt szabad préda lett, bárki bármikor mindenféle retorzió veszélye nélkül rendelkezhetett a létével, vagy akár életét vehette.

1944. május 20-án vonult be harmadik munkaszolgálatára. Sződligetről gyalog kísérték át Vácra, ahol bevagonírozták, hogy kényszermunkatáborba vigyék Borba, Szerbiába, egy rézbánya körül kialakított munkatáborba, de előbb mégis a nyugati határra vitték, Szentkirályszabadjára, s csak augusztusban deportálták innen. Ahonnan szeptemberben az anyám hamis papírokkal kibélelve megszöktette az apámat, mert a kommunista ellenállási mozgalom csatornáin híret vette, hogy pillanatokon belül deportálni fogják.

Nem tudom, Radnóti Miklós élete talán nem is azon múltott, hogy patrióta volt-e. Elméje, költészete ennél nagyobbra, univerzálisabbra tört. Talán nem a hazáját szerette ilyen erősen, hanem a szabadság szerelmese volt és szabadságának helyszíneit tekintette a hazájának. Hivatása szerint, és személyesen a személyes szabadság mániákusa volt. Személyes szabadság volt az anyanyelve. Költőtársa, Nemes Nagy Ágnes, a férjével, az irodalomkritikus Lengyel Balázssal, aki részt vett a magyar antifasiszta ellenállási mozgalomban, de ennek nem a kommunista, hanem a polgári szárnyán, többször felajánlotta, hogy hamis papírokat szereznek neki, vonuljon illegalitásba. Ezt egy másik költőtársukkal, Vas Istvánnal meg is tették, őt szépiró kollegájuk, Otlík Géza a saját lakásán mentette át a vészkorszakon. S hogy Radnóti visszautasította az ajánlatot, annak csupán egyik oka lehetett a félsz, másik oka egy olyan identitáshoz való konok ragaszkodás, amelyet majd minden ízében ő maga szab meg, és nem a helyzete. Talán ezért sem kívánhatott ilyen hamisítottan privilegizált státust a hamis papírokkal. A személyes szabadság olyan dolog, amely mások rabságát sem tűrheti. Nem tudott nem szolidáris maradni mindazokkal, akiket megfosztottak civil létezésük minden kis praktikus feltételétől, és senki segítségére nem számíthattak. Egy olyan Isten adhatott szubsztanciát a patriotizmusához, aki ugyan mindenható, de a világban és a világi dolgokban jórészt tehetetlen. Egy ilyen istenség létezése szintén elkíséri a kereszténység történetét, ő a korai gnosztikusok istene. Radnóti ragaszkodása mindenestre olyan istenkísértő emberi bátorságra vall, amely istenkeresésen van megalapozva. Ferencz Győző *Radnóti Miklós élete és költészete* című, kivételesen mély és alapos biográfiájában azt írja minderről, hogy Radnóti vallási képzeteiről nem tudunk eleget ahhoz, hogy biztosan véleményt formálhassunk róla. De amire verseiből következtetni lehet, az éppen a felnőtt és felelősségteljes felfogás, amely nem dogmákba és hittételekbe kapaszkodik, s még kevésbé illúziókba. Lengyel Balázs úgy emlékezik, hogy egy nappal a német megszállás után, 1944. március 20-án ment el Radnótihoz, hogy hamis papírokat kínáljon fel neki. Azt írja, hogy nehezen beszéltek, mert az élő beszédhez jövé kell, s Radnóti tudta a sorsát. Versei évek óta telve voltak a halál előérzetével. Nem voltak illúziói. Lengyel Balázs beismeri, hogy amire Radnótinak igazán szüksége lett volna, búvóhelyre, azt ő nem tudta felkínálni. A papírokat viszont elutasította. Vállát kicsit megvonva azt mondta még Lengyel Balázsnak, hogy bármily furcsán hangzik, neki az egészben a magyarság sorsa fáj a legjobban.

Ha egyetlen puskalövés nélkül meg lehet szállni, akkor mi lesz ebből az országból, kérdezte.

Világi törvények mindenét elvehették, a tudatában rögzített képeket, szerelmét, Fannit a kútnál, az otthoni tájat, legszemélyesebb birtokát, az elméjében rögzített helyszínrajzokkal és térképszelvényekkel együtt azonban még csak nem is érinthették. Van, amikor a nyelve és a saját öntudata marad az ember egyetlen hazája. Könyveit és műfordításait kivonhatták a könyvtári és a könyvkereskedelmi forgalomból, saját tudatát és régi mesterek költészetén kimunkált nyelvét nem küldhették zúzdába. Nemcsak a lehető legfinomabban kimunkált magyar nyelvét nem, a költői nyelvét, de a francia nyelvét sem, amelynek muzikalitástól lüktető költészeti fordításai, Pierre de Ronsard, André Chénier, Gérard de Nerval, Mallarmé, Guillaume Apollinaire, Jean Cocteau, Paul Éluard költe-

ményei köszönhetők. Fordított latinból, németből, angolból is. Képzettsége szerint franciatanár volt, tudományos fokozata szerint a bölcsészettudományok doktora.

A költő nagy szerelmét, özvegyét, a csodálatosan éles eszű Gyarmati Fannit, aki nagyszerűen írt, franciául pedig még nála is jobban tudott, s akihez a huszadik század talán legszebb szerelmes verseit írta, nem ismertem. Ismerhettem volna. Barátaimat és kollégáimat, rendezőket és színészeket tanított franciára a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Egyszer láttam őt tanítványainak gyűrűjében, miközben a főiskola kapuja előtt a barátomra, tanítványára vártam. Kicsi volt, kecses, szép, szigorú, finom vonású, azt pedig senki nem láthatta rajta, hogy évtizedek óta milyen terhet cipel a vállán. Kindfrau, gyermekasszony, mondják a németek a hozzá hasonlóan törekeny női alkatokról. A gyerekasszonyok örökre megőrzik kislányos törekenységüket, olykor a kislányhangjukat. Gyarmati Fanni embertársai épülése érdekében gyerekasszonyként mosolyogta át magát a hosszú életén. Főiskolai tanítványai nem professzor asszonynak, nem Radnótinénak, hanem Fanninak szólították. Mintha élveznék a szájukra venni a magyar költészeti tudatban emblémává vált keresztnevét.

Nagy kort ért meg a rettenetes terhével és a szép keresztnevével, 101 évesen halt meg Budapesten.

Nyolc évvel halála előtt a budapesti városházán láttam viszont, ahol a város díszpolgára lett. Kornai János mutatott be neki, a neves közgazdász, a Harvard emeritus professzora, akinek az államszocialista hiánygazdálkodás legteljesebb szerkezeti leírását köszönheti az európai tudománytörténet, s aki aznap szintén a város díszpolgára lett. Azon a napon én is kaptam valamilyen plectsnt. A kitüntetésükre váró művészek és sportolók kis csoportja Gyarmati Fannit követve udvariasan törekedett a díszhely felé, ahol a mindhalálig fontoskodó városi hivatalnokok végeérhetetlen és rosszul megírt beszédeit végig kell majd hallgatniuk. Előbb azonban udvariasan át kellett törniük az egymással elfoglalt fotósok, filmesek és az egymással elfoglalt városi képviselők hangos tömegén. A kicsi Fanni alámerült, eltűnt ebben a tömkelegben. Kornai professzor hátát követtem, mikor egy operatőr a vállán megtámasztott kamerával azt találta a hátam mögött tülekvő, kábeleket és lámpákat cipelő segédjének mondani, hogy tűnjenek el innen, mert itt túlságosan nagy a zsidósűrűség.

Nem volt kétség, hogy a zshivaj fölé emelt szándékosan hangos mondat kinek szól. Nekem szólt, Kornai professzornak szólt és főleg Fanninak szólt. Ők ketten feltehetően nem hallhatták. Reméltem, hogy nem hallják. Torkom szakadtából ordítani kezdtem volna, ha ugyanabban a pillanatban nem állított volna le a Fanni iránt érzett féltés és kímélet. Ne tegyem. Hangos botrányt kellett volna rendeznem, és élveztem volna a botrányt. Leállítani az egész nevetséges ceremóniát. Akkor azonban magammal rántottam volna a botrányba a kilencvenhárom éves gyerekasszonyt, aki akkor már hatvanegy éve volt az egyik legjelentősebb huszadik századi európai költő, Radnóti Miklós özvegye.

Minden bizonnyal 1944. november 9-én, 35 évesen ölték meg és lökték be a tömegsírba a noteszába írott utolsó verseivel együtt.

Úgy, ahogy legutolsó versében, 1944. október 31-én előre megírta.

Tarkón lötték.

Szüleim talán ismerték a ragyogóan szép emberpárt, a gazdagon bodrozódó hajú szőke költőt és a gyerekasszony hitvesét, habár biztosan más jellegű társaságokba jártak. Mindazonáltal találkozhattak baloldali rendezvényeken, marxista előadásokon, színházban, evezős túrákon, mozgalmi kirándulásokon. Ugyanabban az utcában laktunk. Ők a Pozsonyi út 1-ben, mi néhány házzal odább, a Pozsonyi út 12-ben, az utca túlfelén. Születésem napja előtt, kedden, Radnóti azt írta a naplójába, hogy megjött az ős. Átfú a szél. Délután esni kezd. Az örültek háza teljes üzemben. Szolnokon állunk órákig.

Engem az apám két hónapos koromig nem láthatott, akkor a hatodik munkaszolgálatára Szentkirályszabadjára vitték, a nyugati országhatárra.

Szerdán aztán hirtelen megint itt volt a nyár, meleg lett, Radnóti pedig azt írta naplójába, hogy változatlanul Szolnokon vesztegelnek. Elterjedt a híre, hogy cukorrépat mennek rakodni Hatvanba. Aztán mégis megengedték nekik, hogy kiszálljanak, elvégezzék a dolgukat. Szolnokon a latrinára németül is fel van írva, hogy ez egy latrina, írta Radnóti a naplójába, mert ez egy német átrakódó állomás lesz. Aztán arról tudósít, hogy az egész éjjelt átalussza. Úgy alszanak a vagonban, mint a szardíniák. Már elhelyezkedésük közben fáj a hasuk a röhögéstől, írja. Jan Karski, a Honi Hadsereg, azaz az Armia Krajowa titkos futára ugyanezen a szerda estén indult útnak biciklin, hogy egy Fernando nevű spanyol fiatalember átvezesse őt a Pireneusok hágóin, hogy híreket vigyen az ellenállási mozgalom állásáról a lengyel emigráns kormányának Londonba, s szemtanúként vallomást tegyen, mi történik a varsói gettóban és Bełzec egyik melléktáborában, Izbica Lubelskában. Ugyanezen a napfénytől ragyogó szerdán az egyszer korábban már kiürített, majd mintegy háromezer zsidóval ismét feltöltött radzyńi gettót megint csak kiürítették. Kora reggel telték össze a zsidókat a radzyńi piactéren, ahol kereken száz lovas kocsira pakolták fel, a közeli Międzyrzeczebe szállították őket, onnan pedig a treblinkai megsemmisítő táborba. S ugyanebben a reggeli órában utazott el vitéz nagybaconi Nagy Vilmos honvédelmi miniszter a keleti arcvonala Budapestről, szerdán, ezen a szerdán, hogy személyesen ellenőrizze a magyar honvédek felszereltségét, helyesebben ennek a felszereltségnek a hiányait. Ezen a napon, szerdán, október 14-én adták hírül a reggeli lapok, hogy a Kormányzó Úr Ófőméltósága hitvesének, Főméltóságú Purgly Magda úrnőnek az a csodálatos augusztusi rádiószózata, amelyben aggodalomtól elcsukló hangon hívta fel a nemzetet, hogy az érettünk harcoló honvédcsoportok számára mindenki bocsássa rendelkezésre minden nélkülözhető téli holmiját, igazán nagyszerű eredményt hozott. A feladattal megbízott leventealakulatok mintegy kétszáz vasúti kocsit megtöltő téli holmit, férfi és női bundát, bundabélést, szőrmés bőrt, nyersanyagként felhasználható fonalat, gyapjút, gyapjúhulladékot vagy feltéprésre és további felhasználásra alkalmas egyéb anyagot gyűjtöttek össze. Az országút a Pireneusokban teljesen sötét volt ezen az éjjelen. Nem volt hold, nem voltak csillagok, Jan és Fernando elővigyázatosan haladtak, hiszen a kerékpárjukon sem volt világítás. A nagy vidámságban egyik társuk cipőhúzóért üvöltött, írja Radnóti a naplójában, egy másik társuk fogvájóért kiáltozott, amivel egy bizonyos Lambi lábujjait kisedheti a fogai közül. Vedd ki a bokád az aranyeremből. Radnóti szenttelenül feljegyezi e jellegzetesen férfias, a túlélés

reményére szakosodott elmésségeket, mígnem a társakat az álom elcsitítja és infantilitásukkal együtt elnyeli ezen a szerda estén.

A meggyilkolt, az abdai tömegsírban elföldelt Radnóti fennmaradt naplójából legalább tudom, hogy milyen volt életem első éjszakája csütörtökre virradóra. A deportálása előtti napon a naplóját és a kéziratait még gondosan összecsomagolta és elvitte a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárába s ott letétbe helyezte. Habár az sem bizonyos, hogy tényleg őt találták meg az abdai tömegsírban a viharkabátjában. Felesége, Gyarmati Fanni nem tudta férjeként azonosítani az exhumált tetemet. 1946. augusztus 19-én azt írta a naplójába, hogy pirosas ruhafoszlányokat lát, valami sáros töltetű, töredezett mellkast, szétesett koponyacsontokat. Csak a felső részét, azt is csupán a szájjpadlás felől. Felismerhetetlenül sáros. Egyetlen erős, sárgás lábszárcsont, és mellette turistabakancsok megduzzadva, nyilván a földbeli nedvességtől, rothadástól. Egy Biblia foszlánya, Máté evangéliumánál nyitva, egy fekete bőrtárca. Fanni érzi, hogy kísérei, Radnóti Miklós két barátja, mindettől visszahőkölnek az oldalán, eltávolodnak tőle, mert erős rothadásos, sajtos szag csap ki a tetemből. Csöppet sem izgat, írja Fanni. Annál inkább, hogy a piros pulóverfoszlányok nem ismerősek, nem az a kötés, amivel az ő piros pulóvere készült. Egy nadrággomb maradt csak épen és változatlanul. A többi ruhadarabot szeretném megfogni, megforgatni, s az egészet jó volna nyugodtan, apróra szemügyre venni, hiszen az enyém. Olyan végtelenül nyugodt vagyok, és csöppet sem undorodom. Nem értem a Bibliát, hiszen nem vitt magával. Úgy tudom, az övét, ami pedig velem szokott lenni, itthon hagyta. Lehet, hogy kért valakitől egyet, de az is lehet, hogy nem az övé volt. De egyáltalán, ő ez, biztosan, kérdezi a naplójában önmagától. Így szerintem semmi nem árulja el. A drága fej, a szókeség, mind-mind egyetlen sárkupac csak, és az öltözéke is változhatott, hiszen cserélgették darabjaikat.

Annyi azonban bizonyos, hogy a viharkabátban ötnyelvű üzenettel tényleg az ő utolsó verseit találták meg. Lager Heidenau, Žagubica felett a hegyekben. Ez a jegyzőkönyvecske Radnóti Miklós magyar költő verseit tartalmazza. Kéri a megtalálót, hogy juttassa el Magyarországra, Ortutay Gyula dr. egyetemi magántanár címére: Budapest, VII. Horánszky u. 1. I. Aztán latin írással szerbül, majd németül, franciául és végül angolul. Mire a tömegsírból előkerült, a francia és az angol nyelvű kérés már csak töredékesen volt olvasható, de minden nyelven megmaradt a címzett neve és a címe. Prière de vouloir faire parvenir ce cahier, aztán másfél sor nem olvasható, d'écrivain hongrois Miklós Radnóti, s megint nem olvasható, de ott áll világosan a címzett neve és címe, az ő rendezett, éterien nyugodt és csodálatos kézírásával.

Nádas Péter 2008. szeptember 17-én a Művészetek és Irodalom Házában

Takáts József, Hans-Henning Paetzke, Méhes Károly, Marc Martin és Ágoston Zoltán a Szignatúra Könyvek budapesti bemutatóján 2004. szeptember 30-án

Hullámzó horizont

részlet

Átmegek Carmenhez a mosással, azt mondja, vigyek kaját. Ott szoktam aludni, nincs kedvem visszametrózni éjszaka. A Broadway sarkán veszek burritót, pastrami szendvicset, nyalókát. Saját kulccsal megyek be az üres koleszba. Régen templom volt, nézem a tablón a régi képeket az aulában. „Images from the Depression.” Hosszú sorokban várnak a hívók a misére a templom előtt. A padokban ülve sapkájukat a kezükben szorongatják. A nők fent a karzaton. Lenyalt hajak, barázdált arcok. Gnómszerű, evő, alvó, éhes bábok. Friss bevándorlók, nem érdekli őket a szertartás, számolják a perceket az ingyen ebédig. A képekről nem derül ki, hogy tudnak-e angolul. A pap színpadiasan feltartja a karját, hellfire and damnation. A fotó alatt felirat, „táplálék a léleknek”. A pap mögötti mozaik egy része most a kollégium ebédlőjében látható. Jézus imája a Gecsemánékertben. Az egyik fotón ételosztás, itt az a felirat, hogy „táplálék a testnek”. Fehér köpenyes asszony merőkanállal. Egy férfi nyúl a tányérért, keze nagy és merev. Úgy veszi el, mintha mindjárt elejtené. Arcán elhülyült mosoly. Leves, kenyér, kávé. Nagy bálákban ruhaadományok. A fénykép alá vonalat húztak ceruzával, erre írták a feliratot, aztán kiradírozták, de halványan látszik.

Elindítom a mosást az alagsorban, aztán kajálunk Carmennel. Kihalt a ház, mindenki hazament hétvégére. Jézus ólomüveg szeme a feje fölött fénylő glóriát nézi. A nyaka és a vállá eltűnik a szegélyléc mögötti résben. Amikor a templomot kollégiummá alakították, Jézus törzse a lépcsőházba került. Az oltár helyén nagy hűtőszekrény zümmög a neonfényben. Furcsa, hogy százak imádkoztak ezen a helyen. A falon cetli figyelmeztet, hogy takarítsunk magunk után, ne hagyjunk mosatlant, mert a pincében patkányt láttak. Az asztal ragacsos. Csöpög a mustár a szalvétára.

Carmen a széket kopogtatja az ujjával, így mutatja, hogy valaki éjjel megint mászkált a házban. Nem tudott aludni, fogta a paplanját, és lement a tévésobába. Állítólag a háború előtt egy falábú pap fel-alá járkálva írta a beszédeit. Nem szeretem a kísértethistóriákat. A burritóm kiesik a tortillából, a bab látványától majdnem rosszul leszek. Carmen feláll, a kólásdobozt a konténerbe dobja. A maradék szendvicset alufóliába csomagolva beteszi a hűtőbe. Felmegyünk?, kérdi, és már indul is. Latin temperamentum és protestáns fegyelem. Spontán, intelligens, céltudatos, szexi.

A szétesett burritót a szemétkébe dobom. Érzem, hogy a nyalókától kék a nyelvem. A poharat, evőeszközt az asztalon hagyjuk. Kicsit még beszélgetünk a szobájában, aztán lekapcsolja a villanyt. Valami olyasmit motyog, hogy holnap kaját kell venni. Hallgatom a szuszogását. Két perc múlva alszik. Carmenék Dominikából

jöttek, de nem érzik magukat emigránsnak. Nincsenek komplexusaik, ők igazi amerikaiak, csak a bőrük színe más. A spanyol sokaknak az anyanyelve Amerikában. Dominika közel van, a fehérek ott nyaralnak, értik, mit jelent, hogy valaki dominikai. Montaukban, a gazdag fehérek kedvelt nyaralóhelyén Carmen szülei üzemeltetik a yachtklubot. Az egész család ilyesmivel foglalkozik, a nagybácsik, a Dominikában maradt unokatestvérek. Hajózás, tengeri kereskedelem, turisztika. Carmenék sosem voltak szakadt menekültek. Carmen bentlakásos iskolában tanult, akkor lettünk barátnők. Hetedikben lett a szobatársam, imponált az öntörvényűsége, nem hordott soha zoknit, télen se. Azt mondta, a zokni értelmetlen és megalázó. A színházi jelmezeihez sem vett fel zoknit vagy harisnyát. A sulis musicaljeinek ő volt a sztárja.

Asztalán a díszes doboz tele hosszúkás fülbevalóval. Ha kinyitja, zenél, és egy tüllszoknyás balerina forog benne. Carmen nem hord zoknit, de minden nap másik fülbevaló van a fülében. Csilingelő afrikai, napraforgómintás dél-amerikai, stilizált villám, könnycsepp, fehérarany félhold.

Reggel arra ébredek, hogy nincs a szobában. Esik az eső, szöszöl az ablakon. Kidugom a lábam a takaró alól. Hajnalban intenzíven álmodtam, nem emlékszem rá, mit, csak az ideges vibrálás maradt belőle. Lenyugodni, lehűlni. Várom, hogy a levegő lefagyasszon. A talpam már hideg, de belül még izzok. Percek múlva kezdek el fájni. Várok még kicsit, mielőtt visszahúzom a lábam a takaró alá.

Pislákol a hifi kijelzője. Nézem, hogy folyik az eső az ablakon. Hallgatom az autók surrogását, a burukkoló galambokat. Az ablak melletti kőfaragások zugaiban ülnek. Elképzelem, hogy behúzzák a fejüket, a tollukat borzolják. Szombat, nem kell sehová menni, nem várnak időre, nem tesznek fel kellemetlen kérdéseket, nem tájékoztatnak a mulasztásaimról. Senkit nem kell felhívni telefonon, semmilyen ügyet nem kell elintézni. Lehet hallgatni a rádióban a közlekedési híreket. Odaülni az íróasztalhoz, kiszámolni, mennyi volt a kiadásom a hónapban. Vagy egyszerűen nem csinálni semmit. Egész nap heverni az ágyban. Ha nem esne, lehetne kocogni a többi hülyével a Central Parkban.

Felöltözöm, és lemegyek az ebédlőbe. Minden úgy van, ahogy otthagytuk. Beteszem az eszcájgot a mosogatóba. Eszcájg, ezt a szót Vali mamától tanultam. Carmen biztos a könyvtárszobában készül a délutáni órájára. A színház mellett angolt tanít bevándorlók gyerekeinek. Vízet forralok, állok a tűzhellyel szemben a pultnak dőlve. Mikor az első nyikkanás hallatszik a kannából, akkor kell levenni. Száraz bagelt rágok Carmen snidlinges krémsajtjával. Úgy fogom a szendvicset, mint a melós a tányéért a levessel, mintha mindjárt elhajítanám. Ráöntöm a vizet a teafűre, várok egy percet. Rázogatom a filtert a csésze fölött, majd a szemetesbe hajítom. Abban a pillanatban a kuka mögül előront egy patkány.

Egyszer, sok évvel ezelőtt Brooklynban a konnektort kerestem a szekrény mögött. A ventilátort akartam csatlakoztatni, az ujjaimmal tapogattam a falat. Hirtelen egy csattanás, és a testem átlátszó anatómiai papírrá változott. Bőr, izmok, rostok, erek, csontok, minden különvált. Mint most, nem tudtam megmozdulni. A patkány körme kopogva csúszkál a padlón, berohan a tálaló alá, eltűnik a sarokban. Összeszedem magam, visszateszem a kuka fedelét. A tegnapi burrito megrágott maradványa. Sikerül elfojtani az öklendezést. Kezemben a teával elindulok, hogy megkeressem Carment. Keskeny folyosó a konyha felé, csöpög a csap, elzárom. A

tévészobában drapp padlószőnyeg, kínai rizspapír állólámpák, a szekrény tetején tévé, boltíves templomi ablakok. A nagy szakrális térből sok kicsi profán üreg lett. Régi kanapé, ezen aludt Carmen tegnapelőtt, látszik a teste lenyomata.

Átmegek a könyvtárba. Faasztalok zöld burás rézlámpákkal. Fülelek, de csak a neon zúg kint a folyosón. Carmen most már csak a pincében lehet. Úgyis át kell raknom a ruhákat a szárítóba. Felkapcsolom a lépcsőházi lámpát. Az előtérben konyhai gépek dobozai, törött lábú, ajtajú bútorok. Kinyújtom a kezem a sötétben, felkapcsolom a következő sor neont. A falak majdnem teljesen feketék. Kazán, mosókonyha, vécé. Bevillan, amikor *A bárányok hallgatnak* című filmben Clarice egy levágott fejet talál a raktárban. Felkapcsolom a mosókonyha lámpáját. Körülnézek, hogy nincs-e patkány. Átpakolom a ruhákat a szárítóba. Beállítom a programot. A szárító doromboló hangja megnyugtat. Carmen sehol. Fölmegek, lefekszem a vetetlen ágyra. A fülbevalós doboz, könyvek a polcon, ruhák a szekrényben. Halk zörgés, valami kattog. Nem hiszem, hogy a szárító felhallatszana idáig. Fülelem a falhoz tapasztom. Keresek egy poharat, letérdelek, nem tudom, hogy a talpát vagy a száját kell-e a földhöz tenni. Kifolyik egy kis narancslé a szőnyegre. Semmi. Csönd. Nincsenek szellemek. Visszateszem a poharat a helyére.

Carmen az egyetlen fekete lány a koleszban, lehet, hogy szándékosan ugratják ezzel a féllábú pappal. Szórakoznak vele. Bekapcsolom a hifit, *The Cure: All Cats Are Grey*. Egyik kedvenc számom, otthon ezzel szoktam mérni, mennyi ideig zuhanyozom. Az a szabály, hogy az utolsó taktusoknál már a kilépőn kell törülközni. Fekszem az ágyon csukott szemmel. A hirtelen beálló csöndben megint hallok a kapirgálást. Lehet, hogy a fülem kattog. Kinézek a folyosóra. Nyitva a fürdőszoba ajtaja. Úgy emlékszem, az előbb még csukva volt.

Elindulok meztláb a fürdő felé. A hátam mögött a hangfalból álomszerű dobintó hallatszik. Még egy lépés, még egy. Ég a villany. Valaki a mosdókagylónál háttal. Egy férfi kék kezeslábasban. A koponyája fölül kopasz. A lányok a koleszban nem fogadhatnak látogatót, ez nem az a hely, ahová pasikat csempésznek be. Itt nincsenek bulik, nem öntik a vörösbort a falra, nem vágják a földhöz a nyilvános telefont, ha elnyeli a pénzt. Rend van és fegyelem. És patkányok.

A férfi a mosdóban matat. Állok az ajtóban, a szám lassan kinyílik, és azt mondja rekedten, heló. A férfi fölnéz a tükörbe. Összekapcsolódik a tekintetünk. Hatvan körül lehet, arcbőre szederjes, a szeme halványkék. Nem fordul meg, nem válaszol, megint a mosdókagylóban tapogat valamit. Manhattan közepén élek patkányok és csótányok közt, és eljött a pillanat: megölnek, mert lány vagyok, fiatal és szűz. Carmennel már végzett, a vért mossa le a kezéről. Nem kell sietnie, üres a ház, úgysem tudok elmenekülni. Egy fél burrito volt az utolsó vacsorám.

Újból felnéz a tükörbe, azt mondja, heló. Aztán újra lehajol. Valamit ügyködik, kinyitja a csapot, elzárja. Kezét megtörli az overallban. Felém fordul, azt mondja, hívást kapott, hogy a lefolyó eldugult. A mellkasára mutat, a zsebén címke Frank felirattal. Frank, a gondnok. Visszafordul, folytatja a munkát.

Az üdvhadsereg turkálóiból szereztük be azokat a régi pólókat, ingeket, amiken címkék hirdették a tulajdonos nevét. Viccesnek tűnt idegen nevet hordani. Volt egy Barbara és egy Jessica feliratú ingem. Franknek a saját nevét varrták a ruhájára. Jó kis amerikai név, Frank. Lehet, hogy ő ijesztgeti a lányokat a féllábú pappal.

Közelebb lépek, benézek a mosdókagylóba. Csupasz kézzel szedi ki a nyálkás szőrösomókat a lefolyóból. Hétvégén is dolgozik. Ügyeletes, mondaná, ha rákérdeznék, tizenkét tömb tartozik hozzá. Húzogatja ki a hajakat a lukból, a mosdókagyló melletti kukába dobja őket. Megeresztí a csapot, a szűrőt nézegeti. Bedugja a mutatóujját a lefolyóba, szőrösög a víz.

Magyarul talán úgy mondják, duguláselhárítás.

Megint megtöri a kezét, elővesz a táskájából egy flakont. Eszembe jut Lou, vízvezeték-szerelő szomszédunk Brooklynban. Állt egyszer a mosogatónk előtt egy ugyanilyen Drano márkájú flakonnal a kezében. Apám hozta elő a kamrából, azzal szoktuk a lefolyót tisztítani. Lou fölemelte a levegőbe, rámutatott, és azt mondta, hogy Dranót soha, semmilyen körülmények közt ne használjunk, mert a Drano feloldja a fémeket, a Drano a csövek gyilkosa.

Frank becsorgatja a savat a résbe, visszacsavarja a kupakot, beszereli a szűrőt. Tép egy barna papírt, letöri a csapot, a pultot, a mosdókagylót, a csempét. Mint anyám a nyilvános vécékben. Kezet mos a zuhanyzónál. Szappanoz, öblít, szárít. Azt mondja, megvolnánk, egy ideig ne használjuk a csapot. Hívjam, ha bármi gond lenne. De nem lesz, mert a Drano biztos megoldás. A csipogója száma ki van írva az aulában. Az övére mutat, ott lóg a csipogó egy bőrtokban. Megint egymásra meredünk. Viszlát, mondja, és kifordul az ajtón. Hallatszík a döndülés, mikor a kapu becsapódik utána.

A csaphoz megyek, nézem egy ideig, aztán kinyitom. Szépen, lendületesen folyik le a víz. Arcot mosok. Csipős, vegyszerszag, a Drano kipárolgása. Mire visszaérek a szobába, lejár a cédé. Az autók moraja, a burukkoló galambok. Közben biztos lejárt a szárítóprogram is.

Megint esni kezd, zizeg az ablaküveg.

Carmen eltűnt, a vagány, a menő, a magabiztos Carmen, akinek a szobája fölött mostanában egy halott pap szelleme kopog a lábával. Eszembe jut, mit mesélt Carmen egyszer még Watertownban. Nyolcéves lehetett, a szülei elvitték magukkal háznézőbe. Egy szőke ingatlanosnő vezette körbe őket, virágoskert, körveranda, az emeleten tágas, napfényes hálószobák. Kopogott a cipősarka a frissen csiszolt parkettán. Kinyitotta sorban a beépített szekrényeket. A tulaj pár éve újította fel a tetőt, a kazánt is kicserélte. Egy fehér nő mutogatta meg a nagy viktoriánus házat egy fekete családnak. A végén lehalkította a hangját, a száraz, hivatalos tónus vallomásossá változott, lassan, akadozva árulta el a ház szörnyű titkát.

A verandán állt a három felnőtt, fénylett a bőrük a párás melegben. Carmen úgy tett, mintha nem figyelne, egy fűszálra kapaszkodó fényes bogarat tanulmányozott. Carmen anyja elképzelte, milyen lesz reggelenként a szikomorfákat látni az ablakból. Carmen apja fehér szandálban, keki rövidnadrágban és csikos Brooks Brothers ingben állt a szőke, tornyozott hajú ingatlanosnővel szemben. Az ingujja feltúrva, mint a fehér férfiaknak a kikötőben. Zsebre tett kézzel hallgatta a nőt, aki belső tusakodás közepette, suttogva mesélte el, hogy a házban egy férfi kiirtotta a családját. Feleség, három gyerek, köztük egy újszülött. Muszáj elmondania a korrektség miatt. Ha meg akarják venni a házat, ha itt képzelik el a jövőjüket, erről is tudniuk kell. Elhallgatott. A forró párából egy tankhajó szilutette tűnt elő. Carmen apja összeráncolt homlokkal nézett maga elé. Megköszönte a nő őszinteségét, spanyol akcentusát most valahogy jobban lehetett hallani.

A bogár elért a fűszál hegyéig, a csápjait billegette tanácstalanul. Kísértetházban fogunk élni, gondolta Carmen.

Hazafelé jégkrémet vettek egy benzinkútnál. Az apja leguggolt, megsimogatta az arcát. Érződött a borotválkozászappanjának az illata. Az a nő butaságokat beszélt, mondta, nem akarja, hogy odaköltözzünk. Carmen megnyalta a jégkrémet, nehogy lecsöppenjen. Tetszett-e neki a ház, kérdezte az apja. Carmen kis töprengés után bólintott.

Halloweenkor egyetlen cukorkagyűjtő gyerek sem csöngetett be hozzájuk. Amikor Carmennek az új iskolájában le kellett rajzolnia a családját, a tanár rászólt, hogy ne a sárga, hanem a fekete krétát használja. Először a születésnapján mentek át hozzá az osztálytársai. Eltelt pár év, ismeretségek, barátságok szövődtek a szomszédokkal, az osztálytársak szüleivel, a környékbeliekkel. A legtöbb házban új családok laktak, színesbőrűek is. A gyilkosságról nem hallott senki.

Ki kell venni a szárítóból a ruhákat, elindulok le a pincébe. Jézus fej nélküli teste színesen világít a lépcsőházban. A fordulóknban egymás után kapcsolom fel a lámpasorokat. A mosókonyhában kellemes öblítőszag. Kinyitom a szárító ajtaját, a ruháim csomóba gyűrve a gép hasában. Kiteszem őket a pultra. Leemelem a szárítógép faláról a szöszyűjtőt. Nem tudom, mi a neve, mi így hívjuk, szöszyűjtő. Használat után a szárítót ki kell tisztítani. Lekapargatom a korongról a puha, szürke bundát. Úgy dolgozom, mint Frank a hajcsomókkal a lefolyóban, csak az undorító volt, ez kellemes. Sajnálom kidobni a szemébe, arról ábrándozom, hogy egyszer összegyűjtök egy párnára valót. Szeretek mosni és ruhát szárítani, ha nem kell közben idegekkel jópofizni. Mások után is szívesen csinálnám. Ez lenne a munkám, okleveles szöszyűjtő. Házhoz megyek, teljes diszkréció. Volt szös, nincs szös, felejtse el.

Becsukom a szárítógépet, eszembe jut, hogy gyerekkoromban bebújtam a nagy szárítóba a koreaiak mosodájában. Összehajtom a pulton a ruhákat. A fehér csipkeszegélyes zöld bugyit, amit a nagynénémtől kaptam Ausztráliából, a Victoria's Secret melltartómat, amit Carmennel vettünk a szülinapomra, a harisnyákat a K-Martból.

Fülsiketítő hangon megszólal a fejem fölött a csengő, egy piros lámpa is villogni kezd. Valaki be akar jönni a kapun. Hétvégén, amikor kevesen vannak itthon, mindenhol szólnak a jelzők. Nem várok senkit, tudtommal Carmen sem. Franknek van kulcsa. A csengő elhallgat. Bedobom a ruhákat a kosárba. Megyek föl, sorban oltom le a lámpákat. Leteszem a kosarat, nyúlok a kapcsolóhoz, összezárul mögöttem a sötétség. Fölveszem a kosarat, megyek tovább. A lépcsőnél megint megszólal a csengő. Elviselhetetlenül éles a berregése. Hirtelen sötét, csak a csengő lámpája villog. Szorítom a kosár fülét.

A lépcső tetejéről meglátom a dupla szárnyú bejárati ajtót. A fenti ablakra még mindig szemerkél az eső, de közben a nap is erőlködik. Leteszem a kosarat. Csend van, és valaki vár odakint. Alapszabály, hogy nem nyitunk ajtót idegennek. Maximum kinézünk a kémlelőn. Ha ismerős, aki előre jelezte, hogy jön, és egyedül van, beengeded. Mással ajtón keresztül sem állunk szóba. Odalopakodom, kinézek a jobb oldali kémlelőnyíláson. Nem látok senkit, üres az utca. Csillog a nedves beton. A másik lukba is benézek. Parkoló autók, esőcseppek a szélvédőn. Hirtelen kivágódik a levélbedobó, egy kéz nyomul be, hozzáér a combomhoz. Némán sikítok. Willow, te vagy az, kiáltja Carmen, nyisd már ki, ellopták a kulcsom!

Sárga locsoló

Az állomásfőnök természetesen mindig a nemzetközi expressz előtt locsolt. Ez az expressz nagyon messzire szaladt, talán egy Párizs nevű városig is eljutott. Kilenc óra általában elmúlt, és az állomásfőnök, akinek nem volt beosztottja, de azért, és persze miért is ne, állomásfőnök volt, kötelességtudóan kilépett az épületből, megemelte a sárga locsolót, köszönt az asszonynak, majd akkurátusan megöntözte a virágágyást, amit felesége ültetett még kora tavasszal. Az állomásfőnök felesége, akit az asszony mindig is furcsa gondolkodásúnak tekintett, minden tavasszal ültetett. Igenis jót tett a virágágyás az állomásnak, ennek a külső kerületi kicsiny, de takaros épületnek, amit, csodamód, és valóban csodamód, nem szüntettek meg. Hány efféle épület roskadozott a környéken, elhagyatottan, pusztulva? Ezen az asszony is sokat gondolkodott, volt rá ideje. Annyi mindent bezártak, lezártak, elkerítették akkoriban. Lehet, hogy elfelejtették. Hogy csak, mint különben annyi mindenről, róla is elfeledkeztek. Talán az állomásfőnöknek maradt akkora befolyása, de nem, ez mégsem lehetséges, ha az ő személye szóba került, legföljebb a részvét jöhetett szóba. Megsajnálták, akiknek volt módjuk erre, elvégre az Endre itt teljesített harminc küzdelmes éven át, ahol például hosszú ideig nem működött a két kerületet összekötő közúti sorompó, és mégis csupán egyetlen baleset történt. Igaz, akkor haltak meg emberek. És hát különben is, miféle részvétről lehet szó manapság?! Ezen az állomáson az idő múlásának megszokott története volt. Nem nagyon változott semmi, ami pedig mégis, a látványosság gondos elkerülésével tette.

Ha festettek, nem figyelt föl rá senki. Ha területet rendeztek, nem érdekelte a kutyát se. Szólt valaki az új szemetes ládikák miatt? Mióta zöldellt például folyondár az állomás előtti tölgyfán, hogy már a legfölső ágakat is elérte? Ki tudja azt már.

Az asszony is jó néhány éve jelent meg, és az expressz áthaladtakor már szokásos helyén, a padon ült. Az expressz náluk soha nem állt meg, csak átrobogott, szelet kavart, port vert föl, ami lassan, unottan hagyta abba a gomolygást. Az asszony most készült vizes zsebkendővel is, ugyanis mára kivételesen nagy meleget ígértek. De arra nem készülhetett, hogy leül mellé egy férfi, és megzavarja a szépen fölépített, kitartó nyugalomát. Évek óta üldögélt itt, az állomásfőnökség irodájának ajtaja mellett, és most jött valaki. Nem sokkal a locsolás után telepedett le mellé az az ember. Ráadásul nyomban megérezte, hogy az, aki helyet foglalt mellette, nem utas.

És bizony meg sem kérdezte ez a férfi, helyet foglalhat-e mellette. Ez a viselkedés érthetően fölbosszantotta az asszonyt, mondani is akarta, régóta vár valakit, a hely más számára van fenntartva, csakhogy a férfi megelőzte, gondolta, szólt mély, rekedt hangon, gondolta, ismételte, leülhet, lenne itt neki még hely, és

aztán elmosolyodott, mintha ez vicces, hogy lám, egy hely, ahol momentán nem ülnek, akárkié is lehetne. Egy ősz, ritkuló hajú férfi, eléggé átlagos, hűján a kiütököző jellegzetességeknek. Az öltözékén sincs semmi különösebb szemrevaló. Különben a mosolya sem volt annyira tolakodó. Lehet, hogy az asszony látta már, ismerte valahonnan, de persze hányszor történik olyan, hogy valakiről azt hisszük, ismerősünk, csak mert a másik annyira átlagos. Lehet, hogy az ismerőseink miatt hisszük azt, hogy ismerjük a világot, holott a nem ismerősök sokkal, de sokkal többen vannak. Kilépett az épület elé az állomásfőnök, a tárcsával a hátát vakargatta.

– Délig nem lesz áthaladás, felsővezeték-szakadás történt kettővel feljebb – magyarázta, és az asszony tudta, a kettővel feljebb két kisebb állomást jelent a vonalon, azt is tudta, melyik az a két állomás. Két közbülső, még mindig külsőnek számító kerület. Ott szakadt el a vezeték, ahol a város már sűrűbb, izgatottabb arcát mutatja, és éppen egy nagyobb megálló előtt.

Az asszony észrevette, hogy a férfi megint elmosolyodik.

– Ne haragudjon, maga örül ennek?

– Nem örülök, dehogy. Miből gondolja?

– Hogy nevetett, onnan.

– Ő örül – mondta a férfi, megvonta a vállát, az állomásfőnököt nézte.

Az asszony csodálkozott, honnan tudja ezt. Honnan tud ez a férfi az állomásfőnök szokásairól vagy az akármilyen, kevésbé nyilvánvaló kedélyéről? Nem nagyon beszéltek, a férfi újságot olvasott, aztán kanyargós sorokat irkált egy noteszba. Kicsit hamarabb sétált haza az asszony. Mások televízió előtt bambulnak ilyenkor. Nézik a sorozatokat vagy a vásárlós műsorokat. Csak be kell telefonálni, és másnap hozzák is a fiúk a vasalót, a vízforralót, a párasítót. Az asszony egyszer majdnem rendelt egy tojásfőzőt. Sokan persze a kínai boltra esküsznek, a személyes tapasztalat nélkülözhetetlenségére. Hogy inkább onnan vásárolnak, érintés, többszöri átforgatás, megvizsgálás alapján. Aznap délután a vásárlós műsorban locsolókat is mutogattak. Mindenféle színekben pompáztak. És igen, volt közöttük egy sárga példány is, és ezen az asszony elgondolkodott.

Másnap a férfi bemutatkozott. Mondta a nevét, a kezét nyújtotta. Ez igazán meglepte az asszonyt, már hogy egy férfi a kezét nyújtja neki, de természetesen elfogadta, nem volt arra oka, hogy visszautasítsa. Még ha a tegnapi megjelenését némiképpen tolakodónak is gondolta. És kérdés az is, fogott ő valaha kezét férfival? Régi ünnepeken talán megtörtént ilyesmi. Elvtársnő! Milyen volt ennek a férfinak az érintése, ezen is tünődött, de nem tudta megmondani, nem volt ismerős, nem volt valamilyen, olyan semmilyen volt. Elcsattogott az expressz, az állomásfőnök jött a sárga locsolóval, amit éjszakára mindig bevitt az irodájába, és locsolt. Ha végez, telitölti a kannát a fali csapból, és az ágyás mellett hagyja.

Egyszer egy hideg télen befagyott a csap, megrepesztette a falat. Még mindig ott fehérlik a nyom, igaz, olyan, mint egy nagy, nem gyógyuló seb. Azt is mindenki tudja, hogy a virág szereti az állott vizet. Egy ellenőrzésen, az asszony tanúja volt az esetnek, meg is kérdezték az állomásfőnököt, miért áll ott, a fal tövében, a csap mellett az a kanna. Egy sárga locsoló. Mi keresnivalója van ott. Mintha ugyan a tárgyak keresnének. Mintha lett volna éle is ennek az érdeklődésnek. Az állomásfőnök akkor váratlanul megkeményedett.

– Az én kannám – jelentette ki, és bár ennek nem sok értelme volt, azért nagyon vitatni sem lehetett, az ellenőrző vasúti hivatalnok se vonhatta kétségbe, csak belejegyzett valamit a füzetébe, és nem firtatta tovább a körülményeket.

– Nagyon remélem, ma nem lesz baj – mondta az állomásfőnök, ott állt mellettük, és meglóbálta az üres kannát, maradt egy kicsit, a homlokát törölgette. Még nincsen tíz óra, és már tombol a meleg.

– Ez a hőség – szölt, megcsóválta a fejét, bement az irodájába, és hosszan telefonált. Előbb a feleségét hívta, elmondta neki, hogy nagyon meleg van, megtudta, hogy az asszonynak is melege van, aztán a szomszédos állomást hívta, és azoktól a kollégáktól, akik ott szolgáltak, és hasonlóképpen szerencsésnek mondhatták magukat, hogy szolgálhatnak, megkérdezte, ott milyen az idő, mert itt, ezen az állomáson rekkenő hőség van. A közelben, távolban egyaránt meleg volt, a szomszédos állomásokon is. Az asszony szerint az állomásfőnök humorizált. Kis ideig csönd volt, és az asszony ekkor úgy vélte, hogy az állomásfőnök mégiscsak elgondolkodik az általános, mindenkit érintő melegen. Lehetett ebben valami. Az állomásfőnök nemsokára kijött az épület elé, pedig éppen nem is vártak vonatot.

– Nagyon meleg van – szölt, törölgette a tarkóját, bólogatott.

Az asszony fölállt később, tett néhány lépést. Néha szokott sétálni, igaz, nem merészkedik el túlságosan távolra. Az első sínpár mellett lépdél, ami lefelé tart, roskadozik a nagykanyar előtt egy nem nagyon használatos fafészer. Régen az állomásfőnöknek voltak tyúkjai, azokat tartotta ott, aztán odatévedt egy menyét. Endre sírt. Sorba volt fektetve tíz tyúk, egy kakas. Hová lett a kakas feje? Az egyik zónázó kalauza oda is ment, megnézte a tetemetek, további ötperces késéssel indult el a vonat, más is lejött volna, hogy megnézzék a mészárlást, de őket a kalauz nem engedte le. Ebből persze szóváltás támadt. Aztán megérkezett Joli, az állomásfőnök különös felfogású felesége, és abból is szóváltás támadt. Az állomásfőnök másnap nem is locsolt.

Ha például esik, az asszony behúzódik a váróterembe, ott van térkép is, és menetrend, azok fölött elkalandozhat az ember figyelme, és szerencsére onnan azt is lehet figyelni, ki száll le a vonatokról, vagy ki várakozik. Ki akar innen elutazni. Biztosan azt hiszik róla, az asszonyról az emberek, erre a megállapításra nem ma jött rá, hogy nagy utazó. Pedig csak tölti az időt, és nem akar otthon lenni. Néha a temetőből jön ide, és akkor késik. Úgy érti, tíznél később foglalja el a helyét. Nem utazik ő már sehová. Akadt egy-két ismerős vagy megszokott arc, afféle állandó utazók, de ezek többnyire reggel közlekedtek, amikor még fénye volt az elköpött slájmnak, a korai zónázóval utaztak a városba.

Az idegen férfi egyszer csak megszólalt, látta, jegyezte meg, mintha csak mellesesen, hogy a gróf elutazott.

A nő megint csodálkozott, a grófot sokan ismerték a környéken, magának való, bogaras ember volt, gyakran kötekedett, egyszer még a sárga locsoló színét is megkritizálta, de hogy elutazott volna, és hogy vonattal?! Várjunk csak. Igaz, miért ne utazhatna vonattal egy gróf, akinek, mert még ez is előfordulhat, semmi köze sem volt az igazi grófokhoz.

– A múlt héten – mondta tehát bizonytalanul az asszony.

– Nyolc napja – bólintott a férfi, és ettől a jólétesültségtől, vagy hogyan is nevezze, az asszony kedvetlen lett. Befutott éppen a kis piros zónázó. Ma se

szállt fel rá senki. A zónázóra nemigen szoktak felkapaszkodni. Azért hárman csak leszálltak, egy idősebb pár, menni alig tudtak, csak tipegtek, két nagyon öreg ember, biztos a kerületi temetőbe jöttek, és még egy fiatal nő is leszállt, aki már rá is gyújtott, a szerelvény lépcsőjén egyensúlyozott, de már meglebbent arca előtt a szürke füstfelhő. Olcsó, fényeskedő retikült himbált, és eléggé föl volt vágva a meglehetősen rövid szoknyája. Elhaladt mellettük, és a férfi fordult utána, amíg csak láthatta. Kifejezéstelen maradt az arca. Aztán ennyit jegyzett meg:

– Esni fog.

– Biztos? – kérdezte a nő önkéntelenül, aztán gyorsan megbánta.

Honnan tudja ezt a férfi. Tudta, jól gondolta. Kerekedett délutánra egy könnyű kis zápor valóban, kapott az ágyás valamennyi vizet. Az asszony arra gondolt, hogy jó, de azért holnap is locsolni kell.

Másnap az asszony nem sokkal nyolc után érkezett. Még hamarabb is érkezhetett volna, de azt már túlzásnak gondolta. Útközben kiflit vett, és kockasajtot. Néha parizert hozott, vagy májast, és ha megkívánta, répalevet. Egyszer meglátta a krumplicukrot, mert újabban azt is lehetett kapni, de megbánta. Vizet nem kellett hozni, ott volt a falicsap az állomásfőnökség irodája mellett, Endre is onnan töltögette a sárga locsolót. Amikor az asszony megérkezett, már elzötyögött a személy, és aztán a következő vonat az expressz volt, majd jött vidékről, még tíz előtt, egy gyors, és nyomában egy személy, aztán újra egy expressz robogott át rajtuk, mert természetesen nem állt meg. Déli egyig, kettőig az asszony tudta a vonatokat. Néha horgolt. Vagy rejtvényt fejtett, leginkább skandinávot. Már használta a nagyítót. Olvasott is néha, de nem szerette a bonyolult könyveket. Nem volt türelme hozzájuk. De a vonatokon sokat gondolkodott. És mostanában, ezt maga sem értette, gyakran megakadt a tekintete a sárga locsolón.

Előfordult, hogy a férfi hamarabb érkezett, vagyis láthatta még a fél kilences személyt is, méghozzá az ő helyéről, mert a padnak azon az oldalán ült, ahol az asszony szokott, ezért amint megpillantotta őt, szó nélkül és azonnal, bocsánatkérő félmosollyal a szája sarkában a másik oldalra húzódott. Mindig köszönt. Köszönt, és biccentett hozzá. Aztán az állomásfőnök füttyörészve kijött, és locsolt.

Egyszer megkérdezett a férfitől egy rejtvényt, de a férfi nem tudta. Lehet, hogy buta? Magát sem tartotta butának, pedig ő sem tudta azt a szót. Nem kelle-ne gyorsan ítélni.

Aztán egy másik reggel az asszony nem találta a padon a férfit. És bizony később sem jött, délig sem. Az asszony arra gondolt, soha nem jön már, ettől tulajdonképpen megkönnyebbült, olyan jó kedve támadt, hogy dúdolván fölállt, az ágyához lépett, kihúzott néhány gázt, egyik-másik már fölmagzott. Volt rózsza, mályva, trombitafolyondár, nyuszifül, jött a személy, a sebes, az expressz. Függett egy kis kukaláda a sínterületet elválasztó piros és fehér festésű csővázokon, a gázt abba dobta. Egyszer az állomásfőnök nem találta a jelzőtárcsáját, ez még a férfi föltúnte előtt történt, meg is kérte az asszonyt, hogy ha nem veszi tolakodásnak, segítsen megkeresni. De hát hol? Bent, kérem szépen, az irodában! Úgy nézett az Endre, mint egy gyerek, elveszett a legizgalmasabb játéka. Az asszony nem is gondolt semmi rosszra. Belépett az irodába, és hiába nézett körbe többször, még Endre fekhelye alá is, ahol megdermedt papír zsebkendőket látott, nem is keveset, nem lett meg a tárcsa. Másnap azt mondta az állomásfőnök lo-

csolás közben, és őszintén nevetett a dolgon, hogy véletlenül hazavitte. Otthon volt a jelzőtárcsa, a kredencen maradt, és az az igazság, hogy a felesége, amikor megtalálta, előbb elcsodálkozott, de aztán átvitte a szomszédba, hogy na, nézzék csak meg a szomszédék, egy ilyen kis semmiséggel állít meg az ura hatalmas szerelvényeket, meg emberekkel tömött vagonokat, elindít, megállít, micsoda hatalom. Éppen akkor jött a postás, neki is megmutatták a tárcsát.

Az állomásfőnök különös viselkedésű felesége, Joli néha kijött az állomásra, és megtekintette a virágágyást. Inkább vizsgálat volt az, afféle ellenőrzés. Joli körbejárta az ágyást, egyszer, aztán még egyszer. Miért is kókadt ez a nyuszifül? Az állomásfőnök rendesen locsolt, olykor, nagyobb melegek idején, estefelé is. Az asszony látta ezt, ha néha hosszabban maradt.

Amikor a férfi nem jött, délben már eléggé ingerült volt az asszony. Beteg lett a másik. Megunta. Gondolkodott aztán ezen, mert ez a föltevés méltó volt az alaposabb megfontolásra. Arra jutott, inkább legyen beteg a férfi, minthogy megunja. Jó, valóban nem volt bőbeszédű, néha kellemetlenkedett is, nem is minden rejtvényt tudott, de azért megenni őt nem kellene. Hogy jön ahhoz, ha kérdezheti. És kérdezi is.

Egyszer például azt mondta, tetszik neki a sárga locsoló. Na, hiszen, miket nem mond, mintha a veséjébe látna, incselkedne. Miért tetszik ez a locsoló a férfinak? Az asszony megkérdezte az állomásfőnököt, mi történhetett a férfival, talán beteg lett, amiért nem jön, de az állomásfőnök nem tudta, azt mondta, az az igazság, a nevét se tudja, nem ismeri, azt gondolta, az asszony ismerőse, és ekkor olyan képet vágott, ami arra utalt, hogy többet is föltételezett a szemtelen fantáziájával ennél az állításnál, nemcsak ismerősséget, hanem valami olyasmit, amihez például semmi joga nem volt. Az asszony idegességében nem is árulta el, hogy ő tudja a férfi nevét. Mert bemutatkoztak és kezet is fogtak.

– Nem – szolt mégis az asszony –, az állomásfőnök úr téved. De bizony nagyon téved – olyan ingerült volt, hogy fölállt, és járkálni kezdett, sebesen kapkodta a meleg levegőt. Ki tudja, meddig tart a forróság.

Csak hogy a férfi másnap újra várta, mintha mi sem történt volna, és ráadásul hamarabb érkezett, mint ő, az ő helyén ült, amit persze nyomban átadott, ahogy az asszony a padhoz ért. Csak köszönt, kis biccentés, nem fog ettől örömujjongásban kitörni. A férfi se erőltette a beszélgetést. Miután elrobogott az expressz, és az állomásfőnök is befejezte a locsolást, az asszony csak megjegyezte:

– Nem jött tegnap, Ferenc.

– Dolgom volt – bólított a férfi, és az asszony eléggé elhagyatottan, minden különösebb segítség nélkül azon tünődött, miféle dolga lehetett a férfinak. Nyilván úgy él, ahogy ő. Nekik már olyan sok tennivalójuk nincsen. Délután pedig esett, a szél elfújta felőlük a forróságot. Beültek a kicsiny váróba, ahol rossz, állott szag terjengett, és fojtogató pára volt.

– Volt tüdőszűrésen mostanában? – kérdezte a férfi.

– Voltam – mondta a nő.

Szerencsére hamar elállt az eső. Az asszony arra gondolt, a férfi hamarosan, lehet, már ma délután felajánlja, hogy hazakíséri. Azt fogja mondani, mert mi mást mondana. Így szokott alakulni, nem? Meg majd azt is kitalálja, hogy útközben üljenek be valahová, nyilván tudni fog egy kellemes helyet. És aztán majd a

sütemény fölött azt mondja, és mintha váratlanul tenné, hogy olyan magányos. Érdekes ez, eddig soha nem együtt indultak el. Nem volt benne rendszer, vagy a férfi ment el hamarabb, vagy ő. Az volt a lényeg, hogy nem együtt. Mintha megállapodás lett volna.

– Holnapután meg fog állni a reggeli expressz – szölt akkor a férfi szórakozottan.

– Amelyik Párizsig megy?

– Az.

– Mégis honnan tudja? – az asszony máris megbánta, hogy ennyit kérdezett. Minek részt venni olyanban, ami butaság?! Nem is nagyon beszélt ezután.

Másnap a férfi szórakozottabbnak tűnt, például az asszony észrevette, hogy reggel elfelejthetett fésülni. Nem volt szél, hát az biztosan nem kócolta így össze. És gyűrött volt az inge nyaka. Amikor elrobogott az expressz, hosszan bámult a szerelvény után. Fel is állt. Aztán visszaült. Lett benne egy kis izgalom. Soha nem látta még ilyenek. A mosolyát látta, de hogy izgatott lett volna?! Az asszony elővett egy horgolást, kanyarított néhány könnyű, színes karikát, majd megkérdezte.

– És ha nem áll meg?

– De megáll – mondta a férfi, ráharapott az alsó ajkára.

– Miért olyan fontos ez?

– Tulajdonképpen fölszállhatnánk rá – tünődött a férfi. És aztán elmosolyodott, mint aki megkönnyebbül. Mit képzelsz, de tényleg?! Mintha kért volna egy pohár vizet. Mintha azt mondta volna, hogy esik, nem esik, sok baj történik a világban, új pékség nyílt a víztoronynál. Van isten, nincsen. Nem természetes az efféle viselkedés. Hogy ők csak úgy fölszálljanak egy vonatra, aminek nem is kellene megállnia.

– És a jegyek?

– Ilyeneken ad a kalauz is.

– Honnan tudja?

– Utaztam már így – bólintott Ferenc.

A nő nem nagyon aludt éjszaka. Voltak csillagok, hunyorogtak, éles fényükkel kiszúrták a fekete vásznat, látta a Holdat is, úszott fent vigyorogva, óriás, láthatatlan seprűjével tisztogatta a földet az éjszaka szele. Hangja volt a fáknak. Néha vonatot is hallott a sötétség mélyéből, tülkölt hosszan, ment vagy jött, ez mindig, ez a gyerekkora óta olyan furcsa volt, elgyengült a hangjától, a sípolástól, kattogástól. Síneken fut az irdatlan test, mégis bármeddig eljut. Reggel állt a fehérneműs szekrény előtt, könyékig belenyúlt a hamis selymek közé, amin meglepődött, aztán visszatolta a fiókot.

Már a padon várakozott a férfi, nála is volt egy kisebb táská. Mosolygott megint. Az expressz késett. Endre, az állomásfőnök kijött, locsolt. Aztán teletöltötte a sárga kannát, letette a fal mellé.

– Azért jó, hogy nincs már olyan meleg – mondta nekik.

Hallották, hogy telefonál, hívta a feleségét, aztán a kollégáit, hogy késik az expressz. Mennyit késik. Nem lehet tudni, de szakadás vagy sínrongálás esete nem forog fenn. Valószínűleg nem sokat késik. Ami meg most van, az már a hidegfront előszobája. Előszoba! Endre hosszan, elégedetten nevetett.

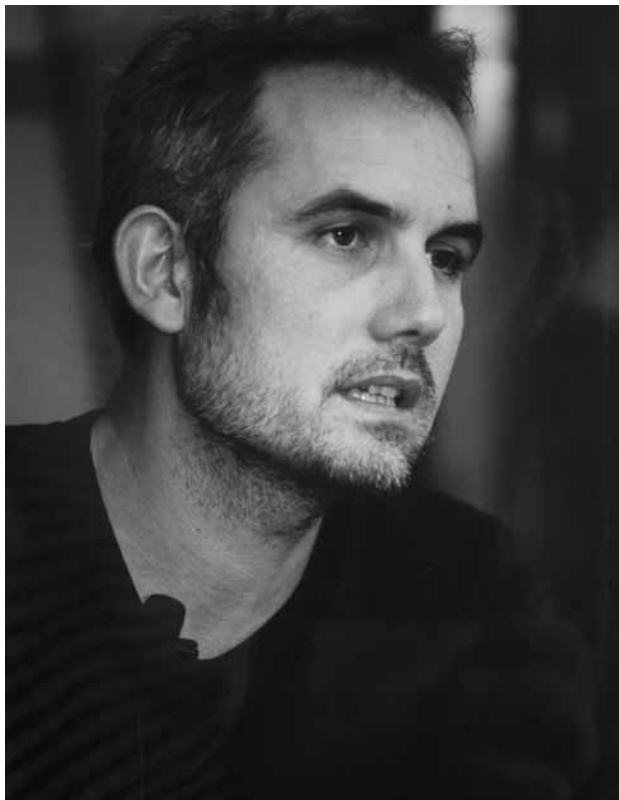
Negyedórát késett az expressz, ami nagyon messze futott, és aztán tényleg megállt náluk. Úgy állt meg, mint egy akármilyen vonat. Várakozott az ő kicsiny állomásukon, gyakorlatilag elfoglalta. Volt büfékocsija, színes függönyökkel, voltak hálókabinos vagonok, néhány arc föltűnt az ablakok sarkában. Érdeklődő pillantások, vajon miért állnak meg az isten háta mögött. Csönd lett, Endre valamiért nem mutatkozott, lehet, hogy éppen a felesége beszélt hozzá.

– Nos? – kérdezte a férfi, valószínűleg a legjobb öltönyét vette föl reggel.

Az asszony már állt, simogatta kétoldalt a szoknyáját.

– Elmondja majd, honnan tudta? – szégyellte magát, és nem értette, miért érez ilyesmit. De jó volt. Aztán a virágágyás felé pillantott. Oda is lépett, emelte a sárga locsolót. Hiszen tele volt. Váratlanul könnyedén vitte, de azért locsolt közben. Mire a vonathoz értek, nem is maradt víz benne. Mint aki meglocsolta a síneket is.

Az asszony a locsolóval szállt föl a vonatra. Ami éppen akkor indult el, amikor Endre kilépett az irodájából, és, ki tudja, miért, először a locsoló helyére pillantott, aztán tekintetével követni kezdte az ellocsolt víz szabálytalan útját.

Darvasi László a pécsi Planet étteremben 2000. november 20-án

2005. június 15-én a Művészetek Házában a színházi szám bemutatóját követően az előző évfolyam legjobbnak választott publikációjáért odaítélt Szinnyei Júlia-emlékdíjat Németh Gábor veszi át, mellette Ágoston Zoltán. Hátul: Koltai Tamás, Tompa Andrea és P. Müller Péter, a lapszámbemutató közreműködői

Szederkényi Ervin

A házba vissza

Figyelem magamat, van-e bármi megnyugtató abban, hogy ma este először alszom a dédapám által 1906-ban épített házban. Amit a kommunisták vettek el tőle, ahol internátust rendeztek be, amit aztán én pereltem vissza, amikor lehetőség nyílt rá, és az első papírok beadása után röpké tizenhárom évvel, íme, itt fekszem.

Fülelem az új zajokat, a reccsenéseket. Minden nyikkanás, percegés mögé egy történetet képzelek, illetve hozzárendelem valamelyik őstömet, akit nem ismerhettem, de nagyanyám, ennek a háznak a legelőbb szelleme, mesélt róla valaha. Olyan rég, hogy tényleg mesévé érett minden a hosszú évtizedek alatt, a gyerekkoromtól máig.

A hangját hallom halkán, nagyanyámét, mert készítettem vele egy magnófelvételt, a halála előtt három évvel, és az azóta eltelt fél évszázad alatt néhányszor belehallgattam.

A sok apró, innen-onnan előkúszó, felugró zaj mellett nagyanyám hangja ennek a háznak a hangja, akivel beszélgetni tudok.

Már ha szükség van egyáltalán beszélgetésre.

Annyi szó után lehet, hogy jobb a csönd. Illetve a szó-nélküliség.

Kamaszként szöveget ütött a fejembe, hogy mindenkinek – akár csak a percek az életből – egy adott mennyiségű szó áll rendelkezésére, ezért ügyesen kell sáfarkodni a kimondandó szavakkal, nem pazarolni, mert egyszer csak elfogynak. Előbb, mint a percek.

Apám még élt, amikor előhozakodtam a kárpótlási ügygel, és elsőre csak legyintett rá. Minek vesződni vele, ezek sosem fognak visszaadni semmit. De erősködésemmre végül is eljött velem és az öcsémmel. Kerítettem egy ügyvédet, aki egész utcákat szerzett vissza immár Izraelben élő zsidó leszármazottaknak, és egy báróivadéknak visszaperelte a kastélyát.

Ahogy fekszem és figyelem a csönd hangjait, felrémlik a kastély, mert dr. Pecsénye, az ügyvéd aztán kivitt abba a kastélyba, ami felszaggatott parkettával és lyukas tetővel kevéssé tett előkelő benyomást. Akkor pont az jutott eszembe, na, az a báróivadék, ha beköltözik, szépen lesz itt, a fejére csöpög az eső. Valamiért tetszett ez a gondolat, a kép, ahogy a báró pontosan az egyik terem plafonján éktelenkedő lyuk alatt alszik.

Itt sem volt sokkal különb a helyzet, amikor átvettük a házat. Nagy kegyként a hivatalban odaadták a kulcsot, holott akkor már megint a miénk volt a dédszüllői ház. Apám az egész hercehurca megkezdése után két évvel hirtelen meghalt, ami, mondani sem kell, nem tette egyszerűbbé az ügyintézését. A nagy kulccsal behatoltunk, és ami élénk tárult, letaglózóan hatott. Kicsit úgy éreztem, tessék, így jár az, aki feleslegesen bolygatja a múltat. Mintha egy kriptát túrna fel az

ember, a sírból ásná elő már fel nem támasztható ősök csontjait, amik akkor is csak pudvás csontok, ha a dédszülők csontjai.

Majdnem ugyanúgy fekszem itt, a valahai szalonban, mint az elképzelt báróivadék. Valószínűleg nem csöpögne a fejemre az eső, bár ki tudja, ha úgy igazán rázendítene, ahogy ilyenkor, júniusban esni tud, lehet, hogy a hézagos cserepeken, az épp csak helyre pofozott zsindeletes földemen átcsorogna.

Dr. Pecsénye egy évtizeden át cigarettázott, és ahogy a legelső alkalommal, még apám társaságában, egy februári napon megígérte, hogy a nyár végén jöhettünk a kulcsért (még nem tudtuk, mekkora), bizakodásában sosem lankadt. Jöttünk, évente kétszer, néha háromszor is, de hiába hittük, sosem a kulcsért. Hol a hivatal útvesztőiben akadt el az ügy, hol apám halála miatt kellett mindent szinte előlről kezdeni, hol a helyi hatalmasságok vélték úgy, hogy ez a ház, ami a főtéren áll, ami emeletes, aminek balkonja van, az igenis a községé, romos állapotában is emeli annak fényét. Holmi leszármazottak, úgynevezett örökösök jobb, ha csendesen lemondanak róla az évek méla pergése során. Pápai úr, a polgármester ezért mindent meg is tett, ő is cigarettázott, sóhajtozott, és inkább még kétszer megkínált a helyi szilvapálinkából, csak tovább odázhassa a cselekvést. Kétségtelen, apám halála után jogosan kért valami hivatalos iratot, ami nem volt az egyre hízó dossziéba becsatolva, ám dr. Pecsénye a megjegyzését nagyvonalúan elengedte a füle mellett, és csak annyit mondott, mintegy válaszképp, hogy szépen kifestettetek, Bélám.

Mindenki bölintott, hogy tényleg. Nagy szó, ha egy falusi polgármesteri hivatal festésére is futja a költségvetésből, ez tudnivaló.

Csak meresztették a szemüket, amikor bejelentettem, hogy a házat nem adjuk el, mert én fogok beköltözni. Meresztették a gyerekeim és az összes rokonok, meresztették mindazok, akik talán már elképzelné sem tudták, hogy vén fejjel bármerre is moccanjanak. És persze meresztették itt is, elvégre állandósuló jelenlétem nyilván minden titkos, még ha csak halvány reménnyel is táplált tervüknek keresztbe tett.

Dr. Pecsénye betegeskedett, az orvosok megfenyegették, hogy egykettőre le kell vágni a lábát, ha nem változtat életmódján, és azonnal hagyjon fel a bagózással. Csak legyintett. Élt már eleget. Annyit azonban nem, véltük az öcsémmel, hogy sikerült volna véglegesen visszaperelni a házat.

Végül nem is költöztem, hanem itt vettem sebtében ezt-azt, amire szükségem lehet. Egy ideje ugyanis azt érzem, nincs szükségem semmire. Ennek teljesen elmentmondani látszik maga a ház, amiért, minden szerénytelenség nélkül, már-már elkeseredetten küzdöttem. De ezt az „elkeseredetten”-t máris visszavonom az éjszaka jótékony sötétjében, mert az „elkeseredettség” éppenséggel bizakodást és valamiféle homályos meglegedettséget jelentett a hosszú évek alatt. Jó volt mindebben benne lenni, dr. Pecsényesestül, önkormányzatostul, sőt, most ki merem jelenteni, olyannyira nem volt „elkeseredett” ez a visszaszerzési harc a részemről, hogy ha valamiért mégis meghíúsult volna az egész, akkor sem lettem volna elkeseredett.

Lehet, hogy ez nem igaz.

Lehet, hogy igazából semmi sem igaz.

Csak az, hogy itt fekszem, abban a házban, ahol a dédszüleim éltek és meg-

haltak, ahol nagyanyám és testvérei felnőttek, és amiről még apám is eleven képeket őrzött. Amikor még internátus működött benne, és mi a nagy kulcs nélkül, szinte lopva bejártuk az épületet, egészen felélénkült. Mutogatott, emlékezett, pontos leírást adott a hajdan volt helyiségekről és berendezésükről. Mindezt a maga mindig is kimért, udvarias stílusában tette, én mégis éreztem rajta, hogy legalábbis kissé megindult, és nem bánja, amiért engedett makacs unszolásomnak, és hajlandó volt belevágni a procedúrába.

Nem tudom, halálával nem üzenete-e mégis inkább azt, ha ugyan feltételezhető, hogy a halál bármit is üzen, hogy nem akarja ezt a házat, mert ami volt, az csak volt, és nem lehet újra.

Igen, ezekből a voltokból áll minden, nem csoda, ha néha már én is azt érzem, több ezer volt közelsége halálos.

Bella néni meghalt, és Andrelli Pista bekopogott dr. Pecsényéhez, hogy szóljon nekem rögvest, elvégre, ha csak sokadiziglen is, de rokona vagyok Bella néninek, nagyanyám révén, persze. Hátha jól jön a házban egy-két ingóság, mert Bella néninek senkije sem volt. Ne a pap vigyen már el mindent, mint nagyanyám húga, Edóka halálakor, igaz, a régi pap, harminckét éve, de akkor is.

Vizitjeink alkalmával, érkezés után dr. Pecsényét általában az irodájában kerestük fel, ahol kissé körülményesen előadta az aktuális tényállást. Fújta a füstöt, csóválta a fejét, majd miután bedobtunk egy-két kupicával a pillepalackos szilvából, megmondta, hogy ne aggódjunk, nagyon szépen el lesz itt boronálva minden. Utána hajtottunk át kedvenc éttermébe, a Fenyőbe, ahol élete végéig ingyen ehet-ihat, mert a tulaj önkényesen sajátította ki a fél domboldalt a panziója számára, amit aztán dr. Pecsénye annak rendje s módja szerint a kellő helyeken „lepapírozott”.

Ez Kelet-Európa!, sóhajtotta ilyenkor az ügyvéd, és újból inni kellett. Majd elkezdte mesélni, hogy a báró kastélyától nem tudnak szabadulni, ami neki azért húsba vágó, mivel fizetség fejében tíz százalék tulajdoni részt kért. Csakhogy évek óta nincs rá vevő, holott potomság, egymillió eurót kérnek érte. A cigányvajda a hegyekből tett rá ajánlatot, de nem fogjuk elhinni, épp felét, ötszázszert...! Dr. Pecsénye itt nagyon gyorsan bevert még egy pálinkát, és sörrel öblítette le, nem is az, hogy bagó, de – így fejezte ki magát többször is – egy nemzeti ereklyehelyet, csak nem lehet odaadni egy cigánynak!

Elképzeltem most, ha ki kell mennem vécére, merre keresem. Az U-alakú épület udvar felőli oldalán fut egy kis körfolyosó, magyarán gang, arra kell indulni. Egy teljesen szétrohadt helyiséget tettem rendbe, legalább vécé legyen rendes, mellette pedig egy zuhanykabin. Apám annak idején, a titkos bejárásakor erről nem is tett említést, pontosan hol állt a fürdő, a mellékhelyiség, csak a szobák bútorait sorolta, amint körbejárta a szemét: ott volt a komód, ott a tálaló, a sarokban a nagy cserépkályha.

Bella néni ágyában fekszem. Nem abban, amelyikben meghalt, hanem egy másikban. Andrelli Pisti, aki most, a nyári hőségben is szürke, kötött sapkát visel, állította, már csak azért is nyugodtan vihetek Bella néni holmijából, mert dédszüleim házából két menetben kerültek hozzá bútorok, edények, egyebek. Először, amikor a nagy épületet ki kellett üríteniük, majd jóval később, Edó néni halála után az a pár darab, amit a pap nem csaklizott el. Andrelli érezhetően

mérges volt a papra, a régire és a mostanira egyaránt, többször is furán forgatta a szemét. Mindjárt mondok valamit...!, rikoltotta fejhangon, de ki tudja, milyen megfontolásból, inkább nem mondott semmit. Csak járt a keze, mindenfélét pakolt a nekem szánt kontingensbe, Royal frógéptől kezdve réztölcsérű mákdarálón át kancsal párt mutató, bekeretezett, színezett fényképig. Ne mondd már, öcsém, hogy nem ismered meg őket: Lajos bácsi és Nina néni. Valamiért öcsémnek szólított, habár fiatalabb lehetett nálam, és ilyenformán az is bizonyos, hogy a dédszüleimet, akik az én születésem előtt negyedszázaddal hunytak el, ő pláne nem ismerhette. Az lehet, hogy Bella néni, akivel én csak kétszer beszéltem röviden, sokat mesélt neki Lajos bácsiról és Nina néniről, és emiatt érezte úgy, hogy hiszen ismerősök.

Amikor másodszor és egyben utoljára tettem tiszteletemet Bella néninél, már nem tudott járni, de vígan volt. Egyrészt örvendett látogatásunknak, másrészt aznap küldték ki neki a kormányhivataltól az új személyi igazolványát. Az állt rajta, hogy érvényes 2065-ig. Édes istenem, kacagott, és folyt a könnye, 132 éves leszek, amikor lejár!

Egy házban az ágy a legfontosabb bútordarab. Ha jó fekvés és alvás esik benne, már nem lehet nagy baj.

Bella néni nem-halálos ágya ruganyos és mégis magába ölelő, és csak annyira nyikorog a nagyobb fordulások alkalmával, amennyi nekem épp jólesik. Egy ágy, egy lépcső és főképp a parketta nyikorogjon. Beszélgessen azzal, aki itt él, aki használja és folytatja a történetét.

Pápai polgármester igyekezett többnyire a jobbik arcát mutatni. Úgy beszélt velünk, mint az egykor jeles család tagjaival, akiket a maguk módján megbecsülnek. Még az is szóba került, hogy a házon emléktáblát helyeznek el, persze majd a maga idejében. Ha már szép lesz, felújított állapotban, hogy méltó legyen. Aztán lassacskán kiderült, hogy a polgármester úr a fél falu ura, de konkrétan. Mert övé a bank, az építőipari cég, továbbá a boltok. Ezért sem mindegy az egykori asztalosmesternek, hogy a főtéri házzal mi történik. Illetve a legjobb, ha egyelőre nem történik semmi, aztán ha ez a két izgága alak, én és az öcsém belefárad a folytonos packázásba, az ideutazgatásba, úgyis az ölebe hullik, ahogy kell.

Apám arról is mesélt, hogy telente méteres hó esett, és ha hosszan tartott a csikorgó hideg, egy-egy farkas is bemerészkedett a házak közé. Kisfiú volt, amikor meglőttek egy ilyen rabló vadat, és nagyon szemléletesen adta elő, ahogy a kimúlt dögöt két lábánál fogva húzták végig a főutcán. A holt farkas vére vörös csíkot hagyott a havon.

Ahhoz, hogy efféle megtörténjék, ki kell várni a telet.

Hogy farkasordító hideg legyen. Csakhogy ilyesmi már nincs. A sok nincs között ott a hideg-nincs és a farkas-nincs is.

Dr. Pecsénye egy nap teljesen magától felhívott, ami korábban sosem fordult elő. A végrehajtóval lefoglaltattam az önkormányzat Skodáját, közölte szárazon. Érződött a hangján, hogy ezt a fejleményt nem lehet diadalként értékelni. Mivel a ház visszaszerzése után, értelemszerűen, az internátus még hónapokig maradt, a bírói végzés napjától és annak értelmében négyzetméterre lebontva bérleti díj járt érte. Nem sok, de a hónapok halmozódásával lassan csinos kis summa. Ennek a kifizetése nem történt meg. Sem határidőre, sem azután, hiába ígérte

Pápai úr, hogy holnap, holnapután, a jövő kedden, a jövő héten, húsvét után, a pénz nem jött. Dr. Pecsénye, cimboraság ide, szépen kifestett iroda oda, a végső felszólítás után lépett.

Legfeljebb lesz egy Skodátok is, próbálta elviccelni a dolgot dr. Pecsénye. Ám az hamar világossá vált, hogy a polgármester úr nem érti ezt a fajta jogi humort, és néhány hét erejéig megint befagytak a frontvonalak. Aztán ki tudja, mi történt pontosan, miféle alkuk kötöttek a hátunk mögött, mindenesetre csak megbékéltek egymással a felek, mert a Skodáról lekerült a kerékbilincs, és ha akadozva is, csordogálni kezdett az elmaradt bérleti díj.

Apám egy szombati napon halt meg, ebéd közben. Felállt, közölte, kicsit rosszul érzi magát, ledől. Pár perc múlva halott volt, a tányérján ott maradt a mustár és egy szem krumpli. A kolbászból már nem vett. A jellegtelen sezlón, amire lehanyagolt, hogy meghaljon, nem kellett senkinek. Elvitte a hajléktalanokat támogató alapítvány teherkocsija, azt mondták, nekik minden efféle aranyat ér.

Májusban jöttünk utoljára, immár abból a célból, hogy a közjegyző előtt minden dokumentumot aláírjunk. Várni kellett, természetesen, dr. Pecsénye irodájának udvarán sütkéreztünk a tavaszi délelőttben. Amikor egy órácska elteltével rákérdeztünk, mi lesz, elvégre tízre kellett megjelenni, ügyvédünk egy gyors telefonnal kiderítette, hogy a közjegyző rögvést érkezik, csak beugrott a borbélyhoz. Az ügyvéd cigarettát tartó kezével tett egy széles mozdulatot, de nem szólt, csak bólintott. Öcsémmel együtt belátuk, hogy az előző tizenhárom évhez, nagyanyám, dédszüleink eltelt életéhez képest ez a pár perc hosszabbítás, míg a közjegyző úr frizurája elkészül, tényleg semmiség. Említésre sem méltó. Szavak által semmiképpen.

Andrelli Pisti a beköltözésem örömeire még arra figyelmeztetett, hogy rövid ideig, az államosítás után a rendőrség használta ezt az épületet. Az a szóbeszéd járta még az ő gyerekkorában is, hogy néhány messziről ide hurcolt kulákok és rendszeridegen elemet egyszerűen agyonverték és elástak a kertben. Illetve utána azért betonozták le a falatka udvart, hogy sose derüljön fény a történetekre. Akarsz kertészkedni, öcsém?, lesett rám Andrelli. Mert itt jó föld van, csak akkor fel kell törni a betont. És hogy mi van alatta...

Felkászálódok, magamnak is azt füllem, hogy megyek a vécére, ami voltaképp igaz. De csak ürügy, mert igazából le szeretnék nézni az udvarra, mintha épp most, az éjszaka közepén kéne alaposan tanulmányoznom, miképp betonozták le. És a hold, ez a jótékony tündér még akár át is világít rajta, megmutatva a föld mélyét. Ha már itt vannak körülöttem az ősök, a Lajos bácsi, a Nina néni, nagyanyám és mindenki más, egy-két kulákra és rendszeridegen áldozatra igazán nem lehetek kényes.

Bár igazából várok valamire. Arra, hogy villanjon meg a telefon, igen, most, éjjeli kettő felé, és jöjjön üzenet az öcsémtől. Egy rövid üzenet arról, hogy ha szabad, ő is ideköltözik. Amit nem bánnék. Ellennénk itt szépen, komótosan. Néha áthívánk dr. Pecsényét, Andrelli Pistit, vagy akár, egye fene, Pápai polgármester urat.

És koccintanánk a régiekre, akik mi magunk vagyunk.

Dinnyemag

Ismertem néhány embert, aki a szülei halálát kívánta. Ha azt vesszük alapul, hogy az indulatok a barátságban sem éppen félúton találkoznak, akkor azt is mondhatnám, hogy a barátaim voltak. Mintha ismernék egymást, és szájról szájra járna, hogy tőlem nincs miért tartaniuk, egyik jött a másik után. Hangyák sem terjesztik így a földre hullott dinnyemag hírért, ahogyan ők rám találtak.

Az elsőt akkor ismertem meg, amikor meghirdettem fölöslegessé vált bécsi mechanikás pianínómat. Két másikkal az első munkahelyemen, a negyedikkel a kórházban találkoztam, amikor kezemet törtem. Nem tudom, miért fogadtak a bizalmukba, a kapcsolatunk mindenesetre az ő szégyenkező vallomásaikon alapult. Nemigen kérdezték, mi van velem, de én szokva vagyok a láthatatlan aszimmetriákhoz.

Eleinte, némiképp elbizakodva azt gondoltam, hogy az ilyen embert húsz méterről, első látásra felismerem. Azt is hittem, hogy az ismerőseim provokálnak, és ebben a rekordokkal teli egyforma világban ők is szeretnének kitűnni valamivel. Mindenesetre nem voltam hajlandó meglepődni az első vallomásaik hallatán. Tudom, a helyemben mások azon tépelődnének, miért vonzottam őket magam köré, és valamiféle üzenetet próbálnának meg kiolvasni ezeknek az embereknek a közös tulajdonságaiból, egybecsengő szenvedélyéből – én azért ezt túlzásnak tartom. Nem rólam van szó, hanem róluk.

Nem rossz emberek ők. Nem gonoszak, és semmi esetre sem betegek. Egy negyven körüli nő volt az egyikük: kicsi nő nagy teraszos lakással. A falakat IKEA-s műanyagkeretbe foglalt családi képekkel aggatta tele. Kompenzálók, mondogatta, pityergés közben sem elveszítve a humorát. Egy másik, az, amelyik – méltányos áron – a pianínómat vette meg, áttért a református hitre, mert akkor nem kell gyónnia. (Abban a hat és fél oktávban pedig a szokásos hét-nyolc helyett egyfajta puritán önkorlátozást látott.) Aztán itt volt ez a jóra való, ötven-egynéhány éves mamlasz – néha rábeszél, hogy kísérjem el egy-egy vacsorával egybekötött termékbemutatóra, ahol paplanokat, ultrahangos állatriasztót vásárolhat az ember –, akiről senki meg nem mondaná, milyen indulatok fűtik, mert enyhén túlsúlyos és puha, párnás a tenyere. A negyedik: sárga ujjbegyű láncdohányos, aki saját bevallása szerint az anyja miatt kezdett dohányozni, de az apja miatt képtelen felhagyni vele. Ők azok.

Egy ideig úgy éreztem, jobb, ha alkalmat adok rá, hogy megkönnyebbüljenek. Jobb, ha legalább időnként szelepet nyitnak ezen a hétköznapijaikat is megmérgező, mindenféle viszonyokba beszivárgó indulaton. Ezt meg is mondtam nekik. Csakhogy, válaszolták, ez nem olyasmi, amit ki lehet beszélni. Végül is megértem: az emberi léleknek nincs ajtaja-ablaka, amin keresztül szépen ki lehetne adogatni a hasznavehetetlen holmikat.

Egyébként mindenre tudtak valami ellenvetést (a metaforákkal szemben történetesen gyanakvóak). Ha azt tanácsoltam, járjanak pszichológushoz, azt felelték, drága, ha azt mondtam, jógázzanak, letorkoltak, hogy placebo-sport. Próbáltam tréfára venni a dolgot: egy stanfordi tanulmány szerint a húsevés teszi az embert olyasvalakivé, aki nem képes elengedni a dolgokat, és csak *rágódik* mindenben. Nem voltak vevők a humoromra.

Évek teltek el így. Kezdtem úgy érezni, nem is szeretnek, talán még rokon-szenves sem vagyok nekik. Bizony, bántani kezdett, hogy sosem kérdezték, mi az a sebhely a két szemöldököm között. Mégis, kitartottam mellettük, mert a barátságához sokszor nem kell más, mint a változtatásra való képesség hiánya, az előző állapotok önkényuralma a következők felett – egyszerűen valamiféle érzéki sorrend: a színházba időben érkezők pókhendisége, ha fel kell állniuk az utolsó pillanatban beesők miatt. Persze mindenből és mindenkiből elő lehet bányászni valamit, ami jó. De az a jó nem oka semminek.

Azt hihetnék, hogy a langyos dolgok sosem változnak, azok fölött sosem jár el az idő – s hogy ha nyílt utcán leejtünk egy százforintos érmét, az nem kell majd senkinek. Nem így van.

A láncdohányosnak több napon át szállást nyújtottam a nagyszobai pamlogon, mert ötvenegy éves, robusztus apját ukmukfukk elvitte egy szívroham, az ismerősömet pedig annak rendje-módja szerint összeroppantotta a lelkifurdalás. Na, látod, csúszott ki a számon. Mivel a láncdohányos rákapott az italtra, szerettem volna a közelemben tudni, egy kicsit vigyázni rá, őrködni felette – ami egyébként nem természetem –, de a megjegyzésemmel megsérthettem őt, és attól fogva kerülni kezdett. Jól van, én nem akaszodom senkinek a nyakába. Kiszellőztettem a lakást.

A református néha fölhívott magához, és havonta hangolt egykori hangszere-men zongorázott nekem. Főképp ragtime-ot, egyszerűbb noktürnöket meg rövid Schumann-műveket adott elő színlelt átéléssel, egy kissé túl sok pedállal. Férfi léteire hajladozott, mint a szomorúfűz, és halk, morgásszerű dúdolással kísérté magát. De azért szép volt. Mivel kívülről játszott, megtehetette, hogy orromnál fogva vezessen. Csak évek múltán derült ki, mikor kedvenc kottáiba belelapoztam, hogy a címekeket egytől egyig ő adta ezeknek a sejtelmes körvonalú, és már a pusztán rövidségükkel is valamiféle töredezettséget állító műveknek. Morgenverdruß des Vaters (Az apa bosszúsága reggel), Mütterliche Ungeduld (Anyai türelmetlenség), Ohrfeige auf der Heide (Pofon a mezőn), mondta, és rátaposott a jobb pedálra. Ezeket a kisebb füllenéseket akkor a kreativitás méltányolható megnyilvánulásainak láttam. Még nevettem is rajtuk, igen, ez volt az első reakcióm.

Volt, hogy latin közmondásokkal vigasztaltam őket. Odi et amo. Semmi sem idegen tőlem, ami emberi, és így tovább, és így tovább. Csak lassan tanultam meg, hogy ezek az emberek nem szeretik, ha a kísértéseik horderejét kicsinyeljük, az érzéseiket pedig az évszázados emberi tapasztalatból próbáljuk levezetni. A nagy teraszos kicsi ismerősöm egyenesen kioktatott: halálát kívánni valaki másnak, az korántsem gyűlölet. Ezt a kívánságot nem a megszokott, mindennapi sérelmek táplálják, hogy ekkorára nőtt. Hanem ugyan kicsodák, dohogtam magamban.

Ugyanakkor egyre gyakrabban fordult elő, hogy magam is az indulataik hatása alá kerültem. Ragadós ez, mint a félelem. Persze nem saját szüleim iránt

változtak meg az érzéseim. Amikor a paplanos mamlasz apját megláttuk az utcán – lógó fejű állóventilátort cipelt, a nyél köré tekert, minduntalan kibomló kábellel viaskodott, szedegette a forgólapátból potyogó csavarokat, anyákat és apákat –, hagytam magam félrehúzni egy hűgyszagú kapualjba, mintha nem volna saját akaratom. Ott ziháltunk a leshelyünkön, mint akik embert fognak ölni, aztán azon álmélkodtam, hogy ennek az apának emberalakja van. Májfoltjai. Sőt, biceg. Mókásan óg-móg, káromkodásaiból kihagyja Istent. Hát idáig jutottam. Láthatlanul és bemondásra elhittem az ismerőseimnek, hogy a szüleik szörnyetegek, dúvadak, bestiák. Ha nem akarok idegen indulatok hajótöröttje lenni, gondoltam, más időknél kell jönniük. Kezdtém unni az éjszakába nyúló telefonbeszélgetéseket, a könnyezve beismert gyilkossági ábrándokat, a házi koncerteket, az átizzadt pólóikat. (A szokottnál erősebben verítékeznek, aki a szülei halálát kívánja.) Persze még mindig úgy gondoltam, hogy ez a szelíd, ringató unalom valamiképpen hozzátartozik a barátságához.

Megpróbáltam az ismerőseim lelkére beszélni, hatni a józan eszükre. Ez idő tájt sokat meséltem nekik anyámról, apámról (persze megszépítettem néhány részletet). Hiába: hamar észrevettem, hogy én is untatom őket. Egyikükkel partalan vitába bonyolódtam a túlvilágról, és rá kellett jönnöm, szókincsem, felkészültségem nem alkalmas arra, hogy magukat nehéz sorsúnak képzelő emberekkel szemben védelmezem étellel kapcsolatos álláspontomat. A balsorsot ezek az emberek valamiféle erkölcsi dobbantónak képzelik. Szerintük a művészetek éppen erről a meghasonlásról szólnak. Szerintük az írók – az igazán nagyok – egytől egyig a szüleik halálát kívánják. Szerintük bizonyos nehezen bontakozó, csökkent lendületű, a csúcspontot több megtorpanással elérő zeneművek minden kétséget kizáróan ilyen emberek alkotásai. Odáig merészkedtek, hogy az expresszionizmus, a kubizmus, a szürrealizmus mind ennek a bevallhatatlan kívánságnak a manifesztumai. Ó, gondoltam, a türelem előbb fogy el, mint a manifesztum.

A református – az amatőr zongorista – elhívott magával a Farkasréti temetőbe. Meg akarta mutatni a nemrég felújított családi sírkövet, amelyre felvésette az édesanyja születési idejét – meg egy folytatás nélküli kötőjelet. Szép nagy sírhely volt, a kő újracsiszolva, gombamentesítve, a parcella fölött derék ezüsthárs villogó, kétszínű levelekkel, ami árnyékot ad élőnek, holtak, és nem kérdezi, hova tartozol. Amikor ott ácsorogtunk – zavarodottan rugdaltam a szomszédos sírelék kávájáról széthordott faháncsot –, és az ismerősöm kibökte, hogy ő bizony havonta kijár ezt a kötőjelet nézegetni, akkor kertelés nélkül megmondtam neki, hogy átlépett egy határt. Megundorodtam tőled – így. Az eset után persze elmaradoztak a telefonjai, végül ő maga is. Ha befejezettnek tekinteném az életemet, egy időfolyam szélteben-hosszában éles vonalakkal határolt metszetének, akkor azt mondhatnám: soha többé nem láttam őt. Kaptam is, adtam is, nem bántam, hogy így alakult.

Aztán rájöttem valamire. Ezek az emberek a gombhoz akartak kabátot venni. Hiszen ők akkor is apjuk-anyjuk halálát kívánják, ha a szüleik nem tartanák vissza a nagymamák örökséget, nem cseréltették volna le a zárat a kiköltözésüket követő napon, vagy ha sosem emeltek volna rájuk kezét gyerekkorukban. Ide figyelj, mondtam a nagy teraszos, kicsi nőnek: vannak pókfajok, amelyeknek az egyedei, ha már megerősödtek és a táplálékszerzésre képessé váltak, szőröstül-

bőröstül felfalják a szüleiket. Ők ugyan mit ártottak az utódaiknak? Vajon ezek a pókanyukák és pókapukák egytől egyig erőszaktevők, szeretetmegvonással zsaroló, hatalmukkal visszaélő önkényurak? Felindultan ágáltam, magamnak is ellenszenvesen. (Kicsúszott a számon, hogy drágám.) Persze faképnél hagyott ez az ismerősöm is. Ő nem rovar, mondta. Emlékszem, hogy kedvenc fordulata halatán – *szeretetdiktátum* – a szó szoros értelmében kirázott a hideg, mert vértelen ajkai a t és d találkozásakor heroikus küzdelmet folytattak a megfékezhetetlen hasonulással. Talán a tiszta beszédért folytatott küzdelem is része ennek a hírhedt kompenzálásnak, ugye.

A mamlasszal egy termékbemutatón veszem össze, ahol porszívórobotokat árultak, és nekem az asztal alatt hangtalanul sürgölődő lapos kis gépezetekről eszembe jutott, hogy egy kicsit olyan ez, mintha az embernek minden előjel nélkül gyereke születne. A láncdohányossal a szülőtartásról szóló hírhedt törvénytervezeten rúgtam össze végleg a port – pedig politikailag egyezünk. Mindenesetre szép sorban mind a négy ismerősöm ráunt a köztöködésemre, és türelmesebb beszélgetőpartner után nézett. Persze ilyenkor nincs búcsúszó. Mennek, ahogy jöttek, a dinnyemag kiszáradt.

Megkönnyebbültem, és egyedül maradtam. A kollégáimtól eltekintve hét számra nem találkozom senkivel, és a napi munkámon kívül, amit egyelőre a tőlem elvárt színvonalon végzek el, semmi nem képes lekötni a figyelmem egy-két óránál tovább. Azon kaptam magam, hogy már csak feladataim vannak, nem céljaim. Van körülöttem egy légüres tér, amit nem töltenek ki a színésznőkről szóló életrajzi könyvek, a gondos házimunka, a családfakutatás. Nem elég, hogy tőlem telhetően hasznos tagja vagyok azoknak a közösségeknek, amelyek nem kíváncsiak a véleményemre, ugyanakkor a bajukkal sem engem traktálnak. Sajnos nem elég. Az utcán, séta közben néha felkapom a fejem egy régről ismerős intonációra, a boltban olykor megüti a fülem egy meghittén csengő, elfojtott idegességtől vibráló fordulat. Utazás közben megorrontok valami átható, a szokásosnál savanyúbb veritékszagot. Egy nyitott ablakból zongorazene szól, Schumannt játszanak. (Látok egy parányi lakást óriási terasszal.) Olyankor megállok, eleresztem a kosarat, leroskadok egy közeli padra, heverőre, és hirtelen bánni kezdem, hogy elmartam magamtól az én kedves, halálosztó ismerőseimet. Ez a dolog nem az értelem fennhatósága alatt áll, tudom. És nem az ismerőseim öngazoló elméletei hiányoznak, nem ez a javíthatatlan, örökösen önmaga körül örvénylő borulás (ez az akadályával egynemű folyam), hanem ők maguk. Néha úgy érzem, azzal is beélném, ha valaki egyszerűen a halálotat kívánná. Csöndben, felhajtás nélkül, zongoraiskolákat lapozgatva vagy váratlanul elnémulva egy termékbemutatón. Olyankor a barátaim mintha itt lennének velem.

Ha léteznek még otthonok

A whisky felgyorsítja az emésztést, segít elkerülni az elhízást, csökkenti az agyvérzés kockázatát, fokozza a vérkeringést, nyugtatja az idegeket, de én azért iszom whiskyt, mert szeretem. Különösen a skót whiskyt, Laphroaig, jég nélkül, nem is kell kérnem, a pultos már tölti. Melengetem a tenyeremben a poharat, aztán a számhoz emelem, magamba szívom az illatát, lassan belekortyolok, körbefuttatom a nyelvemen. Füstös íz, a tölgyfahordó aromája, a skót felföld vadvirágai és a tőzeg, ezen múlik az egész. Leteszem a poharat a fényesre lakkozott pultra, fodrozódik benne az aranybarna folyadék felszíne, majd elsimul. A kristálypohár kaleidoszkóp-szerű felület, visszaverődik róla a helyiség, a hűtőszekrényben sorakozó italok színes címkéi, a pult előtt forgoló alakok, egy háromszög alakú ezüst fülbevaló, élénkpiros szájfény meg egy vörös frufu. A vörös a gyengém.

A telefon rezegni kezd, a kijelzőn megjelenik egy női arc, beérkező hívás, Anna. A trieszti kikötőben készült a fotó, a háttérben vitorlások és halászcónakok ringatóztak, egymáshoz bújva bámultuk az öbölben várakozó konténerszállító hajókat, sirályok repkedtek mindenütt. Anna félt a sirályoktól és utálta a halszagot. Nézem az arcát, a fanyar félmosolyt, a sárga kapucnit. Milyen szép ezen a képen. A vörös hajú nő nem látja, a táskájában kotorászik, én közben zsebre teszem a telefont, ott rezeg tovább. A nő előrehajol, a frufruja belelóg az arcába, elképesztően szexi. A mellettem lévő bárszéken ül, szűk nadrágot visel, észreveszi, ahogy nézem a combját. Nagyon jól haladunk. Együtt örülünk annak, hogy megtalálta a rúzsát, közben a telefon ismét rezegni kezd a zsebemben, szerencsére le van halkítva. Megpróbálok úgy tenni, mintha nem zavarna, hogy a barátnőm keres, de a nők azonnal észreveszik, ha egy férfi színlelni kezd. Fogalmam sincs, hogy csinálják. Átlát rajtam, mintha üvegből lennék, hirtelen elveszítem a fonalat, zavaromban egy kétmillió forintos whiskyről kezdek beszélni. Ez a mélypont, le vagyok osztályozva, a nő idegesen dobol a lakkozott pulton. Egy pillanatra meginog alatta a bárszék, ösztönösen odanyúllok, megérintem a combját, de nem mozdul. Úgy teszünk, mintha semmit sem vettünk volna észre. Megőrjít, ahogy a szögegyenes frufruja összeér a szempillájával. A mobil újra rezegni kezd a zsebemben, miközben a nő rákeres az éjszakai busz menetrendjére. Az ujjával kopácsol a kijelzőn, elképzelem, ahogy azok a műkörmök a hátamba mélyednek. Ehelyett begombolja a bőrdzsekijét, majd kilép az ajtón, és eltűnik a belváros sodrásában. Még be sem mutatkozunk egymásnak. Rendelek egy whiskyt, a sokadikat, a pultos szánakozva bic-

cent, ezt a felest felírja magához, köszönöm, szófoszlányok, villódzó fények, chillout. Negyedóra is eltelik, mire eszembe jut Anna és a telefon. Előhúzom a zsebemből a mobilt, öt nem fogadott hívás és egy sms. „Dorka balesetet szenvedett, kórházban van, hívj vissza!”

*

Nyomom a gázt, mint aki megveszett, a stadionnál áthajtok a piroson, remélem, ki vannak kapcsolva a kamerák. Rosszul vagyok a saját lehetemtől, árad belőlem az alkohol, letekerem az ablakot, a hideg levegő csípi az arcomat, az égett kuplung szagától öklendezni kezdek. A középső sávban hajtok, a szaggatott vonalak egymásba olvadnak, elhomályosul minden. Talán a fejszámolás segít. Harmincnyolc meg negyvenkilenc az nyolcvanhét, tizennégyyszer kilenc az százharminchat. Öt whisky az másfél ezrelék, négy ezrelék fölött jön a kóma, öt után a halál, vagyis a halálhoz tizenhét whisky kell. Nemrég rákerestem a neten arra, hogy alkoholmérgezés. Kinyitom a szememet, milyen szerencse, hogy nincs forgalom. Elrobogok az autókereskedés mellett, ahol megvettük Dorkának a Golfot. Nem is tudom, hány éve volt, csak az biztos, hogy Dorka akkor érettségizett. Másnap elindultak a kocsival a horvát tengerpartra. A barátnőivel állnak a Golf körül, egyikük a motorháztetőn fekszik, a másik kidugja a fejét a napfénytető résén, a harmadik csak a lábát nyújtja ki a csomagtartóból. Dorka nekitámaszkodik a kocsí oldalának, karját összefonja maga előtt, a háttérben a tenger. Ez a kedvenc fotóm, bekeretezve áll a könyvespolcomon.

Az ágyon fekszik. Csövek állnak ki a karjából és a szájából. A vaságy melletti gurulós állvány olyan, mint egy ruhafogas. Műanyag tasakok lógnak az akasztókról, az egyik üres, a másokban vér bugyog. Kijózanító látvány. A lábfeje kibújik a paplan alól, betakarom a dzsekimmel. Mit csináljak? Pittyegnek a gépek, egyenletes ritmusban, de nincs ebben semmi megnyugtató. A filmekben ilyenkor felgyorsul a pittyegés, ápolók rohannak be a kórterembe, odafutnak a gépekhez, kapcsolgatják a gombokat, ellenőrzik a beteget, a pittyegés egyre gyorsabb, a hozzátartozók jajveszékelnak, az arcukba temetik a kezüket, a pittyegés átalakul sípolássá, egyeseket le kell fogni, az ápolók zavartan kerülgetik a beteget, újra-élesztéssel kísérleteznek, a beteg nem reagál, a beteg halott. De ez nem egy film, és én csak állok a vaságy előtt. Hallgatom a szuszogását, hallgatlak, kicsim. Nézem, ahogy a mellkasa lassan, egyenletesen mozog, ahogy lélegzik, nézem a vörös fényeket a gépek kijelzőjén. Az ágykeretet szorongatom, aztán benyúlok a dzsekim alá, és simogatni kezdem a lábfejét. Nyugtalanító pittyegés, a gépek monoton zúgása. Egyik lábamról a másikra állok, minden lélegzetvételem egy sóhajtás, mit csináljak?

*

Egymás után zúgnak el az autók alattam, távolról nézve szinte siklanak az úttesen, de innen, a felüljáróról ez máshogy látszik. Nincs abban semmi légiesség, a komfortos ülésekből és a hangszigetelt belső terekből elképzelt könnyedség, ahogy

az abroncsok maguk alá gyúrik az aszfaltot. A terepjárókból felcsap a fekete dízel-füst, a pótkocsik vasszerelvényei a tükörsima úton is csattognak. Zakatolnak a többtonnás gépek az autópályán, perog a gumireszelék és a kőzúzalék, megfájdul a fejem az olvadó bitumen szagától. Nézem az ukrán furgonokat és a román kisterherautókat, a monoton hömpölygést, a megállíthatatlan karavánt. Beleremeg a föld, megsüketít a zaj, fulladozom.

A féknyomok alapján a Golf először áttért a leállósávba, majd átszakította a szalagkorlátot, és az oldalára borulva csúszott tovább a buckák között. A hátsó lökhárító leszakadt róla, végül a feje tetejére állt. Dorka kirepült a kocsiból. Addigra a szélvédő már darabokra tört, a lányom az üres ablakkereten át zuhant a bokrok közé. A rendőrség szerint azoknak a bokroknak köszönheti az életét, csillapították a becsapódás erejét. Nem mertem megkérdezni a rendőröktől, mi történt volna, ha Dorka beköti a biztonsági övet. Elindulok a szalagkorlát mellett. Mindenütt eldobált energiaitalos dobozok, kólásüvegek, cigarettacsikkek. A felüljáróról meredek lépcső vezet a szántóföld felé. A cipóm belesüpped a talajba, napok óta esik, minden csupa sár, nehezen haladok. Öntudatlanul menetelek a semmibe. Majdnem egy kilométert gyalogolok, mire a hepehupás földön feltűnnek az autó nyomai, a karosszéria felszántotta a talajt, hosszúkás mélyedés, itt állhatott meg a Golf. Mi az istent kerestél itt, kicsim? Találok néhány üvegszilánkot, apró, sötétkék karosszéria-darabokat és egy lila léghűtőt, sentiment relax felirattal. A kezembe veszem, megszagolom, nem érzem az illatát, nem látok, pedig nyitva a szemem. Mint aki megkövült. Aztán odamegyek a bokrokhoz, Dorka nyomait keresem, simogatom a csenevész ágakat, becézem a leveleket. Köszönöm, hogy megtartottátok a lányomat nekem.

*

Korai volna még hazamenni, ha egyáltalán otthonnak nevezhetem azt a helyet, ahol élek. Ha egyáltalán léteznek még bárhol otthonok. Az elhagyott gyárépületek és raktárak fekete-fehér szociofotók, a táj a zöld árnyalatait villantja fel, szürkés, barnás csíkokkal. Ez már nem a város, a romok között lovak legyezik a farkukat, a kutyákat pedig láncra verve tartják a kockaházak udvarain. Egy pillanatra leengedem az ablakot, és rögtön megcsapja az orromat a sertésstelepek szaga, ami gyerekkoromban az egyik kedvenc illatom volt. Anyám szerint a moslékba egyszer bele is kóstoltam. Ezt éppen akkor kellett elmondania, amikor bemutattam neki Annát, közben mosolygott, mosolygott Anna, és mosolyogtam én is.

A kocsmák előtti porban matt fényezésű BMW-k. Csillognak a krómozott dísztárcsák, a nyitott csomagtartókból mélynyomó dübörög. A falusi gengszterek körbeadják a cigit, megvillannak a fukszok, foszforeszkálnak a feszülős pólók. A gumiszervizek és villamossági boltok barokkos homlokzatát ellepi a galambürülék. Emlékművek a világháborúk hősi halottainak, a vörös csillagok helyén betonacél huzalok csomkjai, országalma vagy turulmadár. Szigorú mészkeőroszlánok. A kanyarban utolérek egy elektromos rokkant kocsit, a mopedre akasztott színes nejlonszákok alól kinyúl egy kéz, előztek csak, nincs szembeforgalom.

A láb nélküli férfi mosolyog, miközben kikerülöm, aztán az üres úttestre meredek, a szürkületben felgyúlnak az utcai lámpák halvány Sárga fényei, ismerem ezt a világot, mégis idegennek érzem magam benne.

Ugyanilyen kietlen falvak között kanyarogtunk, amikor Anna rángatózni kezdett mellettem. Félreálltam egy elhagyott benzinkútnál. Először csak a haját tépte, aztán megpróbálta kiszabadítani magát az ülésből, de a biztonsági öv megfeszült, nem engedte. Soha nem láttam még embert úgy zokogni. Két motoros nézett bennünket a romos épület előteréből, és amikor végre sikerült kiszállnunk a kocsiból, fenyegető léptekkel indultak el felém. Anna hirtelen magához ölelt, ettől elbizonytalanodtak. Végül közösen ittuk le magunkat, a motorosok az érettségijüket ünnepelték, mi a közös életünk első éjszakáját. Lehajtottuk a kombi üléseit, Anna magára húzott, a térdemet felsértette a kárpit, majdnem beleélveztem, nem így képzeltük. Aztán Anna a behelt ablakra rajzolt a mutatóujjával egy szívecskét, ami párás időben még hónapokkal később is előbukkant a semmiből.

*

„A mentősök azért hívtak engem, mert én voltam az utolsó a híváslistáján. A jóga után telefonált, aztán feljött hozzám, spenótos pennét főztünk. Nem mondta, hogy hová megy, és én sem kérdeztem meg tőle. Felnőtt ember, vagy nem?” Annához egyáltalán nem illik a hangja, mintha nem is ő beszélne, hanem egy idegen. Alacsony, egyre teltebb, a hangja viszont magas, csilingelő, majdhogynem gyermeki. Mezzoszoprán, mondta valamikor egy ismerősöm, aki zongoratanárként dolgozik Bécsben. Neki ezt tudnia kell. Anna a kávéspohárhoz nyúl, és miközben belekortyol a gőzölgő csészébe, kissé hátradönti a fejét, az orrcimpái izgatottan reszketnek. Az ismerősömnek az tetszett a legjobban, amikor Anna orrcimpái reszketni kezdtek, hihetetlen, hogy a leszbikusok milyen apróságokat képesek észrevenni, ha egy másik nőt figyelnek. Nem tudom levenni a szemem Anna orrcimpáiról, és közben arra gondolok, hogy a mentősök engem biztos nem találtak volna meg Dorca telefonkönyvében, mert abban a listában olyan elem nincs, hogy apa. Olyan van, hogy Hulahopp, az vagyok én.

Anna észreveszi, hogy a pult mögött mobilozó lány mellét bámulom. Három kerület választ el minket, de még mindig képesek vagyunk megalázni a másikat. Szétköltöztünk, a kapcsolatunkat felfüggesztettük, a barátaink úgy tudják, szünetel, amíg mindketten megpróbáljuk összeszedni magunkat, hogy aztán újrakezdhesük. Legszívesebben rendelnék egy whiskyt, de ilyen korán még nem illik. A halványkék kávégép szörcsög, aztán fújtat, a gőzkarból csöpög a víz, a krómozott díszítőelemek úgy néznek rám, mint egy amerikai limuzin a hatvanas évekből. Megpróbálom kibetűzni a feliratot a készülék tetején, de a szemem állandóan a pultoslány mellére téved, vigyázok, hogy ne tűnjön fel Annának, aki közben eltolja maga elől a csészét, mára végeztünk. Hányszor szeretkeztem vele úgy, hogy közben valaki másra gondoltam.

Mielőtt apám visszaköltözött volna a nagyszüleim házába, hogy megvalósítsa az álmát, és létrehozza a kecskefarmot, magyartanárként dolgozott egy kispesti általános iskolában. Csengőfrászt kaptam a tanáriban, mondogatta, és közben sejtelmesen mosolygott. A kecskék egész nap kaparásztak, fára másztak, bégettek és felzabáltak mindent a közönséges kórótól a dohányig, de nem kímélték a kartondobozokat, és még a madárijesztőről is lerágták a ruhát. Apámat, aki zsibongó, ostoba tanulókhöz szokott, lenyűgözte a kecskék kíváncsisága és játékosága, azt állította, intelligenciájuk a kutyákéval vetekszik. A házba is beengedte volna őket, de anyám erről hallani sem akart. Hogy a macskáit féltette vagy a hímezéseit, az sosem derült ki, mert anyámra a kinyilatkoztatás volt jellemző, nem a párbeszéd.

Sosem érdekeltek a kecskék és nem érdekelt a szépirodalom, ezt apám sosem bocsátotta meg nekem. Tizenhat éves koromban mégis ő nyitotta fel a szememet, amikor odacsempészett az íróasztalomra két tucatnyi könyvet. Leemeltem a legfelsőt a kupac tetejéről, és elállt a lélegzetem. A borítón színes fejdísz viselő harcosok sorfala, arcukon maszk, kezükben lándzsa, az előtérben álló törzsfőnök tamtamdobot ver, kagyló alakú nyakéke beteríti izmos, fekete mellkasát. „Az utolsó kannibálok”, írta Jens Bjerre. Belelapoztam a könyvbe, és izgatottságomat tovább fokozta a képmelléklet, félmeztelen nők banánlevél-szoknyában, csontvázak és koponyák, madártollal átszúrt orrcimpák, meg egy elszánt tekintetű bennszülött, aki úgy pózolt a fotográfusnak, hogy a gyomrából kilógott egy nyílvesző csonkja.

Az óriáskaktusz tüskéin úgy csüngenek a felnyársalt gyíkok, mintha karácsonyfadíszek volnának, némelyik még rángatózik, de a legtöbb már oszlásnak indult. A kaktusz fölé magasodó fa ágairól gyíkok nézik, ahogy társaik tetemét madarak tépik szét. A kardszárnyú delfinek csapatba verődve hasítják a vizet, a lökeshullámok felborítják a magányos jégtömböt. A fóka szemében rettegés, pontosan tudja, mi vár rá, miután a jégtömbbel együtt beborul az óceánba. Drónfelvételekről nézem a festői svájci városokat és a kör alakú gabonamezőket Nebraskában, aztán kikapcsolom a tévét, mielőtt jönne az alaszakai kamionszofőrök életét bemutató valóságshow következő része vagy a Hitler utolsó napjairól szóló dokumentumfilm. Elsötétül a képernyő, csak az apró, piros ledfény világít a készülék jobb oldalán. Belekortyolok a teába, a gyomrom egyre nehezebben viseli a kávé. A ház előtt elmegy az utolsó villamos, az épület enyhén beleremeg, húsz éve nem újították fel a síneket. Az ablakhoz lépek, a parkoló autók között fekete macska sétálgat, lassan leengedem a redőnyt. Naprakész vagyok a Kruger Nemzeti Park ügyeivel kapcsolatban, kívülről fújom a vörös lazacok útját Los Angelesből a Bristol-öböl felé, csak azt nem tudom, mit keresek itt, és mit akarok Annától.

Áhítat

„Sois sage, ô ma Douleur”
Charles Baudelaire: Recueillement

*A parton egy kövér
nő integet a férjnek
a férj nem látja őt
már jó rég nem kefélnek*

*legalább nyolc gyerek
üvölt nyolcféle okból
most egy szép fekete
lány kel ki a habokból*

*jé olvas két alak
egyik nő másik férfi
ezt mutatja a más’
ezt itt végképp nem érti*

*hevernek összevissz’
egy lehever más fölkel
a víz süket az ég
zöldes felhőket termel*

*én drága Bánatom
légy jó – itt megakadtam –
légy jó körülbelül
jó – sokféle alakban*

*nád falevél hinár
fa erdő fű kizöldül
a túlpárt zöldre vált
a víz a parthoz görbül*

*mindjárt ráül az AI
kony erre az észzre
és úgy tünteti el
hogyan is veszed észre*

*ezt a sok ezt meg azt
ki-ki majd abbahagyja
már ez a csöndes Éj
csöppet sem zöld alakja.*

László Ervin dedikál

A Jelenkor 40. évfordulás estje a Művészetek Házában 1998. november 3-án, az első sorban Pálinkás György, Kukorelly Endre, Makay Ida és Cserna-Szabó András

A 40. évforduló estje: Csuha István, Weber Kristóf, Vörös István, Parti Nagy Lajos és Bertók László az első sorban

Jövőbiztos

*Hogyha még meg akarod élni,
ami rád vár, ha életben maradsz:
akkor a bűnöket nem kell tetézni.*

*Nem kell önmagad kilóra kimérni,
hagyd győzni a kíváncsiságodat!
Hogyha még meg akarod élni,*

*mi majd tíz év múlva történik,
kell hozzá minden pillanat,
akkor a bűnöket nem kell tetézni,*

*de az önfegyelem megéri.
Ki él, csak az lehet szabad.
Hogyha még meg akarod élni,*

*a jó irányú változást elérni,
kell hozzá minden lélekárnyalat.
Akkor a bűnöket nem kell tetézni,*

*a téli napfény kifehérit.
Ne hagyd meghalni önmagad!
Hogyha még meg akarod élni...
Akkor a bűnöket nem kell tetézni?*

Innenvilág

*Hogyha meg akarsz élni mindent,
ami rád vár, ha életben maradsz:
fontos, hogy ne bosszantsd föl Istent.*

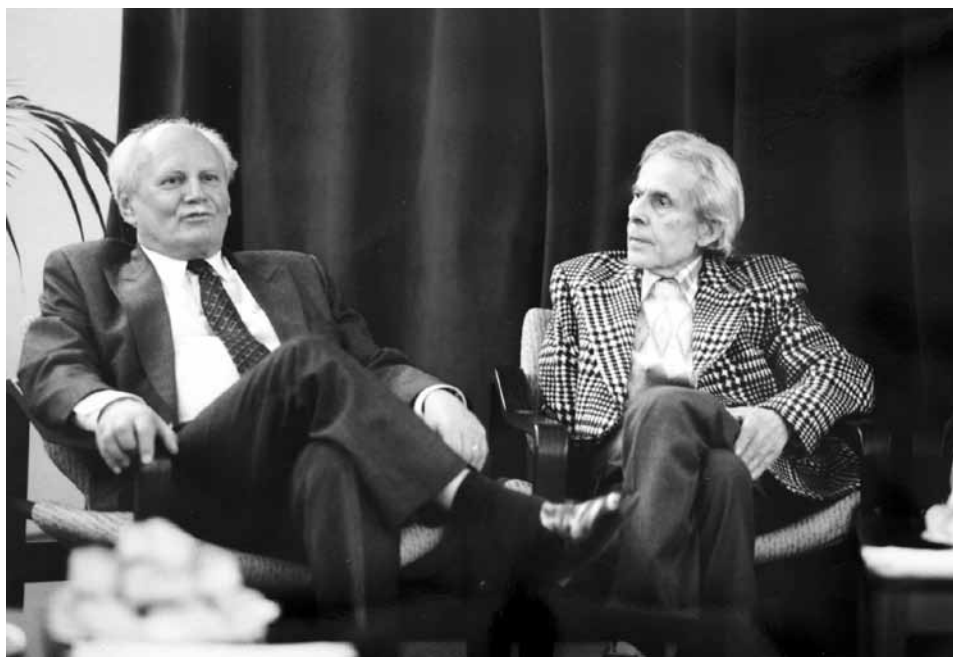
*Hogy hol lakik? Nem tudod? Itt bent!
Belül tomboljon folytonos tavasz,
hogyha meg akarsz élni mindent,*

*belül legyen sok zenebona, kis csend.
Hogy megőrzöd magad, azzal legyél pimasz!
Fontos, hogy ne bosszantsd föl Istent,*

*nála ne légy erősebb hitben,
ne légy okoskodó, ravasz,
hogyha meg akarsz élni mindent,*

*ne akarj elpucolni innen.
Ha önmagad felé haladsz,
fontos, hogy ne bosszantsd föl Istent,*

*de még az anyagot se közben,
bár a túlvilágba zuhansz.
Hogyha meg akarsz élni mindent,
fontos, hogy ne bosszantsd föl Istent.*

Göncz Árpád és Csorba Győző

A Sátán lakomáján

És monda az Úr a Sátánnak: Észrevetted-é az én szolgámat, Jóbót?
Jób, 1,8

*A főpincér az asztalhoz vezette.
Felállt a Sátán, és úgy várta ott.
Arcán halvány mosoly – Jób észrevetted:
Bocsánatkérő, már-már meghatott.
Ő úgy örül! Megkönnyebbült felette,
Hogy Jób felől jó híreket kapott,
S a meghívást hogy végül elfogadta –
Őszintén szólva aggódott miatta.*

*Mert hát nem volt ez csöppet sem személyes,
S személy szerint örült, hogy vége lett.
Személy szerint az ízlésére kényes,
Ok nélkül kárt okozni nem szeret.
Az Úr ragaszkodott az ötletéhez,
Megint erőszakos volt szerfelett:
Az embernek már csöppnyi nyugta sincsen,
Bolond utakra kényszerít az Isten.*

*Beszéljen inkább Jób kicsit magáról!
Az új család, reméli, rendbe van.
Hogy hét fiú? Az pont hét lagziszátor...
Elképesztő, az idő hogy rohan!
Szerencsés alkat Jób – asszertív, bátor,
Feláll a padlóról, akárhogyan!
A gazdaság is, úgy hallotta, szárnyal,
Huszonkétezres állatállománnyal.*

*Ő néha mégis úgy találja, mintha
Nem lenne választás... Egy pillanat!
Lazac, gyömbérmártással megvadítva?
Saját fogás, nem tenyésztett vacak.
Hol is tartott? Igen. Adott a minta,
Kötött szabályok mentén játszanak:
Hiába bőség s balsors árapálya,
Végső soron az Úrnak lejt a pálya.*

Úgy érzi hát, hogy Jóbbal kéz a kézben
Egy unfair játék résztvevője lett,
S amit rájuk tukmáltak, voltaképpen
Nem konkurens, hanem rokon szerep.
Szamárpadban csücsülni büntetésben –
Padtársak ők! Mivőgre? Meglehet,
Azért csupán, hogy Jób szeme kinyíljon.
– – – Ez egy huncut kis ausztrál Sémillon...

Roppant mód bántja hát, hogy így adódott.
Mit mondjon? Ez a kávé már lefőtt.
Mélységesen megéri persze Jóbot,
Nyilván a pokolba kívánja őt.
Ezért van itt, tisztázni ezt a dolgot:
Nemet nem mondhatott az Úr előtt,
Az Ő keze kiszabta rá e rendet,
S kegyetlen kényszerhelyzetet teremtett...

Ekkor felállt, elnézést kért a Sátán –
A bárban egy sürgős hívása vár,
S míg megpihent selyemzakója hátán
A pillantása, Jób érezte már:
Talán a szíve mélyén erre várt, lám,
Egy gesztusra, hol megértést talál.
Ha visszatér, hajoljon hát fölébe:
Zúgó fejét lehajtaná ölébe.

Lajos délután

*Kihúztuk őket a partra,
és belöktek minket a vízbe.*

*Drámát, komplexust, kutyaeledelt
mégis róluk fognak elnevezni,
és én mellékszereplő leszek a saját életemben.
Pedig volt idő, amikor belovagoltam a városba,
mindenki az utcán, s az üdörivalgás,
mint egy nyíl, a szívemig ért.
És most a sötét sufniiba száműzve önmagam
mérgesen hajtom el a rágcsálókat,
hogy ne járjanak rá az én szikkadt kenyerekre.*

*A történetek hazudni fognak:
dehogysis kergettük el őket,
dehogysis féltünk tőlük előre.
Megtanítottuk őket, hogyan kell horgászni,
mi a lesszabály, s ha átrepült a labda a kerítésen,
tartottuk nekik a tolvajlétrát.
Csak közben belesüllyedtünk a földbe.*

*Volt idő, de elmúlt.
S bár engem figyelmeztettek,
a történet főhőse a fiam lesz,
aki dehogysis öl meg, se direkt, se tévedésből.
Egész egyszerűen csak elfelejti, hogy itt vagyok.*

A prózaíró

*Kiszerveztettem a barátaim.
Megírtam őket, és sorra tűntek el
az életemből. Hiszen ki is választana
olyan bizalmast, aki legföltettebb titkait
egy kisebb tömegre bízta?*

*Pedig nem is mindent ők árultak el,
voltak kémeim, bár legtöbbször éppen
ők maguk.*

*A legváratlanabb pillanatokban fedték fel
a legsebezhetőbb pontjaik.
És én pontosan tudni véltem, mikor hazudnak
a jóhangzás miatt, és mikor szakítanak
szakadéknyi rést belátni a történetek
zsinórpádlásába.
És mégis mindent összekuszáltam.*

*A bizalom úgy keringett köztünk, mint a vér
az egészséges szervezetben.
De elárultam és elárusítottam őket,
innen nincsen visszaút.
A társaságban felém biccentenek,
majd elfordulnak titkos életük felé,
testükkel takarják, rá ne lássak.*

*Néha kinyitom a könyveket,
amikbe zártam őket.
Fintorognak, és elfordulnak tőlem ott is,
hiszen tudják, minden, amit mondanak,
felhasználható ellenem.*

Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba

két Ibsen-átírat

1

Átadás

Amikor a tulajdonostól kapott kulccsal átlépték a küszöböt, Rosmer nem sejtett semmit. Egy volt a lényeg: visszakerültek a hegyre. Szerény házba ugyan, de a hegyre. „Ez a ház a környék lakosságának szemében emberemlékezet óta a rend és a fegyelem jelképe.” Valaha egészen szép lehetett. Manapság csak egy viharvert, öreg ingatlan a fjord fölött, a fenyves szélén. Némi fogalmuk volt a ház múltjáról, idejük belegondolni nem annyira. Fala, kertje, kerítése mindenestül pusztulóban. Túl van jón és rosszon, hegyi giccsen, karcos dekadencián.

Rosmer, miután megvált a szószéktől, nem alaptalanul félt a lecsúszástól. Elsősorban nem az anyagi, hanem az erkölcsi összeomlástól tartott. A sülyedés vizuális folyamatként is megjelent lelki szemei előtt, sőt álmodott is róla: egy óceánjáró hajó oldalán, a síkos acéllemezen látta magát viharban, lefelé evickélni a kampókon. Újabban hetvenes évekbeli, zsaluzott beton társasházakban éltek, mivel egyedül azok bérleti díját tudták kifizetni, és Rosmer, az egykori nagytiszteletű úr, nem akar beállni azok közé, akik „tönkreteszik ezt a szerencsétlen országot”, ahogyan ő fogalmaz: „kifordulna a gálája”, ha tétlenül nézné, mi folyik itt.

Rosmer az a formátumos értelmiségi, akiből süt az erő. Belép valahová, és megtelik jelenlétével a helyiség. Érdemi döntésekre képes, külső megerősítés nélkül is. Nem lelkész többé, de már tiszteletes korában a szabad gondolkodás és a haladás zászlóvivője lett. Följebbvalói egyre kijebb helyezték a központtól, egyre kisebb egyházközösségekbe. Rosmer egyre vidékibbé vált, akaratlanul. Egyházi hivatása természetesen önmagában nem volt akadálya annak, hogy a haladás ügyét szolgálja, sőt. Azért hagyta ott a szószéket, mert nem hisz többé Istenben; igaz, ezt a hitbeli fogyatkozást még szabadelvű társai előtt sem szabad bevallania, az azért túl nagy coming out volna, és mint a sajtóban meg a közösségi médiában látható, Rosmer már így sem védett ember többé, sokak céltáblája lett.

Bűne alighanem az, hogy világosságot szeretne teremteni ott, ahol évtizedek, mit évtizedek, évszázadok óta sötétséget és komorságot szokás terjeszteni, hogy a világosságból fakadjon az öröm. Feladatnak szép. A sajtó ezt hidegvérű merényletként interpretálja a tiszteletre méltó ősök emléke ellen, az egykori lelkészt pedig helyezkedő, haszonleső Júdásként állítják be a bírálói.

Ez most egy nagyon régi ház. Nem zsaluzott beton, hanem téglá.

Itt kell átvészeln.

2
Átvétel

REBEKKA Én nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba,
De egyik terv sem vágott egybe a tiétekkel.
Visszakerülni a hegyre mindig öröm,
De Rosmersholm mindenkit megbetegít.
ROSMER Mindig is földszinti lakást kerestünk,
Mert neked tériszonyod van.
REBEKKA És ez végre olcsó! Belépve mit éreztél, Rosmer?
ROSMER Föllélegeztem, huhh...
Csak festeni kell, és minden rendben.
Itt leszünk végre boldogok a négy gyerekkel.
De már első héten éreztem valami gyanúsat.
Sunyi, állott idegenség árad a falakból.
Valami nagyon nem stimmel.
REBEKKA Áprilisban meszeltünk, őszre visszajött a szag.
Nem doh, nem dohány és nem penész...
Nem is emberi.
Itt állandóan szellőztetni kell.
Pótolni a veszteségeinket.
Tiszta ráfizetés nekünk ez a hely.
ROSMER Ebben a házban történt pár dolog, igaz?
REBEKKA Hm, ettek, ittak, szerettek, utálkoztak, aludtak...
ROSMER Nem, nem. Vér folyt, vagy valami hasonló, érzem.
Tisztáznunk kell, mert különben...
REBEKKA Hallgass csak, mi ez?
HANG (*a fal mögül*) Ebben a házban nem szoktak sírni a gyerekek.
A tieitek sírnak.
Akik felnőnek közülük, soha nem nevetnek.
KÓRUS (*a fal mögül*) Ti nevettek! Ugye, nem rajtunk?
Kiabáltok, ahogy mi.
REBEKKA Mert félünk tőletek, azért.
ROSMER Ebben a házban zavart érzek az erőben.
REBEKKA Elmegy a net, megjön a net,
Bele kell zöldülni. Belehalnak a gépeink
A feszültségkimaradásokba.
ROSMER A neon vibrál, utána kialszik minden!
REBEKKA Mit mondott a szerelő?
ROSMER Fázishiány.
REBEKKA Tudod, mekkora vihar volt a hegyekben?
Azt is átaludtad?
ROSMER Vihar? Az nem elég ok.
Nem tudok itt aludni, hogyan is tudnék?
Te meg menj el futni.
REBEKKA Ma már nem merek.

Mikorra várhatjuk a fehér lovakat?
KÓRUS *(közelebbről)* Rosmersholm nem könnyen válik meg a halottaitól,
A holtak sem könnyen válnak meg Rosmersholmtól.
REBEKKA Amíg ők itt vannak, béna vagyok.
ROSMER Szellőztess ki, járjon az a levegő.
Mondom, menj el futni, nem lesz semmi baj.
REBEKKA *(kinyitja az ablakot)* Amikor idejöttem, bátor voltam és lelkes,
Az akaratom nem ismert lehetetlent,
De az idegen törvény leigázott.
ROSMER Miféle törvényről beszélsz?
REBEKKA Hagyjuk ezt most, kedvesem.
Szerintem tudod.
ROSMER Hogyne. Az ősök tettei visszaköszönnek.
A szépapák szenvedélyeiről még nem szoktunk le,
Ismételjük a tévelygéseiket,
Az ő éhínségüktől szenvedünk,
A bőségüktől puffadunk,
A szerelmi stigmáikat, a harci sebüket hordjuk
Nemzedékek múlva is.
Nem tudod, ki zuhant itt a malomárok forгатagába?
REBEKKA Az a nő jár vissza vágatató fehér ló képében?
Vagy akit megöltek, a szomszéd vendéglős?
ROSMER Ki lappang a romlott karfiol redői közt?
REBEKKA Ők a kimaradó áram a vezetékben?
Rosmersholm elátkozott föld,
Mindenkit megbetegít.
ROSMER Beteg, ki beteg, mi beteg? Mit jelent ez?
REBEKKA Mindent, ami Rosmersholm.
HANG 1 *(még közelebbről)* Rosmersholm bennetek van.
HANG 2 Megmondtam. Már is viszi őket a víz.

(Ibsent részben szabadon, részben pedig Kúnos László fordításában idéztem)

Zárókövek

*kitaláltad várok rád
de világgá megyek
még mielőtt megszoknád*

*

*túl józan ez a nyár vagy kíméletlen
inkább hogy nem látlak hogy nem jelentkezél
s már készülődik az ősz a hegyekben*

*

*nem tudok nem gondolni rád
ha álmodom is csak veled
s még azt mondják bonyolult a világ*

*

*utazzak és felejtselek el?
volna értelme? valahogy minden
állomáson úgyis ott leszel*

*

*van értelme a nyárnak
ha üres a világ?
hogy hiába várlak?*

*

*mint nyaranta a hegyvidékek
olyanok a vágyak –
s elképzelem az ölelésed*

*

*nemsokára havazni fog
s hogy mi van veled nem tudom
az idő rajtam is kifog*

*

*úgy gondoltam rád mint valami csodára
de már magam sem tudom mi a tét
játszik velünk az idő? – ez a szokása?*

*

*ülhetek žatec vagy telč főterén
sörözve mást nem tudok mint rád gondolni
s bezárul a kör – mi ütött belém?*

*

*igazán tehozzád való
valami mezei virág volna
kikerics? ősz lesz még ma – jó?*

Mándy Iván

igyunk egy fröccsöt

fekete richárdnak

*beszakadtak a felhők ahogy a szájpadrás
a torokba önti minden szavát tegnap óta
levél volnék mi 77 néven zöldül
de fonnyadt sárkánynövény vagyok sütésben
napszemüveg szürkülletben napfény kell
száradón szomjazom rothadok túllocsolva
törtfényű pikkelyeim lehullnak a porba és
a betonszürke ég minden árnyalata kék
két nap után felköhögök néhány mondatot
semmi eredeti semmi új dolgozni kell rajta
alpinisták fel-le járnak a szembeházon
fázom mondja pulóverem mondja sálam
pokrócom szárnyát mint szégyellős virág
bimbósan tárom és magamra zárom mint a
lakást nyikorog kint a hinta és konténerben
építési törmelék estére annyi fény sincs
hogy az ég alján könnyű felespohárként
törne szét ha így hát így sötétben
fogunk beszélni mert már rég beszéltünk.*

kong a gong

*a nap akár a tv-torony konvektorosan meleg
van mint egy tauntaunban hiába sötétíték
az izzadság relaxáival forrónadrágos lányok
járnak mindenütt az utcasugáron nevetések
szirmoznak mint az ejtóernyők és gesztenyek
kacagnak gumilabdásan a kocogókat nem is értem
így telik el négy évszak lét lét lét lét
nyelem a nyelést nyelvünk így telnek a telek
telünk idő idősidik satöbbi zoli szerint nem látunk
ki a nyelvünkéből alighanem talán fölénk borul*

*a vemhes ég tonnapára szakadékmennyország
pirosfehérvölden szégyenkeznek a megerősakolt
fák kézzel-lábbal bort rendelünk egy város
testvéri folyópartján felettiünk kéklőn ketyegnek
a csillagok tragikusak mint marlon brando
ne bízz a pillanatokban elérnek a hullámok
aprózöld kerekük követnek hajnali ének
kis piros vonat a szádból privát adás
szemem fehérjében nikonszürkület terrorkürt
nézem amint látok sárga folyó sárgán folyik
lassan elpárolgok teregetett ruhák szárazon
kongok a kukásautón bizony megolajozhatnák
a hidraulikát nincs vége elfojtok egy zárlatot
magnéziumhullámgörbén fekszik és ég a kék.*

Szederkényi Ervin és Takács Zsuzsa a szigligeti alkotóházban

Annotált félszép

(*hét a hatvanból;*)

még csak cédulák se, félszépek egy fiktív éjszaka üzenőfalán. Fel- és összevillan, átúszik. Halsejtelem a szemfenéken. Fakó foszlányok Mészöly Miklós után;

legyen a nulla-pont 1986 kora ősze, már és még a hajdani szerkesztőségben. Vagyok és nem vagyok, félterpesz Pécs és Budapest között. Odakeveredem a Széchenyi térre, kettő múlt, fölugrok valamiért, vagy eleve ott akarok aludni, lehet így is, úgy is. Nem gyújtok villanyt;

a bejárati üvegajtón túl, mindjárt jobbra a Klárika-szoba a kávéfőzővel, ahol az én íróasztalom is van. Szundy Zoltánné, egy angyal, kiskosztümben. Ablakot nyitok a pingpong-teremben. Szoba inkább, épp annyi hely van hátrálni, amennyi nekünk kell, műkedvelőknek. Kérek telefonébresztőt, hajnalban korrektúra, nyomda, van ilyen hajnal, nem is egy. Körbejárok, finoman recseg a parkett, ledőlök, jár az agyam, lődörög;

Balassa Péter idegesen hátrarántott haja a Gourmand-ban, 1982 vége lehet, '83 eleje. Megjelenik az asztalok között egy fiatal szénégető. Széles, erős arc, Szentor márkájú ballonkabát. Mint *A színeváltozás* borítóján. Szertartásosan bemutatkozunk, leül, néz, örül. Hát még én. Ő mondja egy hivatalos telefon végén, hogy végre ismerkedjünk meg személyesen. Flaubert-ről társalgunk, Szederkényiről, a lúdlábról, vagy Rigó Jancsi, mégiscsak egy cukrászda. Aztán húsz év barátság;

mit csinálsz te azzal a sok évvel, ami mögötted van, kérdi bizonyos Marcela a nagybátyját. Felkönyöklök, bámulok a kanapén a félsötétbe. A novella. Az első olyan számban jelent meg, amit már én is végigjavítottam, 1979. október. Két hónap múlva, Európából nézve karácsonykor az oroszok lerohanják Afganisztánt;

nagyjából innen, és nagyjából Csernobilig tart az én hét évem a hatvanból. Persze felfoghatom lazábban is, negyvenhétnek, 1971-ben közölt először a *Jelenkor*. Megnézem a korrektúra-jeleket valami MŰOSZ-naptárban, aztán egy lassú fejes;

emlékszem a lassúságra, az óvatos ceruzázásra a margón, ahogy Mészöly hősnőjének kis szobájára is a Ramblason, Alisca és Barcelona. *Ahol a macskák élnek,* tanulok korrigálni, azóta is;

a kanapé alighanem a Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának tulajdona. Lassan negyed három, bevilágítanak tér lámpái, mintha egy zezzugos színpad hátsó traktusában hevernék. Hajdan Takarékpénztár, Népfront, Nőszövetség. Aztán megkapják az írók, a szerkesztőség, *Dunántúl*, majd *Jelenkor*. Nekünk van a legnagyobb alapterületünk. Hogy a legjobbak is mi vagyunk, azt csak gondolta az ember. Előbb bizonytalanságból, utóbb tapintatból nem mondta ki. A falak száraz faborítása, akár valami hangszeremlék, megroppan, nem tudok elaludni, filmkockák, képronsok, celluloid vonataim;

hangjáték-mondatok. Mándy Iván. Egy baljós novellacím: *Ogmánd*. Mint valami sötét húr. Zsámboky megrezzen. *Tóth János mozija*. A papája a tolnai mozi tulajdonosa, anyám első filmélményeit ott szerzi, felöltöznek szépen, nagyanyám varrónő, anyagnevek, Nemes Nagy Ágnes, szavak divatja, taft, flokon szatén, zsorzssett, flanel, berliner;

asszisztáltam a sváb kitelepítésnél, amelyik a lebonyolítást illetően sok helyen alig különbözött a klasszikus deportálástól – látnunk kellett, hogy ártatlanokat visznek el, és bűnösök intézkednek a sorsuk felől, mondja Mészöly Alexa Károlynak, az egyik híres interjújában. 1981. január, előre tudni, hogy ebből botrány lesz, ki érti már ma, hogy miből? A svábokból. Hogy miért, az világos, kis magyar pornográfia. Szederkényi nem győz magyarázkodni;

tényleg, mit csinálok vele, az akkori harminchárom évemmel s most mit, a majdnem kétszer annyival? Ha, egyre többször, belebocsátkozom ebbe a sokba, uralthatatlanul maga alá temet. Megfullaszt a lélegzetvétel;

embernagyságú oxigénpalack Ervin betegágya mellett, egykedvű, szürke angyal. Halálos ágy, utóbb így mondanám. Metropolt szívott, arról szokott le, hogy későn vagy nem, megválaszolhatatlan;

jegyzetek áramlása, dátumoké, éles pillanatoké, de ahogy kiemelem a fejem, máris bezárul az emlékezet, állok egy üres lavórban, Bertók László versében, 1980 márciusában s állok később is minden verse előtt, ámulva és lábujjhegyen;

éjjel apró hirdetések, csillagokat nyit fölénk a homály, költemény lesz, hogy csodák nincsenek, aki nem csügged, az hazatalál, hogy a temetőkapun is az áll, nem fejeződött be, csak vége lett;

nagy kegy, noha kényszerűség, hogy én mehetek kéziratért. Ervin imádja Weöreséket, gondoskodik róluk, figyel rájuk, ki nem hagyyna egy alkalmat sem, egészen az utolsó pillanatáig, s ez már az, 1987. február. Ülünk a Muraközi úton, tán kávézunk, Károlyi Amy hosszan cseveg, lapozgat a szabad kéziratok között, párat kiválaszt. Mutatja Weöresnek, aki végig hallgat, simogatja a macskát, hogy ezek jók lesznek-e, Sándor? Nem tudom, Amykám, ezeket már úgyis mind te írtad. Heherészünk, hamar eljövök;

magával össze fogok veszni, sziszegi Aczél György Szederkényinek valami aktíván, 1983 őszén, *Egy pobjeda hátsó ülésén*. Mért, mikor voltunk kibékülve, gondolja az én főszerkesztőm, kérdezni persze azt kérdezi: mi a baj, Aczél elvtárs? Az, hogy Leninnel nem játszunk, feleli Aczél, az a grófgyerek írhat pináról, bármiről, de Vlagyimir Iljics Lenin nevével nem játszunk. Szóltak a szovjet követéségről. A szovjet követségnek nincs humorérzéke, Aczél elvtárs, kérdi Szederkényi. Nincs, kiabálja Aczél. Most hogy megyek én ezek után a Szovjetunióba? Aczél nyilván tudja, milyen nevetséges, beckettli ez a párbeszéd, de azt is tudja, szépen bele lehet halni;

a „félszép” egy terjedelmes dosszié gyűjtőcíme momentán, alkalmi kirakat a készülő *Szódalovaglásból*, ezen dolgozom akkor, ha dolgozom, félszép éji csonkák, 1988-ban Balassa révén kéri és közli az Újhold-évkönyv;

kiszámolom, az utolsó fizetésemből kétszáznyolcvanhét darab *Jelenkort* tudnék venni;

az első vendégszerkesztő Lengyel Balázs, viszem fel hozzájuk az *Újhold*-számot 1984 decemberében, Királyhágó utca, izgatottak, örülnek, Balázs sugár-

zóan kedves, mint mindig, ami új, hogy Nemes Nagy rám néz, sőt hosszan néz rám, borotva bársonyokban. Szabályosan csevegünk;

egy kolleganőről meséli, hogy hajdan, véresszájú riporterként, apácák közé furakodott egy nagy keresztel a nyakában, aztán jól leleplezte őket;

Ottlik vett egy zsúrkocsit, azon cipeli maga után a *Budát*, hát most képzelje, a Cipi. Mintha Aranyt jankózná, fut át rajtam, Nemes Nagy hatvanhárom éves lesz azon a télen. Az évszámok kivételével betűvel írom itt a számokat, milyen zegzugos, dadogós egy ilyen számnév;

a kronológia számárvezetője, bütykös madzag óvodásoknak. Óvodás vagyok;

1983. nyárvég, Mészöly elküldi az *Anyasíratót*, olvasom a kéziratot, gépirat, s rögtön, már olvasás közben érzem, hogy amíg élek, el tudom magam sírni rajta, szenvén és szenvtelenségén, ami pattanásig feszít, amiért olvasni érdemes, s akkor: írni. Hanyatt fekszem a kanapén, hátha így alhatóbb ez a pár óra, nézem a plafont. *A tejszínhab összetöppedt, a kakaó kihűlt, a kalácsszeletekből ügyetlenül kipotyogott a mazsola*, mert nem jönnek, fölsőbb utasításra nem jöhetnek a napközisek. Mázsás apróság: ügyetlenül kipotyogni;

a Nick-udvarból betéved valami fuvallat, megmozdítja a pingpongasztalon a labdát, amely tétován elindul a háló mentén, aztán leesik, hosszan, ordítva katog a parkettán. Megijedek, felülök, naná, torkomban a szívem. „Félsz épp?” „Mi tagadás.”;

ha nincs a zsebemben egy kis marék valeriána, nem merek útnak indulni, semmilyen útnak. Csordás Gábor néhányszor hoz seduxent, sokáig megvan az orvosi igazolványa, amikor a laphoz kerül, eleinte rendel még egy-egy délutánt, sportorvoskodik;

örök szintévesztőként jobb híján mondom, hogy arany-fekete a kanapé színe. Keddenként, a szerkesztőségi koraestéken Csorba Győző ült rajta, Pákolitz István és Csordás. Balra, jobbra két fotel, Bertók Laci és Ervin;

hét évemre a közeli végéről alighanem nehezebb volt rálátni, mint innen, alagutabb volt, noha fényesebbek a részletek. Hosszan ülök megint, aztán újból a könyöklés, ez az én alakmásom bement a munkahelyére aludni, bár épp így hívni nem szereti, inkább csak hely, a hely, ahol a legvanabb. Búcsúzkodik és készülődik;

hetvenhét szám, ebből hét dupla, nagyjából ötszáz ív, s ennyiszer tizenhat folyóiratoldal, ez összesen kb. nyolcezer, amit végigkorrigált, amiben így vagy úgy, de biztosan része volt;

a Pécsi Szikra Nyomda hasonlíthatatlan zakatolása, ólomragyogása kora reggel. A linószedés utolsó éve, alighanem a világban is, a századfordulós masina irdatlan szárnyas oltár, egy írógép és egy fémöntöde keveréke, füstöl és pököd, az ólomlécek élén egyszer csak megdermed és megképződik az adott sor, ezt egy teremmel arrébb összerakják, oldalakká kötik cukorspárgával;

kezdetben Kárpáti Tibor a főszaki, a mettőr, rajta múlik, lesz-e lap, tejbe-vajba fűrösztjük, pálinkába. Slejfnik, tördelt levonatok. Aztán az imprimatúra, többször szétdobatni egy oldalt, ahhoz azért kell némi kurázi, hogy mért kell az a hosszú *í* a világ rendjéhez? Nem kell, de szétdobatni, azt kell;

egy felolvasás Veszprémben, Tatay, Szederkényi, Esterházy, én. Péterrel nyertve röhögünk a szobánkban hajnalig, valahol a várban van ez a szállás, lénye-

gében némafilm, csíkos pizsamák, lovak nyelvi zabban. Ezt, a steigerolást, mikor poén épül poénra, szó, szó, szó, évekkel később hármásban, Kovács András Ferencsel játsszuk el többször. Veszprém és Prága, a pont, ahol a Séd és a Moldva összefolyik, nyelvkártyavár;

ragacsos és vörös volt az est;

a korrigálás vadászat és dacos felismerés, hogy nincs hibátlan végeredmény, fokozatok, azok vannak. A nyomdai korrektor nézése, aki nem érti, mért Isten, mért nem István egyik szeme tekint a másikba, mármint csóknál, mi a faszért nem? ha már ez a Nádas Péter ilyeneket ír;

1979 őszén végigasszisztálom az új címlap születését, befolyásom nincs rá, tetszik a tipográfia, az új borító, az egész elegáns, különös, messziről felismerhető. Az 1980-as évfolyam már sárga fedőlapon pompeii vörös betűkkel indul. Virít, és ez jó virítás, van mögötte anyag;

mért ödémás a szeme, mered rám Polcz Alaine, s hogy vese vagy szív? Egyik sem, felelem, némi zavarban, egyszerűen csak ilyen. Mosolyog kétkedve, fürkészve, magának biztos komoly basedow-ja van, kezeltesse! Ülünk a főszerkesztői szobában, Szederkényi is mosolyog, Mészöly is. Beülünk a zsigulijába, ugyanúgy vezet, mint Eörsi István, rángatívan. Rapszodikus, ez rá a finom kifejezés;

Ervin átküld Martyn Ferenchez, kéne egy pontosvessző, megvárhatom. Sokat kínlódik, tényleg egyenként festi őket, betűről betűre járkálok a gesztenyeszobában a Sétatér és a Széchenyi tér között. Van kicsi feszélyezettség, Martynt beültették önnön múzeumába, önnön szobraként. Csorba Győző döbrent-kaján hangsúlya a fülemben, máig látom az arcát, a nevető és elképedt orrcimpáját: „A Ferencnek viteti a Tanács az ebédet”;

Weöres épp az Alsó Havi Boldogasszony utcában lakott, egy mészáros udvari szobájában épp megalapították az *Öttony* című folyóiratot, mikor, 1933-ban, a küszöbön át folygni kezdett a vér, tempósan, hézagtalanul. A történet ellegendásult, Csorba is, Takáts Gyula is többször elmesélte, az ominózus vér bennem ökörvérként alvadt meg;

Mallarmé ökörvérszínű mellényét Pálinkás György emlegette sokszor; egy Zsolnay-váza antik, repesztett ökörvér-mázás felülete;

Gyuri a legbelső mindennapjaim része, akkortájt költözik Budapestre, mikor én, Nádor utca, Raktár utca, de ez a karfiol másik bokra, egy másik történet;

ami 1986 őszén előre látható, a jövő éppúgy homályos film, tekercs, mint ami már átfűződött rajtam, illetve amin én átfűződtem. Csak a jelenkor fényes, viccelődöm a nagyterem félsötétjében, pedig nem egy vicces ősz;

Szederkényi lassan egy éve tudja, elmegyek, már 1985 későnyarán bejelentetem, hogy a laptól is, a városból is. Akkor mindenhol el akartam menni, mindenhová, sehová. Van ilyen, akkor: jókor volt. Mikor kér, hogy december 31-ig maradjak, várjam meg Csordást, amíg visszajön, még nem tudjuk, hogy fél év múlva elviszi a tüdőrák, hogy ő sejt-e, nem tudom;

az elképzelt éjszakán, de legyen felidézett, ez is jár olyan közel a valósághoz, mikor lefújja a szél a pingponglabdát, Pálinkás Gyurinak még van harminc éve. Ahogy Esterháznak is, uramisten. Akkor és onnan a harminc sok, most, minden irányban, kurvakevés;

Rilke mondja, találok egy cédulán, hogy *a dolog, amit megéltünk, gyakran nem hagyja magát kifejezni, s aki elmeséli, szükségképp hibákat kell elkövessen;*

öt évvel idősebb vagyok a *Jelenkornál*, fölteszem, ez így lesz még egy ideig. Folyóiratban a hatvan év, pláne a világ e táján, olyan, mint egy kétszáz éves ember, de legyen százhusz;

a Klárrika-szobában nappal nem lehetett dolgozni, ketten csapoltuk le számos vendégeink csevegőkedvét, mindenki ott ült le, aki csak benyitott az üvegajtón, egy megroskadt királyi hintó pompája, olyan ajtó;

a nagyterem egyik végét faelemekkel választották el, legyen főszerkesztői szoba, pláne reprezentatív, ez lehetett a cél. Ülök az asztalánál, Ervin félprivát telefonos jegyzeteiből próbálok kibogarászni, miket és meddig intézett el, mielőtt kórházba került. Mindent fölírt, nagy, kapkodó betűk, temérdek füzet, fülén a telefon, persze csak a címszavakat, maradjon nyoma kérésnek, ígéretnek, válasznak;

azóta se tudok szabadulni a gondolattól, hogy egyszer, nem is kell hozzá utolsó ítélet, isteni erő, hogy egyszer valami okos szerkezet, ha egykori lehallgató-eszköz, hát az, lejátssza sorban a telefonbeszélgetéseket, az összeset, amit a huszonkét év alatt Szederkényi lefolytatott. Lejátssza, rögzíti, még be is gépeli egy computerbe. S képződik akkor egy komoly, elsüllyedt sziget, egy kontinens az irodalomtörténet térképén;

kicsi öcsém, kicsi öcsém, mondom a bátyáimnak;

előfordult, hogy tényleg nem volt hol aludnom. Ekkor, 1986 őszén lett volna, de ahol a holmimat tartottam, a Bagolydűlőben egy koporsó alakú szobában, oda nem volt kedvem fölgyalogolni, a szerelmemet meg nem akartam fölverni. Késő volt, talán épp Budapestről jöttem, magánlakásokban nemhogy mobil, de még telefon se nagyon volt;

olyan mondat, hogy „írj sms-t”, hogy „két kattintással megtalálok” vagy hogy „nézd meg a google-ön”, akkorjában nemhogy értelmezhetetlen, de nem létező mondat. Csordástól kapok egy táskairógépet, alig korábban, mi a korábban?, hogy ne kelljen otthon az öreg és gyönyörű Remingtont püfölnöm;

az *Öttorony* alapításakor beömlő vért Tatay Sándor írja meg a *Lődörgések* korában, valójában bikavérről van szó, mert a bikának több vére van, mint az ökörnek. De hát itt a kevesebb volna a több, ökörvérszín, már kimondani is matt, sűrű, borzongató;

Weöres Csorba Győző verseit osztályozta le, fiatal korukban mindent megmutatott neki kéziratban, Csorba Bertókéit, később az enyémeiket, sokunkét, Csordás, Pálinkás, Meliorisz Béla, *Fél korsó hiány*. Kis kereszteteket rajzolt a papírlap bal felső sarkába, minél többet, annál jobb volt. Bertók és Csordás szinte mindent látott, amit írtam, Ervin csak azt, ami szerintük rendben volt;

különféle borozók, állunk Bertókkal, Pálinkással, nyakig füstben, mint valami mofettában. Megfigyelni, mondja Laci, megfigyelni a fűszálat, a pici élt, mint József Attila, nem kapkodni. *láttni láttatni hogy élet, halál egy pillanat szarvhegyén dől vagy áll*. A mofetta gyógygázfürdő;

valaha a nagyteremben vetítéseket tartottak, sokáig látszott a falban a nyílás helye, mint valami kéményajtó, világoskamra. Zümmög a mozigép, sokáig csak fény vagy csak sötét, aztán képek, snittek, majdnem történetek, Ervin és Bertók

szupernyolcasai ezer képzeleti film között, s ezek csak az átlátható rétegeim, alatta a masszív boldogtalanság, de hát mi is az?;

a *** nevű fakó férfi Esterházynál, „izgatottan felugrott, az ablakhoz lépett, sötétben boltozódtak a fák, ha busz ment, remegtek az ablakok, kemény éjszaka borult fölé, és akkor Camus hangján folytatta EP, így és ez kellett neki: a szélséperthe és szélcsiszolta égbolton tiszta csillagok ragyogtak, s egy villódzó távoli fény pillanatonként tovatűnő hamut kevert belé, a szellő fűszer és kő szagát hozta, és a fakó férfi, szívében heves reménységgel ismételte: »egy szó, csak egy szó, de hát csak egy szó«”. A hely, ahol most vagyunk-ban, 1982. február;

micsoda gazdag sziget, mondta, aki csak betévedt a Jelenkorba, s alig volt, aki nem. Az is volt, gazdag sziget, ahonnan Budapest nagy szárazföldje is tudott annak látszani, másik szigetnek, egyenrangúnak. Ez így nem volt igaz, de jó volt, sőt muszáj volt, munkahipotézis, ezt hinni, ebből dolgozni, ezen a sínen vonatozni;

legjobb éveink, a nagyon közös történet máig a legmélyebb magántörténetem;

nem, mert rohadt a létezett szocializmus, ami persze rohadt, 1979-ből és '86-ból nézve is, rohadt színesen és szövevényesen a maga hőseivel és gazembereivel, s főleg a dolgozó néppel, amely Gorenjét akart, útlevelet akart, jól élni, eközben nem bánta, hogy nem lesznek itt az oroszok, a párttitkárok, valakik persze mindig lesznek fölül, de egy sávocska is lesz mindig élni, előzgetni, boldognak lenni az isten szűk napja alatt, gondolhatta s gondolja máig;

ezt, a „legjobb éveink”-et nem könnyű folytatnom, mert úgy kéne, úgy tisztességes, hogy „nem miattam”, és tényleg nem. Fekszik ott ez az én szorongó alakmásom, nincsenek illúziói, rég rájött, hogy nem elég jó szerkesztő, nem volt és nem lesz, akkor se, ha élethossziglan ezt csinálja. Tudja, amit kell, empátiája kitűnő, de ez nem az, amit csak ő tud, amire, mondjuk, érdemes rátenni az emberélet útjának másik felét, plusz a kalandvágy;

a szótól, hogy élethossziglan, máig összeszorul a gyomrom, érzem az akkori remegést, az „ez már mindig így lesz?” néma szűkülését;

minden mondat hiba, mert hat másik helyett áll, amik hat újabb másik helyett állnak, hagymám héjai azóta is a kivilágított Széchenyi térre nyílnak; windows, sietben ablakik, ahogy Weöres mondja *Az áramlás szobrában*;

Szederkényi már a Korányiban fekszik, a Szabadság-hegyen, Gábor is, Bertók is próbálnak rábeszélni, maradjak, csináljuk együtt. Tudom, hogy komolyan mondják, persze azt is tudom, januártól jön Csuha István, s azt is tudom, bár elmegyek, nem hagyom itt, se őt, se őket. S ez így is lesz, évekig érzem úgy, nem dolgozom ott, de ott vagyok, jelen vagyok;

bőrpadok a hosszanti fal mellett, a nagyterem sarkában két pazarló üvegajtó, egyik az archívum, a plafonig állnak a kövér dossziék, tele a hajdan körbeadott kéziratokkal meg a borítékokkal, amiken leveleztünk, álmomban még mindig eligazodok közöttük. A válaszleveleket indigóval írtuk, egy példány eltéve, legyen nyoma;

a másik üvegajtó egy folyosóra nyílik, balra hajdan Ervin, majd Csordás kis szobája, szemben a pingpong-szoba, műemlék-jellegű faborítás, párnázott bőrajtók, porszag, kaucsukszívhang;

nem mándyznék, de most már késő;

nyesni tudok, pörgetni nem, napi egy órát játszunk, többnyire kora délután.

Az a hektikus és monoton pattogás nemcsak a csontjaimba, a falakba is beleivódott. 2003-ban költöztették ki a *Jelenkort*, azóta mondott falak közt üresség, romosság;

fázom, becsukom a Nick-udvarra néző ablakot, keresek valami takarót, plédet a főszekesztői szekrény aljában, s újból lefekszem odakint, talán mégis arany-fekete a kanapé. Vagy barna. Vörösarna, kádárarna, bár valószínűbb, hogy az egész csak elképzelem. Bertókot kell megkérdeznem, máig ő tud mindent, ő emlékszik kívül-belül, rám is, jobban saját magamnál;

felhívom telefonon, 2018. szeptember 14., de a kanapé színét közösen is csak földézni tudjuk, megnevezni nem. Ezerkilencszáz évvel korábban az élő Pompejiben ez a valami, ez a vegyület, a *Jelenkor*-címlapbetűk színe még sárga volt, a Vezúv kitörésekor a felszabadult gázok színezték vörössé;

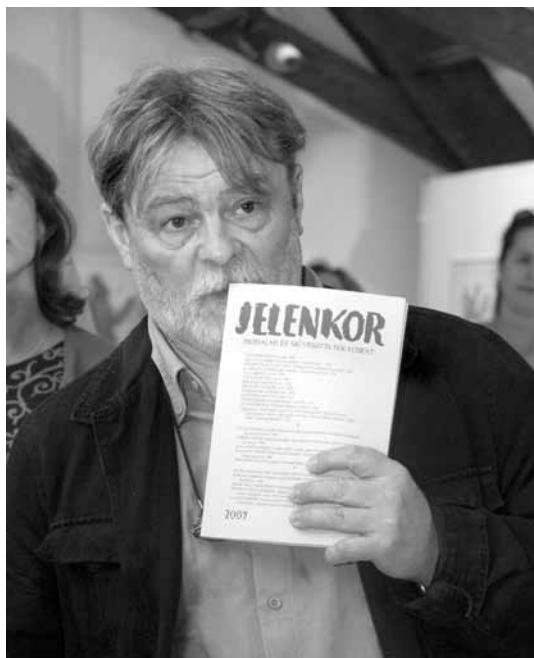
Balassa írja a *Halálnapló*ban Szederkényiről, hogy egy kisszerűen ízléstelen és hatalommániás balettváltozat közben makacsul a lent hangzó művet játszotta;

kottát cipeltem, ott voltam, játszottam, olykor szólót, harmadhegedűs. Csordás átvette a zenekart, tőle Csuha, tőle Ágoston Zoltán; a lent hangzó mű, talán ez volna a *Jelenkor*. Ez van.

Balassa Péter a *Jelenkor* régi, Széchenyi tér 17. szám alatti szerkesztőségében

Parti Nagy Lajos a Művészetek és Irodalom Háza
Martyn Ferenc-galériájában

Esterházy Péter, Dés László és Parti Nagy Lajos közös estje
2005. július 29-én a tettyei romoknál

SZIGET ÉS OÁZIS

Várkonyi Nándor és a Sorsunk¹

„Hosszú ideig tanakodtak. A süket könyvtáros görcsös erővel vetette föl magát abból az örökké zúgó csöndből, amibe valaha, régen, elmerült, mint ragadozó hal veti fel magát a tengerből, hogy elkapjon egy-egy elszálló madarat. Így kapta el a szókat Ur-Ba’u. [...] Végül Utnapistim elfáradt. Kérte barátját, mutasson néhány szöveget, amely az Égi Gyík eljövételéről szól. Most Ur-Ba’u létrán mászkált, ládikákat szedett le, s rakott Utnapistim elé az asztalra, a földre, minden talpalatnyi helyre. Lefújta a port, kotorászott, régi fatáblákat emelgetett ki a ládákból, megnézte a számozást, visszavitte, ami nem volt jó, újat hozott, lázasan tevékenykedett. S közben kiabálva, rikoltva, suttogva, majd meg harsányan kitörve magyarázott.”²

A süket könyvtáros, Várkonyi Nándor – mert Ur-Ba’u alakjában neki állított emléket Kodolányi János – 1941-ben, amikor elindította nyolcéves (azaz inkább kétszer négyéves) útjára a *Sorsunkat*, negyvenöt éves volt. Immár lassan két évtizede, 1924 óta él vidéken, Pécsen, s dolgozik az Egyetemi Könyvtár könyvekkel bélelt szobájában, látszólag, mint hajótörött egy szigeten, süketségének csendjében. Ám ez a sziget oázisként vonzza a barátokat, tanítványokat, íróársakat, ahol a remete Mesterként várja őket, ahogyan Ur-Ba’u Utnapistimet és társait. „Hivatalos” tekintélye is erősödik. 1929-ben, Thienemann Tivadar ösztönzésére és, többek között, Tolnai Vilmos jelentése által támogatva sikeres doktori vizsgát tesz az Erzsébet Tudományegyetemen, ám csak hat év múlva, 1935-ben szerezheti meg magántanári habilitációját. Vargha Damján szakvéleményét olvasva nem nagyon értjük ezt a késlekedést. De 1936-tól végre oktathat a bölcsészkaron – igaz, csak 1941-ig (már másodszer bukkan föl ebben a dolgozatban ez a dátum, érdemes figyelni rá), mert a pécsi bölcsészkar megszűnésével, illetve a városból történő eltávozásával átvette ugyan Várkonyit a jogi kar, de a viszontagságos körülmények miatt 1943-ban végleg befejezte tanári munkáját az egyetemen. Egy év múlva a Janus Pannonius Társaság is megszűnik. Várkonyi helyzete válságos. Egzisztenciális és szellemi értelemben egyaránt. A sziget partjait viharos szél ostromolja, tarajos hullámok csapkodják.

Várkonyi egész életművét ebből a rendkívül összetett krízishelyzetből kiindulva érdemes megközelíteni. Vegyük sorra ennek tényezőit és az író válaszait a kihívásokra! A Dunántúl sorsát fenyegető német birodalmi törekvések arra ösztönözték, hogy megírja az országész nemzeti hagyományait feltáró *Magyar Dunántúl* című könyvét (1944). És azért írja meg irodalomtörténeti monográfiájának második, lényegében új változatát, az *Újabb magyar irodalom* című szintézist (1942), hogy a könyv harmadik részében a Trianon utáni két évtized irodalmát az új szellemi és művészi horizontot nyitó népi irodalom jegyében értelmezze. Konceptiója – mint minden irodalomtörténeti konstrukció – vitatható, kritikusi szerint értékrendjének követése egyoldalúsággal jár („dics” mellett „gáncs” is kijárt neki), hiszen a polgári modernség 1920 után, a szerző által megvont időhatárt követően is

¹ Hetven éve szűnt meg a *Sorsunk*.

² Kodolányi János: *Vízözön. Meseregény*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967, 47.

jelentős irodalmi értékeket hozott még létre. Egyebek mellett a Márairól írt fejezet jelzi, hogy ezt természetesen Várkonyi is tudja, de ő nem is a korabeli értékarányokra, hanem a tendenciák, iskolák általa feltételezett (és később részben – részben! – igazolt) jövőbeli perspektívájára alapozta periodizációját. E könyvet is egy súlyos krízisre adott (megkísérelt) válaszként lehet tehát értelmezni. Ez az irodalomtörténész felelete. Módszere ekkor már kikristályosodott: sajátosan felfogott szellemtörténeti törekvését az intuitív átélésre alapozott „pszichognózis” jellemzi, a lélek és formák egysége, amely a szövegben megmutatkozó, feltáruló szerző és a mű által megragadott olvasó szellemi találkozásait eredményezi. Ennek alapján Várkonyi módszerét a magas szintű szakmai iskolázottságot irodalmi igénnyel társító tudományos expresszionizmusnak lehet nevezni, amelynek kulcsfogalma az élmény.

Am a művelődéstörténész Várkonyi egy még súlyosabb, mert egyetemesnek ítélt krízishelyzetre kényszerül választ adni. Arra a megállapításra jut ugyanis, hogy a polgári életforma általános válsággal küzd (egy helyen ezt, már-már szatirikus hévvel, „egyetemes hibbantságnak” nevezi), amelynek tényezői a messzi múltban gyökereznek. A négyrészes *Sziriat oszlopai* mögött (a tetralógia első része 1942-ben jelent meg) ez a felismerés rejlik. Bárhogyan is közelítünk a könyvhöz, nevezzük a művet tudományos hipotézisnek vagy szürreális vízióknak, olvassuk bár valódi ismeretekre szomjazva vagy csupán gyönyörködve, mindenképpen látnunk kell, hogy a hatalmas mű háttérben kemény és következetesen kidolgozott modernitás-kritikára bukkanunk. Ez Várkonyi írói pozíciójának kulcsfogalma. Magányosan dolgozott, de elképzelése rokon Hamvas Béla felfogásával (elegendő az *Olbrin Joachim csodálatos utazására* vagy a *Scientia sacrára* utalnunk), valamint a Kerényi Károly által szerkesztett *Sziget* körének szellemiségével, sőt akár még *A Pendragon legenda* rózsakeresztes ábrándjával és az *Utas és holdvilág* lelki regressziójával, polgár-dilemmájával is összefüggésbe hozható. Várkonyi az általa *piramisműveltségnek* nevezett ősi kultúrát magasabb rendűnek ítéli a modernség tudásánál, mert képviselői a lényegyet tekintve közelebb álltak a teremtett világ titkainak megértéséhez, mint kései utódaik. Ők a világot szellemtől áthatott *Kozmosznak* tekintették, míg a modern ember pusztá anyaghalmaznak véli az *Univerzumot*, amely olyan, mint egy gép. Csakhogy, tanítja Várkonyi, a világ nem úgy működik, mint egy gép, hanem úgy, mint egy teremtő gondolat. Ez az elmélet termékenyen hatott a *Gilgamest* fordító ifjú barátira, Weöres Sándorra, valamint a *Sziriat oszlopaikat* olvasó, s *Az elveszett paradicsomot*, valamint a *Varázstudomány* néhány szakaszát kéziratos formában megismerő, Várkonyival intenzív levelező kapcsolatban álló Kodolányira, mint ezt a *Vízözön* (első kiadásában *Vízöntő*) és az *Új ég, új föld* című *Gilgames-regény* igazolja.

A Várkonyi-életművel kapcsolatos filológiai bonyodalmaikba itt nem bocsátkozunk, csak utalunk arra a tényre, hogy jó néhány művének több szövegváltozata van, a *Sziriat oszlopaiknak* például három, aminek nem csupán cenzori beavatkozás az oka, hanem a szerző munkamódszere is, aki folyamatosan tovább dolgozott a már egyszer publikált művön. Ha az egyes változatokat összevetjük, szinte belelátunk az alkotó fejébe, s a keletkezésben lévő szöveg élményében részesülünk.³

A *Sorsunk* szintén egy krízishelyzetre adott válaszként jött létre. Abban az évben, amely jó ideig a pécsi bölcsészoktatás végét jelentette, 1941-ben látott napvilágot az első szám, benne Weöres Sándor *Theomachia* című drámai költeménye, s bár a lap 1948-ig élt, de 1944 októbere után 1945 májusáig kényszerű pauza következett, ami a folyóirat történetét két szakaszra tagolja. A szerkesztő *Sorsunk* című írásában, amely a lap önértelmezésének tekinthető, ezt olvassuk: „SORSUNK: ez a szó szemünkben [...] az örök magyar kérdések egy fogalomba tömörítését jelenti. Ezért választottuk címül, mikor e kérdések

³ Várkonyi munkásságáról: Nagy Imre: *Várkonyi Nándor. Portré és tabló*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 2017, 33–110.

megválaszolásának teret keresünk. Lapjainkon egy pillanatra sem fog meggyengülni az optimizmus hangja, melyre az önbizalom parancsa s ezer év története tanít. Igazolni kívánjuk erényeinket, felmutatni érdemeinket a világ előtt, gyümölcsöztetni értékeinket, követelni jogainkat s bizonyítani, hogy a népek versenyében egyiknél sem vagyunk alábbvalók. De hadat üzenünk az altató legendáknak, a nemzeti hiúságok vásárának s minden véteknak és hazugságnak, mely életünket terheli.”⁴ Az emelkedett hangvétel a folyóirat születésének politikai és szellemi értelemben is válságos időszaka indokolja.

A szerkesztő a lap sajátos pozíciójára is utalt, kettős – földrajzi és szellemi – értelemben is. A *Sorsunk* Pécssett jelent meg, de a helyi értékek képviselője mellett az egész nemzethez szólás igényével: „reprezentálni, képviselni szeretnők a magyar glóbusznak ezt a sarkát, megszólaltatni hangját a többi országrész felé” – írta. „Ahogyan minden táj szervesen kapcsolódik az ország vérkeringésébe – ezt már a visszaemlékező Várkonyi írja a *Pergő évek*ben, kicsit az akkori jelennek is szólva –, a regionális lap sem húzódhat láthatára mögé. Az összekapcsolódást, a többi tájhoz való viszonyát éppúgy figyelnie kell, mint saját külön életét, s ezáltal élénkítenie a külön vérkeringést. Elemi mulasztást követ el az a vidéki lap, mely nem érintkezik tervszerűen és szervezeten a többi régió központjaival, s azok munkásait nem vonja a maga munkájába.”⁵ A táj és az ország kettősségét, vagy nevezük így: a vidék és a főváros elkülönülését, amivel a szerkesztő szembeszállt, egy még élesebb megosztottság tetézte, és ezzel is számot kellett vetni. A népi–urbánus vitáról van szó, amely akkor még egyáltalán nem csengett le. Ez a vita lényegében modernizációs kérdés körül zajlott, az innováció és a tradíció elveinek arányáról, a preferenciák értékrendjéről szólt. S bár, sajnálatos módon, a vitázó felek részéről olykor a kölcsönös megbélyegzés, kirekesztés gesztusait sem mellőzte, ami az úgynevezett faji kérdést is felvetette, valójában a magyarságon belül zajlott, magyar írók között, minthogy a legfőbb identitásképző funkcióval az anyanyelv bír. És ez a tény, bárhogyan is gondolkodtak a vita hevében erről, összekötötte a polémia résztvevőit.⁶ Ezzel kapcsolatosan érdemes a lap egyik szerzőjét, a nyelvész Temesi Mihályt idézni. „Jól tudom – írja *Népi és nemzeti* című tanulmányában –, hogy a nyelv magába foglalja a faj, az állam, a szokás, a kultúra, a történelem, a táj, az éghajlat stb. összes sajátosságait, mint nyelvmozzanatokat, tehát egy nép jellemének vizsgálatánál mindenkor figyelembe kell venni őket. Hogy a felsorolt tényezők mennyiben vesznek részt egy nép jellemének kialakításában, erről sokat beszélhetünk, de végül mindenkor kénytelenek leszünk megállapítani, hogy a népiség lényegét mégis mindezek foglalata: a nyelv adja.”⁷ A népi–urbánus vitáról és a maga nézőpontjáról a szerkesztő így nyilatkozott: „Elítéljük az ellenséges magatartást, mely a két eszme: a népi és a polgári gondolat képviselőit szembefordítja egymással, s amely az öncsonkítás egy nemét követtet el velünk.” Ennek a kiegyensúlyozó szándéknak az érvényesítése nem volt könnyű feladat. „Ami a népi–urbánus ellentét egyengetését, elsimítását illeti – ez ismét az emlékező hangja –, csak azt kívántam, hogy ne támadják egymást a lapon belül. Kívánságom sajnos csak részben teljesült, a megszólalók elfogultan írtak, vagy mereven ragaszkodtak a maguk igazához, s igen megbántam, midőn kérésre írt cikkeiknek egyszerű-kétszer kényszerűen helyet adtam, jobb meggyőződésem ellenére.”⁸

Várkonyi nem titkolta, hogy személyes vonzalmai a népiekhez kötik – erről az *Újabb magyar irodalomban* határozottan tanúbizonyságot tett –, ám szerkesztőként mindvégig igyekezett megőrizni nyitottságát. Amikor közölte Kodolányinak a magyarság szerepke-

⁴ *Sorsunk*, 1941/1, 2–5., 3.

⁵ Az idézett szöveg helye a *Pergő évek* két kiadása szerint: Bp., Magvető Könyvkiadó, 1976, 411. – Bp., Széphalom Könyvműhely, 2004, 419.

⁶ Nagy Imre, i. m., 271–274.

⁷ *Sorsunk*, 1941/1, 70–80., 77.

⁸ Várkonyi Nándor, i. m., 427–433.

reséseit vizsgáló, s egy szakaszában a „nordikus fajmítosz” jellemzőit is bemutató *Kelet népe* című dolgozatát, egyúttal cikket kért Sötér Istvántól, aki elküldte neki *Latin Dunántúl* című írását, ő maga pedig *A Dunántúl történelmi hivatása* címmel értekezett. És ezzel létrejött a mérleg egyensúlya. A három tanulmány együtt különnyomatként is megjelent a Janus Pannonius Társaság Könyvtára sorozatban *Kelet és Nyugat határán* címmel.⁹ Munkatársai mégis egyoldalúsággal vádolták, szemére vetették többek között túlzottnak ítélt rokonszenvét Kodolányi iránt. A belső feszültség következtében 1942-ben a lap társszerkesztőiként megnevezett Makay Gusztáv és Weöres Sándor ki is vált a szerkesztői műhelyből, és velük tartott Csorba Győző is. A „lázdók” azonban, a fennálló véleménykülönbség ellenére, írásaikkal továbbra is jelen voltak a *Sorsunkban*. Csorba később (alighanem túlzó elfogultsággal) úgy emlékezett, hogy „Várkonyi szélsőséges népisége, már-már narodnyiksága” okozta a feszültségeket,¹⁰ ám az igazságnak tartozunk azzal, hogy e kérdéskör zárásaként az urbánus Rónay Györgyöt is idézzük, aki így emlékezett: „egyetlen épeszű »urbánus« kritikus sem aszerint ítélt meg egy-egy művet, hogy népi eredetű és színezett-e vagy urbánus, hanem aszerint, hogy jó-e vagy nem jó. [...] És lényeges ellentét a *Sorsunkban* sem volt, ott sem haraptuk át egymás torkát.”¹¹

Ezt a viszonylagos békét szeretném igazolni néhány publikáció kiszemelésével. Az arányokról és tendenciákról máshol bővebben írtam.¹² Weöres Sándor, aki folyamatosan jelen volt a lapban, itt közölte *Halkabb a nádas éneke* című versét, amelyet később a *Rongyszőnyeg* darabjaként illesztett *Medúza* című kötetébe. A vers platonista ihlete a létbeli idegenség, otthontalanság panaszát sejteti.

*Halkabb a nádas éneke,
az éjek szíverése halkabb.
A fecske, gólya eltűnik,
szürke varjú ül lakodalmat.*

*Ó te szegény, milyen világ
vetett ki gyémánt-csarnokából,
hogy szürke varjak közt vacogj
s dalolj majd róluks otthon, távol!*¹³

A Weöres-versek akkori hangulatát és a költőnek Várkonyihoz fűződő baráti kapcsolatának mélységét egy korábbi eset, *Oldódás* című versének története dokumentálja, amely *A teremtés dicsérete* című kötetbe a kényszerűen kihagyott, mert a kiadó által naturálishan erotikusnak ítélt, *Pastorale* helyére került. „A »Pastorale« kihagyásába bele kell nyugodnom. Elvégre egy vers ide vagy oda: tényleg nem sokat számít” – írta a költő a „Kedves Bátyuskám”-nak szólított Várkonyinak, majd hozzátette: „Itt küldöm helyette az »Oldódás«-t, amit a napokban írtam. Ha jó versnek érzed, ezt lehetne beiktatni a *Pastorale* helyett.”¹⁴ Így is történt. Ez a csere Várkonyit, a *Pergő évek* tanúsága szerint, később is foglalkoztatta. A *Pastoralét* „mellőzni kellett, nehogy a [Janus Pannonius] Társaságot szemre-

⁹ A sorozat 16. darabja. 1976-ban reprint formában újra kiadta a Pro Pannonia Kiadó.

¹⁰ Csorba Győző: *A város oldalában. Beszélgetések*. Kérdező: Csuha István. Pécs, Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1971, 83.

¹¹ Rónay György: *A Sorsunk története*. In: *Uó.: Kutatás közben*. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1974, 288–297., 294–295.

¹² Nagy Imre, i. m., 267–310.

¹³ *Sorsunk*, 1941/4, 424.

¹⁴ Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek I–II*. Bp., Pesti Szalon–Marfa Mediterrán Könyvkiadó, 1998, I. 500.

hányás érje az erotikus vers miatt.”¹⁵ Végső soron nem esett baj: egy remek vers helyére egy másik hasonló értékű került. Az *Oldódásban* a tájkép a lelkiállapot tárgyi megfelelőjeként áttételesen, mégis szemléletesen sugározza a beszélő érzelmeit, lelki hangoltságát, akár a Hold a csak közvetve jelen lévő csillag feléje áramló sugarait. Táj és lélek azonosságának, s a szemlélet szenvtelenségbe burkolt emocionális rezgésének kulcsszava a *közöny*, amely tárgyi és szubjektív értelemben is áthatja a szöveget.

*Belep a gáttalan közöny
szárnytolla feketén.
Oly mindegy most, hogy élek-e
s hogy én vagyok-e én.*

*Most egy a telt edény s a bor,
a dal s a megdalolt.
Tükrös és tükrözött vagyok,
mint fönn a telehold.*¹⁶

Az urbánus Weöres verse mellett most lapozzunk rá a folyóiratban Erdélyi József *Fehér Mátra* című versére.

*Leesett a hó a Mátrán.
Fehér erdő: tündér látvány,
Fehér Erdő, fehér Mátra, –
Az életből mi van hátra?*

*Akármi jön, én nem félek:
Szép a világ, szép az élet.
Az életnél szebb az álom.
Ha meghalok azt sem bánom.*¹⁷

Tudom, ezt a két szöveget nagyon is különböző bordában szőtték. De a versek letisztult hangja mégis rokon, s a hideg hold, valamint a tájat belepő hó érzelmi, sőt érzéki inspirációja hasonló irányba fordítja az élet és halál mezsgyéjén álló beszélők tekintetét. A közöny és a megnyugvás sem esik oly messze egymástól. A szerkesztő esztétikai érzéke pedig hibátlanul működött.

A hasonlóan nívós szépprózai anyagból Jékely Zoltán *A Bulbuk-ház* című elbeszélése emelkedik ki, amely egy család erkölcsi züllésén keresztül érzékelteti az anyaországtól elszakított Erdély tragikus sorsát, az impériumváltás hagyományos életformákat roncsoló hatását. Az elbeszélő egy kamasz fiú, aki gyermekkorának immár megsemmisült idilljét keresné, ám egy Lót-sorsú apa bűnös tettei következtében az egykori világnak a hiánynál is fájdalmasabb torzképével találkozik, miközben a valóságra döbbenés rémületében egyszerre kényszerül halált osztani és életet menteni.¹⁸ Megemlítjük még Kodolányi János *Ojbarsz futása* című szövegét, amely az Árpád-kori trilógiánál gyengébben sikerült *Emese álma* című, honfoglalás kori ciklus elveszett harmadik részének töredéke. Megmaradását

¹⁵ Várkonyi Nándor, i. m., 361–371. – A Társaság aggodalmát bizonyos mértékig meg kell értenünk, ha arra gondolunk, hogy Berda József versei (például a *Fanyar elmélkedés*) szintén kiverték a *Sorsunk* néhány olvasójánál a biztosítékot.

¹⁶ Weöres Sándor: *A teremtés dicsérete. Verseik*. Pécs, a Janus Pannonius Társaság kiadása, 1938, 47.

¹⁷ *Sorsunk*, 1943/1, 5. A *Csontfűrulya* című kötetben módosított szöveggel: Bp., Magvető, 1979, 123.

¹⁸ *Sorsunk*, 1943/8, 613–619.

a *Sorsunk*nak köszönhetjük. A folyóiratban fontos vonulatot képező tanulmányok közül az ökológia hazai előfutárának, Jócsik Lajosnak agrártémájú írásait emeljük ki, aki az elszakított Felvidéken megtapasztalta a kisebbségi lét viszontagságait. *Idegen igában* című könyvében a regionális feladatokat a nemzeti lét egészének összefüggésébe helyezi. A kép teljességéhez itt is hozzátartozik, hogy a kiváló festő, Martyn Ferenc *Magyarok és franciák, Cézanne óta* címmel közölt esszét, Illyés Gyula pedig *A franciák védelmében* fejtette ki gondolatait. És jelen volt a lapban Hamvas Béla, Várkonyi levelezőtársa, íróbarátja, aki *Dél és Nyugat géniusza* címmel publikálta az *Öt géniusz* részletét. *Kierkegaard Sziciliában* című dolgozatában pedig megfogalmazza, a dán filozófus nyomán, egyik legfontosabb felismerését. „Az életet nem az dönti el, ami az embert kívülről érinti. Az élet az elhatározáson múlik: a belső aktivitáson, a pszichológiai tevékenységen, amely a külső világtól teljesen független. Az emberi lét nem jelenségekből, hanem elhatározásokból áll. Az egyedüli fontos, amiben az emberi lény közvetlenül él. Az egzisztencia középpontja nem a jelenség, hanem az elhatározás.” Ezért tekinti a kor igazi hőségét „a padlásszoba lakóját, aki a fűszeresnek is tartozott, de a pszichológiai hóstett líráját meg tudta valósítani”.¹⁹

Mint említettem, a *Sorsunk* 1944 októberétől 1945 májusáig nem tudott megjelenni. Ezt a hiányszakaszt hidalja át Csorba Győzőnek csupán egyetlen számot megért *Ív* című folyóirat-kísérlete, benne olyan jelentős írásokkal, mint Várkonyi Nándor *Nemzedékek* című tanulmánya, Kodály Zoltán *Magyar zenei nevelés* című dolgozata, valamint Martyn Ferenc *Levél egy fiatal festőhöz* című szövege.²⁰

1945-ben tehát újra megjelent a folyóirat, folytatva korábbi tevékenységét. A folyamatossgot a változatlanul megőrzött cím, külső megjelenés, valamint az évfolyamok szerinti sorrend követése hangsúlyozta, s nem utolsósorban a főszerkesztő személyének azonossága, aki az új évfolyam első számában ki is nyilvánította a megőrzés szándékát *A kard élen* című szövegében. „Ma csak egy csekély nyelvtani változtatást kell ejtenünk jellegénken, de ez a változtatás jelzi az idők gyökeres fordulatát és előbbi s mostani jellegénken gyakorlati értelme közé egy világnyi különbséget állít: *Népi, szocialista és magyar országot akarunk*.”²¹ A „csekély nyelvtani változtatás” a megváltozott körülményekhez való diszkrét igazodás szándékát jelezte, ami azonban némileg fellazította a program korábbi karakterét.²² A lap továbbélésében fontos szerepe volt a pécsi írók 1945. január 24-én megalakult szabad szakszervezetének, ebben Csorba Győző mellett a zeneszerző Takács Jenő, a színházi rendező Székely György és az irodalomtörténész Kardos Tibor játszott érdemi szerepet, akik támogatták a *Sorsunk*at és Várkonyit. Fontos változás viszont, hogy a folyóirat elszakadt a Janus Pannonius Társaságtól, amely 1944-ben megszűnt. Helyére az 1945. november 18-án megalakult Batsányi János Társaság lépett, 1946-tól a folyóirat ennek égisze alatt látott napvilágot.

Mielőtt a lap életének második szakaszáról szólnék, egy futó pillantást kell vetnünk az ország folyóirati hálózatának átalakulására, mert ez is hatással volt a szerkesztő munkájára. Az 1945-ben Debrecenben alapított, majd Pestre költözött *Magyarok* a kálvinista népiesség és a Babits-tradíció egyesítésére törekedett, az 1946-ban újjászületett *Válasz*, korábbi hagyományainak megfelelően, elsősorban a népi írók lapja kívánt lenni, fontos szociográfiai-szociológiai dolgozatokat közölt, miként a *Sorsunk* is. Bibó István alapkérdéseket felvető és tisztázó tanulmányokat publikált a *Válaszban*. Az *Újhold* (1946–1948) a fiatal írónemzedék lapja kívánt lenni, s a Babits-hagyomány újjáértelmezésére törekedett, Weöres

¹⁹ *Sorsunk*, 1943/7, 528–534., 531.

²⁰ Hasonmás kiadása megjelent Pécsen, a Csorba Győző Társaság Könyvtára című sorozat első darabjaként 2016-ban.

²¹ *Sorsunk*, 1945/1, 1–2.

²² Medve A. Zoltán: Méreg és ellenméreg (Hatvan éve jelent meg a *Sorsunk* első száma), *Jelenkor*, 2001/9, 973–978.

Sándor itt is publikált. Ezekkel a rokon szellemiségű folyóiratokkal szemben a *Valóság* a *Sorsunk* elleni támadások bázisa lett (Várkonyi ezekre a hangokra a Tótfalusi Kis Miklóst idéző *Mentség* című írásában reagált, hitet téve alapelveinek hitelessége mellett), a *Társadalmi Szemle* pedig azt a kommunista szellemiséget képviselte, amely a *Sorsunk* és más lapok felszámolásához vezetett 1948-ban.²³

Várkonyi 1945-től még fontosabb szerepet szánt a tanulmányoknak. Takács Jenő az Amerikában élő Bartók alakját idézi fel, aki nélkülözések közepette alkotta meg főművei közül a *III. zongoraversenyt* és a zenekari *Concertót*, miközben karácsonykor annyi pénze sem volt, hogy a szállodai liftkezelőnek illő borraivalót adjon. Ezért inkább a szobájában maradt.²⁴ Keresztury Dezső itt közölte *Szerb Antal sírjánál* című beszédének nyomtatott változatát, amellyel a magyarság háláját róta le a mártírhalált halt tudós író előtt. Szavai ma is érvényes értékrendet és nemzeti eszményt közvetítenek.²⁵ Rajnai László *Negyedik nemzedék* című tanulmányában, kortársként, alakulóban lévő költői pályák értékelésére vállalkozott (éppen ezért vitát is kiváltott).²⁶ A főszerkesztő *Ember és mítosz* című tanulmányában összefoglalta az őskultúrákról a *Sziriat oszlopaiban* kifejtett nézeteit. Ennek lényege, hogy a modern ember magatartásával szemben „a régi ember nem »olvasott ki« semmit a világ jelenségeiből, egyszerűen azért, mert nem az olvasó, a vizsgálódó magatartásával állott vele szemben; sőt – s itt fordul ellenkező oldalára a kétféle magatartás nagy különbségének tengelye – egyáltalán nem állt »szemben« a világgal, a természettel, hanem egy és azonos volt vele. Nem is »természetközelségben« élt, mint a mai tudomány terminológiája gondolja, hanem benne a természetben, kozmikus kapcsolatok közepette. [...] Ősünk az istenek és a teremtmények közvetlen társaságában élt, hitt bennük, s ugyanúgy bírta, magában hordozta közös életük princípiumát, mint ahogyan a maga életét birtokolta.”²⁷

Rövid szemlénk során a szépprózai anyagból most csak három elbeszélést emelünk ki. Tatay Sándor *Ház a sziklák alatt* című munkáját (Makk Károly filmet készített belőle), Mészöly Miklóstól a *Fekete madárt*, Rákos Sándortól pedig a szívszorítóan szép *A csillag nem válaszolt* című novellát, amelyről egyszer már hangsúlyoztam, milyen nehéz róla beszélni. „Ha azt mondom, hogy egy súlyosan megsebesített, haldokló csóka szemével látjuk a testi-lelki nyomorúsággal teli világot, igen keveset árulok el a szöveg ontológiai szomorúságáról, a világba vetett létezők nyomorúságáról, s egy élőlény kihunyó tekintetének néma kérdéséről. Amire nincs válasz. Mégis valami vigasztaló részvétről tanúskodik. Egy meghaló csóka szemének tükrében.”²⁸

A költészeti rovat magas színvonalát szintén három példa érzékeltetheti. Jánossy István *Oh emlékek íze* című költeménye az anya–fiú kapcsolat érzelmi összetettségét mutatja be, Lakatos István *A Léthe partja mellől* című verse pedig az elmúlás, a személyes gyász fájdalmát átlelkésített természeti képekben oldja fel. Rubin Szilárd *Víziója* már egy elképzelt, jövőbeli olvasóhoz fordul.

Mint említettem, Várkonyit ízlése és értékrendje a népi írókhoz közelítette, ám ezzel együtt bizonyítani kívántam, hogy alapvető szempontja az irodalmi érték volt, amely az urbanusok iránt is nyitottá tette őt, s a lehetőségek szerint lankadatlanul törekedett a szellemi és esztétikai egyensúly biztosítására. Befejezésül hadd idézzem Németh G. Béla véleményét. „A lap mindenesetre – írta – a szoros pártelkötelezettségüektől eltekintve, szinten minden irányt s jelentősebb író, értekezőt megszólaltatott. S Fodor Andrástól Rába

²³ Németh G. Béla: *Hét folyóirat 1945–1950*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2000.

²⁴ *Sorsunk*, 1946/2, 104–108.

²⁵ *Sorsunk*, 1946/2, 51–52.

²⁶ *Sorsunk*, 1948/1, 24–33.

²⁷ *Sorsunk*, 1946/1, 30–36., 33.

²⁸ Nagy Imre, i. m., 304.

Györgyig, Rubin Szilárdtól Darázs Endréig, Simon Istvántól Jánosy Istvánig, Lakatos Istvántól Végh Györgyig egy egész sor induló s jórészt talpon is maradó fiatalot szólaltatott meg. Viszont egyetlen verset sem hozott valamely politikus születésnapjára, városlátogató üdvözlésére vagy egyéb közéleti alkalomra.”²⁹

A *Sorsunk* utolsó száma 1948 áprilisában látott napvilágot. Ezzel megszűnt az a *sziget* és *oázis* (ez Várkonyi kifejezése), amely szellemi felüdülést kínált az egyre zordabbra forduló viszonyok közepette. A támadások miatt Várkonyi a Batsányi Társaság elnökségéről is lemondott. Úgy látszott, ahogy a Kodolányi által megírt sumer Ur-Ba’u-t, modern kori alakmását is végleg elsodorja egy újabb „vízözön”. Ám Várkonyi neve fel van vésve Szíriát örök oszlopaira. Hadd idézzem a Mester szellemi köréhez tartozó Solymos Ida szavait:

*Voltál s maradsz elfogulatlan
helyettem és mindónk nevében.
Tanítványi kanyarulattal
boldogulásunk erdejében
szóródtunk járt- s nem-járt utakra
ki több teherrel, ki kevéssel.
Bárhogy volt is, tiéd az érdem:
Együtt vagyunk az ünnepélyen.*³⁰

---

²⁹ Németh G. Béla, i. m., 30.

³⁰ Solymos Ida: *Eskümintá*. Bp., Magvető Kiadó, 1974, 230. Az idézett vers a Várkonyinak ajánlott *Szíriát oszlopa* című költemény.

Várkonyi Nándor

Weöres Sándor

ENGEM NEM ÉRDEKEL A SZÍNHÁZ

Harsány kacagással fogadta egy társaron dolgozó kollégám, amikor – talán egy évtizeddel ezelőtt – egy beszélgetés során ezt mondtam neki. Ahogy Mórckának mindenről az, rólam meg ez (azaz a színház) jut sokaknak eszébe. És erről a *Jelenkor* folyóirat is tehet.

A *Jelenkorról* a fenti esetről jóval korábban, középiskolai osztályfőnökömtől, történelem- és magyartanáromtól, dr. Rajczy Pétertől hallottam először, aki fontosnak tartotta, hogy a tananyagot kívül sok minden másra is felhívja a figyelmünket, például arra, hogy milyen lapokat, folyóiratokat olvassunk. Ezek sorában – többek között – a *Magyar Nemzetet*, a *Magyarország* című politikai hetilapot, meg a *Jelenkort* is ajánlotta. Arra nem emlékszem, hogy mikor vettem először kézbe a lapot, de arra igen, hogy az első inspiráló szöveg Bécsy Tamás *A líraiság és a mai dráma* című, folytatásokban (1971/6-tól 1972/3-ig) megjelent tanulmányorozata volt, amit az Egyetemi Könyvtár akkori épületének olvasótermében jegyzeteltem ki, valamilyen referátumhoz vagy érettségi tételről tartandó kislóadáshoz.

Pécsi főiskolásként eszembe sem jutott, hogy publikálhatnék a *Jelenkorban*, ott volt a helyi egyetemi kétheti lap, az *Universitas*, ahova 1977-ben kezdtem el írni cikkeket, többféle műfajban. Ambrus György főszerkesztő főleg a diákéletéről kért anyagokat, de amikor jeleztem, hogy szeretnék színikritikákat írni, nem ellenkezett. Ezek meg is maradtak egy dossziében: pécsi Szikora János-rendezésekről, kaposvári, szegedi bemutatókról szóló cikkek. Amikor 1980-ban Kampis Péter lett a főszerkesztő – akinek a *Jelenkor* a '60-as évek közepétől közölte kispapjait, s aki 1982-ben, 42 éves korában, leukémiában elhunyt –, még nagyobb lett a szabadság. Írtam a Lukács Archívumról, a neoavantgárdról, interjúút készítettem Stark Andrásal a diákok szexuális kultúrájáról, stb. Starkot még az általa pár évvel korábban vezetett szabadinterakciós önismereti csoportból ismertem. Oda Szabó Rudolf barátom vitt el, aki akkor már az SOS Élet Telefonszolgálat tagja volt, s amikor '81-ben magam is csatlakoztam, kiderült, hogy Kampis is tag.

Amikor 1982 őszén Bécsy Tamás hívására (aki '76-tól '78-ig a Tanárképzőn, '80-tól '82-ig az ELTE-n a tanárom volt) az Irodalomtudományi Tanszékre kerültem gyakornoknak, az ott óraadóként kortárs irodalmat tanító Szederkényi Ervin, a *Jelenkor* főszerkesztője már az első találkozásunkkor szólott, hogy írjak a folyóiratba. Erre várnia kellett, mert az egyetemi órákra való felkészülés, a kisdoktorim előkészületei sok időmet elvitték. Aztán a tőle recenzálásra kapott két könyvről végül megírtam a kért cikkeket. Az első Agárdi Péter *Értékrend és kritika* című, Fejtő Ferenc 1930-as évekbeli munkásságáról szóló könyve volt, ennek recenziója az 1983/4. számban jelent meg, Örkény István *Babik* című (töredékben maradt) regényéről pedig az 1983/9. számban jött le a cikkem. P. Müller Péter néven, ahogy azóta is publikálok.

E névváltoztatban is a *Jelenkornak* volt szerepe. Az itt való debütálásom előtt csupán két tanulmányom jelent meg, az első a *Literaturában* 1980-ban (az OTDK-n I. díjas dolgozatom a kétféle *Tótekről*), a második egy József Attila életművével és recepciójával foglalkozó tanulmánykötetben (*Költőnk és korunk*), '83-ban, mindkettő Müller Péter név alatt, mely néven akkor már több regényt és drámát is publikált húsz évvel idősebb pályatársam. Szederkényi figyelmeztetett a névazonosságból adódó gondra. Gyorsan kellett választanom valami *différence*-t. Választásomat nem a jelentés (a „P.” mint rövidítés), hanem

a hangzás és egy szerzői előzmény alapozta meg. A Nagy Lajos Gimnáziumban anno alapítottunk egy diákújságot (*Chronica Ludovici*), melyben volt, hogy több cikket is írtam egy-egy számba, s akkor – a napilapokból ismert módon – teljes név helyett nemcsak monogramot, hanem szignót is használtam, ezt: - *pmp* -, amit így tovább vittem ebben az először a *Jelenkorban* használt szerzői névben.

1983 szeptemberében Szederkényi Ervin behívott a szerkesztőségbe, és elmesélte, hogy szerkesztőtársai, Csordás Gábor és Parti Nagy Lajos (akiket irodalmi estekről, kulturális rendezvényekről, publikációikból és a *Fél korsó hiány* antológiából ismertem) mutatták neki a *Színház* júliusi számát, amelyben egy pécsi bemutatóról írtam, és felkért, hogy – mivel Pályi András nem kívánja tovább írni – a *Pécsi színházi esték* rovatot vegyem át a kezdődő évadtól. Az a referenciának tekintett cikk, *A végzet komikuma* címen, Büchner: *Leonce és Léna* című darabjának pécsi bemutatóját elemezte. A *Színház* szerzői közé pedig úgy keveredtem, hogy rövidebbel a tanszékre kerülésemet követően írtam a lap főszerkesztő-helyettesének, Csabainé Török Máriának, és mellékeltem talán egy féltucat színházi írást, azokat, amelyeket az *Universitasban* publikáltam. Hónapok múltán válaszolt, hogy keressem meg a szerkesztőségben. Ott aztán megbeszéltük, hogy milyen közelgő bemutatóról írjak.

A *Pécsi színházi esték* sorozatban (melyet Pályi András előtt Futaky Hajna – Bécsy Tamás felesége – írt) az első cikkem az 1984/3. számban jelent meg. A megbízás a Pécsi Nemzeti Színház prózai bemutatóinak szemlélésére szólt, amit évadonként három-négy cikkben tettem meg. De Szederkényi továbbra is kért tőlem nem-színházi cikkeket. Így írtam – több alkalommal – Örkény István prózaköteteiről, emellett Balassa Péter, Poszler György, Németh Antal, Koltai Tamás könyveiről, a Nádas-recepcióról. Az első tanulmányom *Az örkényi halálkép nyomában* címmel az 1987/4. számban jelent meg.

Parti Nagy Lajos nemcsak a *Jelenkor* volt szerkesztője, hanem tagja volt az 1982-ben indult JAK-füzetek szerkesztőbizottságának is. 1985-ben rábízta a *A groteszk dramaturgiája* című gépiratomat, remélve, hogy bekerül a sorozatba. Ez végül 1990 júniusában következett be, az 53. kötet lett a sorban. Most újra kézbe vettem: kipotyogott belőle négy köszönőlevél, Radnóti Zsuzsa, Balassa Péter, Bécsy Tamás, Kézdi Balázs írták. Apámnak is meg tudtam még mutatni, aki július elején, 67 éves korában, tüdőrákban halt meg. Parti Nagy Lajossal van még egy pécsi szál: a város napilapjában, a *Dunántúli Naplóban* 1985–86-ban heti rendszerességgel írta a *Képernyő előtt* rovat televíziókritikáit. 1988 januárjától, a rendszerváltás előestéjén én vettem át a rovatot, s írtam hetente két flekket valamilyen televíziós műsorról.

Szederkényi Ervin 1987 februárjában, 53 éves korában hunyt el tüdőrákban. A temetése március 4-én volt a pécsi köztemetőben, dermesztő hidegben, a kortárs magyar irodalom legkiválóbb szerzőinek jelenlétében. Az előző éjszakát a szülészeti klinikán töltöttem, ahova éjfélután a hófúvással dacolva gyalog mentünk fel a feleségemmel. A szülészorvosa épp ügyeletes volt, s bár részt vettünk a „szülők iskoláján”, hogy apás szülésünk lehessen, érezhető volt, hogy ódzkodnak ettől. Mindenesetre mindvégig benn lehettem a szülőszobában, ahol hajnali fél négykor világra jött első gyermekem, Luca. Reggel nyolctól kezdődtek az egyetemi óráim, életem legunalmasabb szemináriumait tartottam a kialvatlanság miatt. De az órák végén felfedtem az okot. Aztán délben indultam Ervin temetésére.

A *Pécsi színházi esték* rovatot az 1989–90-es évad végéig írtam. A következő tanévre kiementem az Egyesült Államokba tanítani, és az oda- és visszautat követően átélt kulturális sokk nyomán úgy éreztem, hogy elveszítettem azt a nyelvet, amelyen addig írtam, és változást kerestem. Csuha István, aki az 1991/10. számtól volt a folyóirat főszerkesztője, támogatott abban, hogy egy lazább, a színikritika műfajától eltávolodó formát alakítsak ki, ez lett a *Színről színre* (*diarium theatricum*) című, naplószerű sorozat, amelyben nemcsak előadásokról, de egyéb színházszakmai témákról is szó esett. Ebből a naplóból négy, fél-éves periódusokat átfogó rész született 1992–93 folyamán, aztán '93 augusztusában ismét

az Egyesült Államokba mentem egy évre tanítani. Ezalatt zajlott Pécssett, a Kamaraszínházban Szikora János kísérleti évada, amelynek három bemutatójáról Takáts József tudósított az 1994/10. számban, írása elején azzal a szabadkozással, hogy ő nem színikritikus, de mivel „az elmúlt félévben éppen nem tartózkodott Pécssett a város egyetlen színikritikusa, nem volt kit felkérni”.

Az újabb hazatérést követően már a korábnál markánsabb döntésre jutottam, és Csuha Istvánnal megegyezve abbahagytam a pécsi színházi bemutatók rendszeres szemlélését, s bár 1994 után néhány esetben írtam egy-egy produkcióról (először a 2005/6. számban), a rovat már nem folytatódott tovább. A színikritika-írást 1999 és 2004 nyara között egyébként is szüneteltettem, mert a Színházi Intézet igazgatójaként kerülni akartam, hogy a műbírálatba beelássák az intézményvezetői pozíciót.

Csuha István főszerkesztősége idején néhány alkalommal – mint a Szederkényi-korszakban és a rendszerváltás körüli években – egy-egy számot vendégszerkesztő állított össze, az 1997/6.-at Pálkás György, aki pécsi színházi tárgyú szöveget kért tőlem. Az tekinthető a jelen írás előzményének: személyes pécsi színházi élményeimmet vettem sorra – ahogyan most a *Jelenkor* oszlopokkal teszem – egy *Masztix, maszk, maskara* című esszében.

Ágoston Zoltánnal, aki az 1999/9. számtól főszerkesztője (1992. szeptembertől munkatársa) a lapnak, az egyetemi felvételién találkoztam először, 1984-ben, benne voltam a bizottságában. Magyar-művészettudomány (= esztétika) szakra nyert felvételt. Aztán a következő nyáron (előfelvételis katonai szolgálatát követően) láttuk egymást viszont – még a tanévkezdés előtt – Bulgáriában, Szozopolban a nudista strandon, véletlenül. Én egy fiatal egyetemi oktatókból és körükből álló társasággal sátoroztam ott, négy-öt autóval (Trabant, Wartburg, Lada és ilyenekkel) mentünk konvojban Pécsről, családostul. A társaság tagja volt Kerégyártó István, akkor a jogi kar oktatója, ma ismert regény- és drámaíró.

Amikor a korábban évről évre más-más városban megrendezett országos színházi találkozók 2001-ben Pécssett kaptak állandó helyszínt, létrejött a Pécsi Országos Színházi Találkozó (POSZT). Attól kezdve a fesztivál idejére megjelenő júniusi *Jelenkor* tematikus összeállítást – színházi számot – közöl. Ezek mindegyikébe kért tőlem írást Ágoston Zoltán, és van is ezekben a júniusi számokban írásom – egy kivétellel. Ez a kivétel a tavalyi, 2017-es szám, mert a 2016–17-es tanévben az Egyesült Államokban voltam tanítani.

A jelen szövegemig 75 írásom szerepel a *Jelenkor*ban, 1983. április és 2018. június között. A legtöbb, amit ugyanabban a folyóiratban publikáltam. Ott voltam a lap évfordulós estjein, az 1978-as huszadik születésnaptól kezdődően, a különböző helyszíneken, a Kamaraszínházban, a Művészetek Házában. 1988 októberében Csordás Gábor (aki az áprilisi számtól volt a főszerkesztő) autójában utaztam többedmagammal Budapestre a Vigadóba, a nagyszabású, 30. születésnap rendezvényre. Ebben a kötődésben, az immár 45 éves kapcsolatban benne van a hely szelleme, mesterek, pályatársak, tanítványok, és számtalan benyomás a lapot olvasva, szerzőivel, szerkesztőivel találkozáskor, amelyeknek csak pár foszlányát próbáltam felidézni a fentiekben.

A jelen írás címe egyébként idézet. Tadeusz Kantor lengyel képzőművész és színházi rendező mondja ezt egy vele készült – egyik előadása címét kölcsönvevő – *Dögöljenek meg a művészek!* című interjúban, amely nem a *Jelenkor*ban jelent meg, hanem a *Színházban*, az 1986/2. számban.

ELSŐ TALÁLKOZÁSAIM A JELENKORRAL

Emlékek és újraértelmezett emlékek

*Pécs művészeti élete egy fejhosszal
a többi magyar város előtt jár.¹*

1972 őszen kezdtem meg középiskolai tanulmányaimat a pécsi Zrínyi Miklós Kereskedelmi Szakközépiskolában, ahol osztályfőnököm és magyartanárom Szentgyörgyi Mária, az egykori Lukács-tanítvány volt. Állandóan magyaróráink voltak: osztályfőnöki óra helyett, német- és franciaórák helyett, tanulószobákon. És az irodalomtanításnak fontos része volt a kortárs pécsi irodalom nyomon követése; így a *Jelenkor* olvasása is melegen ajánlott volt. (Abban az időben a főszerkesztő Szederkényi Ervin, a szerkesztő Pákolitz István volt; és azt is hamarosan megtudtuk, hogy a korábbi főszerkesztőt – Tüskés Tibort – „ellenzéki szerzők” közlése miatt 1964-ben eltávolították a lap éléről.)² Akkoriban egy-egy lapszám – ha jól emlékszem – öt forintba került; ha valamelyikünk megvette, körbeadogatta, vagy az iskolai könyvtárban olvastuk. És ennek az olvasgatásnak-lapozgatásnak előbb-utóbb nagy presztízse is lett.

(1) Kezdetben a lap öregurak folyóiratának tűnt, akik a saját nagyságukat prezentálják. Halványan emlékeztem egy Vas István-versre, most utána is néztem: „Hát nem furcsa hogy / Még ez a tavasz is itt talál? // Ahogy fölfelé száll a víz / Dagad széles Dunának partinál. // Alacsony a szintje, / Vélvéd látni szinte / A folyó fenekét. / A rakparton a száradó kövek. // A szag a víz a kő / Mindennek hirtelen / jelentése van / Fenyegető.”³ Kimondottan budapesti vers. És ehhez kapcsolódott egy Bertha Bulcsu-interjú (aki alig néhány évvel korábban költözött Pécsről Budapestre).⁴ Gyakorlott interjúkészítő volt, több interjúkötete is megjelent. Az interjú előtt ez áll: „Idegenül állok Vas István ablaka alatt. Bár tudom, hogy hatvankét éves, textilesnek készült és költő lett. Tudom, hogy hívó, bízó költő. Tudom, hogy tiszta ember [...]. Tudom, hogy jó verseket írt és ír ma is. ... És az ismert, látott, kitapintható világról beszél költeményeiben. Éhségről, ízekről, szobrokról, szerelemről, a test érthetetlen fájdmáról.”⁵ Mesterien semmitmondó mondatok. Azt azért megtudjuk, hogy a beszélgetésre egy katartikus pillanatban került sor: Vas István

¹ Tüskés Tibor: *Nagyváros születik*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975, 154.

² A lap számos, a szocialista kultúrpolitika által nem kimondottan kedvelt szerzőt jelentetett meg (Kodolányi Jánost, Weöres Sándort), de Tüskés leváltását közvetlenül Mészöly Miklós „Az ablakmosó” című „burleszk-tragédiájának” közlése váltotta ki.

³ Vas István: Hát nem furcsa?, *Jelenkor*, 1972/9, 771.

⁴ „Bertha Bulcsu tehetségének »fölfedezése«, pontosabban: novelláinak rendszeres publikálása az 1958 őszen induló *Jelenkorra* maradt. Írásait rendre-sorra közli a lap; később a fémnyomó szakmát »irodalmibb« foglalkozásra cseréli, a *Dunántúli Napló*, majd az *Esti Pécsi Napló* munkatársa lesz, s bekapcsolódik a *Jelenkor* szerkesztésébe. [...] 1962-ben napvilágot lát első novellás kötete, a *Lányok napfényben*, melyet két év múlva újabb követ, a *Harlekin és szerelme*.” Tüskés Tibor: *Pannóniai változatok*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 192.

⁵ Bertha Bulcsu: Interjú Vas Istvánnal, *Jelenkor*, 1972/9, 774.

súlyos betegségen esett át. De azt akkoriban esélyem sem volt észrevenni, hogy egy kérdés kapcsán Vas szépen elrelativizálta a költőtől akkoriban elvárt forradalmár-prófeta szerepet. A kérdés megfogalmazása meglehetősen prózai: *A költő szerinted befolyásolhatja a világ eseményeit?* És a válasz: „[Természetesen] nem. Az ember fogalmazza meg rögtön, hogy nem befolyásolhatja. Akkor aztán mondja meg, hogy igen, de ez nem ilyen egyszerű. Most nem arról beszélék, hogy Magyarországon nagy szerepe volt a költészetnek, bár ez igaz. Nagy volt a porhintés is. De nagyobb szerepe volt, mint a mai nyugati országokban, mégsem erre gondolok. Nem befolyásolhatja, de titkon biztos vagyok benne, hogy befolyásolja. Ez olyan dolog, mintha azt kérdeznéd, hogy hiszek-e a feltámadásban? Az ember azt mondja, nem. Ki van mutatva. De e nélkül a titkos hit nélkül nem lehetne tovább élni. Nem tudom, hogyan halhatatlan a személyiség, és hogyan hat a költészet. Nem abban hiszek, hogy a költő kiáll, elmond egy verset valamiről, és ... Petőfi. Nem tudok nagyobb példát mondani. Kiállt, elmondta a Talpra magyart, hatott. Ilyent az én életemben még nem láttam.”⁶ És ilyen kérdés természetesen nem maradhatna benne egy valamelyest is megszerkesztett interjúban: *A nőkről is mondhatnál valamit...* Hát persze, de e kérdés után minden összeomlik. Az alig tíz évvel később megjelent nagy önéletrajzi munkájában Vas István már közel sem tűnik ebben ilyen biztosnak, már csak Babitsra vonatkoztatva, és inkább anekdotikus hangütéssel mondja: „Hiába, őt, az »elefántcsonttorony«-ban – ahogy még mindig mondogatták – mindenképpen jobban érdekelte a politika, legalábbis mindenképpen előrelátóbban érezte, még kitörésük előtt a katasztrófáit.”⁷ A forradalmi-prófetai szerep elestével a költővel szembeni minden morális elvárás is megtántorodik. Az önéletrajz végén Vas arról ír, hogy az egyik kedvenc Nietzsche-könyve a *Jenseits von Gut und Böse*, melynek már a címe mámorító érzéseket váltott ki belőle.⁸

És most ugorjunk még egyet: Vas 1984-ben a *Mozgó Világ* című folyóiratban Illyés Gyula *Fekete-fehér* című versét elemezte; ez volt a címadó verse az 1968-ban megjelent Illyés-kötetnek. Néhány hónappal később Koczás Sándor ezt írta róla: „Előre meg kell mondanunk, hogy [ez a kötet] nem gyökeres fordulat, nem abszolút változás [Illyés pályáján]. A költői pálya eddigi ívének szerves folytatását érzékelhetjük, azonban jelentős minőségi átrendeződéssel. Illyés Gyula megmaradt most is tárgyias költőnek, pontosabban szólva a valóság, az élet közvetlen közelségét is kifejező lírikusnak, ahogy ezt már a korábbi évtizedekben nála tapasztaltuk és elfogadtuk. De valamiképpen megnőtt, felfokozódott verseiben a direkt, a »meztelen« gondolat jelenléte. S ebből következően a költőben erősebb lett a törekvés arra, hogy ne csak megjelenítsen és – akár statikus, akár dinamikus – érzelmi állapotot közvetítsen, hanem lírikus módjára értelmezzen is. Hogy a jelenségek gondolati »holdudvarát« is körbejárja, vagy legalábbis kérdőjelezve, félmondatos merengésekkel kitapogassa.”⁹ A vers 1984-es felidézésének apropója nyilvánvalóan Illyés 1983 tavaszán bekövetkezett halála volt. Koczáshoz hasonlóan Vas István is ennek a költészetnek a modernségét hangsúlyozza. „Múltkoriban azt találtam mondani, hogy az utóbbi évtizedekben Illyés volt a legmodernebb költőnk. Akadtak, akik csodálkoztak ezen. Határozott állítást csak tévóvan tudnám érvekkel bizonyítani.”¹⁰ Hát nézzük ezt a *Fekete-fehér* című vers példáján, az elemzésnek most csak a végeredményét földelvézve: „Legmélyebb, legszemélyesebb mondanivalója, ha úgy tetszik, üzenete [a versnek] talán [...] az, hogy a becsületnél vannak nagyobb, komolyabb, fontosabb dolgok is az életben, meg a halálban.”¹¹ Ma csodálkozva kérdezném: ez lenne a modernség lényege?

⁶ Uo., 777–778.

⁷ Vas István: *Mért vijjog a saskeselyű?*, II. kötet, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, 559.

⁸ Uo., 574.

⁹ *Irodalomtörténet*, 1969/1, 198.

¹⁰ Vas István: Egy-két szó egy Illyés-versről, *Mozgó Világ*, 1984/3, 123.

¹¹ Uo., 125. A szomorú csak az, hogy ez az elemzés közvetlenül a *Mozgó Világ* cenzurális megbukta-

(2) Újraolvasva az 1972 és 1976 közötti évfolyamokat, feltűnik, hogy még véletlenül sem jelenik meg semmiféle utalás a kor társadalmi, politikai, kulturális életére. Miközben: 1972 novemberében az MSZMP leállította a gazdasági reformokat, 1973-ban sor került a filozófus-perre, 1974-ben kirobbant az olajválság. De cserében a marxista ideológiát is sikerült távol tartani.¹²

Tüskés Tibor 1973-ban megjelent Zrínyi-monográfiájáról Csűrös Miklós (aki később sok *Jelenkor*-szerzőről írt fontos dolgozatot) közölt recenziót. Az ügyes egyensúlyozás mesterdarabja. Ebben elmondja, hogy Horváth János nyomán a marxista irodalomtudomány is elfogadta,¹³ hogy Zrínyi elsődlegesen barokk szerző. Tüskés azonban elsősorban reneszánsz alkotót lát benne. Na, most mi legyen? „Tüskés [...] az életrajzban és a jellemzésben is, hőse egyéniségének reneszánsz vonásait hangsúlyozza, gondolkodásmódja evilágiságát, autonómiáját, humanizmusát, türelmét.”¹⁴ A kor megszokott kritika-gyakorlatával ellentétben egy marxista tétel nem lesz az elítélés és a kiátkozás alapja.

Van azonban egy másik diskurzus, amely a lapban, ebben az időben dominánsnak tűnik, és ez a nemzeti-nacionalista diskurzus. Nézzük Illyés Gyula *Koszorú* című versének első versszakát: „Fölmagasodni / nem bírhat sz. De lobogsz még, / szél-kaszabolta magyar nyelv, lángjaidat / kigyóként a talajszintjén iramítva – sziszegvén / néha a kintől, / többször a béna dühtől megalázott. / Elhagytak szellemeid.”¹⁵ Erről a versről Tüskés *A költő tanúságtétele* címmel írt elemzést: „A *Koszorú* illúziótlan számvetés. Erőteljes képei, nagy erejű hasonlatai, indulatos szavai mögött elégedetlenség feszül. A vers közvetett kritika és ítélezés afölött, ami az anyanyelv »fölmagasodását« akadályozza. Az aggodalom az olvasót is erkölcsi szembenézésre kényszeríti, a költő megrendültsége a befogadó etikai ítéletét is fölkelti. A vers az igazi nagy alkotások képességével bír: azonosulunk vele. Ami benne fájdalom és keserűség, nem lefegyverez, hanem feloldódik a költő tanúságtételében, a tiszteletadásban.”¹⁶ A költő nem a költői hivatás mellett, hanem (nagy pátozzsal) a magyar nyelv mellett tesz tanúságot; és így mégiscsak egyfajta közösség-kovácsolóként jelenik meg.

A lapban ebben az időben bőven jelentek meg olyan alkotások, amelyek a patetikusan megkonstruált nemzeti-történelmi kánonokat problematizálták. Talán Illyés *Testvérek* cí-

---

tása után jelent meg, amikor sokan – a fiatalabb szerzők – elfordultak a laptól, és nem támogatták a párt által kinevezett új szerkesztőséget.

¹² 1970-ben Hermann István publikált egy könyvet, amely nemcsak elméleti munka szeretett volna lenni, hanem a szocialista kultúrpolitika alapvetését is szeretne volna nyújtani. Ennek alaptézise talán a következő: „A polgári kultúra alapjaiban véve mindent nivellál. A szocialista kultúra lényege viszont a harc a nivellálás ellen, ami egyet jelent azzal, hogy – noha kezdetben szükségképpen ugyanerre az alapra kell helyezkednie – tudatosan küzdenie kell ez ellen, hiszen a magántőke megszüntetésével lehetőség nyílik arra, hogy a tőke-fétis eltávolításával a nivellálás helyett a differenciálás váljon központi kategóriává.” Az elvárások egy hihetetlenül absztrakt szintre csúsznak át, nincs szó még a realizmusról sem. Az irodalom kultúrpolitikai irányítása lassan passzivizálódott, de teljesen meg sohasem szűnt. Lásd Hermann István: *A szocialista kultúra problémái*, Kossuth Könyvkiadó, 1970, 153–154.

¹³ Horváth János a magyar barokk irodalom két szárnyát különíti el: Pázmány Péter képviseli a „tipikus”, Zrínyi Miklós pedig az „egyéni” irányzatot. Az utóbbiról írja: „A korváltás ellentétei nála átmenet nélkül, az egyéni ihlet nagy akaratából egybeolvasztatnak, de a kollektivitást még akkor ki nem békíthető módon. Magyar históriás ének természetes primitívsege és a nemzetközi eposzműfaj nagy ihlete átmenet nélkül, titáni, zseniális szabadsággal egybegyúrva; a barokk ízlés hitvalló hérosztípusa ihletetlen belenézve a históriás ének vitéztípusába, s ezzel az egész történeti esemény, minden – nem csak tárgyilag, hanem költőileg is realiztikus – részletével a szent-tisztelet hítfenségébe, misztikumába felemelve.” Horváth János: *A magyar irodalom fejlődéstörténete* (1922), in: *Irodalomtörténeti munkák I*, Osiris, 2005, 143–144.

¹⁴ Csűrös Miklós: Tüskés Tibor: Így élt Zrínyi Miklós, *Jelenkor*, 1974/2, 190.

¹⁵ *Jelenkor*, 1972/11, 1005.

¹⁶ Tüskés Tibor: A költő tanúságtétele. Egy Illyés-vers megközelítése, *Jelenkor*, 1972/11, 1011.

mű (ebben az időben Pécsen bemutatott) drámája¹⁷ inspirálhatta Csorba Győző nagy versét: „Hej Dózsa! Dózsa! finnyás-kényes, gondoktól aggályoskodó, / csupa-gátlás lelkünkbe merhessünk-e hívni? / Elbírunk-e, beférsz-e hozzánk, zárjunk-e falaink közé? / Vagy jobb-e hagynunk inkább, hogy te is, mint a regebeli / szarvassá változott fiú, csörtess immár szűnös-szünetlen / történelmünk rengetegében, kívül, de mindenütt jelen, / kőhegyű szarvaiddal őrizd nappalaink és éjszakáink / s olykor végy föl rájuk virágot, állítsd ívük közé a holdat / a napot s a csillagokat ...”¹⁸ Ugyanakkor ezeknek az éveknek az egyik szenzációja, hogy a folyóirat közölte (közölni merte) az alig néhány évvel korábban államellenes izgatás miatt felfüggesztett börtönbüntetésre ítélt fiatal író-költő, Dalos György versét. „Tankokat küldeni Temesvárra / Dózsának Zápolya ellen / Felhívni Zrínyit egy utcai fülkéből és / a vaddisznóról értesíteni / Figyelmeztetni Rákóczit hogy / főurai titkos labancok / Penicillint vinni a nagybeteg / Csokonainak / Petőfit valami ürüggyel elhívni Segesvárról // És egyáltalán / valamit tenni már / a huszonötödik órában.”¹⁹ Talán lehetett volna minden másképp.

(3) 1976 tavaszán kétszer-háromszor is meglátogattuk Tüskés Tibort otthonában, aki ebben az időben a pécsi Janus Pannonius Gimnázium tanára volt, és akinek az előző évben jelent meg *Nagyváros születik* című könyve. Mi még nem ismertük a könyvet, de ő legszívesebben a könyvről beszélgetett volna velünk. A könyvben az egyik interjúalany mondja: „Én nem itt születtem, de nem tudnám már elképzelni másutt az életemet”.²⁰ A harang értük szól: gyertek csak, gyertek, minél többen, ezáltal lesz Pécs nagyváros. És a szerző végtelenül szomorúan tekint az elvándorló értelmiségiekre, bár maximálisan megérti őket: „Volt egy pillanat az életükben, amikor úgy érezték, hogy tehetségük kibontakozásához más környezetre van szükségük. Sorra megjelenő könyveik, az irodalmi életben elfoglalt helyük bizonyítja, hogy jól választottak. Azt, ahová ma jutottak, Pécssett – ugyanezzel a tehetséggel – nem érték volna el.”²¹ És következik egy nagy ívű áttekintés a város tájbeli elhelyezkedéséről, gazdasági és kulturális életéről, az itt élő emberek mentalitásáról. (És jön mindenféle apróság is, kacatok: a városban található fákról, a városban élő kutyákról stb.) A könyv alig erőltetett optimizmussal ünnepli a szocialista modernizációt, de él azzal a lehetőséggel is, hogy akkoriban már szabad volt megfogalmazni punktuális kritikát is. Ezt „jobbító szándékú” vagy „pozitív” kritikának is nevezték. Sok-sok semmi-ség. „Nincs kalauz a pécsi autóbuszson, akitől meg tudnám kérdezni, hogy hol kell leszállnom. A boltban kevés az eladó, magamnak kell kiválasztani a portékát. A közterületeken egyre több az utasítást közlő vagy tiltó tábla. A postán gép köpi ki a bélyeget és a képeslapot. A pályaudvaron automata méri a feketét, adja a szendvicset.”²² Itt a szerző kicsit skizofrén helyzetbe kerül: most kell a nagyvárosiasság vagy nem?

A könyv azonban igazán akkor lesz érdekes, ha a *Jelenkor* szempontjából tekintjük. *Egyrészt* tudjuk, hogy a folyóiratban újra és újra megjelent a pécsi tematika: pécsi élmények és a pécsi vagy Pécs környéki táj. Ebből és ebben az időben számomra a legemléke-

¹⁷ „Illyés gyakran alkalmazott drámáiban vitát (bár változó súllyal, és nem mindig a drámai kollízió helyett); ezek jobbra drámai viták voltak, minthogy a történést eldöntő cselekvést, állásfoglalást érlelték, készítettek elő [...]. Most valami másról van szó. legfeltűnőbb, hogy a két Dózsa közötti szüntelen polémiaának nincs drámai eredménye, nem születik belőle elhatározó tett, drámai döntés.” Futaky Hajna: Pécsi színházi esték: Illyés Gyula: Testvérek, *Jelenkor*, 1972/11, 1013., 1059.

¹⁸ Csorba Győző: Csörtess immár, *Jelenkor*, 1972/12.

¹⁹ Dalos György: Előjegyzés holnapra, *Jelenkor*, 1972/9, 807.

²⁰ Tüskés Tibor: *Nagyváros születik*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975, 163.

²¹ Uo., 160.

²² Uo., 167. Számunkra akkoriban mindez egy kicsit másként nézett ki: a buszokon jobban lehetett biccelni, vásárlás közben egymással lehetett beszélgetni, röhögsélni, a vasútállomáson vasárnap, éjjel vagy kora reggel is lehetett szendvicset venni.

zetesebb Csorba Győző egyik verse volt. „Nyirkos nem-szeretem-idő a Szkókó / leveletlen tőkén fáin lent a forró ifjúság / városának tetőin hó sehol zöld sem sehol / Neked itt többé már minden sehol / amit szerettel amit úgy szerettel / s Te is sehol te is sehol ... / De az a fény az a melegség / az a hang él és szűnhetetlen / itt is ott is és mindenütt.”²³ Tüskés ezt a kapcsolatot szívesen misztifikálta, és szinte determinisztikus erőt tulajdonított a tájnak és a környezetnek az irodalmi (és művészi) alkotások tekintetében.²⁴ Amikor a folyóirat főszerkesztője lett, azzal a kéréssel fordult a város szellemi elitjéhez, hogy írják meg a városhoz kötődő emlékeiket és élményeiket, és ezeket „Táj és történelem” címmel közölte. A mostani könyv egy ugyanilyen című fejezettel kezdődik. Ebben a könyvben Tüskés minden bizonnyal a *Jelenkorban* végzett főszerkesztői, majd később szerzői-közreműködői munkájának meghosszabbítását látta. *Másrészt* roppant feltűnő, hogy az egész könyvben kifejezetten a *Jelenkor* szinte elő sem fordul. A művészeti életet tárgyalva írja Tüskés: „Az irodalmi élet műhelye, a *Jelenkor* segíti a fiatal tehetségek jelentkezését, támogatja a tájon élő írókat, s nyitva áll az elszármazottak előtt is...”²⁵ Nagyjából olyan ez a mondat, mintha egy pártbizottságnak szóló jelentésben szerepelne; és szerintem az egész könyvben nincs még egy ilyen mondat. Tüskés mintha elszólná magát: igen, a pártbizottság váltotta le. És azt akarja mondani, hogy erről már nincs mit beszélni, kiteszi a három pontot a végére és kész. És most lehet csak látni egy rejtett összefüggést: hogy létrejön egy nagyváros, szellemi-kulturális értelemben is, ahhoz a kulturális elit elvándorlását kellene megfékezni vagy megállítani. És ebben a *Jelenkor* döntő szerepet játszhat; a maga nyitottságával, a fiatalok irányába való megnyílásával. A fiatalokról fölvázolt kép azonban meglehetősen sablonos, és nem nagyon különbözik attól, ahogy akkoriban a pártideológia az „ifjúsági problémáról” beszélt. „A város életének legkritikusabb szemlélői talán a fiatalok.”²⁶ „A fiatalok ok nélkül is könnyen elégedetlenkedők.”²⁷ A leírásokban azonban a fiatalok inkább arctalan és hangtalan tömegként jelennek meg. „Pécs, diákváros, tehát sokan vannak [mármint a fiatalok]. Karcsúak, magas növésűek, jó-alakúak. Csapatokban lepik el a tereket, az utcákat, a kerthelyiségek és a presszók asztalait, a mozik előcsarnokát. Amikor fél kettőkor vége van a tanításnak, kitódulnak az iskolák kapuján. Este klubok, művelődési házak köré gyűlnek. Keresik az együttlét, a társas élet alkalmait. Magnót hallgatnak, táncolnak.”²⁸ Tüskés e sorok megjelenésekor mindössze negyvenöt éves, és mintha a nagyvárosiasodás minden problematikus vonását a fiatalokhoz kötné. „A nagyváros nem szereti a személyiséget: uniformizál. Az iskola egyenruhát, egyensapkát, jelvényt parancsol a diákra. Aki teheti, tiltakozik is ellene. De mivel? Újabb uniformissal: farmernadrággal, hosszú hajjal, szemhéj-festéssel.”²⁹

És Tüskés talán sejtette: a *Jelenkor* történetében majd akkor kezdődik egy igazán új szakasz, amikor e fiatalok képviselői már nemcsak a szerzők, hanem a szerkesztők között

²³ Csorba Győző: Pécs 1973, *Jelenkor*, 1974/2, 100. (Kiskamaszként, otthonról elkerülve, egy katonai mintákat követő, embertelen kollégiumban [Pécs, Bajcsy-Zsilinszky utca 8.] laktam, sok-sok megpróbáltatás közepette. És jól emlékszem: ott és akkor ez a vers az egyik kedvencem volt.)

²⁴ „Pécsnek megvan a maga, tájba gyökerező saját értelmisége.” „A városról kialakuló képet első-sorban a város értelmisége formálja. A város »jelentését« a város irodalma emeli az emberek tudatába.” Tüskés Tibor: *Nagyváros születik*, i. k., 140–141.

²⁵ Uo., 154.

²⁶ Uo., 179.

²⁷ Uo., 180.

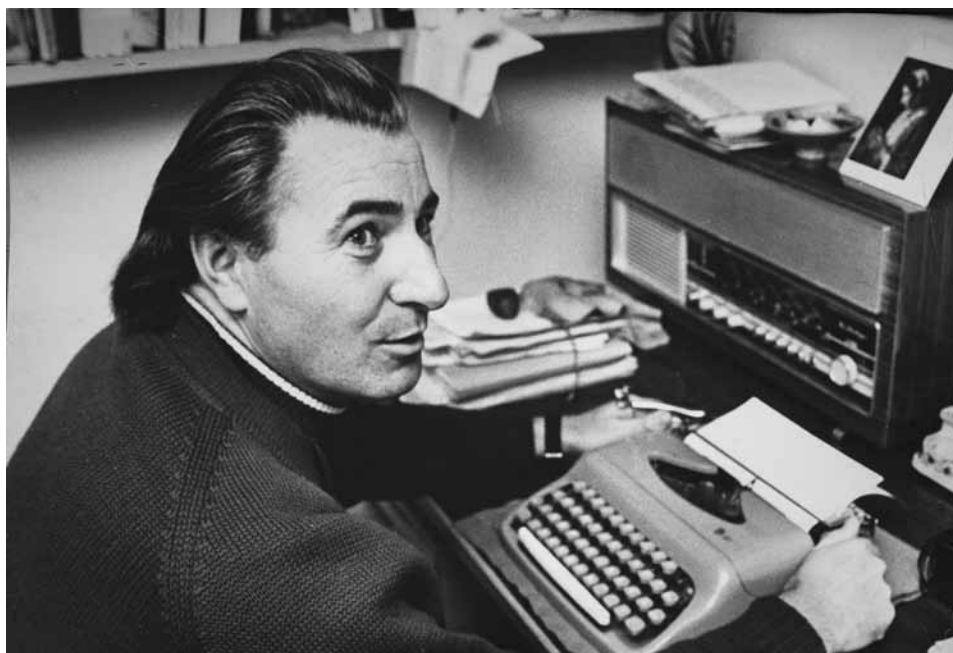
²⁸ Uo., 179–180. Majd hamarosan eljutunk a korabeli közbeszéd legeslegkedveltebb témájához, a fiatalok „nemi erkölcséhez”. Sztorik, beszélgetéstörédek, pletykák és megint pletykák. Uo., 181–182.

²⁹ Uo., 168. Az egyértelmű, hogy Tüskés szinte semmit sem ismer a téma szociológiai-filozófiai irodalmából, és nem is találkozott senkivel (szerkesztővel, kézirat-olvasóval), aki erre fölhívta volna a figyelmét. Persze magyar fordításban nem is állt rendelkezésre szinte semmi.

is megjelennek. Milyen lesz az ő irodalmuk? Hogy fog kifejeződni abban Pécs? És most már idézhetjük a minden bizonnyal hangsúlyosnak szánt mondatot: „Pécs művészeti élete több ponton sugárzó, útmutató példa, hogy nem csak a fővárosban, hanem vidéken is lehet maradandó és csak a városra jellemző, egyéni színezetű értéket létrehozni.”³⁰ Igen, de ehhez még a Budapest–vidék szembeállításán is fölül kellett emelkedni. *És amikor ez sikerült, akkor nyíltak meg a kapuk a lap nagy virágkora előtt.*³¹

³⁰ Uo.

³¹ Ez a hisztérikus szembenállás, presztízsküzdelem a leginkább a Pécsi Dózsa–Ferencváros meccsek körül volt érezhető. Az utolsó jelentős ilyen meccsre (véleményem szerint) 1972. május 28-án került sor, amikor a pécsiek 3:1-re nyertek. Ilyenkor az ünneplés és az önünneplés (a provinciális városi/kisvárosi büszkeség) az egekbe csapott. (Máté már az első percben gólt lőtt, később le is igazolta a Fradi; visszatekintve azt mondhatjuk, hogy a Fradi ekkor már erőteljesen közeledett a maga aranykorának vége felé, bár még játszott Albert, Branikovits és Kú.)

Tüskés Tibor

SZOBOR ÉS KÉPE

Ritkaságszámba megy az olyan tökéletesen elhelyezett köztéri szobor, mint Kerényi Jenő 1979-ben a pécsi Sétatéren felállított Csontváry Kosztka Tivadar-ábrázolása. Ez a nem túl hivalkodóan nagy, mindössze 180 centiméter magas, az életnagyságnál a csalóka térbeli arányok miatt éppenséggel kisebbnek tűnő háromdimenziós mű egyszerre tölti be demonstratív, ikonikus és illusztratív funkcióját, három olyan tényezőt, ami ritkán szokott egy köztéren elhelyezett műtárgyban ilyen evidenciával egyidejűleg érvényesülni. A szobor a Sétatér platánfás fő sétánya fölött, a Kioszk felé vezető út szétválásánál, kis zöld gyeprnyúlványon, a Székesegyháznak hátat fordítva áll, oldalról szembefordul az egykori TIT-székházzal, fő profiljával tehát a felé az épület felé néz, ahol 1973-ban megnyílt és azóta is működik a Csontváry-életmű javát, a jelentős nagy Csontváry-műveket reprezentatívan egybegyűjtő és bemutató állandó kiállítás. A karakteresen megformált, Csontváry 1903-ban tükörből festett *Önarcképét* idéző és azt egyúttal átköltő, tovább is fejlesztő, teljes alakossá kibővítő figurális szobor a bal kezében fogott ecsettel a csak képzetben ott lévő vásznat érinti, valójában a festő képeit közszemlére tévő épület irányába mutat, a Szerb Antal-féle híres-nevezetes, ezúttal Pécssett ténfergő marslakó számára is úgyszólván kijelöli a helyes, a múzeumhoz vezető utat. Valóságos, portrészzerű utalásaival egy viszonylag forgalmas helyen szó szerint bemutat, ábrázol, a nézői elé állít egy egykor volt hírességet, nagy embert; a valóságostól eltávolodó, Kerényi Jenőre oly jellemző absztrakciói pedig egyértelműen a korabeli modern magyar szobrászat legjobb teljesítményei között jelölik ki a helyét.

Szembeötlően evidens elhelyezése miatt háttérbe szorul (noha a szoborral foglalkozó irodalom mindig utal rá), hogy a szobor másodpéldány, eredetije 1965-ben készült, egyáltalán nem erre a helyre, hanem Budapestre, Csontváry a Kerepesi úti temetőben lévő jelképes sírjának megjelölésére. Még kevesebben tudják, hogy a Kerepesi temetőben a korábbi korszakok jeles művészeinek sírjára az 1960-as években készített több tucat sírjelölő szobor, plasztikai emlékjel pontosan minek is köszönheti a létét. Pedig egyszerű a válasz: a Munkásmozgalmi Pantheonnak. 1957-től valósult meg az a már a Rákosi-korszak alatt is dédelgetett terv, hogy a pártelit temetkezési helyéül ezt a pantheon kialakítsák. Ehhez viszont nagyobb egybefüggő területre volt szükség, teljes egészében fel kellett számolni a temető 12., 13. és 14. parcelláját. A Munkásmozgalmi Pantheon 1959-es megnyitását követően, főként az 1960-as évek közepétől nyert teret az a gyakorlat, hogy a pantheon felépítése miatt áttemetett nagyságok új sírja fölé, Barabás Miklóstól Kosztolányi Dezsőig, a korszak legjelesebb szobrászai készítsenek szobrokat vagy akár modernizáló emlékjeleket. Kerényi Jenő 1965-ös Csontváry-szobrának a felállítására is ennek az elképzelésnek a jegyében került sor, jöllehet neki a Kerepesi temetőben nem volt sírja. Egykori, az Óbudai temetőben lévő nyugvóhelyét senki, sem magánszemély, sem az állam nem váltotta meg, földi maradványait 1953-ban a lejárt sírokra vonatkozó eljárás szerint egy temetői tömegsírba ömlesztették. Az 1960-as évek közepére azonban a festő művészete a kultúrpolitika fókuszába került, és fontosnak érezték, hogy Csontváry szimbolikus nyugvóhelyét önálló szoborral emeljék ki az átalakult és idővel a kultúra, a művészet és a közszereplés élvonalának temetkezési helyévé vált Kerepesi temetőben. Ez volt az oka, hogy a kor kiemelkedő szobrásza, Kerényi Jenő az 1960-as évek elejétől a Csontváry-témával igen intenzíven foglalkozott.

A pécsi változat kiöntésére és a fentiekben részletezett mintaszzerű felállítására már

Kerényi Jenő 1975-ös halála után négy évvel, 1979-ben került sor. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy a helyi kulturális vezetés ugyanebben az évben, a festő halálának 60. évfordulóján rendelt meg egy ugyancsak kvalitásos Csontváry-ábrázolást, Kiss Kovács Gyula eredetileg a Csontváry-múzeum belső bejáratánál felállított mellszobor-portróját (ennek a másodpéldányát helyezték el ugyanabban az évben Szegeden, a Dóm téren körbefutó oszlopcsarnokban), mely 1982-ben aztán a kertvárosi autóbusz-végállomáshoz, külső térbe került, a festőről elnevezett nyúlfarknyi utcácska közelébe, akkor jól láthatjuk az igyekezetet, amely az itteni, speciálisan erre a helyre elgondolt háromdimenziós Csontváry-ikonográfia megteremtésére irányult. De a Kerényi-szobor 1979-es felállítása egy másik sorba is beleilleszkedik, a Székesegyháztól délre kinyúló tér, a Sétatér és a várfal melletti rész szobrokkal történő benépesítésének történetébe.

Az első korabeli fecske ebben a tízéves történetben Borsos Miklós nagyszerű, kalapos Janus Pannonius-szobra volt 1972-ben. Ezt követte 1976-ban Kodály Zoltán egészalakos sétáló szobra, Varga Imrétől, lényegében ugyanazzal az emberléptékű elgondolással, amivel Kerényi Jenő Csontváry-szobra is operál – a hős egy közülünk, közöttünk jár-ke, ha úgy hozná kedvünk, és készségét látnánk, akár még meg is szólíthatnánk. Aztán a Barbakán nyugati árkában Melocco Miklós legkedvesebb témája következett, Ady Endre; a költő monumentális fekvő márványtorzója az Ady-centenárium évében, 1977-ben került a helyére, ami később nem bizonyult ideális helynek, ez a minden ízében vizionárius, nagyszabású szobor a rá következő években folyamatosan a rongálók áldozata lett. Kígyós Sándor *Balet*t című nonfiguratív alumíniumplasztikáját egy szabadtéri szoborkiállítás nem efemer túlélőjeként 1978-ban állították, a szobor magától értetődő absztrakciója és újszerűsége ma is bámulatos, és az eltelt negyven év a bizonyíték rá, kortalan. Ugyanebben az évben, 1978-ban készült el, eredetileg máshová, de csak 1991-től áll jelenlegi helyén, a Miasszonyunk Zárdatemplom előtt Vigh Tamás remekműve, a *Régészet* – de a ma körbesétáló nézelődő tudatában ez a szobor is jogosan illeszkedik ebbe a sorozatba. A sort szimbolikusan az 1981-ben elhelyezett Babits Mihály-mellszoborral jóformán az a szobrász zárja, aki nyitotta, Borsos Miklós – de a magam részéről ide, ebbe a menetbe számítom a püspöki palota egyik erkélyén 1983-ban rendhagyó módon elhelyezett krómnikkel Liszt Ferenc-ábrázolást is, a sor másik duplázója, Varga Imre keze alól. Ha ehhez a bő tíz esztendőhöz, ehhez a látszólag spontán módon, mégis nagyon tudatosan kialakított szoborparkhoz hozzávesszük a kicsiny pécsi múzeumnegyed, a Káptalan utca kiteljesedését, akkor valamilyen bizonytalan fogalmat mai szemmel is alkothatunk az egykori pécsi aranykorról. Arról az aranykorról, amelynek rengeteg más kezdeményezés mellett a *Jelenkor* két élete, az 1960-as évek elején néhány évig, majd az 1970-es évek közepétől úgy másfél évtizeden át a havi irodalmi folyóirat is elválaszthatatlan és megbecsült része volt. A sétatéri szoborpark arra is rávilágít, hogy sem részleteiben, sem egészében nem megismételhető; le lehet kicsinyíteni a szobrot, ki lehet ültetni akár az erkélyre is, lehet sok foggással élni a hatvanas-hetvenes évek szobrászatából, a 2010-es években mindez azonban már neveléses, kisszerű modorra válik, ha köztérre kerül.

Kerényi Jenő Csontváryt ábrázoló szobrára könnyen rá lehetne sütni a minden művészeti kánon alapját képező „főmű” minősítést, ha a szobrász éppen a festőről mintázott szobor fogalmazásának idején, az 1960-as évektől a haláláig tartó másfél évtizedben nem alkotott volna olyan gazdag és határozott, rögzült stilisztikai fogásai ellenére is annyira szerteágazó köztéri életművet. Vagy pedig tudomásul kell vennünk, hogy ez a kiemelkedő képességű és erőteljesen támogatott művész, Kerényi Jenő olyan szobrásza volt saját, egyebekben egyáltalán nem szabad korszakának, akinek hat-hét „főműve” is lehetséges. Az eredeti Csontváry-önarckép átfogalmazásával mindenestre törekeny és esendő alakot állít élénk, olyan figurát, akiben ugyanakkor pontosan megmutatja a Csontváry alkatában benne rejlő vizionárius ambíciót. Egyszerre érvényesül a megformálásban a karikatúrisztikus, könnyed ironia és a

tragikus, mélyen átélt komolyság. A különös testtartás, az ezt domináló előrenyújtott bal kar, a hozzá kapcsolódó kéztartás és főként a lehunyt szemű arckifejezés, de még a kis négyzet alakú szobortalpra kifordítva állított alak, a szobortalpról lelógó bal lábfej is mind-mind ennek a plasztikai kifejezőkészségnek a biztos kézzel uralt részlete, amelyben végül együtt, egyetlen rátekintésre van jelen elnagyoltság és aprólékosság.

A szobrot pécsi éveimben sokszor naponta kétszer is láttam. Az elmúlt pár évben, ha Pécsen már csak rendetlen visszalátogatóként járva alkalmam nyílt rá, módszeresen fényképeztem, többnyire nyáron, zöldben, ragyogó déli vagy délutáni napsütésben, azzal a szándékkal, hogy a kísérszöveggel együtt feltöltöm majd a fényképeimet a szobrokkal foglalkozó blogomba. Az egyik mappámban össze is válogattam róla két tucat képet, de aztán halogattam a dolgot, ha átlapoztam őket, mindig úgy éreztem, valami hiányzik a képeim közül. Ezt a hiányt tölti be nekem Cseri László a *Jelenkor* internetes oldalán látható, pécsi szobrokkal foglalkozó fotóösszeállításának egyik képe a szoborról. Ez a mélységélességet tökéletesen kihasználó, elmosódó háttérű, sötétes tónusú, csak a figura felső részére, a fejre és a kézmozdulatra összpontosító felvétel nekem mindennél pontosabban közvetíti Kerényi Jenő Csontváry-szobrának kimeríthetetlen sokféleségét, Csontváry Kosztka Tivadar dezillúzióját és magáramaradottságát, és (ha már oly sokszor használtam ezt a szót ebben a rövid szövegben) *egyidejűleg* a diadalát, a művészi céljainak a végső győzelmét. Ezen a képen Csontváry, nincs mit ragozni rajta, tényleg a világ legnagyobb napút festője. Cseri egyszerre fogja meg Csontváryt a Kerényi-szoborban, és Kerényi Jenőt káprázatos Csontváry-ábrázolásában. Kép nemigen tehet ennél többet szoborért, és bizony, az élettelen, érzelmek, lelki élet nélküli szobor, fémöntvény vagy mészke faragvány is nagyon hálás lehet, ha ilyen kép készül róla.

A fenti szöveg szoboradataiban Romváry Ferenc *Pécs közéleti szobrai* (Kronosz Kiadó, Pécs, 2014) című könyvére támaszkodtam, és ezúttal is használtam a *Köztérkép* című közösségi adatbázis (www.kozterkep.hu) szükséges műlapjait.

Csuhai István a folyóirat alapításának 40. évfordulóján,
1998. november 3-án a Művészetek Házában

Meliorisz Béla, Ágoston Zoltán, Parti Nagy Lajos, Tolnai Ottó, Pinczehelyi Sándor,
Thomka Beáta és Csuhai István a Pállinkás György-emlékesten a pécsi Trafik
étteremben 2017. december 12-én

EGYSZERŰ FORMÁK

Két korszak, két szobor, két szobrász

1.

Ez év május elsején gyerekeimmel igyekeztem a Városligetbe, hogy részt vegyünk az alternatívok Anarchista Majálisán, néhány punk zenekar társaságában. A tetthely felé tartva el kellett haladnunk a Múcsarnok épülete előtt, ahol meglepődve láttam, hogy a főbejárat-tól balra Bocz Gyula, jobbra pedig Bencsik István egy-egy szobra, a *Spirál*, illetve a *Genezis*-sorozat egyik darabja áll. Mondtam a fiúknak, hogy lám, milyen érdekes, mindkét szobrász pécsi, és mindkettejüket személyesen is ismertem, Bocz Gyulát futólag, Bencsiket elég közről. Hogy a szobrok mit kerestek ott, érthetőnek tűnt: egyrészt a maguk jogán, hiszen a monumentális kőszobrászat, azon belül a konzervatív modernség két kiemelkedő darabjáról van szó. De érthető volt ideológiai megfontolásokból is, hiszen Bocz Gyula legfőbb apológétája a szakrális-rituális beszédrenden alapuló kultúrkritika ismert képviselője, a Magyar Művészeti Akadémia egyik alapító tagja, Czákó Gábor író. Bencsik a rendszerváltás után a konzervatív jobboldalon helyét kereső és megfelelő szobrászművész, a testület megalapításától kezdődően ugyancsak az MMA tagja. Ami a szobrokat illeti, jelentős munkák, de talán mégse véletlen, hogy az állami művészeti akadémia által birtokba vett Múcsarnok lépcsője mellett helyezkednek el manapság. Egyébként a szituáció mintha jellemezné is a testület szakmai tudathasadását: *elöl* (az „utcafronton”) két rangos műalkotás, *hátsul* viszont (a „hátsó udvarban”), eléggé elrejtve, a kaposvári egyetem lovasakadémiája által adományozott, stílusát tekintve folklórt és neoprimitív esztétikai vizionálást vegyítő székykapu áll. (E sorrend persze még megfordulhat.)

Később jutott csak eszembe, hogy mindkét szobrászról írtam a *Jelenkor*-ban, sőt, Bocz Gyuláról írt esszém volt életem első *Jelenkor*-publikációja, valamint én írtam Bencsik halála után a művész egyik nekrológját.

1993-ban Csuha István bízott meg a Bocz-esszé megírásával. Miért gondolt éppen rám, akinek néhány jobb-rosszabb filmkritikája jelent meg addig, valamint egyetlen szakmai publikációja valami alkalmazott nyelvészeti folyóiratban, rejtély. Talán Ágoston Zoltán ötlete volt. Csuha attól kezdve sokat foglalkozott velem a maga egyszerre inspiráló és biztató, ugyanakkor szigorú módján; ő faragott belőlem kritikust, próbálva lehántani irományaimról a rám eléggé jellemző tudálékoskodást. A Bocz-esszé megírása sok érdekes tanulsággal szolgált – túlmenően azon, hogy menet közben kiderült, sajnos nem sok affinitással rendelkezem Bocz Gyula munkássága iránt.

2.

Pedig nagy lelkesedéssel fogtam hozzá. Szijártó Zsolt barátommal elhatároztuk, hogy meglátogatjuk az akkor Hosszúhetényben, nagyapja régi házában élő Bocz Gyulát. Senki sem figyelmeztetett arra, hogy Bocz akkor már aligha volt olyan állapotban, hogy használható interjút adjon bárkinek is, beszélgetni is alig sikerült vele, de megért egy próbál-

kozást. Nem volt a szavak embere, azt tudtam előre, mert felhívták rá a figyelmet a róla készült portrék és kritikák. Ma szinte kuriózumnak hat, de nem volt telefonja, így nem tudtuk előre jelezni a tervezett látogatást, csak úgy beállítottunk hozzá. Tipikus parasztház, elől szoba-konyha, hátul istálló, pajta, ólak; minden tárva-nyitva. Némi figyelemfelhívó kopogtatás és zajongás után bementük az épületbe, ahol megtaláltuk a mélyen alvó mestert, akit se szóval, se rázogatóssal nem sikerült felébreszteniünk, így hát, azzal a gondolattal, hogy később visszajövünk, megkerestük a kocsmát. Néhány sör után visszamentünk Boczhoz, akit ébren találtunk akkor már. A készülő cikk hírét közönnyel fogadta, pár nehezen érthető mondatot mormogott csupán. Hátravezetett minket az udvarba, ahol egy fa alatt néhány befejezetlen munka állt. „Faszányos kis műterem” – mondta, így, szó szerint (soha nem fogom elfelejteni), és nem tűnt úgy, hogy további közölnivalója lenne számunkra. Kezet fogtunk, elköszöntünk, és magára hagytuk a szobrászlegendát.

3.

Kiderült, hogy Bocz regényhős is; Czákó Gábor + (értsd: *Plusz*) című kisregénye – a szobrász nevét *Arczra* változtatva – feldolgozta a meglehetősen terebélyes Bocz-legendát. Mind Czákó könyve, mind Bocz recepciója fontos tanulságokkal szolgált. Részben felhívta a figyelmet arra, hogy még a nonfiguratív szobrászat is milyen könnyen ideologikus kisajátítás célpontjává válhat, másrészt elgondolkodtatott afelett, hogy egy művész kultusza – hiszen Czákó regénye egyértelműen kultikus szöveg volt! – vajon segíti-e, avagy

gátolja művei interpretációját. Azért is megragadott ez, a kultusz kérdése, mert akkoriban nagy érdeklődéssel forgattam Dávidházi Péter mesterművét, a magyar Shakespeare-kultuszról írott monográfiáját. Mindenesetre azt írtam 1993-ban:

„A csend, a szavak hiánya, a kérdésekre válaszként érkező sokatmondó hallgatás a természet érintetlenségének szükségszerű velejárója. Bocz Gyula itt úgy jelenik meg, mint egy fecsegő, felesleges szavakkal túlterhelt világban az autentikus hallgatás képviselője. Tud valamit, valami igen lényegeset – ami részben életbölcsség, részben művészetfilozófia –, ám ez a tudás nem verbalizálható. Czakó Gábor *Plusz* című kulcsregényében a következőket írja: »Arcz [Bocz megfelelője Czakó művében] nem magyarázott: általában nem szívesen beszélt, ezért némelyek bugyutának tartották, ettől aztán még ritkábban szólt.« E hallgatás ellenpontjaként Czakó regényében a figyelem és az érzékelés kivételes intenzitása jelenik meg: »lehetetlennek tartotta, hogy a tanárnőre vagy a földrajzkönyv dilettáns ábrájára figyeljen, annyira lekötötte a könyv papírjának szerves textúrája. Ha ebből feleltetik vagy a különböző radírok ízéből és állagából, az osztályon áthullámzó szagokból, a tanteremben barátkozó fényekből-árnyékokból, ő lett volna a legjobb tanuló Várad tanügyének történelmében.« Ez a felfogás természetesen a Bocz műveire való viszony alakítására is kihat. A szavak hiányának párhuzamaként kínálkozik szobrainak redukáltsága, a formák egyszerűsége, ami ugyancsak ellenáll az értelmezésnek. Éppen ezért e szobrok fogadtatásában nagy szerepet kap az elméletellenesség, amely váltig a teóriától mentes befogadás és műértés helyes voltát hangsúlyozza”.

Czakó regényét – mely egyébként ugyancsak egyszerre alkalmaz modernségkritikát és az avantgárdot idéző műfogásokat – nem nevezném remekműnek, de jól átgondolt és érdekesítő olvasmány. Megalapozta azt a beszédrendet, melynek nyomán Bocz Gyula

életműve mind a konzervatív modernség, mind a némiképpen a szélsőjobb felé tájékozódó konzervatív forradalmiság számára mércévé válhat – sőt, vált. Őstehetség, szélsőséges önfejűség, az urbánus locsogást megvető természet, civilizációkritika, nyers fizikai erő, megszállottság.

4.

A hol végletesen naivnak, szinte már idiótának látszó, hol valamiféle ósparaszi ravasz-sággal, hol pedig misztikus bölcsességgel felruházott Arcz a történet abszolút (morális-szakmai) viszonyítási pontja. Hozzá képest lepleződnek le a tehetségtelenek, a képmutatók, az ostobák, a karrierlovagok, a bürokraták, a rongyemberek, a Kádár-korszak ügyeskedői. A kádárizmust a fogyasztói szocializmus évtizedeinek szokás tekinteni, de bűvópataként ott csordogált a korszak diskurzusaiban a fogyasztás (jellemzően értelmi-ségi körökből kiinduló) bírálata is. Czakó könyve ehhez csatlakozik: Arcznak nem kell a szép ház, az autó, a rendes ruha, a dollár, a márka, a forint, nem kellene neki Budapest hívságai – csak bort akar, faragni való követ, nyugalmat és pinát. Most újraolvastam a regényt, és egyre inkább ellenszenves vonásai kerekedtek felül: antiintellektualizmusa, erőszakossága, primitív szexizmusa. Mindezt Czakó fanyalgó iróniába csomagolja; ezen írónia éle csak azokat kíméli, akik feltétlenül elfogadják Arcz zsenialitását (amit a regény kinyilatkoztat), és minden eszközzel támogatják őt.

Létezik Czakó könyvének a fentieknél pozitívabb értelmezése is; Keresztesi József írt róla elemző méltatást a *Holmi* hasábjain. Amellett érvel, hogy a regény világnézeti és irodalmi-esztétikai rétegei ügyesen egymásba szervesülnek, és hogy a szöveg nem világnézeti brosúra, hanem érvényes irodalmi műalkotás: „Czakó könyve mint művészregény többek között azért bizonyul olyan provokatívna, mert egyszerre tartja érvényben a műalkotás esztétikai autonómiáját és metafizikai heteronómiáját”.

Keresztesi szerint a három főszereplő (valamennyien szobrászok): Arcz, Oroszlán, illetve Gönczi sorsában és világnézetében három paradigma bontakozik ki. Arcz a megalkuvásra képtelen őstehetség, a Nyugatra vetődött Oroszlán a nemzetközi karriert építő sikeres művész; eltérő életútjuktól függetlenül mindketten tehetségesek és elhivatottak. Arcz példaszerűnek szánt portréja hitelesnek mondható; léteznek ilyen alkatú művészek és életpályák. Oroszlán regénybeli helye problematikusabb, ugyanis ő Arcz nyugati luxuskörülmények között élő művészi megfelelője, magasról tesz a Rendszerre (miként Arcz a szocialistára, ő a kapitalistára) és az intézményes elvárásokra. Mégis ömlik hozzá a pénz, egyrészt, mert szert tett egy menedzserre (Czakó persze nem így hívja, de most így mondanánk), másrészt, mert a regény logikája azt követeli, hogy *legyen* egy Arczhoz hasonló intranzigens figura a kapitalista viszonyok között is, hogy ott kint mutassa meg: nem adja el magát, pénzügyi és egyéb sikerei kizárólag túlaradó tehetségéből fakadnak. Mindeközben Oroszlán is következetesen játssza Arcz nonkonformista szereprepertoárját, csak kevésbé ellenszenvesen, kevesebb göggel és otrombasággal. A harmadik hős, Gönczi János pedig a két művész vallásos (értsd: katolikus) ellenpontja, aki spirituális, erkölcsi, vallási normái alapján hiteltelennek tartja barátai karrierjét, életútját. Gönczi a vallási stádium meghasonlott polgára, aki végül öngyilkos lesz karrierje és családi élete összeomlása után.

5.

Mikor Bocz és Bencsik szobrai nemrégiben egymás mellé helyezték, a két alkotó különbségeit és hasonlóságait tekintve talán nem is gondoltak célzatosságra, elég volt annyi, hogy mindkét művész – így vagy úgy, de – MMA-kompatibilis alkotó. Bocz Gyula ilyen-

ként való észlelését megalapozta (érdekes módon már 1982-ben!) Czákó Gábor fent említett regénye, Bencsik esetében pedig maga a mester gondoskodott erről: a rendszerváltástól kezdve végig az (akkor még) MDF-es művészvilágot, a Professzorok Batthyány Körét és az MMA szobrász-elitjét (Schrammel, Farkas, Kő, Melocco) tekintette saját közegének.

A Bencsik-nekrológra visszagondolva: nem osztottam se politikai vonzalmait, se esztétikai nézeteit – melyeken egyébként túlmutatva, azoknál sokkal rangosabb szobrokat készített. Akkor miért írtam róla mégis? Azt szerettem volna, hogy ne csak kollégák és a tanítványok írjanak róla, hanem egy kívülálló is. Szerettem régimódi udvariasságát, derűs humorát, vagány fellépését, lezser eleganciáját. Sok hátránnyal indult az ötvenes években (no meg egy Rákosi-portréval, amit el is küldött a diktátor hivatalába), de Boczcal ellentétben távol állt tőle a minden külső hatást lerázó vadember szerepe, mindig több és jobb akart lenni annál, mint amire indulása predestinálta, választékos beszédben, udvariasságban, művészetében, stílusban egyaránt. Nem szerettem indulatait, dühkitöréseit – ropantul indultatos természete volt –, amivel sokakat megbántott, de leginkább önmagának ártott csak. Jelentős és fontos szobrásznak tartottam, illetve tartom, aki viszont – némi képp Boczhoz hasonlóan – töredezett, a saját tehetsége alapján megjósolhatónál kevésbé kiteljesedett életművet hagyott ránk.

Szobraik, különösen a nagyharsányi szoborpark hol organikus, hol pedig holdbéli tájra emlékeztető miliójében született nagyléptékű munkák, olykor hasonlítottak is egymásra, noha aligha volt hasonló a mögöttük rejlő felfogás. Bencsik is idegenkedett az elméletieskedéstől, de szeretett gondolkodni; személyes emlékem, ahogyan forgatta például Heidegger *A műalkotás eredete* című munkáját, sőt, tanítványainak is ajánlotta ezt az írást. Sok mindent leszűrt művei számára az avantgárd „formalista” törekvéseiből is; Boczcal ellentétben szeretett művészetről, szépségről, funkcióról spekulálni, a maga tépelődő, sokszor önmagát se kímélő, néha darabos, a gondolkodás csendesebb folyamatát olykor indulatkitörésekkel megszakító módján. Még az is lehet – egy szobrász barátom, közeli tanítványa említette ezt –, hogy noha Bencsik soha nem élt külföldön, mégiscsak, valamiképpen, ő volt a regénybeli Arcz ellentétpárja, Oroszlán.

*

Nincs se poén, se különösebb tanulság. Talán annyi, hogy átrendeződtek a dolgok. A szobrok helye is átrendeződött. A *Spirál* eredetileg a nagyharsányi szoborpark egyik védjegye volt, ahol egységet alkotott mind Bocz kollégáinak munkáival, mind a Szársomlyóból kihasított régi kőbánya páratlan miliójével. Bencsik szobra Pécsen állt, a Tettye parkjában. Amit írok itt, nem az obligát, *miért visznek mindent Pestre?*-nyavalygás. Persze sajnálom is, hogy elvitték Bencsik remek szobrát, ami a szívemhez nőtt az évek során. Most, a Műcsarnok frontjának két oldalán úgy festenek, mint egy-egy őrszem, vagy inkább két intő jel, melyek a kisajátítás, a múlt és a jelen okkupációjának sivár következményeire figyelmeztetnek csupán.

FELJEGYZÉSEK (2015)

Kezdjük ezúttal is Elias Canettivel! Az 1947-es évben írt *Feljegyzései* így kezdődnek: „Bármiféle filozófia, bárhol lapozom is fel, mély *megnyugvással* tölt el: az, hogy ez a háló, amit, a vak is látja, a valóságon kívül szóttek, ilyen szorosan összefügg; az, hogy ennyire eltekint a mindenkori aktuális pillanattól; az, hogy ilyen nagyszabású megvetést tanúsít az érzésvilág iránt...; az, hogy ennyire biztos legyen magában egy látszat, annak ellenére, hogy egy másik, vele ellentétes látszaton tökéletesen átlát, és mégsem enged saját látszat-igazából; az, hogy ennyire össze van fonódva mindazzal, amit valaha is gondoltak gondolkodó elődök – mindez együtt roppant megnyugtató. Amint hozzányúl az ember, érzi, ilyenfajta gyékényszőnyeget, pontosan ilyet szőnek már ezer és ezer éve, csak a minta változik. Hát hol az az ősi kézműves mesterség, amelyik ehhez fogható épségben maradt volna fenn?” Miközben ironikus mondatait írta a filozófiáról, a *Káprázat* című regény szerzője (épp a *Káprázaté*) mintha elfelejtkezett volna arról, hogy az irodalom épp olyan valóságon kívül szótt háló, épp úgy nem enged látszat-igazából, épp úgy maga mögött hagyja az aktuális pillanatot (még ha eredetileg magába is építette), épp úgy ezer és ezer éve készülő gyékényszőnyeg, épp annyira (vagy még inkább) ősi mesterség, mint a filozófia. Így különbségnek a kettő között az érzésvilághoz való viszony tűnik: a filozófia „nagyszabású megvetésével” szemben az irodalom nagyszabású elismerése áll.

Kalmár Melinda idézi nagy, determinista könyvének (*Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990*) szegedi bemutatóján biztatásul Keresztury Dezsőt, miszerint a sorsunkat (ez esetben: a politikai rendszert, amiben élnünk kell) nem mi választjuk, de a jellemünk rajtunk múlik. Jó esetben igen, rossz esetben azonban nem. Rossz esetben, lehet, Szilágyi Júlia szkeptikus mondata lép érvénybe: a jellem a diktatúrában luxus.

Azt mondja a regényeiről szóló pécsi beszélgetésen Kőrösi Zoli, hogy őt íróként végül is két téma érdekli: a szerelem és a halál. Szinte szó szerint idézte, tudtán kívül, a *Hétköznapok és csodákat*: „Az antik regényben tulajdonképpen már csak két isten uralkodik: Eros és Thanatos. A regénytárgy a szerelem és halál, és a kettőnek regényes összefonódása.” Szerb Antal azonban veszteségként, leegyszerűsödésként írta le a két isten uralmához vezető folyamatot: „A többi nagy mozgató, mely a görög világban istenek alakját öltötte magára: a férfi heroizmusa, a nő anya-sorsa, a művészet apollói fehér márványossága és Dionysos isten hő mámore mind elveszett. Az emberek primitívbebek lettek..., és a regény ennek a primitívségnek a kifejezője.” A regénynek valószínűleg jót tesz a többistenhit, noha olvastam nagy regényeket, amelyekben nem is két, hanem csak egy isten uralkodott.

Az antiszemitizmus a 19. század vége óta tömegkulturális jelenség, olvasom Kelemen Jánosnak *A prágai temető* című Umberto Eco-regényről írt bírálatában. Vajon mit szólnak ehhez a populáris kultúra emancipációjának a magas kultúra intézményeiben ténykedő bajnokai?

Felütöm a *Malte Laurids Brigge feljegyzéseit*, s a könyv 9. oldalán e sort találok: „az emberek egyre kevésbé akarják, hogy saját haláluk legyen”. Innen eredne Nádas nagyszerű írásának, a *Saját halálnak* a címe? A 15. oldalon szerepel a bejegyzés, hogy az elbeszélő a félelem ellen védekezésül ír. Ez a szakasz ihlette vajon a fiatal Tolnai Ottót, amikor azt írta a *Doreen 2*-ben, hogy „félek a vers végétől”? A 17. oldalon olvasom, hogy a feladat, „megtanulni a hajnalban kifeshő virágok mozdulatait”. Nemes Nagy híres felszólítása, a „tanulni kell a téli fákat”, Rilkére utalna? Inkább nem olvasom tovább a *Máltét*.

Spiró Gorkij-regényének *részlete* a *Mozgó Világban* – mindennemű regényszerűség nélkül. Nagy mennyiségű tudásanyag ráruházva egy valószerűtlen elbeszélőre. Vajon hogyan válik majd az *egész* regénnyé? Regénnyé válik-e?

A bölcsészettudományi kar könyvtárában leselejtezték Hauser Arnold könyvét, *A művészet és irodalom társadalomtörténetét*; ingyen elhozható példányait (két kötet) hazacipeltem. A többi Hauser megvan nekem, ez valamiért hiányzott. Vajon miért selejtezték le? A mű kerete, marxista történetfilozófiából és stílustörténetből összetakolva, mindenestül elavult. Ám ha átlapozza az ember a haladásról és reakcióról, osztályharcról, az osztályérdekek kifejeződéséről és a művészeti fejlődés társadalmi determinánsairól szóló használhatatlan oldalakat, szemelvényeket talál, különösen (vagy kizárólag?) az európai realista regénytörténet egy-egy szerzőjéről, szellemi vállalkozásaik tétjeiről. Például a Richardsonról, Rousseau-ról, Stendhalról szóló szakaszok nagyon is érdekesek. Egyetlen ilyen szakasz elég kellene, hogy legyen ahhoz, hogy Hauser könyve ott maradjon a könyvtár polcain.

Sebastian Haffner *Churchill*-életrajzának leginkább elgondolkodtató állítása szerint Churchill, aki 1940 után Hitler európai hatalmának legfontosabb ellensége volt, a húszas években, akkori nézeteit – vagy ahogyan a német szerző fogalmaz: az ügyét – tekintve voltaképpen fasiszta volt, „csak nemzeti hovatartozása akadályozta meg abban, hogy névleg is azzá legyen”. Haffner könyve ugyan azt látszik igazolni, hogy a politikában mennyire másodlagos jelentőségűek az eszmék a hatalom akarásához képest, mégis, ha a fenti tézise igaz, akkor egy-egy politikus útját nagyobb mértékben befolyásolja országának politikai kultúrája, hagyománya, mint egyéni céljai. Ez olykor szörnyű, olykor szerencsés eredményre vezet.

A *Kabalának*, Thornton Wilder különös, nehezen értelmezhető regényének amerikai elbeszélő főhőse így veti össze a cselekmény helyszínét, Olaszországot és a hazáját: míg Itáliában a „világban élni” elve érvényesül, addig Amerikában „az emberi természet ellenében élni” elve. Egyszerű sztereotípiák? Vagy lényeglátó megragadása a katolikus és protestáns világ különbségének?

A *Henry Esmond* legérdekesebb vonása a mögöttes történetek állandó jelenléte, ismétlődő felbukkanása az elbeszélte történet hátterében: Aeneaszé, Diana istennőé, Odiüsszeuszé, Kirkéé, a tékozló fiúé, Jákobé, Ráhelé, Ézsaué, Mária Magdolnáé, Don Quijotéé, Othellóé stb. A szereplők is, az elbeszélő is (maga is szereplő) e mögöttes történetek segítségével értelmezik a saját történeteiket (és mások történeteit is) e nagyszerű regényben, rendkívüli távlatokat biztosítva ezáltal számukra. Mi történik a későbbi idők regényhőseivel, ha nincs már mögöttük az antik mitológia, a Biblia és a klasszikus irodalom biztosította történeterdő? Érthetlenebb lesz a számukra, mi és miért történik velük? Távlatukat veszítik? Vagy egyedivé, önállóvá tudnak végre válni?

A Plath-norma: így nevezem, magánhasználatra, az irodalomkritikai normát, amely az önfeltárás, a „lemeztelenedés”, a kendőzetlen önvallomás elvárását fogalmazza meg az eléje kerülő irodalmi alkotásokkal kapcsolatban – gyakran függetlenül attól, ilyesféle céljai voltak-e az illető műnek vagy sem. Az őszinteséget eszerint nemcsak a valóságshow-kban kell menetrendszerűen színre vinni, hanem az irodalomban is.

A *Két szimpla a Kedvesben* története épp 1962-ben ér véget; abban az évben, amikor születtem. Nem volna pontos, ha azt írnám, ugyanaz a szülőfalum, mint a Gergely Ágnesé, hiszen ő kisgyermekkorában Endrődön élt, míg az én családom, a hetvenes évek elejéig, a falu környéki tanyavilágban. Szorongva, s egyben bámulattal olvasom a falubeli zsidó családok neveit és foglalkozását: Hoffmann pék volt, Steiner bádogos, egy másik Steiner kántor, Weinberger illatszerész, Josepovichnak vegyesboltja, Hirschlinek rőfösboltja volt, Reisnernek kertészete, Fuchs gabonakereskedő volt, Wallfisch és Spielberger bőrösök, Guttmann szabó, Éliás taxis (falusi taxis a harmincas évek végén?), Kohn bádogos, Gelb szabó, Grosz fakereskedő, és így tovább. Egy eltűnt, jóvátehetetlenül eltüntetett emberi világ. És mégis, az író rólukt írt sorait kicsiny jóvátételnek látom, épp akkorának, amekkorára az irodalom egyáltalán képes lehet.

Joseph Conrad így ír – miután már elutasította „a hősi igazság hangsúlyát” – az önéletrajzában megnyilatkozó őszinteségről: „az a fajta teljes és dicsőretre méltó őszinteség, amelyik... nem ugrasztja össze [az embert] a saját barátaival”. Milyen messzire kerültünk a mérlegelés és a tapintat társas kultúrájától, miközben egy cseppet sem kerültünk közelebb az igazság hősiességéhez!

Mi lehet irodalmunk Nemes Nagy-irritációjának a magyarázata? Ilyen nehéz volna elviselni, még utólag is, egy erős nőt? Vagy egy nem-romantikus életművet?

Gide negyvennégy ládányi csomaggal indult el nevezetessé vált kongói utazására. Az utazása idején Goethét, Corneille-t és Racine-t olvasott, a *Cinna* című Corneille-tragédiának az elejét meg is tanulta. „Milyen bámulatos sietséggel halad irodalmunk a keresettség irányába!” – írta lelkesen a naplójába, talán már Afrika kellős közepén.

Pilinszky János 1948. január 10-i levele így számolt be, felháborodva, Sárközi Mártának a Kerényi Károllyal folytatott római vitájáról: „Arany Jánosról – miután a költő szerinte szükségszerűen próféta kell, hogy legyen – egyetlen kézlegyintéssel csak ennyit [mondott]: jó-jó, kellemes a fülemnek!” Én sem cserélném el Aranyt egy prófétáért, de érteni vélem Kerényi opcióját. A nyolcvanas-kilencvenes évek nem igazán kifinomult költészeti kritikája kihajtotta a jelenkori költészet Gőzhajójából a „képviselési lírát” és a „váteszköltészetet”, de egyúttal olyan szellemi-lelki forrásokat is eltorlaszolt, amelyek Kerényi ókori-vallási modelljének működésbe lépéséhez is kellenének. Az *Apokrif* többet tudott e modell nyelvi erejéről, mint az 1948-as levél jogos háborgása.

Az etnológus politikája: a *Szomorú trópusok*, kissé váratlanul, a nyambikvara törzs főnöke többnejűségének szabályozását hozza fel az országos nyugdíj- és betegségbiztosítási rendszer bevezetése melletti érvként. Lehet, mindenestül megváltozna az „Obamacare” vitája, ha valaki előállna végre Claude Lévi-Strauss immár hatvanéves érvelésével.

„Mert Descartes méltó ugyan a csodálatunkra, de csak néha szabad követnünk őt.” Fontenelle intelme – nekem így tűnik – a modern korszak kanonikus filozófusai közül elég sokakra érvényes, Rousseau-tól Heideggerig, Nietzsche-től Lukácsig.

Negyven fokban, árnyékban Rónay György-verseket olvasok. Nem volt jó költő, de költő volt. Lengyel Balázs szerint a legjobb művei a *Kantáták*. Az elsőben mindjárt homéroszi sorokra bukkanok: „Csillag nélkül ki tud tájékozódni? A halandó / szemét sokszor elfátyolozzák vagy kiszűrják / unalmukban a gonosz istenek, s felhőiken vagy tölgyeik / kérge mögül kajánul figyelik a tántorgó világtalant.” Nem, mégsem homéroszi sorok ezek, hiszen az *Íliász* istenei nem gonoszak, és nem kajánok, inkább csak önzőek és érzéketlenek a halandók sorsa iránt.

„Elvileg ellene vagyok annak a felfogásnak, amely az írásban valami terápiás lehetőséget lát”, mondja Esterházy a Marianna D. Birnbaummal készített újabb beszélgetéskönyvben. Érthető; az ő nem-realista, nem-pszichologikus írásművészete sokkal inkább játék, mint terápia. Ám az irodalom történetéhez hozzátartozik, az eredet homályába veszően, a lélekgyógyítás funkciója is.

A gyerekkoromban sokat hallott sláger, a „Hull a hó a kéklő hegyeken”, Kovács Kati hangján, ugyan belém rögzült, mint sok más akkoriban hallott-megtanult sláger, úttörődal, kommunista induló is, de szövegének az értelme nem jutott el, csak most, a tudatomig: csak most vettem észre, hogy a szövege egy emigráns nosztalgikus monológja, méghozzá jól felismerhető Tompa Mihály-, s rajta keresztül Horatius-idézzel. „Szívet cseréljen, aki hazát cseréli! / Mert bárhogy él, s bárhol, csak félig él. / És bármerre jár, bárkit is talál, / Más ott a csók, más a táj.” E sláger-versszak első sora (sőt, szinte az egész slágerszöveg) Tompa-parafraízis, egy névelőnyi eltéréssel Tompa-idézet a költő 1851-es *Levél egy kibujdosott barátom után* című művéből. A latin eredeti pedig így szól: „Patriae quis exsul / se quoque fugit?” Bede Anna fordításában: „Ki hazát cserélt, tán / új szívet is vett?” A Horatiustól Kovács Katiig vezető úton e kérdésből lett felszólítás értelme az ellenkezőjébe fordult. A római költőnél még arra utal a mondat, hogy az ember önmaga marad új hazájában is. Tompánál (és a slágerben is) viszont már azt sugallja, hogy az ember az új hazájában nem lehet önmaga, ott mindörökre idegen marad, csak a saját szülőföldjén lehet önmaga. Ő, a romantika, amely erkölcsi bírálatban részesítette a Bach-korszak kivándorlóját, és a nosztalgia betegségében szenvedőként jelenítette meg a Kádár-korszak emigránsát.

Újabbban szokás a formakövető versfordítás hazai eszményét a *Nyugat* első nemzedékének „szép hűtlen” gyakorlatából eredeztetni. Ez tévedés. Arany János így írt Remete József *Aeneis*-fordításáról: „Nem elég azt mondani el, amit ő, törekedni kell úgy mondani el, mint ő. (...) Lehetne kevésbé hű a fordítás, mely mégis inkább megfelelne Virgil szellemének. Egy-két szó, ha elmarad, nem a világ; de baj, ha az elmondott nem teszi azt a hatást, mint az eredeti. S költői műben nem a pusztá értelem a fő dolog, hanem a benyomás, melyet tesz az olvasóra.” E sorok, ha jól értem, ellene mondanak annak az érvelésnek is, amellyel Nádasy Ádám igazolni próbálja Dante-fordításának az alapelveit. Ettől a fordítása még lehet nagyszerű, amint makulátlan alapelvekből következhet gyenge fordítás is.

Tony Judt könyvének (*Balsors ül e tájon*) egyik fő tézise szerint a 20. század közepének nyugat-európai országaiban a jóléti államot létrehozó „szociáldemokrata konszenzusnak” az újbaloldali individualizmus vetett véget a hatvanas-hetvenes években. „A hatvanas évek ironikus öröksége” című fejezete elé Camille Pagliától választott mottót: „Generációmnak, a hatvanas évek nemzedékének csodálatos eszményképei ellenére, szélsőségessége miatt mégis sikerült tönkretennie a liberalizmust.” Úgy veszem észre, akik ma baloldalinak nevezik magukat, legalábbis mifelénk, egyszerre szeretnék igent mondani a „szociáldemokrata konszenzusra” és az „újbaloldali individualizmusra”, egyszerre a hatvanas évek eszményeire és a liberalizmusra. Judt szerint viszont választani kellene közöttük.

Pécsi egyetemi teremben beszél Nádas Péter Mészöly Miklósról. Azt mondja, nagy vitája volt a mesterével a bajtársiasságról. Ha Jüngerre hivatkozott volna, azt értettem volna – mondja –, az antihumanizmus érthető, de Mészöly sosem lépte át a humanizmus határát. Nehezen tudom elképzelni, hogy bárkivel is vitába keveredhetnék a bajtársiasságról – ehhez valószínűleg háborút megjárt vitapartner szükséges, mint amilyen Mészöly volt. Ha mégis elképzelek egy ilyen vitát, valószínűleg addig látnám értelmét, amíg a vitapartnerem nem hivatkozna a bajtársiasság védelmében Jüngerre.

Vajon hogyan jelenhetett meg magyarul 1970-ben Ralph Ellison regénye, *A láthatatlan* [ember]? A „Testvériség” nevű szervezet történetét úgy is olvashatjuk, mint a kommunista párt leleplezését, Jack testvér pedig, a szervezet vezetője, ha jól sejtem, egyenesen zavargásokat szervező szovjet ügynök az Egyesült Államokban. S ráadásul minderre még a regény magyar utószava fel is hívta a figyelmet azáltal, hogy leszögezte, a „Testvériség”-et nem lehet azonosítani a kommunista párttal, mint egyesek vélik.

Ezúttal ez volt a legszebb Firenzében: kilépni a lépcsőházból az Uffiziben a legfelső emeleti folyosóra. „Arany János és Niccolò Machiavelli” címmel tartottam itt egyetemi előadást, a *Buda haláláról*, Töttössy Beatrice szemináriumán. A Via Guelfán lévő kis szállodám ablakából csúf kilátás adódott: a Monastero Sant’Orsola hatalmas „csontvázára”, romos épületére, bedeszkázott ablakaira láttam. Eltelt vagy négy nap, mire ráébredtem, hogy a kilátás összefügg az előadástémámmal: nemcsak Buda, hanem (legendája egyik változata szerint) Szent Orsolya is Etele hun király áldozata lett.

Eszembe jut egykori (1988-as) szerkesztői kalandom Nádas Péterrel a *Jelenkorban*. Kéthárom hete dolgozhattam itt, nekem kellett gondoznom az *Évkönyv* soron következő részletének a szövegét: kijavítottam benne egy rakás vesszőhibát. Amikor megkapta a korrek-túrát, az író dühösen felhívott, hogyan képelem, hogy belenyúlhatok a szövegébe, hogyhogy nem vettem észre, hogy az ő írásművében a vesszők az emberi lélegzet üteme szerint vannak kitéve, nem pedig a nyelvtani szabályoknak megfelelően stb. Azonnal beláttam, hogy igaza van. És felismertem, hogy szó szerint ugyanúgy indokolta a vessző-használata elveit, mint ahogyan Maupassant jellemezte Flaubert írásművészetét.

ARLÉSIENNE

Az alacsonyan járó téli nap délelőttöként utat talált a szemközti földszintes ház tetőgerince fölött, és fényel árasztotta el a nappalit. A napnak ebben a szakában egyedül voltam otthon, hónapok óta már. Hónapokig ágyhoz kötött egy testi tünetekkel nem járó, mégis életveszélyes betegség. Ezekben a napokban volt szabad először fölkelnem, most még rövid időre csak. Ilyenkor átmentem a nappaliba, és föl tettem egy lemezt apám lemezjátszójára. Az ő lemezeihez nem nyúlhattam, de volt nekem is néhány. Tőle kaptam. Egy kisméretű lemezen Székely Mihály híres operaáriákat énekelt. Két keringő volt a másikon, a „Reggeli lapok” és a „Déli órák”. Aztán ott volt Gershwin *Kék rapszódia*ja, és a „Hajnal a Moszkva folyó felett”, a *Hovanscsinából*. De a leggyakrabban *Az arles-i lányt* hallgattam. A padló meleg fénytócsáihoz – mezítláb voltam – különösképpen illettek a kezdő ütemek fényes hangzatai.

A darab – mint később megtudtam, az *Első szvit* – egzotikus hatása alól nem tudtam kivonni magam, valamiféle révületben hallgattam végig újra meg újra. A révületet bizonyára elősegítette a hosszú ágyfogságban egybefolyó nappalok és éjszakák megváltozott tudatállapota. Azt azonban ma sem tudom megmagyarázni, miképpen ismerhettem föl ennek a zenének a kápráztató napsütéssel rokon egzotikumát akkoriban, amikor a Délről még fogalmam sem lehetett. A földgolyó legdélibb pontja, ahová tizenhárom éves koromig eljutottam, a mohácsi sziget volt. De hát nem is kell mindent megmagyarázni.

Megtudtam később azt is, hogy nemcsak első szvit van, hanem második is. És hogy ezeket a hasonló című opera zenéjéből állította össze maga a szerző, Georges Bizet.

Még később aztán megtudtam, hogy *Az arles-i lány* nem opera volt, hanem csak kísérőzene Alphonse Daudet hasonló című színdarabjához. És hogy a második szvitet, részben egy másik Bizet-mű darabjaiból, nem a szerző állította össze, hanem halála után a barátja, Ernest Guiraud.

De ekkor már nyomoztam az arles-i lány után. És minél többet megtudtam róla, annál megfoghatatlanabbá vált. Semmi sem úgy volt, ahogy hittem.

Alphonse Daudet, akit nálunk, ha egyáltalán, a *Tarasconi Tartarin* szerzőjeként ismernek – én is ismertem, az „Én könyvtáram” sorozatában megvolt ez a vicces regényszerűség –, először egy novellát írt *Az arles-i lány* (*L’Arlésienne*) címen, amelyet 1872-ben zenés színművé, úgynevezett melodramává dolgozott át a nemrég megnyílt Vaudeville színház (ma Gaumont-Opéra) számára. A darab szövegét ugyanebben az évben Alphonse Lemerre adta ki Párizsban, és 1910-ben Lampel Róbert kiadásában, Fái J. Béla fordításában magyarul is megjelent.

A novella és a színmű cselekménye csupán jelentéktelen részletekben tér el egymástól. A színhely a francia Dél, a Julius Caesar alapította Arelatum (Arles) környéke, ahol a Rhône két ágra szakadva siet tovább a tenger felé (illetve a vékonyabbik ág, a Petit-Rhône egyáltalán nem siet, nagyon is komótosan ballag nádasokkal szegélyezett medrében). A folyó két ága a Camargue nevű sós, mocsaras pusztát fogja közre, ahol a *corridára* szánt fekete bikákat és a fehér andalúz lovakat tenyésztik. A Rhône-tól nyugatra Languedoc tartomány kezdődik, keletre Provence nyúlik az Alpokig – mi azonban az utóbbinak az innenső szélén, az Alpilles régióban vagyunk. A novellából tudható, hogy ennek dombjai és fehér mészkősziklái között helyezi el a szerző azt az udvarházat – errefelé *mas* a nevük –, ahol Frédéri (a no-

vellában Jan), a romlatlan parasztleány él özvegy édesanyjával és apai nagyapjával (a novellában a szüleivel). Őrületen (hogy ne mondjam: halálosan) szerelmes egy arles-i lányba, akinek a nevét a szerző mindvégig nem árulja el nekünk. A család nem nézi jó szemmel ezt a vonzalmat. „Mert vigyázz, azokban a cudar nagyvárosokban nem úgy van ám, mint minálunk” – mondja Boldizsár/Balthazar, az öreg juhász.¹ Meg is kéri az anya, Rózsa/Rose Mamaï városban élő fivérét, hogy nézzen utána, kiféle-miféle az a lány. Marc/Márkus, aki tengerlátott hajósmester lévén maga is bizonyos nagyvilági romlottságot képvisel, kezdetől fogva azon a nézeten van, hogy egy tüdőgyulladásba igen, de a szerelemben nem hal bele senki. Meglátogatja Arles-ban a lány családját, remek *ratafiát* (gyümölcslikört) iszik náluk, és derűlátóan nyilatkozik a tervezett házasságról. Elhamarkodottan, mert szinte azon nyomban kiderül, hogy a leány valójában romlott, vagyis szeretője van. Ugyanis „nyakába akasztott karikással, panyókára vetett zekével, övén bőrtüszővel” megjelenik Mitifio, a camargue-i csikós („csikós vagyok ott lenn a pharamansi pusztán”), és közli a nagyapával, Francet Mamaïval: „Gazduram az unokáját egy becstelennel akarja összeadni, aki nekem két esztendő szeretőm”. Frédéri a hír hallatán búskomorságba esik, a pusztában bujdosik, könnyét ontja, a család hiába próbálja megvigasztalni. Végül az anya rábírra, hogy feleségül vegye az ártatlan és kedves Vivette-et. Éppen a kézfogóra készülének, amikor a végzetes Mitifio felbukkan ismét, és közli, hogy megszöktette a lányt, akit a szülei nem akartak hozzáadni, miután a módos tanyasi legény felbukkant a láthatáron. Frédéri erre ismét összeomlik, és egy hajnalon leveti magát a csűr magas ablakából, szörnyethal.

Léon Carvalho, a Vaudeville színház igazgatója, aki még a Théâtre-Lyrique igazgatójaként a *Gyöngyhalászkok* megrendelője volt, ismét Georges Bizet-t bízta meg a zenei betétek – nyitány, (részben a kulisszák mögött, részben a színen elhangzó) kórusok, a drámai csúcspontokat kiemelő kísérőzenék (szűkebb értelemben ezeket nevezték *melodrame*-nak), illetve a jeleneteket elválasztó interlúdiumok, összesen 27 darab – megkomponálásával. A színművet 1872-ben mutatták be, és meghozta Daudet számára Flaubert és Zola ismeretségét. Noha Bizet zenéje utóbb maradandóbbnak bizonyult magánál a színműnél, eleinte, és különösen a bemutatón ellene dolgozott, mert a közönség idegenkedett a szokatlan hangzástól, és a zenészek ellenállása sem tett jót neki. Bizet, akik végigülte a próbákat, mélységesen le volt sújtva. A darab huszonegy (más források szerint tizenkilenc) előadást ért meg, ami akkoriban tisztos bukással ért föl. De 1908-ban újra elővették, 1914-ben negyedik és ötödik felvonásából rendeztek előadást, 1925-ben pedig a háborús veterán színészek javára rendezett gála keretében mutatták be. Végül 1961-ben két előadást ért meg a párizsi Operában. Magyarul is előadták 1910-ben, Ambrus Zoltán pedig színikritikát írt róla.

*

A darab, annak ellenére, hogy az új, népszerű művészeti ág is szárnyára kapta, négyszer is megfilmesítették – nem is akármilyen rendezők: 1908-ban Albert Capellani, a filmtörténet egyik nagy úttörője, számos klasszikus regény megfilmesítője, 1922-ben André Antoine, a neorealizmus előfutára, 1930-ban Jacques de Baroncelli márki, végül 1942-ben Marc Allégret –, mára lényegében feledésbe merült. Nem új jelenség, hogy egy gyenge színdarabnak több híve akad, mint egy jónak – legalábbis egy ideig. Az *arles-i lány* viszonylagos sikerének és elfeledettségének valószínűleg ugyanaz az oka: egy olyan tradicionális, „népi” erkölcsiséget állít piederstálra, amilyen a valóságban nem, csak a modernitás ellenségeinek és ellenzőinek vágyfantáziáiban létezett. A romlatlan tanya (falu) és a bűnös város ellentétére épített, nálunk sem ismeretlen értékrend éppen azért nem volt képes maradandó remekműveket létre-

¹ Arles-nak 1870 körül a különböző becslések szerint 17–23000 lakosa volt.

hozni, mert eredendően ideologikus, mert maga is ízig-vérig a modernitás szülötte, annak ellentmondásai táplálják, „gyökerei” abba, és nem valamiféle hagyományba nyúlnak. Szenvedély és szokásérkölc s kora-modern konfliktusa a 19. század végén nemhogy egy drámát, de egy melodramát sem volt képes sokáig a víz fölött tartani.

*

Bizet művét számos magyar forrás háromfelvonásos operának tudja, ami, mint láttuk, tévedés. A vicc az, hogy valóban készült háromfelvonásos opera is Daudet színműve alapján. Az *Arlesiana*, az olasz Francesco Cilea műve. Librettóját Leopoldo Marengo jegyzi, 1897-ben volt a bemutatója a milánói Teatro Liricóban. Frédéri/Federico szerepét Enrico Caruso énekelte.

*

Maga a novella három évvel korábban, 1869-ben jelent meg a *Lettres de mon moulin* (magyar címe: *Levelek a malomból*) című, rövid elbeszéléseket és karcokat tartalmazó gyűjteményben.² A történetek néhány kivételtől eltekintve a francia Délen, Provence és Languedoc határvidékén játszódnak, és Daudet egy használaton kívüli szélmalomból keltezett fiktív levelek formájában számol be róluk. Ez a malom (a *malmom*, mondja a francia cím) misztifikáció. Igaz, hogy a gyűjtemény első darabja egy adásvételi szerződés, amely szerint Daudet megvásárol Gaspard Mitifiotól egy szélmalmot „a Rhône völgyében, Provence kellős közepén”. És az is igaz, hogy Fontvieille határában ma is mutogatnak egy szélmalmot, amelyről azt állítják, hogy Daudet tulajdona volt. Csakhogy, mint láttuk, Mitifio később egy elbeszélés szereplőjeként bukkan föl, akárcsak az adásvételi ügylet tanúja, Francet Mamai. És tudjuk, hogy Daudet-nak sohasem volt malma; a „levelek” többségét Párizsban írta, és ha véletlenül Fontvieille környékén tartózkodott, akkor a rokon Aubrey családnál, a közeli chateau Montaubanban szállt meg.

A Délen, Nîmes-ban született Daudet ugyanis ízig-vérig párizsi író volt. „Amott, Párizs kaszárnyái közt visszavágyjuk zöld Alpillés-ünket, és a levendulák vad illatát; most, itt, Provence kellős közepén a kaszárnya hiányzik nekünk, és minden kedves, ami rá emlékeztet” – olvassuk az utolsó, „Kaszárnya-nosztalgia” című elbeszélésben, amely – és ezáltal az egész kötet – nem véletlenül ér véget ezzel a felkiáltással: „Ah, Párizs!... Párizs!... Örökké Párizs!”

*

Daudet 1857-ben, tizenhét éves korában érkezett Párizsba, pénz nélkül és sikerre éheesen. A második császárság nagy fellendülésének évei voltak ezek, az ifjú Daudet a bohém művészvilág felmutatni egyelőre nem sokat tudó tagjaként³ és egyúttal meggyőződéses monarchistaként Eugénie császárnő⁴ környezetébe is eljutott, ahol az egyik udvarhölgytől súlyos szifilisz fertőzést kapott. Ez egész további életére rányomta bé-

² Magyarul négy fordítása is született az idők folyamán: *Levelek egy elhagyott malomból*, ford. Sárváry Elek, Bp., Franklin, 1899; *Malomból írt levelek*, ford. Rexa Dezsőné, Bp., Benkő, 1909; *Levelek a malomból*, ford. Fábry Rezső, Bp., Rózsavölgyi, 1922; *Levelek a malomból*, ford. K. Eckhardt Ilona, Bp., Európa, 1957.

³ Voltaképpen alkotói pályafutása 1866-ban kezdődik, ekkor kezd dolgozni első, *Le Petit Chose* (*A kis Izé*) című regényén, és jelenteti meg a *Levelek a malomból* első darabjait.

⁴ Ez a császárnő, Eugénie de Montijo volt az, aki bevezette a spanyol bikaviadal, a *corrida* szokását Dél-Franciaországban.

lyegét, és a Mediterrán iránti nosztalgiája mellett magyarázatul szolgál gyakori déli utazásaira. Ugyanis egyre rosszabbodó tabes dorsalis (szifilisz gerincvelő-gyulladás) tünetei enyhültek provence-i, korzikai és észak-afrikai⁵ tartózkodásai idején. A vidékiebb, tradicionálisabb déli életmód iránti nosztalgiájának másik összetevője már említett modernitás-ellenessége lehetett. Nem árt azonban leszögezni, hogy a modernitás ellenzőire ebben a korban jellemző három összetevő – a monarchizmus, a klerikalizmus és az antiszemitizmus – nem egyenlő mértékben jellemezte gondolkodását. A vallás tekintetében inkább szkeptikusnak volt mondható. Antiszemita vélekedései tényleges súlyát és mélységét nehéz megítélni; mindenesetre antiszemitizmussal szennyezett közegben mozgott, egyik barátja az Antiszemita Ligát és a *Libre Parole* című antiszemita lapot alapító Edouard Drumont volt. A *nábob* (*Le Nabab*, 1877) című regényének negatív főhőse egy Tunéziában meggazdagodott zsidó, aki politikai babérokra pályázik, de végül kudarcot vall. Ugyanakkor Émile Zolával is barátkozott, aki majd kulcsszerepet játszik a halálának évében, 1897-ben kirobbant a Dreyfus-ügyben, amely egész Franciaországot megrázó mély válságot idézett elő. A választás antiszemitizmus és liberalizmus között ekkor vált elkerülhetlenné, és míg egyeseket megerősített antiszemitizmusukban, mások szemében végleg diszkvalifikálta addigi efféle vélekedéseiket. Nem tudhatjuk, Daudet melyik csoportba tartozott volna, temetésén mindenesetre Émile Zola búcsúztatta. Nem fér kétség ugyanakkor antirepublikánus, monarchista és konzervatív politikai meggyőződéséhez. Amikor a porosz hadsereg megostromolta Párizst, beállt a nemzeti gárdába, hogy részt vegyen a főváros védelmében, ám amikor a gárda a megalakuló Kommünhöz csatlakozott, otthagya a fővárost, Champrosay-be menekült, majd a nyarat a szüleinél töltötte Nîmes-ben, és csak augusztus végén tért vissza. A Kommün leverésére és az azt követő megtorlásra 1873-ban közreadott újabb karcolat és novella gyűjteményében, a *Hétfői mesékben* (*Contes du lundi*) tért vissza. Ezekben az írásaiban az elvakult politikai reakció kap hangot, a gyűlöletbeszédétől, a rágalmazástól és a történelemhamisítástól sem riad vissza. Igaz, nem volt a kornak valamirevaló írója, aki helyeselte volna a Kommün terrorját. De a legyőzöttek rágalmazására, a vörös terrort követő fehér terror szépítésére kevesen vállalkoztak. Victor Hugo sztelen örültségnek tartotta a Kommünt, de mindent elkövetett (egyébként sikertelenül), hogy Belgium menedéket adjon a megtorlás elől menekülőknél. Zola pedig ezt írta egyik levelében: „Milyen gyűlöletes! Testvérek gyilkolják egymást, és mi azokat fogjuk megkoronázni, akik legtöbb polgártársunkat lemészárolták. Képtelenség! Nyolc nap múlva, a vörös terror helyett, a fehér terror következik...” Daudet rágalmaz: „Monologue à bord” („Monológ a fedélzeten”) című karcolatának hőse egy atlanti kikötőben állomásozó fregatt gyomrában deportálására vár. Így elmélkedik: „És belegondolni, hogy miközben itt vagyunk összezsúfolva, mint az állatok, vaktában hánykolódva a vaksötét zajban, mely körülvesz minket, a Kommün összes szép arany vállszalagos, vörös mellényes fia, az összes pozór, az összes hitvány, aki minket tolt maga elé, nyugodtan üldögél egy kávéházban vagy színházban Londonban, Genfben, egész közel Franciaországhoz. Ha erre gondolok, elfog a düh!” Nos, eltekintve attól, hogy a világ minden bukott politikai mozgalmának vezetői több eséllyel menekülnek, mint egyszerű résztvevői, lássuk, miféle kávéházakban üldögélt a Kommün Közjóléti, illetve Hadi Bizottmányának néhány tagja:

Alfred Billioray: a „véres hét”⁶ folyamán letartóztatták, és deportációra ítélték. Betegsége miatt börtönben maradt, ahonnan 1875 márciusában megszökött. Amikor ismét elfogták, deportálták Új-Kaledóniába, ahol érkezése után nem sokkal meghalt.

Louis Charles Delescluze: május 25-én reményét veszítve vállalta a biztos halált a

⁵ Szeretőjével, Marie Rieu-vel 1861/62 fordulóján tartózkodott az 1830 óta megszállt Algériában.

⁶ 1871. május 21–28. Ennyi ideig tartott, míg a versailles-i kormány csapatai felszámolták a Kommünt.

Château-d'Eau egyik barikádján, hogy semmiképpen „ne váljon a győztes reakció áldozatává vagy játékszerévé”.

Louis Rossel: letartóztatták, és kétszer bíróság elé állították. Párizsi egyetemisták, Nîmes, Metz és Montauban jeles személyiségei, protestáns vezetők, Victor Hugo, Pierre Denfert-Rochereau ezredes és számos értelmiségi szólalt fel érdekében, hasztalanul. Adolphe Thiers, a kormányfő felajánlotta neki, hogy kegyelmet kap, ha az életfogytiglani száműzetést vállalja. Visszautasította, vállalni akarta a felelősséget, nem akarta elárulni hazáját és meggyőződését, és Thiers lelkiismeretén sem óhajtott könnyíteni. 1871. november huszonnyolcadikán lőtték agyon a Satory katonai táborban, huszonhét éves korában.

Théophile Ferré: agyonlőtték Louis Rossellel együtt.

Raoul Rigault: a Quartier Latin barikádjain harcolt. Ítélet nélkül agyonlőtték. Holttestét a katonák minden értékes tárgytól megfosztották, és otthagyták az utcán, ahol a járókelők meggyalázták.

A sor természetesen folytatható, de lássunk mást. A „véres hét” után elfogottak közül azokat, akiket nem lőttek agyon helyben, marhavagonokba zsúfolva, étlen-szomjan, mondhatnám, „huszadik századi körülmények között” szállították az atlanti tengerpart-ra, ahol, mint mondtam, hajófenékbe zárva várták, hogy deportálják őket. Sokakat még útközben kivégeztek. Daudet hőse is csak így érkezhettek, de erről nem esik szó, hanem azon morfondírozik, nem kellett volna-e feleségét és gyerekeit magával hoznia. Mindenesetre arra a következtetésre jut, hogy „mindennek a politika az oka”.

Történelemhamisítás: A „véres hét” utolsó ütközete⁷ a magaslaton fekvő Père-Lachaise temetőben zajlott, ahol a kommünárok ágyúütegei voltak. A versailles-i csapatok május 27-én egész napos küzdelemben, sírról sírra haladva morzsolták fel az ellenállást, sokakkal helyben végeztek, s a nap végén 147 elfogott kommünárt lőtték agyon a temető falánál. Daudet „La bataille du Père-Lachaise” („A Père-Lachaise-i csata”) című karcolatában a temető őrét szólaltatja meg, aki elmondja, hogy nem is volt ott semmiféle csata, hanem az történt, hogy május 22-én megjelent egy szedett-vedett csapat borosüvegekkel, rossz erkölcsű nőkkel és ágyúkkal, mely utóbbiakból petróleumbombákat lövöldöztek a város műemlék épületeire, majd amikor a kormánycsapatoknak a Montmartre tetején⁸ fölállított ágyúi löni kezdtek őket, először szétszaladtak, majd este visszatértek fölvenni a zsoldjukat, és részegen dárídózva a rosszlányokkal együtt bevették magukat az egyik sírboltba. Ezek után a temetőőr arra ébredt – május 23-án –, hogy a kormánycsapatok megszállták a temetőt, a tisztiek kávéért kértek tőle, aztán odavezettek a Roquette börtönéből egy csapat elfogott nemzeti gárdistát, és őket végezték ki annál a bizonyos falnál. Most tekintsünk el attól, hogy szerzőnket tévesen tájékoztatták: a temető elfoglalására csak május 27-én került sor. A kivégzettek száma olyan tény volt, amelyről sokan tudtak, azt tehát nem lehetett eltüntetni. De lehetett a kommün legvégsőkig kitarító védelmezőiből tivornyázó, kurvázó csöcseléket csinálni.

Az „Arthur” című novellában Daudet a párizsi Tizenkét Ház proletár lakóit mutatja be. A címadó hős egy részeges munkás, aki szombatoként elissza a keresetét, megveri a feleségét, majd az asszony segítségére siető apóst és a szomszédokat is. Ugyanezek a szomszédok viszont már másnap álmélkodva hallgatják Arthur bölcs mondásait, amelyeket az esti tanfolyamon⁹ szedett fel. „És ez a fajta akarta kormányozni a világot!” – fejezi be novelláját az álmélkodó Daudet.

⁷ Így tartják számon, de valójában az utolsó előtti volt. Az utolsó barikád, a közeli Belleville negyedben, május 28-án esett el.

⁸ Még nem állt ott a marcipántortához hasonlító Sacré-Coeur; két évvel később jelölték meg vele a Kommün egyik fontos színhelyét, mintegy vezeklésül.

⁹ A közművelődés ártalmasságára egyébként Flaubert is felhívja a figyelmünket: „A közművelés csak az idioták számát fogja gyarapítani [...] Az elemi iskolai oktatásnak köszönhetjük a Kommünt” – írja George Sandnak 1871. október hetedikén.

Reakciós konzervativizmusa¹⁰ nyilvánult meg a romlatlan, „népi” szokáserkölcshasztalásában is. Igaz, hogy ez utóbbit meglehetősen művészet lehetett összeegyeztetni saját mondén életvezetésével: felesége mellett mindvégig szeretőket tartott, illetve barátai szeretőit „használta”. Farizeussággal határos erkölcsi hasadtsága, akárcsak párizsi témáinak realizmusa és a déli történetek idealizmusa között ingadozó írói szemlélete a modernitásellenesség ízig-vérig modern mivoltát tükrözi. Alakjai akkor elevenednek meg, amikor ez a kettősség meg tud lenni, például ha sikerül párizsi íróniával szemlélnie déli hőseit, mint a tarasconi Tartarin afrikai vadászkalandjainak előadásakor.

*

Daudet Dél iránti nosztalgiájának különös jelentőséget kölcsönöz, hogy ekkoriban került napirendre a délen beszélt, népi tájszólásokká süllyedt okszitán nyelvjárások – elsősorban a provanszál, „a civilizált Európa első irodalmi nyelve” – nyelvpolitikai rehabilitációja. Frédéri Mistral hetedmagával 1854-ben alapította meg a ma is létező Félibrige egyesületet¹¹ a provanszál nyelv művelésére, a provanszál nyelvű irodalom előmozdítására. 1859-ben jelent meg e célkitűzés jegyében nagy elbeszélő költeménye, a *Mirèio*,¹² majd 1878 és 1886 között *Lou Tresor d'ou Felibrige* címmel az első provanszál-francia szótár. Munkásságát 1904-ben Nobel-díjjal jutalmazták. Sokak szerint érdemtelenül; a francia etatizmus megszállott hívein kívül főként olyanok szerint, akik nem ismerik a provanszál nyelv gazdag középkori irodalmát.

*

Daudet 1859 áprilisában Párizsban ismerkedett meg Mistrallal, és sokáig szoros baráti kapcsolatban voltak. A *Levelek a malomból* egyik története beszámol látogatásáról Maillaneban (ez egy kis falu Saint Rémy de Provence közelében), a költő otthonában. Többek közt megtudhatjuk belőle, hogy a költő édesanyja (Adélaïde Poulinet) távol maradt az asztaltól, ha fia barátai érkeztek látogatóba – szégyellte ugyanis, hogy nem tud franciául.

Mistral mesélte el Daudet-nak unokaöccse történetét, aki 1862. július hetedikén kísérletesen hasonló okokból kísértetiesen hasonló módon lett öngyilkos. Miután kiderült, hogy nem ő az első jegyese életében, fölbontotta eljegyzését, és kivetette magát a családi udvarház, a *mas du Juge* egyik ablakából. Egyesek szerint nem azért mesélte el, hogy Daudet megírja, meg is neheztelt érte, és ez véget vetett barátságuknak.¹³ Más változat szerint Mistral amiatt orrolt meg, hogy Daudet a tarasconi Tartarin történetében nevetségesszínben tüntette fel a provanszál embert (a *Tartarin de Tarascon* az *Arlésienne* színházi bemutatójának évében, 1872-ben jelent meg).¹⁴

¹⁰ A konzervatív valami fennállót kíván megőrizni, a reakciós konzervatív valami soha-nem-létezethez kíván „visszatérni”.

¹¹ A Félibrige tagjai a *félibre*-ek, vezetőségét pedig ötven *félibre majoraux* alkotja.

¹² Gábor Andor fordításában magyarul is megjelent (Dick, 1916).

¹³ Ez bizonyosan nem felel meg a valóságnak. Mistral 1872. november 4-én kelt levelében lelkesen nyilatkozik a darabról, bár kételkedik a sikerében: „De a provanszál életnek ezeket a jeleneteit, a kezdetleges életet, amelyben a kis dolgok ekkora jelentőségre tesznek szert, ezt a biblikus családiasságot, tájaink, történelmünk, jellemünk e finom részleteit képes-e átézni, megérteni, ízlelni Párizs? Nem fog-e nevetni azokon a szavakon, amelyeken mi sírunk, nem bosszankodik-e majd a vígságokon, amelyek minket megnevettetnek?”

¹⁴ Ennek ellentmond, hogy amikor a regény első fejezete, még *Barbarin de Tarascon* címmel és Émile Bénassit írói álnévvel megjelent a *Petit Moniteur*-ben, Mistral tetszéssel jegyezte meg egy levelében, hogy bizonyára Daudet műve: „*Es tout soun escupi*” („Ez kiköpött ő”).

Barátságukat, amely valójában Daudet haláláig tartott, az alapozta meg, hogy Daudet, aki gyerekkorát Nîmes-ben és környékén töltötte, ismerte és használta a provanszál nyelvet.¹⁵ Novelláiban és regényeiben, feltehetően a Dél iránt Mistralnak és társainak köszönhetően megélelni kívánó érdeklődés hatására, számos provanszál nyelvű idézet, szövegbetét található. A „Seguin úr kecskéje” („La chèvre de M. Seguin”) című elbeszélés provanszál nyelvű bekezdésének nyelvtani hibái miatt egy időben elterjedt, hogy nyelvtudása meglehetősen kezdetleges lehetett. A kritikai kiadásból¹⁶ kiderül azonban, hogy a Daudet-nak felrótt hibákat a nyomda ördöge követte el – a kézirat¹⁷ szövege hibátlan. Daudet a francia Dél regionális öntudatával is rokonszenvezett, ismerősei előtt büszkélkedett provanszál származásával, itteni barátai, a Félibrige alapítói példáját követve valószínűleg írhatott volna ezen a nyelven is.¹⁸ Montaigne-hez hasonlóan¹⁹ mégis a franciát választotta.

*

Daudet 1866-ban vette feleségül Julia Allard-t. Három gyermekük született: Léon (1867–1942), Lucien (1878–1946) és Edmée (1886–1937). A két fiú író lett, a lány íróhoz (Anndré Germain) ment feleségül. A gyerekekről talán majd később mesélek. Van mit.

Julia nem csupán Alphonse gyermekeit hordta ki, hanem írásai világára hozatalában is tevőleges szerepet vállalt. Az 1866 utáni kézirat-változatokon jól láthatók az ő kézírásával készült korrrekciók, közbevetések, amelyeket egy következő menetben Alphonse tovább módosított vagy – többnyire – elfogadott.

*

Sok-sok évvel később újra meghallgattam az *Első szvitet*, és az első tétel, a „Prélude” hangzásában hiába kerestem a fényes rezeket, amelyekre emlékeztem. Se trombiták, se harsónák: két kürt olvad bele tompán, lágyan a vonósok tuttijába. Igaz, hogy az a nappali szoba és az a téli nap sincs már sehol.

Ami pedig az arles-i lányt illeti, a novellában még megtudunk róla annyit, hogy csupa bársony és csipke volt, és hogy Jan a Lice-en, Arles hajdani korzóján ismerkedett meg vele.

¹⁵ Nîmes ugyan földrajzilag már Languedoc tartományhoz tartozik, nemcsak ott, de még a nyugatabbra fekvő Montpellier-ben sem a középső nagy okszitán nyelvjárást, a languadocot, hanem a provanszált beszélték. A terminológiában némi zavart okoz, hogy Mistral az összes okszitán (langue d’oc) nyelvjárást a provençal néven foglalta össze, továbbá hogy a langue d’oc egy történelmi tartomány, Languedoc nevét is adja, amelynek nyelve, a languadoc csupán a langue d’oc egyik nyelvjárása. A három nagy nyelvjáráson, a pronvanszálon, a languadocon és a legnyugatibb gaszkonon kívül számos kisebb okszitán dialektus létezik, mint a niçois, az auvergnat vagy a sarladais.

¹⁶ *Oeuvres*, 2 kt, szerk. Roger Ripoll, Párizs, Gallimard, 1990. x. [Bibliothèque de la Pléiade].

¹⁷ A szövegkritikát sokáig megnehezítette, hogy Daudet csaknem minden kézírata magántulajdonban van.

¹⁸ Éppen említett novelláját, a „Seguin úr kecskéje”-t 1868-ban provanszál nyelven is megjelentette, „La cabro de moussu Seguin” címmel a Félibrige folyóiratában, az *Armana prouvençau*-ban, „A cucugnani plébános” című novellája pedig az egyik *félibre*, Joseph Roumanille ott közreadott provanszál nyelvű elbeszélésének („Lou curat de Cucugnan”) a fordítása.

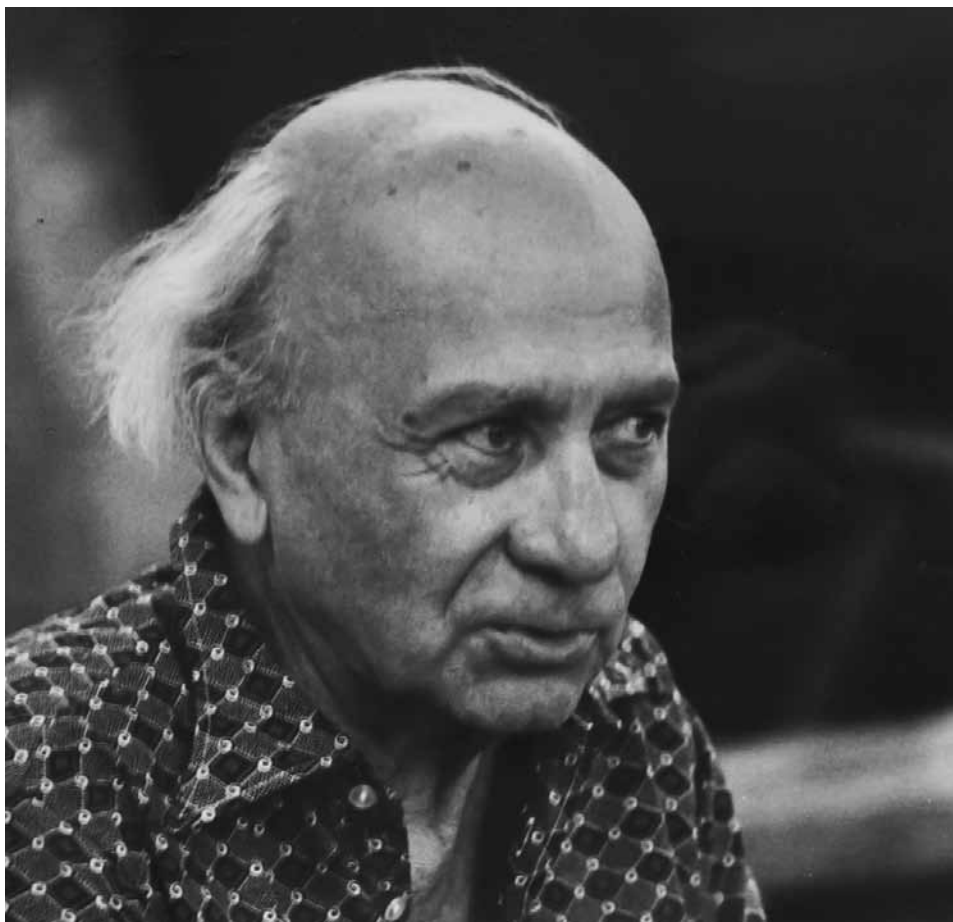
¹⁹ Montaigne első nyelve a latin volt, a második a Bordeaux környékén beszélt gaszkon; a franciát csupán harmadikként sajátította el. Esszéiben több helyen méltatja a gaszkon ízes (*savoureux*) voltát, kifejezőerejét és egyéb előnyeit a franciával szemben. Mégis a nemrég megszületett ország közös öntudatát hordozó fiatal, képlékeny, változásban lévő nyelvet, imádott Párizsa nyelvét választotta. Daudet választását is bizonyára Párizs pecsételte meg: aligha tudott volna nem ott élni.

A színházban, amelynek szintén nevét adta, miközben ő maga név nélkül maradt, még ennyi sem derül ki. Mindvégig meg sem jelenik a színen, holott minden körülötte forog.

Ezért van az, hogy a művelt társalgás nyelvében *Arlésienne* olyasmit jelöl, amiről minduntalan szó esik, ám soha senki nem látta. Arlésienne a zsidók Messiása, Arlésienne a keresztények Istene, és Arlésienne az igazság.

Arles, 2018. augusztus

Illyés Gyula

„HOL MINDENT ELBORÍT AZ ÓSI KÖD”

Füst Milán külön útja

Mióta több mint fél évszázada először írtam Füst Milánról, keresem besorolhatatlanságának a jellegzetességeit. Holott most, hogy újraolvastam a hajdani írásomat, mintha már akkor a közelébe jutottam volna. Az egyedüli HANG-hoz. A hangzás mindenkiétől elütő másságához.

Ezt írtam akkoriban Pierre Lépine-nek, a párizsi Pasteur Intézet igazgatójának szavait idézve: „Mi az élet? A titok titok marad. Bármely magyarázat, amit az életről adni tudnánk, kevésbé lenne világos, mint az életről adott intuitív felfogásunk.”

Vagyis Füst hangjának egyedisége, gondoltam akkoriban, gondolom ma is, VALAMINEK a belső megérzése, és az arra való intuitív ráhangolódás.

Mire? Erre próbálok néhány gondolatot összefoglalni.

Nem hallgatnám el, hogy ez a megjegyzésem az ő hangjáról, ami, mint a leütött hangvilla rezgése, végigvonul az egész életművén, olyannyira megtetszett neki, hogy 1964 szilveszter éjszakáján rám dörrent telefonon és meghívott magához.

Tudjuk, a nagy életművek egyik sajátossága a másokéhoz nem hasonlítható hangzásuk. Így van ez az irodalomban, a zeneművek hangzásában, a képzőművészet kompozíciójában, színvilágában. Ezekben kaphat formát a létezés totalitása.

Füst Milán első verskötetének hangzását – már sokaktól idézve – jellemezte Nagy Zoltán, a *Nyugat* első nemzedékének mára elfeledett költő-kritikusa: „Messze áll mindenkitől, mint a sivatag fája.”

Teltek az évek. Ismerkedtem a tizennyolcadik századi festő, Francesco Guardi *Gondola a lagúnában* című képével. Az 1780-as években a velencei festészetet Canaletto pompázatos, a karneváli világot idéző *vedutái* uralták. A *veduta* szó azt jelenti: *ami látszik*. Ezzel a festői eljárással, „hangzással” fordult szembe magányosan Francesco Guardi. A korszak más festőitől teljesen elütő képeivel megérezte Velence közeledő történelmi kietlenségét. Ráhangolódott a lagúnák dallamos zsongásában is a lagúna sivárságában a korszak hanyatlására. A *Gondola a lagúnában* sötétülő víztükrét csak a háttér ritkán felvillanó fényei világítják meg. A magányos gondola magányos hajója a lagúnavilág közeledő sorsa felé evez. Andrei Pleșu erről azt írja, hogy akkoriban a karnevál vigyorgó lényé úgy kiforgatta magából Velencét, hogy sikerült egyidejűleg színlelnie a halált, és rendesen meg is halni közben.

Másfél évszázaddal később kezdődően Európa hangos terein, tömeggyűléseinek, menetelő seregeinek üdvivalgása közben előbb tízmillió, majd ötvenmillió halottjával nemcsak színlelni tudta a pusztulást, de sikerült rendesen halált halálra halmozni. Ez volt Füst Milán pályájának térideje. Magányos gondolásként evezett a sötét vizeken, ahol, mint a *Habok a köd alatt* című versében írta, a hajók kiválnak „a ködből, majd eltűnnek benne nyomtalanul”.

Pályaindulásakor az európai irodalom megérzi az első világháborúval kezdődő értékvesztést, a kiteljesedő korszakvákuumban a közeledő veszendőséget. Indul az Én felszámolódását ábrázoló nagy művek sorozata Thomas Mann-nal, Kafkával, Musillal, Brochhal, folytatódik majd Camus-vel, Beckett-tel, másokkal.

A magyar irodalom legnagyobbjai is más ösvényen járnak. Ebben a járás-kelésben alig kap visszhangot Füst Milán. Törekvéseiről írja majd *Őnarckép* című versében: „...ki meg-

szagolván honi földjét, új ösvényre fordul hirtelen...” Anélkül, hogy tudná, intuitív kapcsolatba kerül az európai irodalom induló áramával olyan hazai világban, amely száműzetésbe hajszolja a polgári individualitást. Nádas Péter nemrégiben ezt egyetlen frappáns mondattal foglalta össze: „Füst életműve az individuális korszak záróköve.”

Amikor Osvátnak, Kosztolányinak, Tóth Árpádnak felolvassa első drámáját, egyöntetűen vágják rá a dicsérő szavakra: sötét, az a baja, hogy nagyon sötét.

Abban is az európai irodalom nevezett alkotóinak öntudatlanul is társa, hogy, mint írja, őt a *hasadás* érdekli, ami az embert önmaga számára idegenné teszi. Ez a lélekkhasadás nála létezés-hasadássá mélyül az Én „két oldalának”, a humánusnak és az animálisnak a brutális ütközésében. Mintha örökösön kráter pereméről pillantana a mélység sötétjébe, ahol már nem látható semmi. Bataille szerint az irodalom a Rossz és a Bűn kifejeződése is. Ezt úgy formálnám át, hogy az ellentéteivel való együttállás. Az ifjú Henrik apja a Király meggyilkolására készülve mondja: „Az élet szörnyű terv.” Az öregedő Király így tud szólni: „A szépet szerettem, de szerettem a rútat is...”

Az, hogy a más úton járó magyar irodalomban az ő pályáösvénye kapcsolódik az európai irodalom egyik nagy vonulatához, ráérezés a korszak lényegiségére. Olyan *belső hangzás*, ami folyamatosan eltűnik, de visszatér, mint egyes zeneművekben a rondótelemek. Amiképpen például Ország Lili képein a sötétségből kicsillanó ősi alefbetűk, jelek, ikonok, romfalak, amelyekben a világegyetem sűrűsödik a teljes térfogatában.

Ugyanez sűrűsödik Füst Milán kulcsszavaiban. Nézzünk néhányat: romlás, álom, szörnyek, állat, derengés, köd, homály, idegenség, zsidó, csend, éjszaka, semmi. Kulcsszavaiból akár megfonható az a koszorú, amely az *Öregség* című verse végső sorából kicseng: „A feje körül tompa derengés...”

1913-ban írja a *Boldogtalanokat*. Ugyanezekben a hónapokban írja Thomas Mann a *Halál Velencében*. Akkoriban vág neki a *Negyedik Henrik királynak*, amikor Schönberg befejezetlenül hagyja ránk a *Mózes és Áront*. Ugyanabban az idősávban dolgozik Störr kapitány lélekkhasadásain, amikor Camus *Az idegent* írja.

A „mögöttesben” hol az első, hol a második világháborút sejtető közérzet. Füst nem ismeri az európai kollégák műveit. (Thomas Mannról említést tesz.) Nem tudatos, de kétségtelen az univerzális egybeesés. Ez adja a sokak által elemzett látomásvilágát, amely víziókba koncentrálna a sejtető valóságot. Egyetlen példa erre Poszler György megfigyelése alapján. A *Levél Kanadából* című álommozzanatában piros sipkában jeleníti meg a vadászokat. Később tudja meg, hogy a kanadai vadászok valóban piros sipkában mennek a hómezőre, hogy jól láthatóak legyenek.

Visszatérnék kulcsszavaihoz, kapcsolódva nyelvhasználatához. Jól ismert a Fülep Lajossal való levélváltása. Fülepnek abban igaza volt, hogy Füst nyelve elűt a szokásos magyar nyelvhasználattól. Csak azt nem vette észre, hogy a magyar–jiddis–tót kevercsében mélyebb esszencialitás fejeződik ki, ami segít megszólítani a térség vákuumérzésének univerzalizálását.

Valami hasonlót írt más összefüggésben Hermann Broch a vákuumérzés nyelvéről: vele olyan sajátos nyelvteremtő vállalkozás születik, írta, az „irracionális világlátás (olyan) őszimbolikája... amely a lét lényegét, az ember lényegét ábrázolja...”

Füst munkáiban nem jelennek meg a történelem közvetlen eseményei. Talán csak az emlékezetes ötvenhatos verse kivétel. Ebből vonhatták le többen is azt a következtetést, hogy az irodalmat a napi históriától távol kívánta tartani.

De ez nem ilyen egyszerű. Igaz, elválasztotta. Ám érdemes itt kitérni a versek, a próza, a drámák és a Napló kapcsolatára. Ha a lebilincselő és elriasztó szövegtengeren átszítaljuk a történelemre, politikára utaló mondatokat, aranyhomokként ott találjuk a huszadik század első felének magyar és európai történelmét. Nem könnyű munka, de azért gumicsizma nem kell hozzá.

1914. A háború kitörésekor írja: „A németekben nincs bosszúság, hogy mozgósítani kell... vége a szolid, tartós, hosszú időkre szóló berendezkedéseknek, a tartós társadalomnak... sebesültek kimerült, állati fáradtságról beszélő apatikus tekintete... hány kéz pusztul el, amely simogatni tudott... Fegyverben Anglia... polgárok egymás ellen... középkor...”

1941. Magyarország újabb hadba lépésekor: „Egy nap egy csatában többet ölnek, mint a vadak száz év alatt... ez a félelem országa, az állandó rémületé... nézz meg egy szép zöld rétet, milyen nyugalmat lehel, s most élet-halálharc pokla... a halál a dolgok minden pillanatában jelenlévő princípiuma...”

1944. január 1-jén: „Ez a halál éve... érzem.”

1944. március 15-én Ribbentrop utasítja Dietrich von Jagow budapesti német követet, hogy tájékoztassa az Opera díszpáholyában ülő Horthy Miklóst Hitler meghívásáról. Ezen a napon jegyzi föl Füst Milán: „Gázkamrákról hallok, ahová elvitték (a zsidókat) meghalni egyetlen ember akaratából... a természet embereket hozott létre, s ami itt van, nem embernek való...”

Életművét többször különböző esztétikai kategóriákba próbálták begyömöszölni, hol divatos, hol idejétmúlt stílusirányzatokba. Ez lehet szokásos módszertan. De az életmű éppen besorolhatatlanságával hárítja el az ilyen igyekezeteket. Minden korszak értelmezési szisztémájában más és más árnyalatok dominálnak, mert természetesen mindig a saját korszak értelmező-technikai és életérzései serkentik az elemző munkálkodást.

A huszadik századi európai irodalom vákuumérzésével való rokonságát említettem. De foglalkoztatott még egy kérdés, amit magamnak sem tudtam pontosan megfogalmazni. Csak akkor, amikor rátaláltam a *Végrendelet feleségemnek* című versének arra a sorára, amit címül választottam: „Hol mindent elborít az ősi kód...” Ezt folytatja a *Habok a kód alatt* című utolsó előtti sorában: „Végezzétek el e kétes térségen futásokat...”

Olyan tájékon hangolódott rá sorsidejére, ahol ama ősi kód örökösen kétes térséget borít el. De tovább is ment: keletre. A talán még kétesebb tájék még sűrűbb kódvilága felé. Írt, beszélt róla, hogy milyen közel állt hozzá ennek a világnak rokonnak érzett nagy irodalma: „Ifjúságom húsz teljes évét töltöttem Tolsztojjal... mérhetetlenül sokat tanultam tőle. Néha azt gondoltam, hogy annak legjavát, amit a művészetről tudok, neki köszönhetem... rajta nevelkedtem.” Talán ismerethiányom az oka, de az ilyen „társégitágitottsággal”, ahol egy másik verssorát idézve „a vad burjánzás mindent ellepett”, recepciójában nem találkoztam. Pedig nem csak Tolsztojért, ugyanúgy lelkesedett Gogolért, Goncsarovért, Leszkovért, Dosztojevskijért.

A halála óta eltelt fél évszázad választ adott arra a kérdésre is, hogy folytatható-e az életmű. Nem lett, nem is lehet folytatható. De munkái velünk maradnak. Van okunk ragaszkodni hozzájuk kétes térségünkön, ahol a vad burjánzás ama ősi kódokban mindent ellep.

REGÉNYFIKCIÓ VAGY TÉNYFELTÁRÁS?

„1992. augusztus 25-én a Városházát foszfortöltetű gránátokkal lőtték, amíg ki nem gyulladt és teljesen le nem égett. Elnémultam és mérhetetlen bánatot éreztem, talán valami tudatosította bennem azt, hogy romba dől egy világ, az egyetlen, amelyet ismertem és amely az enyém volt. [...] Eldöntöttem, hogy amennyire emlékezetem lehetővé teszi, mindent rekonstruáljak, amit a Városházán elolvastam, s ami 1992. augusztus 25-én és 26-án elégett.”

(Dževad Karahasan)

Nagy felkészülést, tájékozottságot igénylő bosnyák, török, olasz szerzők terjedelmes művei és regényírói megoldásai képezik a címbeli kétely forrását. Sokáig halogattam a kérdésfelvetést, mert már-már méltánytalannak vélem a legutóbbi, jelentős Dževad Karahasan-regényt két elismerésre méltó, ám művészileg problematikus mű összefüggésében érinteni. A különbségtétel kritikai és poétikai kiindulópontú. A fikció és ténszerűség szembeállítása folyamatosan újratárgyalta és újraértelmezett viszony, a gazdag elméleti háttér pedig aligha megkerülhető a történelmi tárgyú regények értékelésekor.

A szövegben érintett regényeket az ezredvégi boszniai háború és a szarajevói ostromzár motívuma, térideje hozza átmeneti közelségbe egymással. A kapcsolat átmenetisége mellett szól az is, hogy a tematikus érintkezés mindhárom esetben részletkérdés. Műfajilag is, belső hangsúlyaikat illetően is egymástól lényegileg különböző alkotások. Egy bölcséleti hangvételi, allegorikus, középkori bosnyák regényről, egy háborús krónikáról és egy szerelmi szálát, tragikus emberi viszonyokat, valamint a térség katasztrófáját ötvöző sikerregényről van szó. A nemzetközi ismertségű szerzők műveinek párhuzamos olvasása kudarcra van ítélve, a komparációnak mégis van némi hozadéka.

Dževad Karahasan: *Što pepeo priča* (2015)

A boszniai író, tudós tanár korábbi műve, az *Istočni diwan* (1989)¹ Jugoszlávia utolsó, múlt századi békeévében jelent meg Szarajevóban. Azóta őrzöm a *Keleti diván* megjelenésekor a szarajevói *Odjek*-ben megjelent interjút (a lapnak korábban maga is szerkesztője volt). A Minka Memijával folytatott beszélgetés címe *Mese az emberi létezésről*.² A címadás nem a regény sikeréről beszélgető partnerek vagy a lapszerkesztő ötlete miatt, hanem azért érdemel figyelmet, mert rámutat az azóta sok nyelven megjelent mű központi poétikai, etikai és esztétikai elvére.³ S talán a Karahasan-életmű egészének nem elsődlegesen történetmondó, hanem ontológiai beállítottságára is. A regény nyolc évvel későbbi magyar kiadása és a történelmi tapasztalatok alapján hajlamosak vagyunk arra, hogy az időközben lejátszó-

¹ Dževad Karahasan: *Keleti diván*, Radics Viktória ford., Kalligram, Pozsony, 2007.

² Dževad Karahasan – Minka Memija: *Priča o ljudskom postojanju. Odjek*, Sarajevo, 1990, 11–12.

³ A regény három önálló történetében egyaránt különleges fontosságú a hitbéli meggyőződés. A központi alakok tragikus bukása és mártírsága minden esetben a parancsuralmat gyakorló hatalommal, az ideológiai és vallási homogenizációval, az egyeduralmi törekvéseknek alárendelt tanításokkal való vélt vagy valós szembenállásból következik. A történetek ideje a kora középkor, a perzsa és az arab meggyőződések, vallási hagyományok és az uralomra, központi és kizárólagos szerepre törekvő ideológia ütköztetése.

dott, másutt pedig tovább dúló háborús pusztítások és bizonyos előérzetek nyomait is felismerjük a regényben. Karahasan, az Európai megértésért leipzigai díj 2004-es nyertesének egész opuszát meghatározza a soknyelvű Bosznia történelmének, a bosnyák–török és az iszlám kulturális örökségnek az ismerete és az ex-jugoszláv korszak atmoszférája, amiben felnőtt. Számomra emlékezetes maradt régi szarajevói sétánk, s mindaz, amit a boszniai főváros, a kivételes gazdagságú szellemi központ történetéről, a városról, valamint saját török származásáról és az iszlám tradíció megbecsüléséről elmondott. Később megrendülten figyeltem sorsának alakulását a szarajevói ostromgyűrű életveszélyt jelentő időszakában, amit a körülrárt városban vészelt át, majd megkönnyebbüléssel vettem a hírt, hogy túlélte az ostromot, és Grazba települt át. Az *Exodus of a City* (2010)⁴ című emlékező prózája a megszállt Szarajevó működő, szervezett közösségi életét dokumentálja, amit a városlakók⁵ az embertelen körülmények ellenére is fenntartottak.

A *Što pepeo priča*⁶ című 636 oldalas új regény, a *Keleti díván*hoz hasonlóan, ugyancsak középkori, 11–12. századi történetkeretet és alakokat jelöl ki a maga számára. A régmúlt időkben játszódó Karahasan-regények alapos előmunkálatokat igénylő fikciók, gyakran a párbeszédre vagy a misszilis levélregényt követő formák, amikben túlteng a régi, kisázsiai bölcselkedő műfajok mintáját követő retorikus beszédmód. Távoli az események ideje és helyszíne, a jelenkori fogékonyságtól idegen a meditatív hangvétel és az írásmagyarázatokat idéző kommentáló forma. A 2015-ben megjelent mű is az archaikus minták követésén alapul, felépítése és hangvétele régies hatású. A regénycím jelentése csak a szöveget záró, rövid Megjegyzésben világosodik meg: a részletes Omar Khajjám-korrajz valójában nagy könyvtár-allegória, az 1992-ben felgyújtott szarajevói Viječnica, a leégett Nemzeti Könyvtár emlékére írott gyászdal, elégia, siratóéneke. Furcsa megoldás, rejtélyesség, a keret és a beékelte régmúlt idők, perzsa iratok, valamint a személyesen átélte, 20. század végi megsemmisülés drámai együttese. Megdöbbenőbb és erőteljesebb, mintha a Világörökség részét képező, felbecsülhetetlen szellemi és anyagi érték tényleges lánggra lobbanásának képeit vetítené elénk. A *Što pepeo priča* az archaizmusokkal, a fárasztó, régies, részletező modorral valójában előkészítője a meghökkentő felismerésnek, hogy mindazon tudás, amit a szerző és regényalakjai felvonultatnak, lényegében az éppen megsemmisülő értékek emlékirata és a tragikus veszteség utolsó jelképes felidézése. Gazdag művészi program, feladat és teljesítmény.

Ayşe Kulin: *Sevdalinka* (1999)⁷

A török író, egyetemi tanár emlékezetes regénye *Az utolsó vonat Isztambulba* (2002),⁸ a *Sevdalinka* című korábbi művét pedig saját bosnyák származású felmenőinek ajánlotta. A regénycím az ismert borús, elégikus hangulatú, szerelmi vágyódást megéneklő folklór műfajt idézi. A regény a boszniai háború, a Szarajevó megsemmisítését célzó haditerv és Jugoszlávia szétesésének krónikája. A filológiai, történelmi pontossággal rekonstruált és dokumentált eseménysor erőteljes hatású. A körülmények ismerőiben a tények ellenőrzöttsége, az idegen olvasókban az őrdögi program históriája vált ki meglepetést. A Jugoszlávia széteséséhez vezető politikai döntések sora, a katonai, félkatonai és politikai irányítás kibontakozása, a harcba szólító jelszavak, a körülmények felidézése átfogó kortörténelmi króni-

⁴ *Dnevnik selidbe* (2011) [A költőzködés naplója]

⁵ Sanjin Kodrić: *Književnost sjećanja: kulturalno pamćenje i reprezentacija prošlosti u novijoj bošnjačkoj književnosti*. Sarajevo, Slavistički komitet, 2012.

⁶ Novo Sarajevo, Sarajevo, 2015.

⁷ Ayşe Kulin: *Szarajevó rózsája*, Nagy Marietta ford., Trivium, Budapest, 2018.

⁸ Ayşe Kulin: *Az utolsó vonat Isztambulba*, Máté György ford., Józsefvég Műhely, Budapest, 2010.

kává áll össze. Kulin olvasója tényekkel, dátumokkal, eseményekkel, következményekkel, veszélyekkel és a katasztrófa bekövetkezésével szembeül. Annál zavaróbb és szomorúbb a felismerés, hogy a tapasztalt szerző naiv szerelmi történettel keretezte a kimerítő, komoly tényfeltáráson alapuló szöveget. A felkészültség, a személyes érintettség és a tárgyismeret kiváló kiindulópontja lehetett volna egy tényszerű dokumentálású történelmi regénynek. A *Sevdalinka* jelentőségét mégis kétségbe vonja több megoldatlanság és téves művészi döntés. Ennek egyik forrása a dokumentációs igyekezet és a fikció viszonya. A másik hiányosság és rossz megoldás mintha éppen abból a belátásból következett volna, hogy ilyen töménységű historikus anyagot nem bír el a műfaj. A krónika és a dokumentumpróza igen, a regény aligha. Éppen a *Sevdalinka* hiányosságai érlelték ki bennem is a címben szereplő képtelyt. A tényfeltárást mindenkoron értékes és jelentős előfeltétel, a történelmi, politikai, publicisztikai, kortörténeti kommentárok alapja, regényforrásként azonban csupán a következőket építkező poétikai szerkezet egyik eleme lehet. S ha a szándék mégis a regényírás felé mutatott, akkor a szerző jóhiszemű, naiv szerelmi kapcsolat, háromszög, vívódás, derék jellemek együttesébe illesztette a dramatikus kortörténetet. Az együttes historikus, illetve személyes számai így nem hitelesítői, erősítői, hanem gyengítői egymásnak, a történelmi eseményors pedig nem alakult át jelentős historikus fikcióvá.

Margaret Mazzantini: *Venuto al mondo* (2008)⁹

Az olasz író nő érzékenyen, fogékonyan viszonyul regénytárgyához. A történet központi helyszíne a megszállás előtti és a megszállás alatti Szarajevó. Megrendítő emberi sorsok szövedékében kalauzol bennünket, anyagismerete van, beállítódása, kor- és problémaérzékenysége hibátlan, alak- és jellemszerkesztési adottságai jól működnek. A válogatás, kihagyás, egyszerűsítés, a céltudatos szerkesztés hiánya mégis semlegesíti azokat a vonulatokat, amik a regénykompozíció lényegét alkothatnák. A meanderszerű epizodikusság, a fordulat-túltengések, a sok rejtett igazságelem, a felismerések végsőkig vitt halogatása lehetetlenné teszi az alakok, sorsok, események megértését. A konstruáltság kétségbevonja az intenciót, hogy ebben a bőbeszédű regényben csakugyan jelentőséggel bírnak az előtérbe állított helyszínek és viszonyok. Tehát a valamikori Bosznia, Szarajevó, az ostromgyűrűbe zárt város, a háborús pusztítás. A művészi célkitűzés eldöntetlensége csökkenti az elbeszéltek hatását, minthogy eleve elvétett a konkrét események és egy sor, ezektől független tárgy egyetlen történetbe zsúfolása. A széteső Jugoszlávia, a háborús konfliktus, a valamikor békében és nagy kevertségben élő szarajevóiak, majd a boszniai háborúban, a szarajevói ostromgyűrűben szenvedő alakok története önmagukban is súlyos, komplex, szerteágazó kérdések. A regény mindezt a nemzedéki ellentét, a fejlődési folyamat, a béranyaság problémáival tetézi. A sok egymástól idegen szál és intenció nem állhat össze sem koherens, sem töredékes poétikai szerkezetté. A *Venuto al mondo* az átlagolvasó számára remek, kalandregényt idéző olvasmány, erről tanúskodik az is, hogy bestsellerlistákon szerepel, művészi értékei azonban csak nagy fenntartásokkal kezelhetők. Mazzantini tény-, hely- és mentalitásismerete a hitelesség hatását kelti, a konstruált történetvezetés azonban ellensúlyozza az elbeszélés meggyőző erejét. Elgondolkodtató, hogy a jó érzékel és felkészültséggel megközelített tragikus történelmi korszak, helyszín és sorsok együttese nem hat sem a tényszerűség, sem a jól konstruált fikció erejével.

Wolfgang Iser a *Das Fiktive und das Imaginäre* (1993) című irodalmi antropológiájában a valós és a fiktív szembeállítás helyett azt hangsúlyozza, hogy „a fikcionálás aktusa” a va-

⁹ Margaret Mazzantini: *Újjászületés*, Toderó Anna ford., Cartaphilus, Budapest, 2012.

lóst irrealizálja, az imagináriust valóssá teszi, a határátlépés eredménye pedig a művészi céllal megteremtett fikció. A valós tények és az imaginárius tartalmak a fiktív világ azonos rangú építőkövei. A fikcionálás aktusa feltételt biztosít a megformált világ átalakításához, lehetővé teszi a még formálatlan világ megértését és az ilyen esemény megtapasztalhatóságát.¹⁰ Az irodalmi elbeszélés eszközök sokaságát birtokolja ahhoz, hogy jelezze irodalmi és fikcionális jellegét, természetét és beállítottságát. A szignálok egyértelműek, a művészi eljárások részei, amelyeket elfogadva egyezséget kötünk, „belemegyünk a játékba”, mint-hogy a fikció által mélyebb létmegértés és világértelmezés birtokosaivá válhatunk. Vannak művek, amelyek megfelelnek s vannak, amelyek nem felelnek meg e célkitűzésnek.

David Lodge a *The Modes of Modern Writing* (1977) című művében körültekintő elmélet-történeti keretben tárgyalja a most érintett fogalmakat. Az irodalmi narráció, a regény nem a tényt és a valóságot, hanem annak illúzióját, fikcióját, képzetét képes sikeresebben vagy kevésbé eredményesen megteremteni. A „kitaláltságot”, a képzeleti jelleget illetően Lodge szerint a történelem, a teológia és más megnyilatkozásformák is gondolatalkazatokon alapulnak. Teremtett értelemegyüttesek, amik nem egyszerűsíthetők tárgyaik alig megragadható valóságára. Az irodalommal együtt lényegében az egyetemes emberi vállalkozás részei, ami az emberi létvalóság értelmezésével, megragadásával, kifejezésével próbálkozik. A közöltek, a narráció, az elbeszéltek és a valóság megfeleltetése téves feltételezés, minthogy a realista művészet is csak egyike a bemutatás- és kifejezőmódoknak, ám sosem lehet természetes tükre semmilyen Valóságnak. Maga is a kultúra terméke, kódok együttese, értelmezésmód.

A Szarajevó-motívum által kapcsolatba került három kortárs regény közül a *Što pepeo priča* képes arra, hogy formájával és hangsúlyaival is azt a benyomást erősítse, hogy léteznek valós tények, megtörtént események, amelyekről semmiféle realiztikus bemutatás igényével, közvetlenül nem lehet beszélni. A fikcióhoz allegorikus keretet választ, s abba illeszti váratlanul központi motívumát, az utalást a leégett könyvtárra. A török történelmi krónika a tényfeltárás regényesítésével fosztotta meg a *Sevdalinkát* a lehetőségtől, hogy értékes dokumentumprózaaként olvashassuk. A *Venuto al mondo* című olasz szerelmi románcá egyszerűsítette vagy bonyolította történetét, amiben Szarajevó tragédiája vagy az ostromlott Dubrovnik drámai képei végül csupán a háttér dekoratív mozzanataiként működnek. A formateremtés felemás módon járult hozzá ahhoz, hogy a fikció létmegértési lehetőségként működhessen.

---

¹⁰ Wolfgang Iser: A fiktív és az imaginárius. In: Thomka Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei 2.*, Jelenkor, Pécs, 1996, 56. A munka angol kiadásából készült magyar fordítás: *A fiktív és az imaginárius. Az irodalmi antropológia ösvényein*. Molnár Gábor Tamás ford., Osiris, Budapest, 2001.

A MAGASISKOLA ÖT OLVASATA

Ebben a rövid esszében Mészöly Miklós *Magasiskola* (1957)¹ című kisregényének különböző korabeli értelmezési lehetőségeit próbálok vázlatosan rekonstruálni. Úgy tapasztalom, hogy az irodalmi szövegek elvileg végtelen sok értelmezése gyakran kevés tipikus dokumentálható olvasatra redukálható. Persze nem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy az alább bemutatott öt alternatívával kimeríthető lenne az első két évtized recepciójának teljes értelmezői fantáziája. Már csak azért sem, mert terjedelmi okokból nem foglalkozom itt néhány fontos interpretációval, például Mészöly önértelmezésével (*A tágasság iskolája* című műhelyesszével), Gaál István filmadaptációjával (1970), valamint a hetvenes évek utáni kommentárokkal. A hajdani interpretációs spektrum feltérképezése során négy szempontra figyelek főként: a szöveg kódjaira és lehetséges pretextusaira, a mű fogadtatására és a korabeli (irodalmi, kritikai, ideológiai) elvárásokra. Azaz, amikor az alábbiakban például realista vagy egzisztencialista értelmezését adom a *Magasiskolának*, akkor nem azt állítom, hogy a kisregény realista vagy egzisztencialista *per se*, hanem azt, hogy könnyen lehetett annak olvasni azokban az évtizedekben, amelyekben a fenti fogalmak forgalomban voltak a magyar szellemi életben.

1. Realista

A *Magasiskola* néhány vonásában hasonlít az ötvenes évekbeli riportokra és riportszerű elbeszélésekre. A hasonlóság felszíni és részleges, de ez is elég lehetett ahhoz, hogy a kortárs olvasók egy része realista elbeszélésnek lássa a kisregényt. A városi értelmiségi kimegy egy téeszbe, egy üzembe, és bemutatja az ott folyó termelést. Riportszerűvé teszi Mészöly kisregényét, hogy részletesen ismerteti a solymászat technikáját, a telep sajátosságait, míg a szereplők egymás közötti viszonyai háttérben maradnak, regényes cselekmény nem bontakozik ki közöttük.² Az időrend lineáris (nem úgy, mint sok későbbi Mészöly-műben), és „az időkeret [s]em fog át többet, mint amennyi egy tájékozódó látogatásra elegendő”.³ Az elbeszélő pusztán azt érzékelteti, hogy a telepen kikökölt a megszokott életritmusa és megváltozott az időérzékelése. A lekerekített epizódok,⁴ valamint az oda- és visszautazás keretei biztosítják a klasszikusan zárt formát. Az elbeszélő bemutatja egy halgazdaság kísérleti solymásztelepét (a telep népgazdasági jelentősége az, hogy az idomított sólymok ritkítják a halállományt dézsmáló vízimadarakat) és az elzárt kisközség életét. Komoly erőfeszítés kell az itteni munkához, az értetlen környezet miatt és a kísérleti telep sikere érdekében. A telepvezető, Lilik rátermett szakember, rendkívüli fegyelmet tartó, céltudatos férfi, akit több tulajdonsága is alkalmassá tesz arra, hogy példa-

¹ Mészöly Miklós: *Sólymok csillagvilága*. Jelenkor, Budapest, 2016, 5–59.

² Mészöly valóban riporter-módszerrel készítette a *Magasiskolát*: éjszaka leírta, amit aznap a telepen tapasztalt, „tényszerűen, higgadtan, mint egy jó riporter”. Mészöly Miklós: Miként épül fel bennem a történet? (Szigeti László beszélgetése. *Ex Symposion*, 1995/13–14. („Sólyom-szám”), 21.

³ Thomka Beáta: *Mészöly Miklós*. Kalligram, Pozsony, 1995, 98.

⁴ Például: a két kerecsen betanítása; a szarkahajtás; Teréz; a sikertelen sólyomfogás; az éjszakai vihar; a fészekrablás.

szerű realista hős legyen. Nem véletlen, hogy a Mészölyt gáncsoló hivatalos marxista kritikusok később, már túl néhány irodalompolitikai botránnyon, a *Magasiskolát* (és a *Jelentés öt egérről*) tudták leginkább elfogadni a nagyrészt elutasított Mészöly-oeuvre-ből.⁵ A *Magasiskola* átvette az egyik korabeli csúcsműfaj, a termelési riport néhány külsődleges jegyét, a *műfaji mimikri* példáját adva ezzel.

Persze a kisregény a realizmus számos korabeli kritériumának nem tesz eleget. Nyoma sincs benne népképviselőnek, pártosságnak vagy közügynek. Lilik is csak eleinte vonzó, az elbeszélő később iróniával szemléli. A társadalomábrázolás követelményét azzal blicceli el a kisregény, hogy a társadalmon kívül játszódik: akkor kezdődik, amikor az elbeszélő kilép a mindennapok világából, és akkor végződik, amikor visszaindul oda. A „társadalmi valóság” kiáltó hiányát a keltezés („1956 júl.-aug.”) is kiemeli: hetekkel vagyunk a forradalom előtt, ez a mű viszont úgy csinál, mintha a korabeli Magyarország nem is létezne.

2. Tárgyas

A *Magasiskola* több korai értelmező szerint⁶ tárgyas mű, amin a világ pontos, részletes és értékelésmentes feltérképezését értették. A konvencionális realista elbeszélő poétikákban a leírás alárendelt az elbeszélésnek. A leíró részek elhelyezésének indokoltak kell lenniük, a ruha, a lakás, a használati tárgyak, társadalmi terek leírása lexikai argumentációként támasztja alá az elbeszélést, a környezet bemutatása illusztrálja az adott hős karakterét, a részletezés pedig a történet valóságosságát növeli.⁷ A *Magasiskola* leíró nyelve már áthágja ezt a kritériumrendszert, ugyanakkor az elbeszélés stílusa (szikár tárgyyszerűség) és az elbeszélte világ (a telep fegyelmezett világa) harmonizál, azaz a tárgyas stílus cselekmény által motiváltak tűnik. De már itt is megjelennek a későbbi Mészöly-művek leíró nyelvének sajátosságai. A látványok olyan önsúlyt kapnak, hogy az már nem az elbeszélte világ valóságosságát növeli, hanem a világ széttagolásához vezet. Ez elbeszélés és leírás alárendelő viszonyának felborulását jelenti, a tárgyaság nem a realizmus *alkatrésze*, hanem a realista totalizálás *akadálya*.

3. Példázatos

A *Magasiskola* néhány leíró részletére azonban egyáltalán nem jellemző a szikár, visszafogott stílus. Vizionárius részletek, váratlan metaforák jelennek meg, a leírások és az elbeszélői reflexiók azt sugallják, hogy nyugtalanítóan többről van szó, mint az ohatpusztai solymásztelep életéről. A leíró nyelv figurativitását a Mészöly-recepció többek között az atmoszferikusság, a jelképszerűség, illetve a példázatosság fogalmainak bevezetésével írta le. Az utóbbi, a példázatos olvasásmód azt implikálja, hogy az igazi jelentés rejtélyes, valahol máshol van, a szöveg transzcendentális szintjén. Ennek az ötvenes-hatvanas évek Magyarországnak korlátozott nyilvánosságában politikai jelentősége is volt, ugyanis azt sugallta, hogy az irodalmi mű jelentésének van egy védett, rezervátumszerű rétege.

A példázatosság különböző szintjeit és formáit a jelentés konkretizálhatósága, explikálhatósága és a didaktikusság mértéke szerint érdemes megkülönböztetni. A morált

⁵ Agárdi Péter: Jegyzetek Mészöly Miklósról. *Kritika*, 1976/2, 14–15. Fülöp László: Mészöly Miklós elbeszéléseiről. *Új Írás*, 1976/3, 107–110.

⁶ Béládi Miklós: Jelentés egy íróról. In: *Érintkezési pontok*. Szépirodalmi, Budapest, 1974, 533–555., 544.; Bodnár György: Szinkrón tanúskodások. In: *„Tagjai vagyunk egymásnak”*. Szerk. Alexa Károly és Szörényi László, Szépirodalmi, Budapest, 1991, 113–123., 115.

⁷ Mieke Bal: A leírás mint narráció. Ford. Huszanagics Melinda. In: *Narratívák 2. Történet és fikció*. Szerk. Thomka Beáta, Kijárat, Budapest, 1998, 135–172., 140–143.

elhagyó, nyitott, elliptikus példázat, amelyről Theo Elm értekezett,⁸ a műfaj modern, XX. századi továbbélésének lehetősége. Thomka Beáta figyelmeztet, hogy a példázat nemcsak allegorizáló és moralizáló lehet, hanem metaforikus, jelentéssűrítő költészeti előzményei is vannak.⁹ Szegedy-Maszák Mihály nyomán pedig Szirák Péter a példázatszerűség fokozataira hívta fel a figyelmet Mészöly ötvenes-hatvanas évekbeli műveit elemezve, a műbeli példázat nyitottsága és újraolvashatósága közti kapcsolatra helyezve a hangsúlyt.¹⁰ A *Magasiskola* többféle példázatos olvasatra ad lehetőséget, ami önmagában a példázatos jelölő struktúra relatív nyitottságát igazolja.¹¹

3.1 Egzisztencialista példázat

A Mészöly-recepcióban a hatvanas évek második felében felerősödő értelmezési irányt követve a *Magasiskola* olvasható egzisztencialista példázatként. A telepet körülvevő napverte puszta leírása a transzcendens fogódzók és remények nélkül maradt ember létbevettségének, szorongásának tapasztalatát hordozza. A magyar irodalomban meglehetősen szokatlan, hogy a „puszta” képe, a maga végtelenjével, a tágas egét átszelő madarakkal nem a szabadságot (vö.: „börtönéből szabadult sas lelkem” – Petőfi: *Az Alföld*), hanem épp a bezártságot, a szorongást és a kiszolgáltatottságot asszociálja.

[M]eg kell szokni az állandó szelet, az árnyéktalanságot; ha akarsz, kilométereket nyargalhatsz lóháton, mégsem érzed úgy, hogy megérkeztél valahová; a pusztai égbolt bezár, mint egy fényketrec; mintha billió wattos lámpa tűzne a szemedbe, folyton a nyomodban van, mindenütt megtalál; ennyi erővel cellában is ülhetnél, ott egy százas körte ugyanezt megteszi; ha legalább látnál valakit a közelben, aki hozzád csatlakozik, megszólít, akkor eltökélhetéd, hogy néma maradsz – de sehol egy ember. Vallani fogsz. (19.)

Bár az algériai sivatagi nap Camus *Az idegenjében* is hasonló, nehezen megfejthető fenyegetéssel terhes, a kép *Sziszüphosz mítoszában* használatos változataihoz érdemes fordulnunk interpretációs segítségért. Itt például a jaspersi „határhelyzet” metaforája az „a már sokak által megjárt száraz pusztaság”, „ahol a gondolat önnön határaihoz érkezik”,¹² más-hol az abszurd a tisztánlátás „kopár pusztasága”.¹³ Az esszé szinte tálcán kínálja a maga vizuális toposzait, a létbevettség szcenikáját.

Az említett tisztánlátás az abszurd érzés jelentkezésének, az abszurd megtapasztalásának kezdeti vagy átmeneti állapotához tartozik a *Sziszüphosz mítoszában*. Az ember rájön, hogy a világ idegen, és felismeri, hogy a világnak már a látványa is sűrű, áthatolhatatlan és ellenséges.

⁸ Theo Elm: A parabola mint „hermeneutikai műfaj”. Ford. V. Horváth Károly. In: *Narratívák 2.*, i. k., 105–117.

⁹ Thomka: i. m., 93.

¹⁰ Szirák Péter: *Folytonosság és változás: a nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózája*, Alföld könyvek 2., Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998, 18.

¹¹ A kérdés átfogó áttekintése: Márjánovics Diána: „Elmondja a tanulságot, de azt már nem tudom, hogy mit”. A korai Mészöly-próza és a példázatoság. In: *Pontos észrevételek Mészöly Miklóstól Nádas Péterig és vissza. Tanulmányok*. Szerk. Bagi Zsolt, Jelenkor, Budapest, 2015, 87–129.

¹² Albert Camus: *Sziszüphosz mítosza. Válogatott esszék, tanulmányok*. Ford. Ferch Magda, Réz Pál és Vargyas Gábor, Magvető, Budapest, 1990, 201., 212–3., 217.

¹³ Uo., 240.

Minden szépség mélyén van valami embertelen: a szelíd lankák, a kéklő ég, a fák rajza egyszer csak elveszíti az általunk ráaggatott csalóka értelmét, s hirtelen oly messze tűnik, mint az elveszített Paradicsom. Az évezredek mélyéről ránk tör a világ eredendő ellenségessége.¹⁴

Az abszurdot felismerő ember rácsodálkozik a többi ember értelmetlen, ostoba fontoskodására. Meglátunk például egy telefonfülkében gesztikuláló embert, s „azt kérdezzük magunkban, miért él”.¹⁵ Az észlelés hasonló változása játszódik le az elbeszélőben is Liliket és világát illetően azokban a részekben, amelyben eltér a szigorúan tárgyias hangnemtől. Lilik eleinte autentikus embernek tűnik, aki tökéletesen azonos életcéljával, ám ügybuzgalma értelmetlenségként lepleződik le. Elpusztult madarát bajtársaknak kijáró díszsertartás keretében temeti, visszasírja az időt, amikor Horust istenként tisztelték. A *Sziszüphosz mítosza* terminusai szerint ő az az ember, aki nem ismerte fel az abszurdot, rendet próbál kényszeríteni a világra, magasztos célokat hajszol.

Mindez persze az értelmezés redukciójában talán túlságosan didaktikus, miközben a mű nem az. A *Magasiskola* szövege váltogatja a tárgyias leírást és az ehhez kapcsolódó tartózkodó elbeszélői hangot az idézett erősebben figuratív vagy esszészerűen reflektált részekkel. Így a hozzájuk kapcsolódó értelmezési sémák („realista”, „tárgyias”, „egzisztencialista”) sem válhatnak kizárólagossá. Továbbá a mű példázatként is többfelé nyitott.

3.2 Absztrakt példázat a hatalomról

Fenti olvasatra a kisregény Camus-allúziói adnak lehetőséget, támogatva Mészöly későbbi fikciós műveinek és esszéinek megszaporodó Camus-utalásaitól, a *Magasiskola* más korabeli értelmezés szerint azonban a hatalom természetéről szóló példázat. A korai kritikások közül Bori Imre írt erről leginkább kendőzetlen formában (a Jugoszláviában megjelenő *Híd*-ban erre több lehetősége volt). „Rend, engedelmesség, fegyelem, parancsok teljesítése, aszkétizmus és harc, póráz és szabadság, könyörtelen determinizmus – ennek parabolisztikus műlylélektanát írta meg Mészöly Miklós még 1956-ban.”¹⁶

Ha hatalmi példázatnak olvassuk a *Magasiskolát*, Camus helyett Kafka lehet a sorvezetőnk. Bori hívta fel a figyelmet a *Magasiskola* és *A fegyencgyarmaton* című elbeszélés közötti hasonlóságra is. A két mű összecsengése tanulságosabb annál, mint amekkora teret Bori az ötletnek szentelt. Igaz, a Kafkához való hasonlítás 1968-ban nem volt jó ajánlólevél, s talán ezért hagyta kifejtetlenül. Mindkét műben távoli, elzárt helyre érkezik az utazó, és egy monomániás helyi vezető lesz a kalauza. Ezek egy-egy nagy előd kultikus tiszteletben tartott útmutatásai szerint élnek, Kafka tisztje az „előző Parancsnok” tanításait követi dogmatikusan, Lilik pedig a nagy Huszein Darlach Thaymur könyvét idézi szentírásként. Mindkét műben feszültséget kelt, hogy a gyilkolás (fegyenceké vagy állatoké) technikája az emberi szellem művészi szintű csúcsteljesítményeként van beállítva. Kafkánál a kivégzőeszköz embertelensége és a gép műszaki tökélye iránti lelkesedés között nyilvánvaló az abszurd, a Mészöly-műben az ellentmondás rejtettebb, az elbeszélőt először vonzza, később taszítja Lilik rendje. Mégis, ahogy Kafka utazója megtagadja, hogy tevékenyen részt vegyen a kivégzésben, úgy a *Magasiskola* elbeszélője is elengedi az általa befogott héját, és nem szól róla Liliknek. Hasonló párhuzamot lehet vonni *A kastély* sosem látható Klammja és a szintén csak távolból irányító Beranek között.

¹⁴ Uo., 205.

¹⁵ Uo., 206.

¹⁶ Bori Imre: Mészöly Miklós: Jelentés öt egérről [Híd, 1968, 5. sz.]. In: Bori Imre huszonöt tanulmánya, Forum, Újvidék, 1984, 572–575., 575.

A *Magasiskola* azáltal vált hiteles hatalom-analízissé, hogy a hatalom vonzerejét is megmutatta. A hatalom férfias: lóháton jár, fegyvert visel, rendelkezik. Eldönti, melyik állat éljen, melyik pusztuljon. A hatalom férfiassága Teréz alakjának kontrasztjában kap hangsúlyt. Lilik folyton magyaráz, Teréz szavak nélkül ért, Lilik a telep csúcsragadozóival foglalkozik, Teréz a préda- és eleségállatokkal. Az elbeszélőnek imponál, amikor Lilik fölényesen közli, hogyan fognak egy gémrajt „levágnak” négy sólyommal. Néhány epizód a vadászat izgalmaiba vonja be az elbeszélőt, hogy aztán az ölés szakszerűségére vonatkozó tárgyilagos mondatok zökkentsék ki az azonosulásból. A fiatal sólymok edzésére használt prédaállat, a „veterán” gém jelenetének végén a megtépett, agonizáló állatról elismerőleg mondja Lilik: „No ezt kibírja még [...] kitanítom a két kerecsent rajta.” (24.)

A „hatalom csábítása” toposz az egy évvel korábbi *Agyagos utak* című Mészöly-elbeszélésben is fellelhető. Ott Lilik szerepét Ivanics, a korrupt terménybegyűjtő tölti be (a korabeli termelési regények, drámák alaptípusa). Ebben a műben az elbeszélő enged a vonzerőnek, és az erős férfi csatlósa lesz. Ám az *Agyagos utak* realista mű marad, nincs meg benne a példázatos mű többlete, a figuratív leírások szemantikai játéktere, és nincs igénye a hatalom elvontabb képletének analizésére. Ivanics harácsoló helyi kiskirály, Lilik viszont igénytelen remete, az ő hatalmával nem járnak anyagi előnyök. A *Magasiskola*ban a hatalom önmagáért vonzó: a sólyom kilométeres magasságból visszatér a gazda kezére, pedig elrepülhetne. Egy ennyire korlátlan szabadság birtoklása a hatalom élvezetének meglehetősen tiszta képzetéhez nyújt képszerű fogódzót.

3.3 Allegorikus példázat az államszocializmusról

Az ötödik, recepciótörténeti példával alátámasztható értelmezés szerint a *Magasiskola* nem általában szól a hatalomról, hanem konkrétan az ötvenes évek kommunista diktatúrájának allegóriája. A politikailag kondicionált olvasás az államszocialista időszak velejárója volt. Számos korabeli példázat (köztük Mészöly *Ablakmosója*) a szabadságról és szabadságtalanságról szólt, de ritkán kerültek el a moralizálást, didaxist.

A kisregényben megjelenik az ideológia kultusza. A már említett Huszein Darlach Thaymur perzsa solymász szakmunkájának mint egyedül érvényes, soha meg nem kérdőjelezhető tankönyvnek a tiszteletében, rituális, mindennapi olvasásában, a szerző nevének tiszteletteljes kiejtésében könnyű ráismerni arra, hogyan volt szokás hivatkozni az ötvenes években Sztálin „tanításaira”. A totalitárius hatalmi rend sajátosságait idézi a mindenkire kiterjedő kontroll követelménye is (Thaymur szerint „a szíj hosszúsága döntő fontosságú” – 45.). A sztálinizmusra utalhat a „nagy Beranek” figurája, aki mindent irányít („mindnyájan Beranek kezében vagyunk”), noha senki nem látta még. Bizalmas körben némi morgolódo ellenkezés is megengedhető vele szemben, ám amikor nyíltan a beraneki iránymutatással ellenkező nézeteket hangoztatnak a legények, akkor hirtelen elharapják a szót, hátha az elbeszélő jelent róluk.

Az állatok szigorú hierarchiája nem utal közvetlenül a kommunista rendszerre, ez bármelyik túlszabályozott elnyomó rendszerre érthető. A nemesvad–predaállat–eleségállat (például „szeméthalak”) „társadalmi piramisa” további szintekre tagolható, például a piramis csúcsán lévő sólymok sem egyenrangúak, a kabasólyomnak gúnyneve van (Bogarász), a kerecsenek és a vándorsólymok patetikus nevet viselnek (Dianna, Viktória, Diljahán). Leginkább még a hierarchia felett álló nagy, sárgafogú nutriák emlékeztetnek a kommunista rendszer érinthetetlen kádereire, akik valami rejtélyes felsőbb utasításnak köszönhetően szentek és sérthetetlenek.

Mind közül ennek az olvasatnak a legalacsonyabb a presztízse. Az autonóm esztétika alapján álló, műimmanens értelmezés elutasítja, irodalomellenesnek, redukciónak tartja

az ilyen interpretációt. Mégis érdemes foglalkozni ezzel is, mert ez is formálta a Mészöly-művek befogadását, talán rejtekutakon, de hozzájárult ahhoz, hogy Mészölyt egyre többen intranzigens ellenzéki írónak tekintették a Kádár-korszak évtizedei során. Az efféle olvasat ugyanakkor nehezen dokumentálható, hiszen a nyilvánosságban nemigen jelenthetett meg, csak egy-két célzást találunk a '89 előtti magyarországi kritikákban. Bori Imre Jugoszláviában megjelent írásának a fentihez hasonló analógia-keresése talán egysíkú, mégis figyelemre méltó hatalomérzékenységeről tanúskodik: az, hogy a sólymok (a „légi csendőrök”) kápat viselnek a fejükön röptetés után, az ideológiai vakságra utal: ne gondolkozzanak, vakon teljesítsék a parancsot. Ugyanakkor ennek az olvasatnak a részvényűségét épp efemersége mutatja, hisz a *Magasiskola* ma már elfelejtett korreferenciái nélkül is teljes értékű mű, és sok, a korban sikeres példázatnál időállóbbnak bizonyult.

Mészöly Miklós

Folyóirataim

E számomra fontos folyóirat évfordulója és valamennyi szépirodalmi, művészeti folyóirat mai nehéz, fenyegetett helyzete, melyet belülről és főszerkesztőként¹ ismerhetek, arra készítem, hogy végiggondoljam saját, folyóiratokhoz fűződő történetemet. Nem biztos, hogy lesz tanulsága. És nem biztos, hogy az lenne a tanulsága, hogy a folyóiratoknak mindenképpen változatlan formában kellene megmaradniuk, de ezen itt nem fogok gondolkodni. Bár ha egyszer annyi új médium jelenik meg, miért ne tűnhetnének el vagy alakulhatnának át a régiek? Ám hogy az én személyes történetemben a lapoknak, jóknak és rosszaknak egyaránt, nagy szerepe volt – személyes történet alatt egyfajta írói és kritikus utat értek –, az bizonyos. Ahogy azok a lapok is nagy szerepet játszottak szellemi életemben, amelyekben nem volt bátorságom publikálni, még akkor sem, amikor lehetőségem lett volna.

Egyik kedvenc író, Nabokov mindent korszakolni szeretett az életében, a munkáiban; a rendszer, már-már pedantéria járja át az életrajzi megnyilvánulásait. Nekem is kedvem van legalább három vagy talán inkább négy korszakot megjelölni, az ifjúkori megszólalás, egy hosszabb latolgatás, hallgatás és az újramegjelenés tengelyén. *Gyermekkorom – Inasévek – Az én egyetemem*, hogy Gorkijt idézzem.

Szépirodalmi (vagy inkább ilyen ambícióval készült), majd valamivel később kritikai jellegű írásokat a 80-as évek második felében kezdtem publikálni Kolozsváron az akkori *Utunkban* (ma *Helikon*). A kolozsvári írók, költők, kritikusok, esztéták, irodalmárok számára az irodalmi álmokat dédelgető fiatalokkal, gimnazistákkal való élő, mentori kapcsolat fontos volt. Amit később aztán már nem tapasztalhattam, mert a világ ez ügyben is drámaian fordult: az íróknak, költőknek akkoriban még volt idejük kezdők műveit olvasni, tanácsokkal ellátni őket, személyes beszélgetéseket bonyolítani, egyengetni utakat. Hogy hol, hogyan találkozhattunk a „nagyokkal”, mindig személyes helyzeteken, családi-ismeretségi kapcsolatokon múlt, de a klasszikus kéziratküldözgetős lehetőségen kívül voltak bejáratott fórumok is.

A romániai középiskolai tantárgyversenyeken, melyek országos döntőjére háromszor is eljutottam, a lapok díjakat adtak az általuk kiválasztott fiataloknak. Jómagam a *Hét*, az *Ifjúmunkás*, az *Új élet* díjait kaptam meg, a *Korunkét*, az *Igaz szóét* sajnos nem, bár úgy emlékszem, ezekre áhítoztam. Ez az elismerés azt is jelentette, hogy a díjazott fiatalok fotóval, kis szövegekkel megjelenhettek az adott lapban; a nyertes művekből részleteket – általános díjak is voltak – pedig az *Utunk* publikált, majd a nyerteseknek felajánlotta további „műveik” megjelen-

¹ 2015 óta vagyok a *Színház* folyóirat főszerkesztője; 2016 nyarán a lap néhány hónapra felfüggesztette működését, ugyanazon év őszétől folyamatosan megjelenik.

tetésének lehetőségét. Az egyébként rendkívül szűkös keretek közt, a szabadság minimális fokán ezek mégis rendkívül fontos, ígéretes fórumok voltak. Ahogy végignézek érettségi előtti utolsó tantárgyversenyünk (helyi nevén olimpiász) nyerteseinek listáján, látom a nevek közt könyvkiadók, egyetemi katedrák, kulturális intézmények mai vezetőit. És elvétve „szépírókat” is. Jőmagam prózaverseket küldözgettem, adogattam az *Utunknak*, de amikor ismeretlenül próbálkoztam másutt – az *Igaz szónál* (ma *Látó*) –, Markó Béla azt írta válaszlevelében, hogy nem tartja időszerűnek. Hogy ez mit is jelentett akkor – „túl korai, még érjél”, vagy valami mást, hogy talán nem aktuális? –, ezt már sosem fogjuk megtudni. „Nem időszerű” munkával a *Korunknál* jelentkeztem még, közvetlenül a ’89 decembere előtti korszakban, Anna Ahmatováról fordítottam egy írást oroszról, ami viszont határozottan nem jelenhetett meg. A rendszerváltás utáni első szabad *Korunk*-számba bekerült. Ezek a személyes, támogató kapcsolatok – Balla Zsófia, Kányádi Sándor, Szócs Géza, Szilágyi István, Szilágyi Júlia és a lapok szerkesztői közül Mózes Attila – nemcsak kivételesen és nekem adattak meg, hanem mindazoknak, akiknek az irodalom iránti érdeklődésük túllépett a tanórák keretein. A rendszerváltás évében kezdtem el szintén az *Utunknak* könyvekről írni – ebbe a szépen induló kritikusi folyamatba a rendszerváltás, majd a Magyarországra költözésem szólt bele. Ezzel ért véget a gyermekkorom.

Írói „újraindulásom” a kétezres évek végén (első könyvem 2010-ben jelent meg) sokkal görcsösebb volt: személyes beágyazottságom Kolozsváron és Budapesten (ahol akkor már húsz éve éltem) lényegesen különbözött. Szinte senkit sem ismertem ebből a közegeből, viszont már nagyon féltem megjelenni a nyilvánosságban, nyomtatásban.

Inaséveimben, a kilencvenes évek második felében néhány russzisztikai tanulmányon kívül semmit publikáltam. A *Színház* folyóirathoz is véletlenül – ahogy minden ilyen kezdetben van egy kiszámíthatatlan elem – került az első írásom: Nánay István, akinek műhelyében színikritikát tanultam, azt mondta, hogy ha írunk valamit „órán kívül”, megnézi. Romántudásomon – amit exkluzívnak véltem akkoriban – felbuzdulva írtam egy kis elemzést egy frissen bemutatott Caragiale-előadásról és a dráma fordításáról. Ez lett az első színházi publikáció 1999 februárjában. Ahogy ebben a szerkesztőségben rendszeresen szétszedték az írásaimat, kezdetben Nánay, stilsztikailag Szántó Judit, tartalmilag Csáki Judit és Koltai Tamás, abból volt mit tanulni. Ezek a személyes helyzetek ma már nincsenek (bár lehetnének, ha nem öt-nyolc dologgal foglalkoznánk egyszerre), vagyis mi, mostani szerkesztők alig tudjuk felkínálni szerzőinknek, pedig most tőlünk, szerkesztőktől lehetne-kéne tanulni.

Kritikusi utamra azonban inkább az jellemző, s ezt sokszor mondtam fiataloknak is – akik előtt, úgy látom, irtó gyorsan nyílnak meg a publikálási lehetőségek –, hogy kezdetben és még sokáig a rosszabb lapoknak jobb írásokat írtam. Bátrabbakat, személyeseket, műfaji határokon átvélőket, játékosabbakat, humorosabbakat, szemtelenkedőket. Rosszabb lapok alatt gyakran a pr-lapokat, a nem igazán kritikai szellemű, szakmailag nem „jegyzett” orgánumokat értettem, amelyeknek az idők során dolgoztam. Volt köztük orvosi lap, irodalmi, könyvpiaci (ahogy mondani szokás), ahova rendszeresen írtam színházról és főleg világ-irodalomról, nyilván hobbiból is, de honoráriumért. A szakmai, különösen a nagyon jegyzett lapok esetében sokkal erősebb volt bennem a megfelelni vágyás, a

„nagyok” utánzása, aminek persze rengeteg előnye is volt a szabadságom feladása mellett: tanulás, bizonyos műfaji szabályok elfogadása és gyakorlása stb.

Két alapos és legalább egyik esetben jóvátehetetlen mulasztásom, inkább kudarcom is volt. A *Színház* folyóiratban publikált, Parti Nagy Lajos egyik fordításáról szóló elemzésem után kaptam egy levelet Réz Páltól, amelyben elismerését fejezte ki az írással kapcsolatban, és meghívott szerzőnek a *Holmiba*. A levél nagy örömmel töltött el, és rövidesen jelentkeztem két témajavaslatral (ezeket az általam nagyra becsült Fodor Gézával is megbeszéltem); egyik szintén fordításelméleti téma volt, ami akkoriban érdekelt. Réz mindkét témát elfogadta. Én azonban egyiket sem írtam meg. Megijedtem, meghátráltam, ledermedtem. Később, 2008-ban egy észrevétlen recenziót ugyan publikáltam a *Holmiban* Szilágyi Júlia *Lehet-e esszét tanítani?* című könyvéről, de többé semmi mást. Réz Pállal nem találkoztam, a *Holmi* megszűnt.

Hasonló ijedelmet sokszor látok fiatal, tehetséges színházi szerzőknél: míg egy blogon valaki oldottan és felkészülten tud írni, amikor a *Színház* folyóirat kéri fel, begörccsöl és meg akar felelni.

Jóval korábbi, de hasonló tapasztalatom volt az *Élet és Irodalommal*, ami nagyjából tíz évre elhalasztotta írói indulásomat. Ma már ugyan előnyként gondolok erre a késleltetésre, de érzem a hátrányát is (egy fiatalabb szerző többet kísérletezik, bátrabb és pofátlanabb, kockázatvállalóbb művészi értelemben). Az *ÉS*-nek a kilencvenes évek végén küldtem először (és utoljára kéretlenül) prózát. Akkoriban regénynek képzeltem, amit írtam, önálló kis történeteket választottam belőlük. Dérczy Péter fogadott kedvesen, személyesen (hol van ez ma!), értékelte a művet, le is hozza. A gépiratra mutatva mondta, hogy kissé sok a vesszőhiba benne, javítsam ki és vigyem vissza. Hazamentem, folytattam a „regényt”, de az ajánlattól megijedtem, sosem jelentkeztem újra a kézirattal; amit írtam, rövidesen elsüllyesztettem, kudarcként éltem meg. Bő tíz évvel később írtam meg *A hóhér házá*t, első könyvemem, ami hasonló anyag volt.

Az ilyesfajta ijedelmek ma sem teljesen idegenek tőlem, bár igyekszem kevesebb csalódást okozni (magamnak és a lapoknak is), ha már valamire ígert mondtam. Nemrég a jól jegyzett, Routledge által kiadott *Performance Research*nek nem sikerült megírni a rózsanevekről szóló (tudományos) dolgozatot, amihez sokkal többet kellett volna kutatni, mint az *Omertá*hoz tettem ebben az ügyben. Mennyivel könnyebb lett volna a *Hobbikertészek lapjának* írni, vagyis fecsegni egy jót ugyanerről a témáról!

Ezek az ijedelmek az én jó egyetememim.

Volt néhány külföldi lap (főleg a német színházi folyóiratok, korábban a *Theater der Zeit*, pár éve a *Theater Heute*), ahol szabályokat, alapelveket tanultam: a „good journalism”, vagyis a tények és vélemények egyértelmű szétválasztása, az érvelés világossága, a hivatkozások, források megbízhatósága, teljes körű információ átadása. A *Theater Heuténál* értettem meg, mit jelent a német „szerkesztés”, amit színikritikus barátom, Thomas Irmer magyarázott el: némi pozitív visszajelzés a szerzőnek, de inkább kritikai iránymutatás abban, miben fejlődhet, mit várnak tőle. Ezzel a folyamatos útmutatással tudja fenntartani a lap, hogy szerzői mindig valamilyen magasabb minőségre törekedjenek. Hasonlót amerikai lapoknál nem tapasztaltam (bár a folyóirat, melynek szerkesztőbizottsági tagja is vagyok, a *Theater*, a Yale Egyetem lapja, s ez a név egyfajta garanciát jelentene); itt azonban inkább a

formai, hivatkozásbeli, nyelvi tisztaságra figyelnek; szerkesztési, érvelési javaslatokat ritkán kaptam, a véleményt nagyon, olykor túlságosan tisztelik.

És végül a majdnem két évtizedes *Jelenkor*-os történetem. A folyóirathoz fűződő gyengéd kapcsolatomat elsősorban nem az a bizalom alapozta meg, hogy lehetőséget kaptam – színházi tárgyú – írások publikálására, hanem hogy már úgymond bejáratott szerzőként itt igazi szerkesztésnek vetették alá az akkor másutt már szinte érintetlenül megjelenő írásaimat. Lassan még a *Népszabadság*ból is, ahol akkoriban irodalomkritikát írtam, eltűnt a szerkesztés, és csak korrekttorral találkoztam. Nagy Boglárka, a *Jelenkor* akkori szerkesztője, küldözgette vissza cikkeimet megdolgozva. 2008-ban készült el *A hóhér háza*, melyet – megint a véletlen – éppen Nagy Boglárka olvasott el először mint „független” irodalmár. Bár két, távolról ismert írónak odaadtam a művem azzal a reménnyel, hogy reagálnak rá, nem kaptam visszajelzést. Valahányszor kéziratot kapok valakitől, és nem válaszolok rá, lelkiismeret-furdalás gyötör, eszembe jut, milyen szerepe lehet annak, ha a kezdő (és a haladó) külső segítséget kap.

A hóhér háza fejezetei aztán itt, a *Jelenkorban* jelentek meg először. Így aztán az is kiderült, hogy mit lehet és mit nem publikálni egy regényből. Első könyvem (szívesebben nevezem könyvnek, mint regénynek) önálló fejezetekből, novellaszerűségekből állt, melyek önmagukban is olvasható egységek, simán megállnak egy-egy folyóirat-publikációként. Talán ebből a könyvből jelent meg a legtöbb fejezet, idegen nyelveken is – mert alkalmas volt rá. *A Fejtől s lábtól* című könyv valamivel talán regényszerűbb, és fejezetei ugyan önállóak, de sok szálon kapcsolódnak egymáshoz. Tanulságos volt azonban *A fogarasi messiás* fejezetet publikálni a *Jelenkorban* – ez a Bicsérdy Béláról szóló történet szépen megállt magában, ám ugyanilyen terjedelemben a regényben nem működött. A Bicsérdy-fejezet végül kétharmadára (felére?) húzva maradt a könyvben. Az *Omertából* semmit sem akartam publikálni, mert látni akartam egészben, hogy működik-e, vagy sem; ugyanakkor, amikor már láttam egyben, hiába nézegettem belőle ezt vagy azt a részletet, minden oldala önmagában sekélyesnek, üres fecsegésnek tűnt. Ma is úgy érzem, amikor fel kell olvasnom belőle, hogy szinte egyáltalán nem él meg úgy részletekben. S ezzel azt is mondom, hogy a regény, vagy bizonyos „féle” regény nem érdekes folyóirat-publikációként. A vers, novella, tanulmány, kritika, tárcs, esszé – ez mind való folyóiratba. A regényrészlet sokszor inkább csak ígéret, az olvasó figyelmének fenntartása az író iránt, hogy lám-lám, lesz annak a bizonyos írónak regénye, türelem, ki kell várni. Én a folyóiratokat nem a regényrészletekért szeretem, bár kétségtelen, néha magam is innen tudom meg, min munkálkodnak kortársaim.

Az *Ex Symposion* volt az a – szerencsére még ma is megjelenő – folyóirat, ahol néhány szabálytalanabb írásom (például Nabokov papírszemetes kosaráról), köztük az első szépirodalmi művem megjelent 2007-ben; az akkori szerkesztőtől, Szilágyi Zsófiától, Bozsik Pétertől érdekes felkérések jöttek, amikre már tudtam reagálni.

És már én sem félttem annyira. Kritikusként szereztem némi magabiztosságot, leheletnyi biztatást is a szakmából, tehát mondhatni, egy sportágban már elég jó eredményeim voltak. Ki lehetett tehát próbálni egy másikat, a szépirodalmat. Ma már valahogy mintha fordítva volna: nem az írástól félek, hanem sok mindentől az íráson kívül. De ez egy másik (folyóirat)publikáció témája.

HERBSTTAN ÉS KÓRTERREISE

Parti Nagy Lajos: Létbüfé (őszológiai gyakorlatok)

1. Tizenöt évvel ezelőtt, a *Grafitnesz* megjelenésekor Borbély Szilárd invenciózus és igenlő kritikáját széles költészettörténeti összefüggések felvázolásával zárta, és arra jutott, hogy Parti Nagy Lajos versei átvezetnek „a költészet jövőjébe”. Ehhez a gondolatmenethez azonban hozzáfűzte a következő rövid mondatot: „Ha van neki.”¹ Ez a meglepő három szó aligha tekinthető pusztán szellemeskedésnek, inkább a már-már jóslatszerű kijelentés miatti óvatosság jelzése lehet a szerepük. Azóta sok minden történt a magyar költészetben. A most bemutatandó *Létbüféről* az elsők között megjelentetett kritikájában Radnóti Sándor már a kötet jellemző versalkotási technikájának folytathatatlanságát állapította meg: „Nagy teljesítmény, de egy költemények sorozatából álló hosszú történeti sornak a végén álló teljesítmény, amely ennek megfelelően a maga költői erejében, sőt olykor brutalitásában is végtelenül kifinomult (a szó rafinált értelmében is). El nem tudom képzelni – de ezt szerencsére nem is a kritikusnak kell elképzelnie –, hogy mi lehetne a folytatása.”²

Radnóti szavai nem olyan nagy távlatokra vonatkoznak, mint Borbély jóslata: ő a Parti Nagy-életművön belül értelmezi olyan pontnak a *Létbüfét*, ahonnan nem látni a további lehetséges irányokat. Véleményével Radnóti nincs egyedül. Sőt, a könyv igencsak intenzív recepciója alapján úgy tűnik, a kritikusok nem jelentéktelen része nemcsak a kötetben működő verstechnika jövőjét, hanem a jelenét illetően is szkeptikus. A befogadás fontos része a *Műút* online felületén lezajlott tizenhárom részes vita,³ melyet Lapis József indított el⁴ Mohácsi Balázs kritikájára⁵ reflektálva; az alábbi rövid írásban, mely inkább recepciótörténeti pillanatfelvétel, mint kritika, erre is kitékintek. A számos kérdést – például a posztmodern viszonyát az avantgárdhoz, az agrammatikusság és a diletantizmus problémáit –

¹ Borbély Szilárd: Kádáriában éltem én is! Parti Nagy Lajos: *Grafitnesz. Élet és Irodalom*, 2003/25 (június 20.), 25. Hasonlóan fogalmazott Bedecs László: „aki szeretné tudni, hová szélesíthető a költészet nyelve, és milyen távlatok lehetnek a mai magyar lírának, az Parti Nagy Lajos verseitől igen pontos válaszokat várhat”. Bedecs László: Édes anyanyelvünk. Parti Nagy Lajos: *Grafitnesz. Új Könyvpiac*, 2003/12., 17.

² Radnóti Sándor: „Pacsirta-álcás irány”. Parti Nagy Lajos: *létbüfé (őszológiai gyakorlatok). Élet és Irodalom*, 2017/50. (december 15.), 21. (Radnóti kisbetűvel írja, meglehetősen helyesen, a kötet címét. Mivel a könyvészeti adatok alapján ezt nem látom eldöntöttnek, maradok a recepcióban elterjedt, nagy kezdőbetűs írásmódnál.)

³ <http://www.muut.hu/archivum/tag/kritikusvita>

⁴ Lapis József: Kritikus tanulságok 1. *Műút Online*, 2018. március 8. <http://www.muut.hu/archivum/27575>

⁵ Mohácsi Balázs: Csalogányt boncolni: Parti Nagy Lajos: *Létbüfé. Őszológiai gyakorlatok. Műút*, 2017/64., 64–69.

Magvető Kiadó
Budapest, 2017
248 oldal, 3499 Ft

érintő vita középpontjában alapvetően két nagy téma állt: a kritikusok egyrészt arra kérdeztek rá, milyen irányok felől értelmezhetők a *Létbüfé* poétikai eljárásai, és hogyan viszonyulnak a kortárs lírai beszédmódokhoz, másrészt pedig arra, milyen összefüggések között határozhatja meg magát a „fiatal” címkével ellátható magyar költészet. A hozzászólások egyik tanulsága, hogy az újabb poétikai törekvések kevésbé kapcsolhatók a Parti Nagy Lajos által a *Szóadalovaglás* című kötet (1990) óta következetesen épített versvilághoz.⁶

2. Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy tizenöt éve ugyanaz a költészet részesült egyöntetűnek mondható pozitív kritikai fogadtatásban, mely most nem egy ítéset fanyalgásra készített (bár persze előállhatna ilyen helyzet egy költői életmű befogadástörténetében). A *Létbüfé* nem követi a *Grafitneszt*, amely hagyományos verseskötetnek tekinthető abból a szempontból, hogy „rendes”, címmel ellátott költemények sorakoznak benne (köztük jelentős antológiadarabok, sőt, olyan klasszikusai a kortárs magyar lírának, mint a *Rókatárgy alkonyatkor*). Az új könyv az előző gyűjtemény utolsó egységét viszi tovább, az *Őszológiai gyakorlatok* című sorozatot, a korábbi cikluscímet most a kötet alcímeként szerepeltetve.⁷ Ez a törmelékes anyag, mely összekapcsolódik Dumpf Endre⁸ nevével, akkor közel kétszáz darabot számlált, a *Létbüfé* csillagokkal elválasztott szövegegységeinek száma meghaladja a félezeret (a „régiek” közül nem került be minden az új könyvbe, nem egy szöveget pedig átírt a szerző). Ami tehát a korábbi kötet harmadát kitevő sorozat volt, az most maga a könyvet alkotó lírai szövegekpusz. Parti Nagy Lajos új könyve törmelékekből áll, és ezeket teszi a „rendes” versek helyére. A kötet végül is poetológiai performansz⁹ és provokáció, jelentős állítás, melyet valahogy így foglalhatnánk össze: íme, (ez) a költészet.

Hogy ez volna Parti Nagy Lajos lírai főműve, mint ahogy nyilatkozatai szerint¹⁰ a szerző talán gondolja? A kritikusok jelentős része nem osztja ezt a nézetet, ahogyan jelen sorok írója is inkább Mohácsi Balázssal ért egyet, aki úgy véli, amikor Parti Nagy lényegében ugyanazokkal a költői eszközökkel ír „egyenesben” (vagyis nem Dumpf Endréhez kötődő, fragmentált szövegeket),¹¹ mint a *Létbüfé*ben, sokkal figyelemreméltóbb szövegek jönnek létre, mint az új

⁶ Arról, hogy hogyan hatott Parti Nagy költészete korábban, a kilencvenes években és a kétezres évek első felében, nagyon tanulságos elemzést olvashatunk Németh Zoltán monográfiájában. Németh Zoltán: *Parti Nagy Lajos*. Kalligram, Pozsony, 2006. 205–221.

⁷ A *Grafitnesz*ben ez állt a cikluscím után: (*részlet*). Utólag ez pontatlannak bizonyul, hiszen az akkori anyag nem került át egységes tömbként az új könyvbe, s így valójában megfelelőbb (lett) volna ott a többes szám („részletek”).

⁸ A Dumpf név jelentésrétegeiről sok érdekes elemzés született. Itt legyen elég a német szó következő szótári jelentéseire utalni: ‘tompá, dohos, tohonya, buta’.

⁹ Csehy Zoltán „intellektuális performance”-ként jellemzi a kötetet, de más értelemben, mint ahogy én teszem: „itt lép be a performance, a vélt esztétikum önfelszámoló, öngyilkos hajlama: és halkan kérdezem, lehet, hogy Parti Nagy ezzel a gesztussal tette ki a pontot egy szöveggenerálási stratégia végére?” Csehy Zoltán: Hordalékok. Kritikus tanulmányok 10. Hozzászólás a Mohácsi–Lapis-vitához. *Műút Online*, 2018. április 17. <http://www.muut.hu/archivum/28023>

¹⁰ Mohácsi Balázs a következő nyilatkozatokat említi: „Nem lángoszlop, hanem ürgeség”. Görföl Balázs interjúja. *Jelenkor Online*, 2013. október 28. (<http://www.jelenkor.net/interju/136/nem-langoszlop-hanem-urgeseg>); Jolan örök. Neichl Nóra interjúja. *Jelenkor Online*, 2015. június 2. (<http://www.jelenkor.net/interju/443/jolan-orok>). Kőríz Imre rövid méltatásában megerősíti az említett vélekedést: „A *Szóadalovaglás* után a *Létbüfé* Parti Nagy újabb költői főműve.” Kőríz Imre: Naplók, életek, életrajzok. Minimum tizenegyes! A Magyar Narancs irodalmi sikerlistája. *Magyar Narancs*, 2017/49. (december 7.), II–IV.

¹¹ Lapis József felvetésére, hogy vajon értelmezhető (sőt: lehetséges) volna-e a kötet Dumpf jelenléte nélkül, Smid Róbert radikális választ ad: szerinte mint poétikai funkció „Dumpf az életmű kiülőzhető komponense”. Smid Róbert: Leválaszthatatlan megkülönböztetéseink. Kritikus tanulmányok 6. Hozzászólás a Mohácsi–Lapis-vitához. *Műút Online*, 2018. március 27. <https://www.muut.hu/archivum/27721>

kötet darabjai.¹² Vagyis a szerző költői műhelyében folyamatosan születnek olyan költemények, melyek megfelelnek életműve kanonikus helyének, és tovább gazdagítják azt. Úgy érzem, itt felmerül a szerkesztési és kiadási folyamat kérdése, hiszen amögött, hogy a könyvet ebben a formában a kezünkben tarthatjuk, egy egész intézményrendszer működése rejlik – és ez az intézményrendszer, úgy tűnik, támogatta azt, hogy tizenöt évvel a *Grafitnesz* után ez a kétszázhusz oldalnyi lírai törmelék képviselje Parti Nagy költészetét. Ezáltal pedig felnagyítódik e poézis két fontos vonása: a dilettantizmussal való játék és a töredettség, mely itt nemcsak a mondatépítkezésre, hanem a darabok megszerkesztésére is vonatkozik.

3. Abban egyetérteni látszanak a kritikusok, hogy Parti Nagy Lajos versnyelve lényegében nem változott meg az elmúlt másfél évtizedben. Radnóti Sándor megállapítása szerint ez a nyelv alapvetően két hagyomány találkozásaként írható le: a költői hang Kosztolányié és Babitsé, „de a kéz, amely eltéríti a szavakat, az értelmet”, Karinthyé, Kassáké, Erdély Miklóse. Payer Imre 2003-as tanulmánya, mely a mostani kötet recepciójában is fontos hivatkozási pont, ezt a történeti összefüggést másik irányból írta le. Tandori Dezső költészetével összehasonlítva állapította meg a Parti Nagy-líráról, hogy míg előbbi „a Nyugat-hagyományt dolgozta át az abszurd létszemlélete alapján, a neoavantgárd technikák segítségével”, addig Parti Nagy éppen fordítva, „mintha a neo- és klasszikus avantgárd szemléletét »oltaná« be poszt-nyugatos metrikával, akusztikával”.¹³

Hogy mit is művel a Radnóti metaforája szerinti „kéz”, arról képet kaphatunk Borbély Szilárdnak a *Grafitnesz* poétikai eszközeiről – a teljesség igénye nélkül – készített tizenöt pontos felsorolásából, mely a konjunkciótól (összekapcsolás) kezdve többek között az idézethasználat, az ironia, a humor kérdésein át jut el az alkalmiság, sőt egészen a „nagyfokú életismeret” taglalásáig. Mohácsi Balázs szerint a Borbély által a klasszikus retorika fogalmaival¹⁴ leírt poétikai megoldások értelmezhetők az avantgárd összefüggésében használt *szereles* fogalommal; ide kapcsolja a neologizmusokban és hapax legomenonokban megfigyelhető jelenséget is, a grammatikai keretek átszerelesét. Smid Róbert fontos pontosítást tesz ehhez: szerinte a Borbély által felsorolt jelenségek a nyelv eredendő retorizáltságához tartoznak, ellenben a kassáki poétikát idéző neologizmusalkotási módok (mint például a főnevek „igésítése”) a „költői nyelv hipotetikusán tételezett regiszterének alkotórészei”.¹⁵

4. Régóta tudható, hogy Parti Nagy Lajos munkásságának kulcsfontosságú mozzanata a dilettáns beszédmódok költői „felhasználása, adoptálása (és adaptálása)”.¹⁶ Ennek egyik fő tartalmi komponense Keresztesi József szerint „az érzés hatalmának a visszanyerése”.¹⁷

¹² Mohácsi említett kritikájában a *Leág, emlékalkony* című költeményt megrendítőnek nevezi („szerintem az elmúlt évek magyar verstermésének egyik legemlékezetesebb darabja”).

¹³ Payer Imre: A rontott újrírás poétikája Parti Nagy Lajos költészetében. *Bárka*, 2003/3., 73–81. A következő helyről idézem: *Tükördara. Írások Parti Nagy Lajos költészetéről, prózájáról és drámáiról*, szerk.: Németh Zoltán, Kijarat, Budapest, 2008. 59–75., 59–60.

¹⁴ Ide tartozik az említett konjunkció, továbbá a diszjunkció (szétszalás), a kontamináció (összeszűsztatás) és a szerialitás („a sorozatok szülte elvárások és azok kijátszása”).

¹⁵ Smid, i. m.

¹⁶ Keresztesi József: Precíz tükördara. Parti Nagy Lajos: *Grafitnesz. Jelenkor*, 2003/10., 990–996. A következő kötetből idézem: Keresztesi József: *Hamisopera. Kritikák 1999–2007*. Kalligram, Pozsony, 2007. 31–41., 31. Hogy Parti Nagy mennyire vonzódik a dilettáns költészethez, jól példázza a Réz Pállal készített interjújának egy passzusa, ahol a költő az ötvenes évek dilettánsaitól olvas fel részleteket: „Most jön a Tóth Gyula legemlékezetesebb négy sora. Talán ez a legszebb négy dilettáns sor a magyar irodalomban, olyan szép, hogy tán nem is igaz: | »Szomjazó, égő, / nyalt falú kazán, / lökd számba melled, / miként az anyám.«” Réz Pál: *Bokáig pezsgőben. Hangos memoár. A beszélgetőtárs Parti Nagy Lajos*. Magvető, Budapest, 2015. 69.

¹⁷ Keresztesi, i. m., 32. Kiemelés az eredetiben. Ide tartozik Bojtár Endre nagyszerű megfigyelése,

Legfontosabb poétikai funkciója minden bizonnyal a nyelvi játék bizonyos formáinak aktualizálása, a megcélzott hatás pedig alapvetően a szórakoztatás lehet. A dilettantizmus Borbély Szilárd olvasatában metafizikai jelentőséggel bír: ő végső soron az ember esendőségének és nyelvhez való viszonyának paradigmáját látja benne.¹⁸ A beszédmóddal kapcsolatban már korábban felmerült az etika kérdése, a ki-, illetve együtt nevetés problémája: Parti Nagy szövegeiben az értelmezők többnyire a szolidaritást látták működni.¹⁹ A *Létbífi*ről írt kritikájában viszont Mohácsi Balázs morális jellegű aggályt jelent be Dumpf Endre szerepeltetése miatt: „A blódlit rá lehet fogni, hiszen buta, dilettáns, ha a kitörő nyelvi erőért dicsérik, ki lehet mögüle bújni.”²⁰

Ez a megállapítás csak akkor lehetne igaz, ha Dumpf fiktív személyként értelmezhető, körvonalakkal bíró figura volna. Radnóti Sándor amellett érvel, hogy bár megtudunk néhány dolgot Dumpf Endréről (a legfontosabb: kórházi ápolat, aki vonzódik a büfésnöhhöz), a versek azonban „nem utalnak vissza rá mint valakire”, „nincs egyénisége, karaktere, múltja, története”.²¹ Dumpf Radnóti szerint nem költői szerep, nem maszk, hanem „médi-

---

mely a Parti Nagy-költészet egy fontos jellegzetességére irányítja a figyelmet: „Parti Nagy életből és irodalomból egyaránt összedarált költészetének legnagyobb érdemét épp abban látom, hogy egy teljesen új verstípust fejlesztett tőkélyre: az érzelmes »érthetetlen« verset. Az »érthetetlen-ség« eddig a magyar irodalomban is számos változatban, de mindig az intellektuális típushoz társult, mintegy az intellektus okoskodta érthetlenné magát, itt viszont a szív érthetlensége danol.” Margócsy István: Parti Nagy Lajos: Esti kréta. 2000, 1995/10., 52–57., 53. A 2000 *Margináliák* rovatában megjelent kritika második szelvényzetéről van szó.

¹⁸ „A Parti Nagy-vers fedezte fel és emelte be az irodalomba azt a valamit, ami a dilettánsok nyelvi vakmerése. Azért szívfacsaró ez, mert mindannyian dilettánsok vagyunk, egyébként. Az életben mindenképp, ahol minden ember azt hiszi, de legalábbis reménykedik abban, hogy el tudja mondani a számára fontos dolgokat. [...] Aztán az élet igazán drámai pillanataiban kiderül, hogy nincsenek eszközei ehhez. [...] Ezért jó, ha vannak formák, amelyek kapaszkodót nyújthatnak. A költészet maga is ilyen formatár, amely az embert kisegíteni hivatott a kisebb-nagyobb ügyeiben, bajaiban.” Borbély, i. m. Bazsányi Sándor értelmezése másik irányból közelíti meg az ontológiai dilettantizmus kérdését: „Dumpf Endre nem úgy dilettáns, technikai értelemben, mint Sárbogárdi Jolán *A test anygialában*. Ugyanakkor mégiscsak dilettáns, ontológiai síkon, mint minden olyan létező, aki örömet leli abban, azaz lelkesen dilettál azon, hogy megadatott neki a nyelv, annak csodája és anyaga [...]”. Bazsányi Sándor: Hattyúkarikatúra. Parti Nagy Lajos: *Létbífié (őszológiai gyakorlatok)*. Revizor, 2017. december 13. <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/6985/parti-nagy-lajos-letbufe-oszologiai-gyakorlatok/>

¹⁹ Lásd például Szilágyi Zsófia véleményét: „S azért is jó, hogy léteznek Parti Nagy-féle dilettánsversek (de mondhatnék általában Parti Nagy-verset is), mert a költészet humorának, élvezhetőségének élményével ajándékoznak meg, a kinevetés helyett a szolidáris »magunkon röhögés« élményével.” Szilágyi Zsófia: „Nincs egyrészt látvány s másrészt a fény”. Parti Nagy Lajos: *Grafitnesz. Bárka*, 2003/6., 113–117. A szerző *A féllábú ólomkatona*. *Irodalmi mű-hibák* című kötetéből idézem: Kalligram, Pozsony, 2005. 78–85., 84. Kiemelés az eredetiben.

²⁰ Mohácsi, i. m., 69. Természetesen ide tartozik Smid Róbertnek a 11. lábjegyzetben idézett tézise, melynek fényében Mohácsi megállapítása érvényét veszítené. Kulcsár-Szabó Zoltán fontos szempontokat vet fel az etika kérdésköréhez, így többek között felhívja a figyelmet arra, hogy „a Dumpfhoz mint lírai hőshöz való viszonyulás (etikai vagy esztétikai vagy másmilyen) módozatai nem esnek egybe feltétlenül azokkal, amelyek Dumpf létrehozására, hőssé való megtételére irányulnak”. Kulcsár-Szabó Zoltán: Kritikus tanulások 9. Hozzászólás a Mohácsi-Lapis-vitához. *Műút Online*, 2018. április 12. <http://www.muut.hu/archivum/27936>

²¹ Radikálisan másként látja ezt Domján Edit, aki szerint „a *Létbífi*ének szociális és antropológiai tétje is van”. „Dumpfot életstratégiája a középosztály peremén egyensúlyozókhöz, az éppen leszakadni készülőkéhoz köti. Azokhoz tartozik, akikkel nemigen számol senki, akiket meg se látnak: »nemhogy / doktor Hidegh / de a macska / se vesz észre« (215.). Domján Edit: Gyarlóság, Dumpf Endre a neved! Parti Nagy Lajos: *Létbífié (őszológiai gyakorlatok)*. *Kulter*, 2018. április 6. <http://kulter.hu/2018/04/gyarlóság-dumpf-endre-a-neved/>

um”, a magyar költészet emlékezetének és általában a jelentős költészetnek a médiuma (a versvilág tobzódik az intertextuális játékban, a megidézett szerzők sora – Berzsenyitől és még korábról kezdve Kölcsey és Petőfi át Rilkéig, Adyig²² és tovább – rendkívül gazdag). Hogy a fragmentált anyag, bár újra és újra felvillan benne az említett élethelyzet (kórházi kezelés, járkálás a büfébe), nem áll össze mégoly töredékes narratívává sem, összefügg azzal, amire B. Kiss Máttyás figyelte föl: ő a *Grafitnesz*ben olvasható anyaghoz képest a legfontosabb hangsúlyeltolódásnak azt tekinti, hogy a *Létbüfé*ben kisebb szerephez jut az említett büféső (és így „kisebb hangsúly esik a szerelmi líra dumpfi dekonstrukciójára”).²³ Lehetséges, hogy a *Grafitnesz* megjelenése óta eltelt időben voltak olyan olvasói várakozások, hogy előbb-utóbb majd megtudjuk, kicsoda Dumpfi; és elképzelhető volna akár verses regény is egy (talán éppen dilettáns) költőről, aki egy kórházban tengeti napjait – de erre nem a Parti Nagy-féle, törmelékes²⁴ versnyelv volna alkalmas, mely sokkal inkább a nyelvi tobzódás, mint a narratíva tere. Találó Radics Viktória megfogalmazása, aki egyetértve Radnóti-val abban, hogy a *Létbüfé* lírai tér, Dumpfi Endrét Parti Nagy „ironikusan uralt” páciensének nevezi, „akin a lírát gyakorolja”.²⁵

5. A kötet egyik emlékezetes darabja így jellemzi a „páciens” helyzetét: „járóbeteg / az ontológián / a lét ipar / a végtelen bezár / hús gyermek-pissoire / ácsorogtom / a csillagok alatt” (149.). Az *őszológia* tehát rímelt az *ontológiára*, de a *-lógia* utótag utalhat kórházi osztályok neveire, és jelentheti az őszről való beszédet, „ősztant” is. A gyakorlatok pedig létgyakorlatok egy csak a nyelvben létező kórházi osztályon, de elsősorban költői gyakorlatok, melyek művelője jól ismeri az őszről, az elmúlásról, a létről szóló költői hagyományt. Ami az olvasásgyakorlatot illeti, az bizonyos szakaszaiban fárasztó lehet. A *Grafitnesz* recepciójában halkán megszólaló megállapítás, hogy ez a költészet „gyakran próbára teszi az olvasó türelmét”,²⁶ a kötet terjedelme miatt a *Létbüfé*re fokozottan érvényes.

A versek élvezhetősége és élvezhetetlensége persze alapvetően ízlés kérdése. A következő darab érzésem szerint például azért kevésbé érdekes, mert a jól felismerhető irodalmi utalásoknak nem látni a célját: „hervad már ügetünk / díszei ollala / eltévedt lovasok / gyalog és buszokon / szobrok a dermedt / kórházkertben / bércnél maradomdom / neszteli dült avar / fekete pungában / álló halottak / mindhiában / mondom” (105.). Az utolsó előtti szó persze utalhat e vers hiábavalóságára, de az a magyarázat, hogy ezen a ponton talán erőteljes(ebb)en megmutatkozott Dumpfi dilettantizmusa, kevésbé nyugtatja meg az olvasót. S mivel hasonló darabokból van bőven a kötetben, nem teljesen meglepő Radics Viktória megjegyzése, mely a recepció egyik legsúlyosabb ítéletét tartalmazza: „A sok száz szándékos képzavar és kényszerrím, a nyelvi manipulációk sűrűsége miatt a könyv fáradságos olvasmány [...], s mivel nem gyógyul a beteg, és nem is romlik tovább – a kórházi állapot elmocsarasodik, a sok poén összefilcesedik. Különös, grízes nihil jön létre.”²⁷

²² A szerző egyébként utóbb válogatást is készített azokból a darabokból, melyekben – a szerzői intenció szerint – fontos Ady (szövegeinek) jelenléte: Wilhelmadyk (parafrázisok a *Létbüfé*ből, írta Dumpfi Endre). *Ha a költészet kávéház volna. Ünnepi antológia Wilhelm Droste 65. születésnapjára*, szerk.: Adamik Lajos, Király Edit, Relle Ágnes és Zsellér Anna. Kalligram, Budapest, 2018. 229–234.

²³ B. Kiss Máttyás: „Járóbeteg az ontológián”. Parti Nagy Lajos: *Létbüfé. Új Forrás*, 2018/5., 67–71., 68.

²⁴ A töredékesség mellett a Parti Nagy-recepcióban előjön a zúzalékosság és a hordalékosság metaforája is.

²⁵ Radics Viktória: A líra hospitalizálódása [Parti Nagy Lajos: *Létbüfé*]. *Mozgó Világ*, 2018/3., 105–109., 105.

²⁶ Ferencz Győző: Összerakja más. Parti Nagy Lajos: *Grafitnesz. Népszabadság*, 2003. július 19., 11. A szerző kritikakötetéből idézem: *Az alany mint tárgy. Kritikák és megemlékezések 1992–2013*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014. 185–186., 186. Ferencz a *Löncsölő kislány* című versre hivatkozva teszi az idézett megállapítást.

²⁷ Radics, i. m., 108.

A kritikusok egyik visszatérő problémájáról is szó van itt, tudniillik hogy végig kell olvasniuk azokat a könyveket is, melyek egyébként másfajta olvasási stratégiát kívánnának meg. Radnóti Sándornak igaza lehet, amikor a *Létbüféről* a következő javaslatot teszi: „nem egyenként és nem egyvégtében”. Az ő ítélete gyökeresen eltér Radicsétól: „A csillogással elválasztott szövegeknek akkor kapunk rá az ízére, ha többet olvasunk belőlük. De az egész egyszerre való elolvasása nem javallt, mert a dallam (mint látjuk, a szavaktól és az értelemről elválasztott) csurgó arany szépsége egy idő után kifáraszt és eltölt, hiszen a maga eredetiségében jellegzetesen manierista költészet ez.”²⁸

6. Én a magam részéről a válogatás híve volnék – ezt persze, hiszen a könyv ebben a formában áll előttünk, minden olvasónak magának kell elvégeznie. A kötet több pontján is megfigyelhető, hogy a poétikailag érdekes darabok egymás közelébe rendeződnek. Egy helyen ez biztosan összefügg egy tudatos kötetszerkesztési döntéssel: az egyik oldalpár tíz haikut tartalmaz, s ez felidézti azt a fikciót, mintha Dumpf Endre írta volna fel ezeket jegyzetfüzetébe.²⁹ Feltűnő ezekben a zárt tér és a körülöleltség motívuma: „szegény elefánt én / porcelánboltod mélyén / pinasuhogás”; „cifraboglárka / van-e zseb a tangán / ezüstfejemnek” (212.); „elment a busza / melly tartalmazta őt is / bérletkoporsó” (213.). Ezekbe a rövid szövegekbe sok mindent bele lehet látni, és mivel a forma zárt, tere lehet a rontásnak, de nem szét-rontásról van itt szó, hanem a sűrítés és elmozdítás egymásnak feszüléséről. Érdekes a 152. oldalon található három vers is. Az első az örületet viszi színre már-már fájdalmas (és ezáltal hatásos) formában: „gyere még itten kimosok / legyünk aztán öngyilkosok / ha nem az élet jobbán / legalább forgódobján / mi átmeneti lakosok / mondotta aztán nevetett” – a rá következő két költemény pedig a mosás képzetét variálja, kiváló alkalmat adva a motívumban rejlő költői lehetőségeken való töprengésre.

A kötet utolsó néhány oldalán számos kiváló költői megoldás sorakozik. Bár a *Létbüfé* nem reflektál igazán mély gondolatisággal a technikai médiumok és a digitális világ által felvetett nyelvi és antropológiai problémákra, a maga abszurdításában mégis figyelemre méltó a következő darab: „ha jövel az órák / minden megvan minden / virtuális paszport / letöltünk az internetről / két siratóasszonyt / you tube you tube / mért hagyta el engem?” (222.). Talán felróható volna ennek a versnek, hogy túlságosan könnyen megfejthető, az össze nem illő/távoli kulturális elemek egymás mellé helyezésében azonban nem kevés költői erő rejlik. Az ezt követő versben Parti Nagy a kopaszodó fa nagy hagyományú képét összekapcsolja a kötetre jellemző, más szöveghelyeken gyakran fárasztó szójátékkal, és éppen a kontraszt miatt mutatkozik működőképesnek a szöveg: „az ősz utolsó pillanatán / a kórházkertben / vedlik a platán / így leszél te is kopasz / lekefélt fareszelék / jön két kövér karitatív / és halkán eltakaritatív” (223.).

Ahogy közeledünk a könyv vége felé, bravúros darabokkal találkozunk. „nem nélküloztünk némi bált / mikor meggyoszós volt marhahús / ebédlőnk tündérfényben állt / az exitáltak csendesen / ültek a csendes székeken / nem vágta hőkent képeket / befejezték ebédjüket / s voltak még programok” (225.). A „nem nélküloz némi bajt” kifejezés tipikus Dumpf Endre-i félreértése morbid jelenethez vezet. Haláltánc helyett itt csöndes ücsörgést és nyugodt evést jelent a bál, és nyitott kérdés, hogy Dumpf nem tudja, mit jelent az *exitált* szó, s mondjuk az ápolitakra gondol, vagy az ő horizontján is azok ülnek itt, akiknek a latin szó mondja őket: halottak. A vers utolsó sora azért figyelemre méltó, mert egyrészt úgy is érthetjük, az ebéd után voltak további programok, másrészt pedig archaizáló megfogalmazásként azt jelentheti: ‘az exitáltak még programként léteztek, működött bennük egy program’. Ez a második jelentés pedig éppen az archaizálás révén mutat azokba a kulturális irányokba, melyeket a poszthumán címkéjével szokás ellátni.

²⁸ Radnóti, i. m., 21.

²⁹ A jegyzetfüzet képzetét erősíti egyébként a kötet nagyszerű előzéke.

Az utolsó oldal első darabja azért érdekes, mert a kötet alapszituációját, a büfésnőhöz való viszonyt összekapcsolja a Parti Nagy költészetében oly fontos kávé motívumával és a *nesz* szóval: „ha utolsó nápolyimat / elvittem s kis ráspolyodon / fújkalod büfésném / kihalt körömporod és / eltűnődöl / gondolj reám ki majd / egy messzi szisszenés / le-
szek csak kisollódon / s egy bögre gyászolóban / úri módon / mint egy neszhulla / fel-
oldódom” (226.). Az elmúlás problémája és a por képzete egészen sajátos összefüggésbe rendeződnek itt.

Ha Lapis József kérdésére kellene válaszolnom, tudniillik hogy „vannak-e olyan darabok a *Létbüfében*, amelyek dumpftalanítva önálló, erősen ható verset eredményeznének”, mégsem a kötet végéről választanék, hanem a következő darabbal felelnék: „énnékem már e földi nász kicsi / ha feldobom a felhők talpmasszázs / egy hernyóbárony tömpe gyászkocsi / vesz kezelésbe marka mint a mázsza / roppant kezéből csüggök majd alatt / s bár félek kissé nehogy eleressen / himbálóztomban zengek mint a lant / szemüveg lázlap kis bajuszka dresszem / szép délibáb az őszi délután / gurul velem az égi ágyútalpon / s ha kérditek majd fülbe súgva halkon / az ott kezedbe úszósapka tán / én odavágom néktek vérfagyaltan / az csak a skalpom” (108.). Ez nemcsak a kötet egyik legszebb, hanem egyszersmind az egyik legterjedelmesebb verse is, mely hosszan kibont egy képsort, hangzása *Nyugat* esztétikáját idézi, nem mentes az abszurditástól, s a záró sor úgy billenti ki metrikailag az addigra a képek szintjén már messzire szaladt verset, hogy az olvasót is magával rántja. A zengő lantként működő test – vagy a himbálózás közben lantként zengő dalnok – képe pedig miniatúr ars poeticaként is értelmezhető.

Balról jobbra az első sorban: Primož Repar, Ladányi István, Rudaš Jutka, Ágoston Zoltán, Meta Kušar, Nagy Boglárka, Kerpel-Fronius Gábor és Thomka Beáta. A hátsó sorban Sári B. László, Keresztesi József, Ludwig Hartinger, Stanka Repar, Beftán Katalin, Márton László és Medve A. Zoltán. A *Review within Review* folyóirat-együttműködési program 2007. április 27–28-ai, a *Jelenkor*, a salzburgi *Literatur und Kritik* és a ljubljanaei *Apokalipsa* közötti találkozásán a pécsi Művészetek Házában

VALAMI HELYETT

Szvoren Edina: *Verseim. Tizenhárom történet*

A lírai költészetet az jellemzi, hogy egyes elemek (szavak, kifejezések, képek stb.) helyett másikat használ; úgy tömörít, hogy helyettesíti az egyiket (ami így eltűnik, s ezért létét is csak kikövetkeztethetjük) egy másikkal. A (prózai) elbeszélő irodalomban ehelyett a hozzáadás, egymás mellé helyezés, kiegészítés a jellemző. Ezért szokás mondani, hogy a líra metaforikus, a próza meg metonimikus.

Az olvasó joggal vonja fel a szemöldökét, berzenkedik és ellenérveket sorol – persze, hiszen a fenti leírás közhelyes és felületes, nemcsak az egész gondolatmenet, hanem csaknem minden szó bőséges magyarázatra szorulna. Nagy munkával és sok-sok kötettel talán lehet érvelni is mellette – vagyis: nem teljesen és végleg elhibázott elképzelés –, de kár túl komolyan venni.

Két okból érdemes mégis ebből az ócska és gyanús ötletből kiindulni (túl azon, hogy talán felkelti az érdeklődést): egyrészt Svzoren Edina azt a címet adja kötetének, hogy *Verseim* – s ezzel felszólítja az olvasót, hogy mindvégig (és minden egyes novella esetében) azon töprengjen: mi ebben a vers-szerű, hol versek ezek a novellák, honnan jöhet a kötet cím? Mert az olvasó azt feltételezi, nem esetleges, véletlen (vagy kifejezetten félrevezető célzatú) a címadás. Megtaláljuk-e tehát azt, ami ezekben a szövegekben – vers? Másrészt éppen a kötet elején mintha meg is erősítene bennünket egy-két novella a „helyettesítés” központi szerepét illetően: mintha valóban arról volna szó, hogy valami *helyett* más áll a szövegben, s így egy (láthatatlan) „dolog” metaforáját olvasnánk – ami (feltételezhetjük) a líra sajátossága.

Az első, cím nélküli novella után rögtön ilyesmibe ütközünk (*A varrodobozban nincs hely éjjeli állatoknak*). A történet annyira volna, hogy az elbeszélő nő együtt neveli kisfiát párjával (egy másik nővel – leszbikus kapcsolatban élnek), és az elbeszélő váratlanul valami nagyon különöset fedez föl társával kapcsolatban, ami minden bizonnyal végzetes lesz a kapcsolatra nézve, tökéletesen meg fogja rontani viszonyukat. Ebből a leírásból valami kimarad: hogy mi is az a borzalom, amit az elbeszélő fölfedez. Azt sejtjük, hogy ami *ehelyett* be van illesztve, nemigen lehet más, mint metafora – a hiány, a meg nem felelés, a defektus helyettesítője; mert hiszen olyan abszurd, nevetséges és hihetetlen dolog, hogy csak afféle kibontott szóképek tudjuk elképzelni. Ráadásul átvétel egy elég ismert történetből (Peter Schlemiléből): az elbeszélő párja ugyanis elveszítette az árnyékát – és szemmel láthatólag maga sem tud róla.

A máskülönben minden ízében kerek történetből valami mintha ki volna véve, s helyette egy nehezen odaillő, a hi-

Magvető Kiadó
Budapest, 2018
212 oldal, 3299 Ft

ányt pótló – de mégis látványosan idegen anyagú – betoldás van: arra indít, hogy találjuk ki (persze: reménytelen vállalkozás), mi állhatott ott „eredetileg”. Mintha erre az eljárásra utalna egy másik novella egy mondata: „Van, hogy egyetlen rész sem illik semelyik másik részhez, az egész mégis kikezdehetetlen: nem inog, áll, mint az irodaház.” (97.)

Egy másik novellában (*Eleken lakik a tolvajisten lánya*) rögtön a szöveg elején ez olvasható: „Azon a novemberi napon, amikor a férjem bizalma megrendült bennem...” (157.) – s ez után természetesen, hogy az olvasó azzal a várakozással áll neki a szövegnek, hogy ezt a minden bizonnyal fontos eseményt (is) megismeri. Csalódnia kell. Vagy – valami mást kap. Ha az elbeszélőt megbízhatónak hiszi, akkor el kell fogadnia, az ok az lehet – de ez sem egészen világos –, hogy a feleség, az elbeszélő nem rögzítette mindenütt az utánfutó ponyváját. Vagy valami más, amit nem is mond el. Ez furcsa lenne, hiszen mintha mindenről be akarna számolni, mintha dőlné belőle a szó. A ponyva rögzítésének semmiféle következménye nincs a történet folytatásában – igaz, a bizalom elvesztésének sincs semmi jele. Akkor: mi is történt? A szöveg eleje vezetett tévútra? Vagy történt valami, amit nem is veszünk észre?

De hát akkor már nem is egészen a helyettesítésnél, hanem egy másik figuránál: a kihagyásnál, elhallgatásnál (ellipszisnél) tartunk. (Ami maga is tekinthető helyettesítésnek – valami *helyett* a hiány van jelen.) Az utánfutós élménybeszámoló áradásából mintha éppen a legfontosabb maradna ki; és akkor megrendül – nem a férj, hanem a mi – bizalmunk: vajon az elbeszélő mi mindent hallgat még el?

Nemcsak a történet szintjén, hanem számtalan apró mozzanatban megmutatkozik az efféle hiány: „Máshol pedig négyoldalas listába szedve sorakoztak a NEHEZEN MEGJEGYZHETŐ IDEGEN SZAVAK – köztük az a szó is, ami később, felnőtt életében anyám kedvencévé vált” (111.) – olvashatjuk a *Vettem egy füzetet* című novellában. De mi lehet ez a szó? Hogyan találhatnánk ki? Vagy nem is érdekes? Akkor meg miért említi az elbeszélő? Becsalogat az ajtón, aztán leoltja a villanyt. A novella „címszereplőjének”, a füzetnek (vagyis: sok füzetnek) a tartalma mindvégig titok marad – nemcsak felesége elől, hanem előlünk is rejtegeti ezeket az elbeszélő, nagyon felületes leírásokat és egy-egy töredéket ismerhetünk csak meg. Az *Ez már volt, ez már megesett* című novellában szórén-szálán eltűnik a mondatok értelme – csak három példa: „Mondtam valamit, és a többiek azt hitték, apámról beszélek” (93.); „Mondtam valamit az időjárásról, de a többiek azt hitték, hogy a munkatársunkról beszélek, aki nincsen itt” (98.); „Motyogtam valamit, és ő szokás szerint azt hitte, apámról beszélek” (101.). Az elbeszélő azt állítja (vajon megbízhatóan? igazat mond-e?), hogy amit mond, egészen másra vonatkozik, mint amit hallgatósága ért belőle – valahol, menet közben hiány keletkezik, a kommunikáció (bár ez nem okoz zavart vagy feltűnést) zátonyra fut. A *Hátunk mögött a surrogás* elbeszélője – és egyik alakja – vélhetően gyerek: csapatostul és felváltva húznak valamit maguk után, ki a városból, szó szerint árkon-bokron át. Mi az? Az a bizonyos dolog kimondatlan marad, üres hely – csak apró utalásokból, elejtett szavakból következtethet az olvasó, hogy ez bizony: ember, feltehetően férfi; de hogy él-e vagy halott, hogyan került ebbe a helyzetbe, mikor, miért – az rejtve marad.

Valamit elrejtteni nem csak úgy lehet, hogy kimondatlan marad, vagy csak a hűlt helye – úgy is, hogy belesimul az átlagosba, a megszokottba, a környezetbe. Nem áll helyette semmi, de árulkodó űr sem marad utána – csak hangsúlytalan. Nevezhetjük ezt kiegyenlítésnek: ilyen az a tett, ami miatt a fent hivatkozott utánfutós történetben a férj bizalma megrendül a feleségében; nem lehet véletlen, hogy a szöveg egyetlen hosszú bekezdés, minden tagolás nélkül, az áradatban elvész a lényeg (ha van ilyen). Hasonló az a kérdés, hogy miért is került börtönbe a *Szeretnék valamit mondani az életemről* elbeszélője. „Állatokkal láttak” – jegyzi meg hangsúlytalanul, az olvasóra bízva a találgatást, aki csakhamar abszurd, hihetetlen, elképesztő fantáziáláson kapja magát... Holott a szöveg egykedvűen, szintelen hangon, minden kiemelés nélkül mondja a magáét.

Van végül olyan eset, amikor két elem nem helyettesíti egymást, nem is üresség van az elem helyén, hanem a kettő egyszerre, egymás mellett (vagy egymáson, egyik a másikkal összevegyülve) látszik: a kettő mintegy azonosul egymással. A *Látogatók* című novellában a főhős-elbeszélő szobája azonosává válik egy börtöncellával, berendezésével és a cellatársakkal együtt – a közvetlenül és valóságosan megtapasztalt tér ugyanaz, mint a leendő, vagy rettegett, vagy vágyott környezet. A képzelt és a megtapasztalt ugyanígy egybejár: az *Áruházi blues* lapjain – ott ráadásul az áruház leírásában alig észrevehetően, kis jelek révén egy kórház sejlik föl; mintha a helyszín, ahol járunk – és a szereplők, akikkel találkozunk –, egyszerre volna nagyáruház és kórház, eladók és ápolók.

Mindez – a helyettesítés, kihagyás, kiegyenlítés és azonosítás – csak négy a Szvoren Edina novelláskötetét irányító alakzatok közül – és az eddigi példák főként az egészre, a történetre (és történetmondásra) vonatkoztak. A mondatok, sőt a kifejezések és szavak szintjén viszont további izgalmak várnak az olvasóra: az ismétlések, megfordítások, átalakítások és elhagyások olykor egészen látványosak, és a zenei szerkesztés eszközeit idézik. Egyúttal persze jellemzik azt is, aki mindezt elmondja – ki bőbeszédű, ki nehezen fogalmaz, ki mániákus... Ezek révén találjuk meg (vagy ki) a beszélő hangot. Nincs mindig könnyű dolgunk: már az elbeszélő nemét sem mindig sikerül gyorsan felderíteni (például az *Áruházi blues* narrátora nőkről fantáziál), életkorát sem egyszerű.

És külön figyelmet érdemel a kötet kompozíciója: mert végül is kiderül (kiderül? mindezenre van egy magyarázat rá), hogy hol vannak ebben a gyűjteményben a „verseim”. Az utolsó előtti elbeszélés: *Jönnek a verseim*. Nem ez az utolsó szöveg – az túlságosan bombasztikus, szájbarágó (akár vásári) volna. A novella elbeszélője első verseinek publikációjára vár – természetesen szinte semmit nem tudunk meg ezekről a versekről (és a történet idejében meg sem jelennek), de mintha az egész élet szervező erejévé lépnének elő: az elbeszélő minden fontos kapcsolatát, minden kommunikációját, cselekedetét és gondolatát átfomálják. A versek, amelyek nemcsak hogy (az olvasó számára) nem megismerhetők, de jellegükről, jelentőségükről, értékükről sem lehet semmilyen benyomásunk – az egész élet mozgatói. Sorsuk külső hatalmaktól függ (a szerkesztőktől), de minden ezeken múlik. Ha erőszakot tennénk a szövegen, valamiféle allegóriát is kovácsolhatnánk ebből (és kinevezhetnénk – patetikus módon – öntüköröző, a kötet egészét címerként felmutató írásnak) – csakhogy éppen a kihagyásokkal, a mulatságos túlzásokkal és félresiklatásokkal maga a szöveg ellenáll ennek. Kibújik az ilyen értelmezés alól – mégis fenntart valamit ennek lehetőségéből, hiszen címében ott a kötet címe... A kötet vége felé teremődik meg a kötet íve: a teljes tétovaságból indulva eljutunk a „versekig” – igaz, semmit nem tudunk meg róluk.

Mindaz, amiről eddig szó volt, tekinthető csak technikának: poétikai fogások ügyes, játékos, elmélyült alkalmazásának, a mesterségbeli tudás parádés megmutatásának; olykor még azt is mondhatnánk, konvencionális is – amennyiben az abszurdra, a meglepőre, a kifordításra hagyatkozik, noha mindezt csöppet sem hagyományos módon teszi. De mégis: mi más? Mennyivel több mindez, mint furfangosan megformált történetek sora?

Talán a hang – valamennyi írás beszélőjén valami nyomasztó magány érződik, kényeszerű elfogadás; aki megszólal, nem teljesen érti, ami körülötte van, és őt magát sem értik mások; ebből nem konfliktus vagy tragédia, hanem egykedvűség, unott nyugalom, bele-törődés fakad. Az érzelmeknek – a szereplőkének sem – nincsenek nagy kilengései, túlzásai, erős megnyilvánulásai; a környezet valahol az elviselhető szegénységtől az alsó-középosztályig terjedő sávban található, a szereplők mozgatórugóiban nincs semmi különös – mindez egyenletes és nyomasztó szürkébe vonja ezt a világot. Sötét és szomorú titkokat hallgat el ez a szürkesség, káprázik is a szemünk: néha egyszerre több dolgot látunk, és fel sem tűnik mindig, mi fontos ebben a masszában. Elhallgatás, azonosítás, egyenmítés.

GESZTENYESZÍV ÉS HÁJAS POGÁCSA

Garaczi László: *Hasítás* (egy lemur vallomásai 5.)

Ha egy kötet alcímében az „Egy lemur vallomásai” szókapcsolat és utána egy szám szerepel, a művelt olvasó máris tudja, hogy mire számíthat. Önéletrajzisa, valamint a hagyományos önéletrajzi és vallomásirodalom elemeinek megkérdőjelezésére, szétszedésére és más módon való összeállítására. Történetelvűségre, az elbeszélői élettörténet bizonyos nagyobb szakaszainak (gyermekkor, katonaság) ábrázolására, illetve a megszokott lineáris történetvezetés kiközlésére, időbeli ugrásokra és párhuzamokra, csapongó narrációra. Humorra és melankóliára, nosztalgiára és a nosztalgikusság ironizálására. Énelbeszélésre és az én elbeszélhetőségének folyamatos problematizálására. Nyelvi heterogenitásra, különböző korszakok nyelveinek és szociolektusainak egymásra játszatására. Satöbbi.

Tisztában vagyok vele, hogy az előző bekezdésem állításai sarkítottak és közhelyesek. Szándékosan, mert éppen a Garaczi-életmű (pontosabban az oeuvre második korszakaként tételezett lemurciklus) körüli sarkításokat és közhelyeket akartam illusztrálni velük. Többek között azt, hogy az alcím révén e könyvek bizonyos olvasói elvárásokat gerjesztenek, valamint nem kis reklámértékkel bírnak – több ízben is láttam vagy olvastam a szerzővel készített olyan interjút, amelyben a beszélgetőtárs konkrétan rákérdezett, hogy mikor jön már a következő lemurkötet. Emellett arra is rá szerettem volna világítani, hogy nagyívűen olyan kifejezésekkel dobálóztam, mint a „hagyományos” vagy a „megszokott”, amelyek – tudjuk jól, hisz ez sem kevésbé közhely – manapság eléggé bizonytalan jelentésűek. Milyen is egy „hagyományos” életrajzi szöveg? Mondjuk a *Harmonia caelestis*, a *Világló részletek* vagy éppen Garaczi könyvei után (hogy világirodalmi példák garmadáját ne is említsem) van-e bármi értelme a „megszokott történetelvűségről” beszélni és az én elbeszélhetőségének megkérdőjelezését bármilyen szempontból is „újdomsnak” tekinteni? Sőt, a lemurregényekre visszatérve az is kijelenthető, hogy ha a sorozat negyedik darabját, a *Wünsch híd* a fentiek alapján akarnánk kategorizálni, akkor a felsoroltak közül leginkább az utolsó jellemző, a satöbbi illene rá sokkal erőteljesebb fragmentáltságával, melankolikusabb hangulatával és a biografixusság (valamint a történet) háttérbe szorulásával. Persze, hozzátehetnénk, hogy (szerencsére) a korábbi könyvek sem voltak éppen egyformák, a történetelvűség például az első három kötetben fokozatosan válik meghatározó tényezővé, a *Mintha élnélben* még jóval kevésbé jellemző, mint az *Arc és hátraarcban*, és a *Wünsch híd* talán épp a fent emlegetett, a lemurvallomásokkal kapcsolatban lassan berögzülő elvárásrendszert próbálta kikezdeni. Vagy, ha rosszmájúbb akarnék lenni, akkor azt is mondhatnám, hogy a *Wünsch híd* erőteljesen más (de, fontosnak tartom leszögezni, vélemény-

Magvető Kiadó
Budapest, 2018
127 oldal, 1990 Ft

nyem szerint a többenél semmivel sem gyengébb) szövege talán szerzői és kiadói döntés nyomán kerülhetett a „franchise” darabjaként a „lemurés” olvasók és vásárlók elé. Egy interjúban maga a szerző is leginkább elviccelte a kérdést, hogy mennyiben tekinthető e kötet a sorozat szerves részének. Mint mondta: „Sokféle lemur van égen és földön. Itt a lemur új, éteri arcát mutatja – lehetne a neve mondjuk: *felmur*. Egy *felmur* vallomása!”¹

A ciklus újabb, ötödik darabja, a *Hasítás* így óhatatlanul azt az előzetes kérdést is felveti, hogy vajon visszatér-e majd a „régi kerékvágásba”, és a vallomásos életrajziség (illetve az ezzel való játék) dominál majd, vagy az új regény a *Wünsch híd*hoz áll közelebb – esetleg valamilyen teljesen más irányba megy tovább, ismét újraírva a sorozathoz kapcsolódó elvárási és értelmezői kódokat. Hogy kritikám konklúzióját előrebocsássam, véleményem szerint bár a *Hasítás* inkább az első három kötethez kapcsolható (azok közül pedig legjobban talán a *Pompásan buszozunk* szövegszervező eljárásaival rokonítható), azonban sok szempontból nem áll távol a negyedik darabtól sem. Pontosabban inkább úgy fogalmaznék, hogy éppen a *Wünsch híd* bizonyos megoldásai, nyelvi és stilisztikai jellemzői teszik lehetővé, hogy a *Hasítás* egyszerre illeszkedjen bele a „megszokott” lemurregények közé és újítsa meg ismét a sorozatot – még ha nem is túl radikálisan, talán némiképp „biztonsági játékot” játszva.

A regény ismét „hagyományosabb” (értsük ezt bárhogy), amennyiben nagyjából összerakható története van: a fiatal és középkorú elbeszélő szerelmi hányattásainak és íróvá válásának krónikája, vagyis nagyjából az *Arc és hátraarc* után játszódik. Ám tulajdonképpen előző mondatom minden állítása megkérdőjelezhető, illetve pontosítható: felépítése inkább epizodikus, ahol a különböző, olykor más és más időben játszódó jelenetek kerülnek egymás mellé. Akad ugyan egy viszonylag konzekvensen előrehaladó fabula (a jelzett időintervallum eseményei, a narrátor többnyire szerencsétlen kapcsolatai, kalandjai, írói próbálkozásai), ám ezt folyton megszakítják és átjárnak a gyermek- és kamaszkor történései, valamint a főszereplő által írt novellák. Talán úgy fogalmazhatnánk, hogy az előző regények bizonyos megoldásait viszi tovább, de szerkezetileg sokszor átgondoltabban, időnként azonban némiképp „túlgondoltabban”.

Például a különböző idősíkok egymás mellé helyezése, a narrátor életkorszakainak és a rájuk jellemző eltérő nyelvi regisztereknek a keveredése jellemző mindegyik lemurregényre (talán a *Wünsch híd*ra kevésbé), itt azonban olyan történetelemek is megjelennek, amelyek ezen eljárás metaforikus illusztrációiként értelmezhetők. Az egyik ilyen a regény elején olvasható, majd többször visszatérő pszichológusepizód. A történet szerint az elbeszélőt gyermekkorában különböző viselkedészavarok és testi tünetek miatt elviszik egy Mogyorósi Béla nevű pszichológushoz. Már maga az epizód felépítése is jól mutatja a *Hasítás* működését, ugyanis egy korábbi jelenet, a regény egyik kezdőszekvenciája hívja elő ezt az emléket a narrátorban. A könyv elején a huszonéves elbeszélő a Szociológiai Intézet kérdezőbiztosaként dolgozik, s e minőségében jut el egy Flávia nevű nő lakásába. A kérdezőbiztosi munka maga is metaforikus funkcióval bír, és több későbbi motívumot kapcsol össze, hiszen a főszereplő tevékenysége jórészt soha el nem hangzott válaszok gyártásában, kitalált személyek és életutak hamisításában merül ki – magyarul: fikciókat gyárt. Flávia otthona, az itt terjedő levendulaillat és a falon lógó gobelinek juttatják eszébe Béla bácsi hajdani lakását, amelynek berendezését pár oldallal később szinte ugyanazokkal a szavakkal írja le a narrátor. A pszichológus hipnózisterápiát alkalmaz, ám nem a „hagyományos” (azaz létező) regressziós, hanem a „progressziós” változatot: vagyis az időben nem vissza-, hanem előrevezeti páciensét. A szöveg így folytatódik: „Nagyfiú vagyok, felnőtt férfi, elmesélem Fláviát, és hogy író leszek. (...) Mákat szüretlelek a szlovák határon, kislányom születik, leigazol egy berlini focicsapat, regényt írok *Hasítás* címmel,

¹ Poós Zoltán: „Sokféle lemur van égen és földön” – Beszélgetés Garaczi László íróval. <https://nullahategy.hu/193933-2/> (letöltve: 2018. augusztus 13.)

és talán még Maria Schneiderrel is találkozom” (27.). Talán annak is kitalálható, aki még nem olvasta a könyvet, de ismeri Garaczi műveit, hogy az összes kijelentés a *Hasítás* egy-egy jelenetére utal. Maria Schneider az elbeszélő „all time” szerelemlistájának egyik előkelő helyezettje, Bertolucci *Az utolsó tangó Párizsban* című filmjének női főszereplője, aki először a Flávia-jelenetben kerül szóba, majd újra és újra megjelenik a műben (legalábbis a főszereplő vágyfantáziáiban), hogy az utolsó lapokon derüljön ki, tényleg megvalósult-e ez a találkozás. A progresszív hipnózis motívuma is többször visszatér, egyszer a hét fejezetből álló könyv negyedik fejezetének elején, majd a mű legvégén, átívelve az egész regényen és a szöveg működésének, „időtlen idejének” egyik, némiképp talán túl direkt metaforáját alkotva.

Ez az időkeveredés és összemosódás folyamatosan jelen van, általában kevésbé nyíltan hangoztatva, és ilyenkor jobban is működik. Szintén a regény elejére visszatérve: a Flávia és Béla bácsi jelenetei közé beékelődik egy epizód, amelyben nemcsak a különböző idősíkok keverednek, hanem ugyanaz a metaleptikus játék is megfigyelhető, mint a progresszív hipnózis „regényt írok *Hasítás* címmel” mondatrészeiben. Az elbeszélő ugyanis, miután Fláviától hazatér, a nő bátorítására elhatározza, hogy író lesz, és azon melegében papírra is veti első novelláját. A szöveg egy katonatisztról szól, aki 1956 őszén be akar jutni a munkahelyére, útközben azonban megesebesül, később pedig a forradalomban való részvétel hamis vádjával kivégzik. A novella egyik jelenetében a katona meglát a pincében egy nőt, aki egy csecsemő hátát masszírozza. Később a következőket olvashatjuk: „Innentől mozaikosan megy tovább a történet. A pincében látott anya teje elapad, a következő napokban csak krumplihoz jutnak, a csecsemő kólikás lesz, beteges gyerekkor vár rá, és abban a tudatban nő fel, hogy le akarták lőni. Szeret figurákkal játszani, harcolnak egymással, dzsí, dzsí, hajtogatja megállás nélkül. Állandóan szomjas, szemüveges kamasz, ideges, rossz alvó felnőtt lesz belőle” (17.). Vagyis az első novellában nem túl rejtetten maga a regénybeli fiktív író is megjelenik. Sőt, habár a „hagyományos” biografikus értelmezés manapság nem dívik, de talán egy, a biográfia lehetőségeit átíró és feszegető kvázi önéletrajzi sorozatnál nem lényegtelen megjegyezni, hogy maga a valódi, életrajzi szerző is 1956 nyarán született – így egy őszi forradalmi jelenet csecsemőfigurája mint az első novella szereplője sajátos jelentőségre tesz szert. A „mozaikszerűség” fogalma pedig nemcsak magára a *Hasítás* szerkezetére, hanem a Garaczi-életmű egyik állandóan visszatérő kritikusi megfigyelésére is reflektálhat: hiszen a szerző regényeinek mozaikossága, „légyszem optikája” nagyjából már a *Plasztik* és főként a *Nincs alvás* óta szinte közhelynek számít. Vagyis a szöveg működése meglehetősen összetett (és itt jóval rafináltabb, mint a „progresszív hipnózis” metaforikus jeleneténél), hiszen a novellabeli gyermek *egyszerre* utal a narrátorra, az íróra (és életművének fogadtatására), illetve a regényvilágon belüli szereplőkre. A figurákkal játszó, „dzsízó” gyerek például egyrészt maga a főszereplő, aki gyermekkorában a villamosmegállóban harcoltatta játékait, majd az érkező szerelvény alá dobta őket, másrészt pedig a hatodik fejezet elején is előkerül, amikor a negyvenkét éves elbeszélő figyel, amint az udvaron, a kukák mellett egy Boti nevű nyolc éves kisfiú Star Wars-figurákkal játszik, miközben ugyanezt kiabálja.

A szöveg egyik legfőbb működési elve, amely a Garaczi-próza egészére jellemző, a mellérendelés. A *Wunsch hídnál* ez alapvetően már a mondatok szintjén megjelent: a könyvben nagy súllyal szereplő mellérendelő összetett mondatok egyrészt egyfajta lírai sodrást biztosítanak a szövegnek, másrészt pedig ezáltal az egyes tagmondatok közötti kapcsolatokat nem az okozatiság, hanem a párhuzam, az egyenrangúság hatja át – emiatt jellemző a kötetre a korábbi lemurregényekhez képest a felstilizáltság („felmur”), a melankolikusabb, a korai rövidtörténetek versszerűbb szövegeire emlékeztető hangulat. Ez persze valamelyest a sorozat többi darabjában is megfigyelhető. Talán érdemes egy kis kitéréssel megvizsgálni egy jelenetet, amely több kötetben is visszatér. Még a lemurregények

előtt, az 1992-es *Nincs alvás*ban rövidtörténetként publikált *Nem kelek fel* című szövegben a felsorolásszerűen egymás mellé helyezett sűrített jelentésű szószerkezetek együttesen írják körül az adott szituációt – a gyermekelbeszélő reggeli dacos morfondírozását, amelyben zanzásítva az egész várható napja, sőt egész iskoláskora és későbbi élete is megjelenik. „A sublód, a ripsz, eltekert nyakú porcelánfigurák, fénytelen politúr, tottyos kárpit, reggeli krónika, reggeli bepakolás, főcilenyó, brómozott tea, fejes vonalzóval a Csepregi egy százasért a Vera néni ülepét megadagolja, sóspacsni, piszkozatbeadás, »hallani akarom a csöndet«, pedellus és pedellusné... hát nem és nem! Nem érdekel, nem kelek fel. (...) A szomszédban ételhordóval verekedtek, megérkezett a kukáskocsi halálos üzenete lentről, ziháltak a csövek a falban, és megszólalt egy cincogó hang a paplan alól: Ön az a fiatalember, akinél a lányom lakik?”² A *Pompásan buszozunk*ban gyakorlatilag szó szerint megismétlődik a szakasz eleje (mindössze a „Csepregi egy százasért...”-rész marad ki), majd így folytatódik: „A kukáskocsi halálos üzenete lentről, tegnap felragasztottam a lignimpexes naptárt a tolltartóm fedelére, a portástól kunyeráltam, nem tudta, hogy én lőttem le a titkárnőt csúzlival, aztán az üres ragasztótubust kidobtam, a szemetet Józsi bácsi este, zsuppsz, a kukába szórta, és most, hallga, szszszsz-klaff, igen, most pottyant bele a kukáskocsi rettenetes bendőjébe”.³ A *Wünsch híd*ban a könyv első részének egyik alfejezeteként, a korábbi szövegeket megidézve tűnik fel a jelenet: „Nem érdekel, nem kelek fel. [...] A kukáskocsi üzenete lentről. A szomszédban ételhordóval verekedtek. Ziháltak a csövek a falban, megszólalt egy cincogó hang a paplan alól. Kikapcsoltam a rádiót, nem és nem, nem kelek fel.”⁴ Talán így egymás mellé téve látható, hogy mi a fő különbség: a *Pompásan buszozunk* továbbírja a *Nincs alvás* szövegét, és mintegy magába olvasztja, saját történetének részesévé teszi, a kiinduló történeteszázat alkotó, a „lignimpexes titkárnő” lecsúzlizása körüli eseménysorba illeszti be. Vagyis a széttartó képeket itt egy adott narratív vonal kapcsolja magához. A *Wünsch híd* ezzel szemben a *Nincs alvás* szövegeljáráását eleveníti újra fel, de talán még sűrítettebben (véleményem szerint emiatt jobban is működik, mint Garaczi korai prózája), így az egyes mondatok vagy mondatrészek a könyvön belüli egyéb jelenetekkel összefüggenek ugyan, de mivel nincs egy „főszál”, amelyre felfűződnének, így sokkal erőteljesebb metaforikus-asszociatív kapcsolatokat hoznak létre.

A *Hasítás* több szinten is a *Wünsch híd*hoz hasonlóan működik. Egyfelől bizonyos jeleneteknél a mondatok közötti kapcsolatok szintjén is ugyanez az eljárás figyelhető meg. Több olyan epizód olvasható, amikor az elbeszélő barátja, Lacza Miki (a név valószínűleg a *Pompásan buszozunk* Lemúr Mikijére utal) tanácsára „floberozni” próbál. Ismert a történet, miszerint Flaubert azt tanácsolta Maupassant-nak, hogy ha valódi íróvá szeretne válni, egyetlen fára koncentrálna próbálja megírni a növény minden részletét, a „faság” lényegét. Az írói ambíciókat kergető elbeszélő is ezzel próbálkozik, és mivel a szobája egy tűzfalra néz, a Városligetbe megy, ám kissé átformálja a projektet. „Mi lenne, ha nem egy fát írnék le, hanem az összest. Minden fa, bokor, ember, állat, tárgy, szín, illat, forma. Egy adott pillanatban a Liget térideje.” (78.) Az eredmény pedig plasztikus képek egymás mellé rendezett sora lesz: „Éget a nap, egy nő ernyőt nyit a babakocsi fölé. A Királydomb szemérmébe ajkakat vájnak a biciklikerekek. A Churchill-szobor melletti padon ezüsthajú öregek beszélgetnek. Ahogy közelebb érek, az egyik azt mondja, te baromarcú, és zihálva leköpi a másikat. A falnál heverő hajléktalanok uborkásüvegnek és ökönyálnak öltöztek, a ráspoly és a gyufásdoboz a sakkasztaloknál borozgat kannából” (78–79.). E próza a *Wünsch híd* és a rövidtörténetek Garaczi-jára emlékeztet, és ekként tulajdonképpen a regény (és a lemurciklus) egészével is összefügg, hiszen akár úgy is értelmezhetjük, mint ami megidézi a fiatal író szemléletmódját és ábrázolástechnikáját. Azt a stílust, amelyet az

² Garaczi László: *Nem kelek fel*. In: *Nincs alvás*. Pesti Szalon, Budapest, 1992, 55–57.

³ Garaczi László: *Pompásan buszozunk. Egy lemur vallomása* 2. Jelenkor, Pécs, 1998, 126–127.

⁴ Garaczi László: *Wünsch híd (egy lemur vallomása)*. Magvető, Budapest, 2015, 19–20.

1990-es évek irodalomkritikája oly hevesen igyekezett „areferenciálisként” jellemezni, mint ami teljesen negligál bármilyen összekapcsolhatóságot a szövegen kívüli „valósággal”. Véleményem szerint ami itt történik, nem valamiféle, a „valóságtól elszakadó tiszta szövegszerűség” (jelentsen ez bármit), de nem is a Liget egészét megragadni kívánó romantikus próbálkozás, hanem inkább egy olyan, szükségképpen részleges szövegvilág létrehozása, amelyben a különféle, önmagukban álló képszerű elemek együttes kapcsolatai, lehetséges metaforikus viszonyrendszerei válnak dominánssá.

Mindez a narratíva szintjén, az élettörténet megszerkesztésében is megmutatkozik. Mintha a könyv megpróbálná a *Pompásan buszoszunk* és az *Arc és hátraarc* erőteljesebb történetcentrikusságát úgy továbbvinni, hogy közben a rövidtörténetek és a *Wünsch híd* mellérendelő logikáját működteti. Itt, bár a szüzsé linearitása folyamatosan megbomlik, viszonylag jól összerakható az egész: bizonyos gyermekkori „ősjelenetekből” (az említett „dzsízés” és a játékfigurák „kivégzése”, a többször előkerülő csirkemotívum stb.) kiindulva és azokhoz állandóan visszatérve figyelhetjük az elbeszélő folyton kudarcba fulladó boldogságkeresését és ezzel párhuzamosan a szintén sok kudarcra keretezett íróvá válását.

Ezen belül elkülöníthetők olyan fő történetmotívumok is, amelyek már a korábbi könyvekben is jelen voltak. Ilyen például a főszereplő név- és identitásvesztése, mely szinte mindegyik kötet visszatérő eleme. A *Pompásan buszoszunkban* Lemur Miki, az elbeszélő alteregó figurája sokszorozta meg az ént, és vezette be a lemur figurájával kapcsolatos különféle jelentésvariációkat. A *Hasításban* a lemur motívumának kisebb a jelentősége (sőt, érzésem szerint jórészt a korábbi regényekkel való kapcsolathálózat miatt került egyáltalán bele): Flávia lakásában a komódon van lemurmintás intarzia, illetve időben korábban, de a regény későbbi pontjain olvashatjuk, hogy a főszereplő az iskolai farsangi bálon lemurnak öltözik, később pedig barátaikkal megalapítják a Lemurock nevű együttest. Az *Arc és álarcban* az elbeszélő a katonai beavatás során kap új nevet (és innentől maga az elbeszélésmód is megváltozik, E/3-ra vált), immár Csontnak hívják. A *Hasítás* számos elemében mintha szándékosan „visszaegyszerűsíteni” akarná a helyzetet. Mint említettem, itt is van egy Miki, a főszereplő barátja, Lacza Miki. Magát a narrátort, mint megtudjuk, Garaczi Lászlónak hívják, ám a punktársaságban az Optika nevet kapja (nyilván szemüvege miatt), később pedig, írói karrierjének első lépcsőfokaként az egyik folyóirat szerkesztője javasolja neki, hogy változtasson nevet, így a nem elég fennkölt Garaczi helyett – amely a szerkesztő szerint Garay János, illetve Garai Gábor révén az irodalmi életben már amúgy is „foglalt” – ezentúl Ráczi László legyen a neve (ugyanaz a szerkesztő-kritikus a fikció szerint Kukorellyt is átkereszteli, új neve Korelli Károly lesz).

Ugyanígy itt is megjelenik a korábbi könyvekben (legfőképpen a gyermekkor-regényekben, tehát az első két kötetben) kibontakozó hanyatlásnarratíva. Ahogy ott a felnőttek (illetve, az ottani szóhasználattal élve, „lenőttek”) világa jelentette az értékvesztést, a megalkuvások, a hétköznapiságba való beleilleszkedés szféráját (miközben a szövegek a gyermekkor romantizálásának csapdáját is elkerülik), úgy itt a hétköznapiságba való belelevenélődés válik a permanens boldogtalansággal és az álmokkal való leszámolással egyenértékűvé. A progresszív hipnózis jelenetének két jövőbeli képe (a berlini focicsapatban való játék és a találkozás Maria Schneiderrel) közül az egyik ténylegesen megvalósul, ám nem úgy, ahogy a főszereplő korábban vágyott rá, a másik pedig több szempontból is kudarcra ítéltetett. A korábbi könyvek humora is visszatér, ebből a szempontból is inkább az első három kötethez áll közelebb, mint a *Wünsch híd* alapvetően melankolikus, konceptuális hangulatához (valamint jóval „fogyasztóbarátabb” is annál).

E történetvezetési tendenciákat és motívumokat azonban a szöveg igyekszik az említett mellérendeléses módon megjeleníteni, a különböző idősíkok és történetelemek egymás mellé kerülve alakítanak ki sajátos összefüggéseket. Ahogy a „floberozó” elbeszélő a Városliget egészét egyszerre akarja megírni, mintha a saját élettörténetének terét és idejét

is így próbálná megragadni – azzal a különbséggel, hogy a történetegységek itt nem mondatok vagy tagmondatok, hanem a különböző idősíkok állandóan vissza-visszatérő narratívái, szereplői és mintázatai. Maga a cím is utalhat erre, illetve szintén működhet többjelentésű metaforaként. A szövegben mindössze néhány alkalommal szerepel a „hasítás” szó vagy annak igei alapeleme. Egyszer az elbeszélő baráti körének szóhasználatát idézi, „pörgés”, „rakendroll” értelemben használt (111.), konkrétan utalva az adott életkori szituációkra. Máskor valamilyen lény széthasítása és a belül lévő dolgok előbukkanása értelmében kerül szóba: a bejárónő, Kis néni meséli el az elbeszélőnek a kiscigány történetét, akit, miután mindenkit felfalt, egy bicskával széthasítanak (31.), valamint egy későbbi jelenetben egy sültcsirkét kihasítva kiderül, hogy benne maradtak a belsősei (125.). Mindez funkcionálhat a mű emlékezésaktusának metaforájaként, a széthasított egész fragmentumszerű előbukkanásaként (és ha nagyon akarjuk, József Attila sorát is idekapcsolhatjuk: „Akár egy halom hasított fa, hever egymáson a világ”). A harmadik előfordulás a regény vége felé egy olyan újabb „ősjelenet” idéz meg, amely az Öreg-novellában szerepel: egy kalauznő halálát, akit az anya meglát, és ettől rosszul lesz. „Este már nem tudott szoptatni” – olvashatjuk. „Hurut, kólika, hasítás” (148.). Míg az első mondat az anyára, a második már a fiúra vonatkozik, s gyermekkori betegségeit, illetve a hasítás pszichológiai énvédő elhárító mechanizmusának kialakulását kapcsolja ehhez a jelenet-höz. A hasítás öntudatlan aktusa során a kellemetlen emlékekhez kapcsolódó bizonyos élményanyagok leválasztása vagy az emlékek, élmények leegyszerűsítése, sarkítása, fekete-fehérré tétele történik. Vagyis a regény címe a pszichológiai folyamat felől akár a gyermekkori események által kiváltott következmények visszavezetéseként, valamiféle „ellenhasítás” mechanizmusaként is olvasható. Persze ez sem olyan egyszerű, hiszen, ahogy a szöveg is kiemeli, bizonytalan, hogy az esemény valóban megese-e, vagy csak az elbeszélő novellájában játszódott le. Hangsúlyozom, hogy véleményem szerint a címet nem lehet csupán a fent vázolt jelentések egyike felől értelmezni, hanem egyszerre az összes felől kell, pontosabban a különböző jelentések is összekapcsolódnak, ellenpontosítják egymást, sokféle értelmezési lehetőséget vetnek fel – akárcsak a regény más jelenetei.

A regény legvége felé van egy epizód s benne egy aprócska leírás, amely szintén értelmezhető a szöveg működését illusztráló önreferenciális jelenetként (akárcsak a pszichológus-jelenet progresszív hipnózis, de sokkal finomabban). A történet szerint az elbeszélő és édesanyja meglátogatják hajdani bejárónőjüket, Kis nénit (talán nem véletlen, hogy a gömböcmese is őhöz kapcsolódik, illetve hozzá sétálva mennek keresztül azon a helyen, ahol az előző bekezdésben emlegetett kalauznő meghalt). Kis néninél felelevenítik hajdani közös emlékeiket (amelyekre a narrátor persze máshogy emlékszik), miközben süteményt esznek. Az elbeszélő a következőképpen írja le a süteményestálat: „A süti a cukrászüzemből való, ahol azelőtt dolgoztak, megkapják a törmeléket. Ostya, isler, flódnai, linzer, parány. A habcsók rákenődik a sajtos masnira, a zserbóba tévéropi fúródik. Gesztenyeszív és hájas pogácsa, mézes puszledi és sajtos roló. Félbe és egymásba tört csonkok. A tál alján egynemű morzsalék, mint avarkása a Ligetben” (149.). Az összedobált, egymással érintkező süteményfragmentumok akár az emlékezés (illetve a könyv emlékezés-konceptiója) metaforáiként is funkcionálhatnak – ezt az utolsó idézett mondat Városliget-hasonlata is erősíti. Az emlékek akár egy halom összetört sütemény hevernek egymáson, ízeik átszűrődnek egymásba, és ha együttesen létrehozhatnak egyáltalán valamit, akkor az nem a „nagy egész”, az életút narratív identitással összeálló folyamata, hanem a regény egésze által ábrázolt emlékhalmaz fragmentált történetesség lesz.

Azzal kezdtem az írást, hogy milyen olvasói elvárásokat (vagy közhelyeket) hív életre a „lemur” hívószó. A *Hasítás*, a ciklus ötödik kötete sok szempontból továbbviszi a korábbi regények eljárásait (olykor azok sémáit is), bizonyos tekintetben pedig megújítja azokat. Bizonyára eljön majd egyszer az idő, amikor véget ér a sorozat, a szerző és a kiadó

pedig úgy dönt, publikálható immár a „nagy mű”, az *Egy lemur vallomásai* egyetlen kötetbe szedett verziója, amelyben az egyes regények immár fejezetekként funkcionálnak. Ha lesz ilyen, érdekes lesz majd újraolvasni a szövegeket, megnézni, hogyan írják újra az egyes részek egymást, milyen belső összefüggések mutatkoznak a különböző élet- és szövegszakaszok között. Kérdés, hogy a teljes könyvből kirajzolódik-e majd egy ember élete. Valószínűleg nem, illetve valamik bizonyára kirajzolódnak, amelyeket más részek át- és újraírnak, átértelmeznek majd. És ez jól is van így.

Pécsi írók együtt: elöl Bárdosi Németh János, középen balról jobbra: Tüskés Tibor, Pál József, Takáts Gyula, fent ismeretlen személy, Pákolitz István és Csorba Győző

Életkép a régi, Széchenyi tér 17. szám alatti szerkesztőségből a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján. Elöl, féldalt Tüskés Tibor, balján háttal Hallama Erzsébet, jobbján háttal Szederkényi Ervin. Szemben balról jobbra: Nagy József, Pálinkás György, Kende Sándor, Parti Nagy Lajos, Meliorisz Béla, Arató Károly, Nemes István, Makay Ida és Bertók László

Bertók László születésnapjának köszöntése a szerkesztőségben 2016. december 1-jén. Elöl háttal Szolláth Dávid, mellette (jobbra haladva) Ágoston Zoltán, Bertók László, Havasréti József, Mohácsi Balázs, Görföl Balázs, Várkonyi György, Kiss Tibor Noé

A BOLDOG FELTÁMADÁS REMÉNYE ALATT

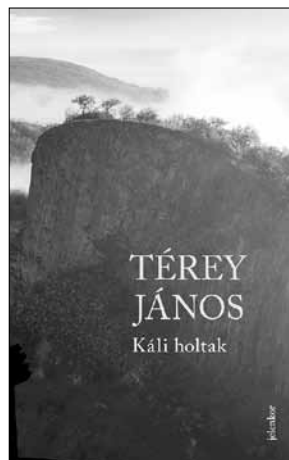
Térey János: *Káli holtak*

Érdeemes egy kicsit messzebről kezdeni. A címbe emelt sor, ami Térey János *A. B. F. R. A.* című 2003-as verséből való, a debreceni temetők fejfáinak feliratát és annak gyakori rövidítését idézi. Ebben a versben a holtak és a múlt örök jelenvalósága fogalmazódik meg, vagyis az, hogy akit valaha sírba tettek, az valójában nem tűnik el, mert továbbél mindenben, főleg abban, ami ugyanott (tehát: rá)épül: „Fölforgatják a földet, és a fényre / Kerülnek bölcsőhelyem kincsei”. Az eltemetettek (metaforikus vagy szó szerinti) exhumálása, azaz a múlttal való teljes szembenézés pedig azért is nagyon szükségesnek látszik, „[h]ogy végre tisztában legyek magammal”, és hogy megtudjuk, „hús álmos éven át / Kinek a szemfedője volt a párnám?” Térey új regénye, a *Káli holtak* mintha ugyanezeket a kérdéseket feszegetné, az ezekre adható válaszokat bontaná ki jobban, a maga nagyfokú regénypoétikai újításával és árnyalt megközelítésmódjaival a korábbi műveinél jóval érzékletesebb módon. De ne szaladjunk ennyire előre.

A regény elbeszélő főhőse Csáky Alex, fiatal, huszonéves, nagyon sikeres színész. A figurája már a szerző előző könyvében, a három éve megjelent *A Legkisebb Jégkorszak* című verses regényben is felbukkant két jelenetben. Ezek közül az egyikben mindössze annyit tudunk meg róla, hogy Binder Livia partnerét alakította egy sikerfilmben, és hogy: „Zselével hátranyalva dús, fekete haja.” (Ez a regényrészlet, kisebb módosításokkal, először külön novellaként jelent meg az *Átkelés Budapesten* című könyvben, ám ott épp ez az idézett mondat hiányzik.) *A Legkisebb Jégkorszak* 2018–19-ben játszódik, a *Káli holtak* pedig ez előtt, 2017–18-ban (a választóvonal a 2018-as országgyűlési választás, aminek a Térey-univerzumban egészen máshogy alakult az eredménye). Talán az új regény előzménytörténet-jellege magyarázza azt is, hogy itt, tehát néhány évvel korábban, Csáky „dús, fekete haja” még szőke volt, amint az több alkalommal is hangsúlyosan előkerül a *Káli holtak* szövegében.

Az előzményregény-jelleg ugyanakkor nem csak a hajszín és efféle marginálisnak nevezhető jelenségek miatt fontos. Mert bár a *Káli holtak* is nagyon sok szálon kapcsolódik Térey korábbi szövegeihez (elsősorban az *Asztalizenéhez*, a *Protokollhoz*, az *Átkelés Budapestenhez* és *A Legkisebb Jégkorszakhoz*), a szövegek és a teljes univerzum által felkínált olvasási stratégia azt is megköveteli, hogy az egyes művek önállóan is megállják a helyüket. Sőt, úgy gondolom, hogy a Térey-életmű nagyjából az utóbbi évtizedben született alkotásainak épp az az első látásra ellentmondásosnak is tekint-

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2018
534 oldal, 3999 Ft

hető megoldás a legnagyobb poétikai innovációja és erénye, hogy miközben az egyes szövegek valóban megállnak a saját lábukon, vagyis önálló műként is befogadhatók, mégis folyamatosan fenntartják az univerzumépítés állandó lehetőségét – és mindeközben egy percig sem titkolják, hogy ez az univerzum mindig is fragmentumok sokasága marad, és sohasem épülhet fel teljes egészében. Nem állhat össze „egy nagy történet” a sok kicsiből. Az újabb regények emellett a korábbiakhoz képest sokkal inkább realista kódokkal kínálják magukat olvasásra, a posztmodern-utáni valóságleképezés és a nagy történetek kritikáját figyelembe vevő történetmondás lehetőségeit kutatva.

A Térey-művek közötti szimbolikus háló összetartó elemei kivétel nélkül tematikusak vagy motivikusak, vagyis a cselekményre vonatkoznak: visszatérő szereplők és helyszínek, meghatározó események elmesélése több nézőpontból és így tovább. Az új regényben ez egy-két helyen kissé erőltetetté is válik, nehéz ugyanis elképzelni, hogy a kapcsolódási pontok megteremtése és a szemfüles olvasó megmosolyogtatása mellett más is indokolná a korábban megjelent regények figurái közül például Radák Zoltán (későbbi miniszterelnök), Labancz Győző vagy Kőnig Attila szerepeltetését, akik itt még epizód-szereplőknek sem nevezhetők. A kötetek közötti kapcsolatokban egyébként poétikai összefüggés nemigen fedezhető fel. A leglátványosabb módon abban látszik ez, hogy az említett művek mindegyike más és más műfajú és más formákat használ: van közöttük dráma, drámai jambusban írt verses regény, szabadversben írt verses regény. A szövegek nyelvezete ennek ellenére mindegyikben a messziről felismerhető, lírai versekben kimunkált hol ironikus, hol patetikus, de általában felstilizált Térey-dikció, ami jól működik a verses regények esetében is. Mindez most kiegészült egy prózai szövegű regénnyel, ami nemcsak újfajta olvasói várakozásokat ébreszt, hanem más írói gyakorlatot is feltételez. A *Káli holtak* ráadásul a szerző eddigi gyakorlatával szemben egyes szám első személyű elbeszélőt alkalmaz. Az én-elbeszélés pedig új lehetőségeket nyithat meg arra, amit a korábbi szövegek (elsősorban a verses regények) a narratori kiszólások, az idézett monológok vagy a függőbeszéd néha nehézkes műveleteivel igyekeztek megvalósítani.

Am az első személyű elbeszélő használata több, első ránézésre nehezen megválaszolható kérdést is felvet. Ezek közül a legfontosabb, hogy egyáltalán nem világos, Csáky Alex *miért* beszéli el (vagy írja meg?) a vele történt dolgokat, és kinek, milyen szituációban. A leggyakrabban ugyanis (nyelvtanilag is) jelen időben narrál, mintha fejben, mentális élő közvetítésben tudósítana és kommentálna (például: „Rotációs kapa! Úristen, milyen szavak jutnak eszembe”, vagy: „Elalvás előtt kilépek és lejövök mindenhol, minden gépemet kikapcsolom, áramtalanítok, üdv”). Ennek ellentmond ugyanakkor az a tény, hogy nagyon is szelektál, vagyis korántsem mindent mond el, nem ritkák a többnapos vagy többhetes kihagyások. Máskor meg inkább a napló műfajára jellemző, többé vagy kevésbé utólagos, visszaemlékezésen alapuló elbeszélésmódot használja, múlt idejű igealakokkal és jegyzőkönyvszerű leírással (például: „A következő pár áprilisi naptól nem sok mindenre emlékszem. Nem voltam jól”, vagy: „Ezek voltak a benyomásaim egyetlen egészséges délutánomon. Nem tudtam, mi vár rám másnap”). Mindkét eljárás a már említett jellegzetes Térey-dikció romjaiból építi fel a mai magyar nagyvárosi fiatal művelt közeg egy lehetséges dialektusát, a szöveg pedig kimondottan olvasmányos és gördülékeny stílust használ. Mindkét elbeszélői technikának ellentmond ugyanakkor az, ahogyan Alex néha olvasót feltételez a szövegének. Gyakran (főként a regény elején) olyan kiegészítő és háttérinformációkat ad magyarázatként, amelyek kizárólag az olvasó számára bírnak jelentőséggel, hiszen ha saját magának beszél, vagy ha naplót ír, akkor erre nem volna szükség. Tehát inkább szépirodalmi igényű szöveget akar létrehozni és abban tudósítani. Az egyik fejezet például így kezdődik: „Két hírem van.” Máskor ezzel vezet be egy mondatot: „Már mondtam, hogy...” Egyébként hasonló, informatív funkciót töltenek be a pszichiáterrel folytatott beszélgetései is, ezekből ismerjük meg Csáky addigi

életének fontosabb eseményeit, családtagjait, motivációit, de ezek a jelenetek jobban működnek, mert árnyaltabb módon képesek ellátni ezt a magyarázó feladatot. A kvázi-venégszövegként a regénybe ékelődő interjúk is ezt a célt szolgálják, bár meg kell hagyni, sokkal szórakoztatóbb módon.

A narráció helyzetének ilyen következetlenségeire Csáky Alex egyáltalán nem reflektál, az elbeszélői szituáció tehát elsőre meglehetősen kidolgozatlanok tűnik. Úgy gondolom azonban, hogy az elbeszélő reflexivitásának ilyen fokú és ilyen feltűnő hiánya, illetve a figura ellentmondásossága nem kidolgozatlanok, és nem a regény hibája, hanem a játéka. Ez pedig végső soron azt eredményezi, hogy az olvasó egyáltalán nem tud azonosulni a narrátorral, sőt a lehető legnagyobb távolságot igyekszik tartani tőle, amit megkönnyít, hogy (noha az övén kívül nem találkozunk más nézőponttal) nem egy kimondottan rokonszenves karakterről van szó. Csáky Alex reflektálatlanságára tehát épp a regény (és az olvasó) reflektáltsága világíthat rá. Szépen lassan, szöveggel és poétikával ellenszenvenessé tenni a narrátor-főszereplőt: nagyon érdekes regénypoétikai eljárás ez, Térey korábbi regényeinél nem tapasztalhattunk hasonlót.

A *Káli holtak* műfaji meghatározásául a szerző a „művészregény” vagy „színészregény” terminusokat javasolta különböző interjúkban. Valóban, Csáky Alex élete, szakmai és magánéleti sikerei és botladozásai (a maguk kisszerű, pitiáner módján) mintha csak ürügyek lennének három – természetesen fiktív – művészi produkció részletes leírására. Mindháromban Csáky a főszereplő. Az első a címadó zombiapokalipszis-sorozat, amit a Káli-medencében forgatnak, és aminek alaptörténetében a tatár és török háborúkban meghalt helyiek (a „marcangolók”) kelnek ki sírjukból és láznak fel az egykori lakóhelyüket elfoglaló és kommercializáló betolakodók ellen. A második Schillertől a *Haramiák*, amit metálfénelvél állítanak színpadra. A harmadik – és a másik kettőnél ez sokkal fontosabbnak látszik – a *Hamlet* előadása, amelyet egy erős és nagy hatású rendezői koncepció értelmében Trianon kontextusában mutat be a budapesti Füst Milán Színház: Helsingőr helyett Kolozsvár, Fortinbras helyett Fortin Brascu szerepel, Dániával pedig Magyarország veszik el ebben az Ady-idézetekkel alaposan megterhelt adaptációban. Mindhárom produkciónak részletes leírását olvashatjuk a regényben, a „Trianoni Hamlet”-tel még turnézni is sokfelé, így az elbeszélőnek alkalma van változatos történelmi, társadalmi és politikai eszmefuttatások hosszú sorára is – amelyekben egyébként nem nehéz Térey saját nyilatkozataira ismerni. A regény más kritikusaival – például Kálmán C. György nagy ívű félreolvasásával¹ – szemben ugyanakkor nem gondolom azt, hogy ez problémás lenne. Miért ne gondolhatná a szerző és regényhőse valamiről ugyanazt – feltéve, hogy nem válik didaktikussá, papírszagúvá, publicisztikaivá a szöveg? A *Káli holtak* pedig egyáltalán nem válik azzá.

A három produkció által felvetett kérdésekből kibomló (néha talán túl hosszúra nyúló) közéleti, például a holokauszt művészeti ábrázolását vagy épp a magyarországi művészszínházak repertoárjának kiszámíthatóságát érintő elmélkedések és reflexiók ízléses és sokszor humoros beépítésével Térey a korábbi műveihez képest is sokkal aktualizálóbb és politikusabb hangnemet üt meg. A már említett poszt-posztmodern realista kódok mentén pedig mindezek összességéből a narrátor-főhős többé-kevésbé (a divatos „centrista” szóval leírható) liberális-demokrata világképe rajzolódik ki.

A műfaji megnevezés mellett egy másik értelmező szándékú szerzői paratextust is érdemes szemügyre venni. A mottók után a következő szöveg olvasható: „Bármilyen regénybeli hasonlóság a kortárs magyar kultúra alakjaihoz és eseményeihez csupán véletlen. Egészen más a helyzet a tájjal.” Az első mondatot talán most érdemesebb figyelmen kívül hagyni, egyrészt mert nyilvánvalóan nem túl magas a provokatív állítás igazságtartalma, másrészt

¹ Kálmán C. György: *A hely szellemei, Élet és Irodalom*, 2018. június 15.

pedig mert a bulvárkíváncsisága kielégítésére egyébként sem ötszázoldalas regényeket használ az ember. A második mondat már annál érdekesebb. Térey műveiben a kezdetektől nagyon fontosak a különböző térképzetek, a tér megjelenítési formái, a természetes és épített környezet metaforizálhatósága, ami gyakran a szövegek poétikai eljárásainak is alapképletévé válik (például a *Paulus* körutas-ciklikus szerkezetében vagy *A Legkisebb Jégkorszak* víziójeleneteiben). A korábbi regényekhez hasonlóan a *Káli holtak* cselekményének is jelentős része Budapesten játszódik, ám az idézett deklaráció tájleírás-igénye a fővárosra egyáltalán nem vonatkozik. Csáky Alex általában csak megy, ide-oda, de az például nem derül ki, hogy a Füst Milán Színház, ahol dolgozik, hol van, vagy hogy néz ki. Egészen más a helyzet a Balatonnal és a Káli-medencével. Az a táj részletgazdag és eleven módon jelenik meg a regényben, nemritkán Alex történelmi és kultúrkritikai elmélkedéseivel együtt. A Balatonfelvidék reprezentatív magyar kultúrtájként történő bemutatása talán kissé elfeledett vonulata a magyar irodalmi hagyománynak, de annál érdekesebbnek és frissebbnek hat ennek a Térey-féle politizáló, kapitalizmus- és globalizációkritikus, de nem konzervatív és nem anarchista, hanem középutas köntösbe öltöztetése.

A három elképzelt alkotásból bőségesen idéz szövegrészeket az elbeszélő. A *Hamlet* és a *Haramiák* természetesen nem kitalált drámák (csak az itt olvasható előadásuk az), maguk a szövegrészek tehát nem okoznak meglepetést; előbbit Nádasdy Ádám, utóbbit pedig Térey saját fordításában olvashatjuk. A *Káli holtak* sorozat esetében azonban Téreynek valóban szinte egy teljes filmsorozatot ki kellett találnia, megírni a forgatókönyvét, legalábbis azokat a jeleneteket, amelyek a regényben olvashatók. Ez pedig nem hagyományos zombisorozat, hanem többnyire az élőhalott-történettel párhuzamosan futó, szinte követhetetlen és értelmetlen morálfilozófiái okoskodás. A bő lére eresztett beidézett szövegek pedig annyira modoros, ostoba, vacakul megírt, bornírt hülyeségek, hogy egyáltalán nem lehet őket komolyan venni. Néhány véletlenszerűen kiragadott példa: „Értsd meg, folyamatosan töltekezned kell Isten lelkével! Az autód sem azzal a benzinnel megy, amit legelőször beletanokoltál, nem igaz?”; „Jézus, a nagy orvos lézerpontossággal határozza meg, mi egészséges, és mit kell eltávolítanunk”; „Azokban az emberekben, akik szó nélkül tűrik, hogy bokszzsáknak használják őket, áldozati mentalitás alakul ki. És Szabolcs ilyen. Azt mondtad, a múltkor sikerült szellemet üznötök együtt.”

Meg kell jegyezni, hogy a regénybe beépített fiktív forgatókönyv szinte minden ilyen mondata idézet: kiforgatott bibliai passzusokból és (ami gyakoribb) kanonikus vagy obskúrus keresztény self-help blogok zagyvaságaiból van összeollózva, éppen azért, hogy a fiktív filmsorozat hihetetlen alacsony színvonalát mutathassák be. A *metál-Haramiák* és a „Trianoni Hamlet” tulajdonképpen még elképzelhető mint lehetséges, a valóságban is színpadra állított előadás, de ezt a zombisorozatot feltehetően soha senki nem forgatná le, vagy ha mégis, senki nem nézné meg. A regénybeli változata sem túl nagy siker; az pedig, hogy Alex károg a sorozatot lehúzó kritikusokra (akiknek a regény világán belül feltehetően igazuk van), szintén az ő elbeszélői vakságát, (ön)reflexiójának hiányát erősíti.

Az én-elbeszélés eljárásának ironikus újraértelmezése mellett az is játékosággént fogható fel, hogy ennek a zagyva sorozatnak a címe lett a regény címe is. Itt kapcsolódhatunk vissza a korábban idézett debreceni temető-vershez. Hiszen a *Káli holtak* címbe emelése épp az aktuálpolitikai vagy szorososan referencializáló olvasatot gyengíti (amely szerint a zombik bármely társadalmi csoporttal lennének azonosíthatók, az ellenük küzdők pedig bármely elnyomó csoporttal), amennyiben akár olyan olvasat is elképzelhető, hogy a regény minden szereplője a sírjaikból kikelő zombikhoz hasonlatos valamilyen szempontból. Ebben az esetben a regény művész- vagy színházregényből nagy történelmi és társadalmi allegóriává válik.

A regény mindenestre több lehetőséget is bemutat a múlttal való szembenézés lehetőségeire (a múltat tágan értve: az egyéni és közösségi múlt éppúgy beletartozik, mint iro-

dalmi, művészeti, építészeti stb. hagyományok összessége). Mindezek a lehetőségek a zombitörténetben sűrűsödnek, abban jelennek meg az extremitásig fokozva. Az egyik opció szerint az elnyomó osztályok ellen agresszív módon kell fellépni, ám ez bukásra van ítélve: ez fedezhető fel a metálfézés *Haramiák*-előadásnak nemcsak az adaptációjában, hanem az előadás sorsában is. Egy másik elképzelés a múlttal való békés, de tabudöntőgető, őszinte, de átgondolt és felelős, kritikus szembenézés, ami már jóval nagyobb sikerre tarthat számot: ez a „Trianoni Hamlet”-féle paradigmá. És részben ehhez kapcsolódik a főhős magánéletét bemutató történetiszál is, amely mintha ez utóbbi lehetőséget transzponálná egyéni szintre, hiszen Alex a családtagjaival való viszonyának megértése és a saját addigi életére vonatkozó önreflexió révén jut el, nem magától értetődő és fáradságos munkával (pszichológusával és idős színésztársával, Miki bácsival való beszélgetései mellett nem kis részben épp a viszontagságos *Hamlet*-előadás segítségével) az önmagával mint mással való szembenézést követően a nyugalmat adó önazonosságig. Nagyon úgy tűnik, hogy az olvasóknak is ezt az életpálya-modellt javasolja a könyv, hiszen erre a javaslatra van poentírozva az *Epilógus* és az azt követő zárófejezet: „Hogy végre tisztában legyek magammal.”

Látogatóban Martyn Ferenc műtermében 1974. szeptember 17-én.
Balról jobbra: Nemes István, Kende Sándor, Martyn Ferenc, Galambosi László,
Békés Sándor, Bárdosi Németh János, Pákolitz István, Marafkó László,
a kép szélén, takarásban Szederkényi Ervin

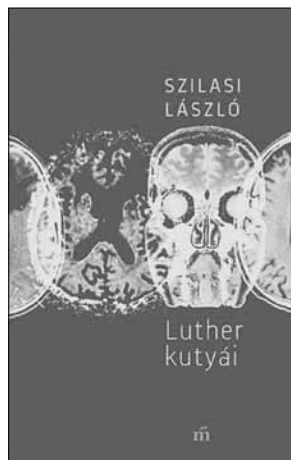
KÖNYVTÁR SZARAJEVÓBAN

Szilasi László: *Luther kutyái*

Luther kutyáját a regény szerint Töpelnek hívták, és amikor a gazdi egy darab húst nyújtott felé, a derék jószág olyan vágyakozva nézett, ahogyan a világ minden kutyája tud nézni az ingyenfalatokra. Luther pedig ezt látva felsóhajtott, hogy bárcsak úgy tudna ő imádkozni, ahogyan Töpel figyeli a húst. Valóságos blaszfémia ez, ráadásul többszörösen is az, hiszen nem csupán az érzéki vágyakozást állítja párhuzamba az ima intenzitásával, hanem az állati ösztönkésztetést a keresztény antropológia szerint legszentebb párbeszéddel, melyet az ember az istennel folytat. Vágyakozás arra, hogy az az imába való belefeledkezés, az átadottság, az odaadás éppoly heves és mély legyen, mint a kutyák iránti vágya. (Arról nem is beszélve, hogy a hús a keresztény frazeológiában a bűnös érzéki vágyak szimbóluma.) Az eb neve ráadásul tökfejet jelent magyarul, ami még inkább aláássa a vágy szakrális jellegét.

A gyógyulásra váró beteg azonban ehhez a kutyához hasonlítja magát, amikor a műtét után Istenhez próbál fohászzkodni: „tekintetemet, mint Luther kutyája, a húsdarabra szegeztem. Adja már nekem. Figyeltem a húst. Hosszan és kitartóan várakoztam. Adja már. Bárcsak, bárcsak, bárcsak” (155.). Vágyakozás az imára, pontosabban arra a zsigerekből jövő, ösztönös odaadottságra, amikor már kivetültünk önmagunkból, de még nem értünk célhoz, csak a vágyakozás átmeneti állapota van, a megfeszülés édessége, és nem a beteljesülés ernyedtsége. De a hit teherbírása nagy, elbír ennyi blaszfémiát. A Jóistennek, ha van, akkor humora is van, és nem veti meg jámbor cselédjét, aki az agyműtétje után egy Tökfej nevű kutyával azonosítja magát. Szelíd önirónia ez, melynek több jelentése is van. Az egyik a tipikus értelmiségi gesztus, mellyel a sokat tanult ember saját tudásának értelmét kétségbe vonva kigúnyolja magát, ahogyan minden értelmiségi prototípusa, Szókratész tette egykor. A másik jelentés inkább a fej orvosi állapotára utal (s persze ez sem nélkülözi az öniróniát); beteg fej, ki tudja, meggyógyul-e valaha, valahogy hibás: tökfej. Csakhogy a címben már többes számban vannak a kutyák, amit én úgy tudnék értelmezni, mind kutyák, mind tökfejek vagyunk.

Valamint mind sérülékenyek, véges lények vagyunk, létezésünk esetleges, kiszolgáltatott a test romlásának. Külön jelentése van annak, hogy éppen a legkevésbé érzéki, hagyományosan a szellem lakhelyének számító testrészt, a fejt (a „fő”) a test betegségének az okozója. A fej felől jön a romlás a test felé, és nem fordítva. Márpedig manapság a testet nem csupán az orvosok szikéi szedik ízekre, hanem a filozófusok, a társadalomtudósok, az irodalomelmélészek is, ahogyan olvashatjuk: „manapság a csapból is test folyik. A képek felülkerekedtek a szövegeken, a hely fontossága legyőzte az idő-

Magvető Kiadó
Budapest, 2018
285 oldal, 3499 Ft

ét, s mindennek értelmében a test is előtört. A szellem, a lélek és az emberi test. Alak, alkat, fizikum, forma, organizmus, szervezet, termet, testalkat, testi felépítés. Ezek összefüggései. És közben magáról a testről nagyon keveset tudsz. Még azt sem tudod, hogy elemekből áll-e. [...] A test. Isten teremtette, egy nap alatt, vagy a természetes törzsféjlődés, évmilliókon át. A tiéd. Vagy: te vagy az övé. Miért nem ismered. Merülj el benne. Vérkörök, lombos tüdő, buzgó vesék" (197–8.). Alighanem itt is azt a szelíd iróniát érhetjük tetten, mint a hús után vágyakozó eb esetében: miközben körbelocsogjuk, körbefonatoskodjuk a testet, elméleteket, disszertációkat gyártunk róla, aközben mégis alig tudunk róla valamit. A tudásnak azonban nagy ára van. Pokolra kell érte menni. A regény narrátora pokolra ment. Pontosabban nem is ment, vitték.

S itt érdemes tenni egy kitérőt, tisztázandó, hogy a jelen konstellációban ki is az elbeszélő. A magyar irodalmi nyilvánosság egésze nem sokkal nagyobb, mint egy birkaferőző fesztivál közönsége valahol az Alföldön, ha egyáltalán. Vagyis mindenki ismer mindenkit (kis ország vagyunk, annak minden átkával és előnyével), így aki az utóbbi pár évben követte az irodalom fejleményeit, az tudhatta, hogy Szilasi Lászlót agydaganattal műtötték, és szorított a felépüléséért. Ahhoz pedig különösebben jól értesültnek sem kell lenni, hogy ha valaki Szilasi László neve alatt elolvasson egy könyvet, mely egy agydaganat előzményeiről és utóéletéről szól, akkor elkezdjen valami motoszkalni a fejében, hogy itt aligha véletlen egybeesésről van szó. Hanem inkább referencialitásról, melyre az orvosi dokumentumok közlése is ráerősít. Arról, hogy az elbeszélő amilyen pontosan csak tudja, el akarja mesélni betegsége történetét, s mindazt, amiről úgy érzi, hogy szoros kapcsolatban áll vele.

S talán meglepő lehet elsőre, hogy a betegségtörténet határai évtizedekre tágulnak, nem csupán a gyerekkorig, hanem a család története is belefér. Mintha magának a betegségnek a ténye feltépne rég leülepedett emlékeket, és egyszerre aktivizálná minden régi tapasztalat, történet, melynek bármilyen kapcsolata is van a daganattal. S nem feltétlenül oksági, hanem asszociatív, érzelmi kapcsolatról van szó. Így bukkan felszínre a családi kerti budi ajtajának is a története. A narrátor anyai nagyapja rendőr főhadnagy volt, s ebbéli minőségében 1944 júniusának a végén „*rendfenntartói munkája integráns részeként, nem volt mit tenni: hatékonyan segédkezett abban, hogy vonatra rakják a város és a környék zsidóit*” [a kurzívált szövegek, itt és a továbbiakban, az eredetiben is így vannak] (71.) (nehéz nem iróniával olvasni azt, hogy „nem volt mit tenni”). Aztán persze neki is jutott a koncból, méghozzá egy szép nagy szekrény, melynek azonban nem került helye a házban, és a nagyszülők odaadták végül a gyerekeiknek, hogy tüzeljék el. Ők azonban egy darabot meghagytak, amely éppen alkalmas volt ajtónak a kerti árnyékszékre.

Máshol is beköszönt a történelem, például a keresztszülők történetében, akik az oroszok elől menekültek Drezdába, melyet éppen akkoriban kezdtek el bombázni a szövetségesek, amikor odaértek, immár hármásban, hiszen az asszony akkorra már állapotos lett. A hajdan ragyogó város romhalmazzá vált, a romok alatt hullák, hiszen a cél a polgári áldozatok minél nagyobb száma volt. A pár Svédországba akart menekülni, de egy tévedés folytán visszatértek Magyarországra. A gyermek útközben, Ausztriában született meg. A két ember pedig egész hátralevő életében elkezdett rettegni, ha megszólalt egy ébresztőóra, petárdáztak szilveszterkor vagy becsapódott egy ajtó. A légiadók vijjogása bemarta magát a tudattalanba, és minden bizonnyal ez a zsigeri rettegés irányította a nő lépteit is, amikor időről időre elindult megölni magát.

Ezek a történetek is a betegség történetének egyes fejezetei. Mint ahogyan a szerelmek, a válás, a gyerekek születésének a történetei, a feleség tejtől begyulladt mellének a története, az apa péniszének a látványa a babszemnyi heréjű gyerek számára, sőt, a beszárasok története is a betegséghez kapcsolódik. A regény nem árul zsákbamacsát, ezekkel kezdődik: akkurátusan sorra veszi, mikor, hol és milyen körülmények között nem volt képes a narrátor uralkodni a vegetatív készletésein. Nem szokás ezeket az eseteket kitere-

getni, szégyellni való az ilyesmi, hacsak nem gyerekekről vagy magatehetetlen emberekről van szó. Határsértésről van szó (nem mintha olyan sok határ maradt volna az irodalomban és egyáltalán a művészetben), ám ez korántsem öncélú fenegyerekeskedés, hanem megvan a maga logikája, még hozzá a betegség logikája.

S itt érdemes visszakanyarodni a narrátor problémájához. Bazsányi Sándor azt írja erről, hogy „[a] színvonalas szépirodalom mindig – vigyázat, leegyszerűsítés következik! –: vallomás és képmutatás tetszetős elegye. Vallomásként tetszelgő képmutatás vagy képmutatásig kidolgozott vallomás”.¹ Vagyis egyszerre van szó vallomásról és képmutatásról, még ha az utóbbit nem is a megtévesztés értelmében vesszük, hanem szó szerint, úgy, hogy valaki arra törekszik, hogy egyáltalán valamilyen képet mutasson magáról. S Bazsányi is erről ír később, amikor „izgalmas tudathasadásról” ejt szót, valamint a „szenvédő-szereplő én” és az „értelmező-elbeszélő én” eredendő kettősségét boncolgatja, melytől a könyv szerinte egyszerre megrázó és rafinált. A rafinéria a kép-mutatásban rejlik, egyáltalán a megmutatni akarás gesztusában, mely nélkül ugyanakkor nincs műalkotás, a megrázás pedig abban, hogy olyan képet sikerült mutatni, mely hitelesnek tűnik, s az egyes eseten túl az emberi lét általános sebezhetőségét, törekenységét mutatja fel. A narrátori pozíció pedig ebben a sajátos kettősségben keresendő. Egyrészt a konkrét, hús-vér személyben, nevezetesen Szilasi Lászlóban, aki mindazt átélte, és mindarra emlékezik, ami le van írva, valamint abban a fiktív énben, aki a fikcionálás aktusait elvégezve történetet rak össze, melynek megvan a maga belső logikája.

Bazsányi figyelt fel arra is, hogy az egymásra következő egységek tagolásában a „klaszszikus (rég, premodern, retorikai...) irodalom *inventio* és *dispositio* tanán iskolázott tudatosságot”² fedezhetjük fel. Abban, „ahogyan tehát a kötet szerkezete felépül az *Utólagos értesülésekből* (4 db), az *Előtörténetekből*, a *Múltét: előtte*, a *Múltét: alatta* és a *Múltét: utána* című egységekből, továbbá a *Posztoperatív műveletek*, a *Felépülés*, az *Újrakezdés* és a *Recidíva* (jelentése orvosi és egzisztenciális értelemben: visszaesés) címetek viselő fejezetekből és végül az *Anyag ereje* című nyitányra rímelő zárlatból, a *Szerbiából...*”³ A történetnek van tehát egy kronologikus íve, ám az időrend logikája mellett ugyanannyira hangsúlyos az emlékezés logikája is, mely esetleges, csapongó, és semmilyen rendbe nem tagozódik.

Mint ahogyan a betegségnek sincs helye az élet normális menetében. A normális éppen attól normális, hogy nem beteg. Ami vagy aki beteg (szellemi, lelki vagy fizikai értelemben), vagy bármilyen más módon eltér a normától, az rögvést különböző, erre létrehozott intézményekben landol, hogy ott lássanak neki a „megjavításának”. A narrátor többször is hangsúlyozza, hogy a kórház alapvetően katolikus, konzervatív, fegyelmező intézmény – ami tökéletesen egybevág azzal, ahogyan Michel Foucault jellemzi a klinika születését és a medikalizáció történetét. A kórházban az ember egy szám, egy eset, az orvos tekintetében, megfigyelésének tárgya. Személyisége nem számít. Foucault leírásai annyiban módosulnak magyar környezetben, hogy jelen esetben a beteg nem hétköznapi személyiség, hanem egyetemi tanárként maga is része a rendszernek, az universitas rendszerének, ezért megkülönböztetett figyelemben részesül.

Az első diagnózis: koponyán belüli érnagyobbodás. Aztán kiderült, hogy ezt rosszul látatú agyi elváltozás okozta. Daganat. Amit nem nagyon szokás túlélni. Ahogyan KZ, a beteg régi ismerőse mondta: „A tumor viszonylag jól hozzáférhető, de a bal frontális lebenyben található. Az pedig nem jó hely. Ott lakik a nyelv. Az elvont dolgok megértése, ott lakik a logika. A mozgások és aktivitások vezérlése. Érzelmek, kritika, önkontroll, viselkedés. Meg még ki tudja, micsoda. Ha elbaszom, nem fogsz megismerni, és nem fogod tudni elmondani, hogy még sohasem lát-

¹ Bazsányi Sándor: Sebes agytól való. <https://www.es.hu/cikk/2018-07-27/bazsanyi-sandor/sebes-agytol-valo.html>

² Uo.

³ Uo.

től. Az esetleges károsodás gyógyítható, kezelhető, pótolható. De nem fogom elbaszni” (88.). Ez a pár mondat a regény egyik csúcspontja. Itt válik világossá, mi a tét. S hogy milyen bonyolult, egyszersmind milyen törekeny szerkezet az ember. Az agydaganat: „überolhatatlan”, mint Kertész *Kaddisában* Auschwitz. Később, a lábadozás során a beteg a kreativitás elvesztésétől retteg a legjobban.

Aztán arról panaszodik KZ-nek, hogy nem emlékszik bizonyos dolgokra. Ő „sötét arccal csak annyit mondott: *Gólem*. Vésettel hoztalak létre. Az ‘emet’ szót írtam a homlokodra. Azt jelenti: igazság. Ha letörölöm az első betűt, leállsz. A hiányos, új szó a ‘met’. Azt jelenti: halott. Röhögött” (156.). A röhögés és az előzőleg tőle idézett mondatokban a trágárság funkciója az, hogy emberivé, közvetlenné tegye azt, aki beszél, és ezáltal tompítsa annak az élet, amit mond. Azt, hogy az orvos *tényleg* élet-halál ura, és a beteg élete, épsége szó szerint az ő kezében van. Életet tud adni, de el is tudja venni, isteni, demiurgoszi hatalma van – holott hétköznapi, esendő ember ő is, aki akár el is tudná baszni a műtétet. De nem fogja.

A betegség időrendjében a következő hosszú állomás a sugárkezelésé, a kemoterápiáé, a lábadozása, melynek során teljesen felborul a test normális működése. A testi anomáliák pedig az életvezetést is felborítják: nem szabad alkoholt inni, autót vezetni. Lassan visszatér az íráskészség, és a 2015-ös Könyvhétet már ő nyitja meg egy gyönyörű szöveggel, melyben megemlékezik Szarajevó ostromáról, és arról a könyvtárosnőről, aki a speciális gyűjtemények anyagait mentette, mikor kigyulladt a könyvtár. És Akhilleuszról, aki pedig egy másik város ostromlója volt jó háromezerháromszáz éve, akiről filmet csináltak Brad Pitt főszereplésével. A szónok szerint a film megköti a képzeletet, „*az olvasás viszont, a könyvek vásárlása, kölcsönzése, kölcsönkérése, ellopása, bárminemű megszerzése ezzel szemben a szabadság érintetlen birodalma. És mi, ezen a szellős, békés téren, a régi egyetemi könyvtár épülete előtt, ha nem is látszik rajtunk, de mindnyájan a szabadságunkért harcolunk*” (229.). S itt ismét világossá válik a műtét tétje: a nyelv, a kreativitás, a szabadság.

Kevés igazán sikerült szöveg van a magyar irodalomban, melyekben a teljes, megaluvást nem tűrő önfeltárukozás magas esztétikai színvonalon valósul meg. Jelen esetben néha az lehet az olvasó érzése, hogy mindenre talán mégsem kíváncsi, ám maga is tisztában van vele, hogy a mindent nem öncélúan meséli el neki a narrátor, hanem azért, mert ennek a történetnek ez a logikája. Erre szerződött: a mindenre. Alább nem adja. Még hozzá azért nem, mert akkor csonkolna, hazudna, akkor az nem így lenne. Mert ez így teljes, és a narrátor ezt a teljességet akarta elmesélni, annak minden testi-lelki rezdülésével egyetemben. Ez csak így volt elmesélhető, egyben. A daganattól a szorulásig, a válástól a családi drámáig, a kemoterápiától az apai szeretetig.

Mert a betegség nemcsak önmaga, hanem az egészség is hozzátartozik, és annak a története. A betegség nemcsak zárójelentés, anamnézis, hanem sors. A narrátor ezt a sorsot veszi vissza, aprólékos leírásokon, látszólagos kitérőkön át a klinika mechanikus működéséig, melynek a feladata, technikája arra irányul, hogy a betegséget, a kórt azonosítsa és megsemmisítse. De a betegség nemcsak a test, hanem a lélek betegsége is, és ennek a gyógyítása vagy egyáltalán a diagnózisa azt igényli, hogy a gyógyulni vágyó szétszálazza, átgondolja a saját történeteit, megfontolja azok tanulságait, de legelőször is azt, hogy önmagát sem kímélve vessen számot velük. A klinika nyelve nem alkalmas arra, hogy a betegség mint trauma feldolgozható legyen. Le kell fordítani, belsővé, személyessé kell tenni, és a fordítás során a klinika logikáját lassan felülírja az emlékezés logikája, és így sikerül integrálni a betegséget a személyes élettörténetbe. És így sikerült a szabadságot kiküzdeni, a nyelven, a kreativitáson, az irodalmon keresztül. Felülkerekedni a betegség és a kórház kényszerein.

Nem ez az első ilyen könyv a magyar irodalomban, Szilasi is szóba hozza Karinthy híres regényét, az *Utazás a koponyám körül*, és – sajnos – ezen kívül is ott van még a közel-

múltból a *Saját halál* vagy a *Hasnyálmirigynapló*. Vagy ott van Parti Nagy Lajos *Emlékmű* című verse, Petri György kései költészete; nem hagyományok nélkül való ez a téma. Szilasi László már a többi regényében is bizonyította, hogy mer hozzányúlni kényes történetekhez, és nemcsak hozzányúlni, hanem belemélyedni, elmerülni bennük, és számára a határsértés nem provokáció, hanem szakmai alázat. Éppoly pontosan és kíméletlenül írja le a saját betegsége történetét, mint a szegedi hajléktalanok túlélési gyakorlatait. Jelen esetben azonban a saját teste, a saját sorsa a feldolgozandó anyag, és ebből hiteles, nagy mű született.

Csaplár Vilmos *Hitler lánya* című kötetét Mészáros Sándor és Ágoston Zoltán mutatja be a 2009. május 13-án az I. Pécsi Irodalmi Fesztiválon a Művészetek és Irodalom Házában

TÖRTÉNETEK AZ EKSZTÁZISRÓL ÉS A FÖLDI SZERELEMRŐL

Pályi András: Gyász és gyönyör

Pályi András novelláskötete rendkívül ambivalens könyv. Ragyogó formai megoldások és nyelvi megoldások az egyik oldalon, nyersnek ható, szinte befejezetlen szövegek a másikon; bravúros dialógustechnika és szerves világépítés után elbeszélésbeli döccenők, nehézkösen adagolt információk; a szereplők végsőkig elmenő lecsupasztítása és mélyanalízise egyfelől, épp hogy csak fölskiccelt alakok tárcába való sorsfutamai másfelől; a realizmus és az antirealizmus nagyszerű és innovatív ötvözése mellett egy rugóra járó poétika; kiszámíthatatlan, meglepő ötletek imponáló kavalkádja, aztán viszont újra és újra visszatérő vesszőparipák. Am minden ambivalenciájával együtt a *Gyász és gyönyör*ből olyan művészi és szellemi, sőt, érzéki erő árad, ami mellett nem lehet elmenni szótlannul és érintetlenül. Pályi továbbra is megszállott kutatója az eksztázisnak mint létállapotnak, és fáradhatatlanul írja meg az eksztázis szédületét, lehetőségeit, buktatóit, vonzását és félelmetességét, ismerőségét és idegenségét, miközben nyugtalanító módon, inkább kérdésekkel, mint válaszokkal szolgálva ütközteti a főként magán-kívül-létként, erotikus beteljesedésként fölfogott eksztázist olyan szellemi-kulturális formációkkal, mint a család (főként az anya-gyermek viszony), a vallás (elsősorban a katolicizmus) és a politika (mindenekelőtt a szocializmus).

De túlságosan előreszaladtunk. A könyv tizenöt novellát tartalmaz, három öt szövegből álló ciklusra tagolva, oly módon, hogy mindhárom ciklus első írása egy-egy kétszereplős dialógus, vagyis inkább dramatikus mű, mint epikai. Ennél szorosabb viszony nincs az egyes ciklusokhoz tartozó novellák között, a szimmetrikus szerkesztésnek ilyen módon nincs semmiféle tematikus relevanciája. A szövegek keletkezésének időbeli dimenziója már annál érdekesebb – sőt, itt a könyv igazi kuriózumáról van szó –, ugyanis a fiúszöveg tanúsága és a tartalomjegyzék-beli dátumok alapján tudható, hogy a novellák egyharmada több évtizeddel ezelőtt, túlnyomórészt a hatvanas években félbemaradt vagy nem jelent meg, s szerzőjük nemrégiben fejezte be, legalábbis véglegesítette őket, vagy vette elő az asztalfiókból. Ismétlem, ez csak a kötet harmadára, tehát öt novellára igaz, e szövegek időbeli távlatossága viszont nagyon is összefügg a könyv világának egészével, méghozzá három szempontból is: formailag, történelmileg és az erotikus eksztázis időfelettségének értelmében.

Először a formai szempontról. Merthogy a kötet novellái szembetűnő módon valamilyen formai kihívással küzdenek,

*Kalligram Kiadó
Budapest, 2017
237 oldal, 2990 Ft*

valamely jellegzetes formai megoldásra épülnek. Persze olvasóként nem látunk bele az író műhelyébe, nem tudhatjuk, hogy miért és hogyan szakadt félbe évtizedekkel ezelőtt egy novella, és milyen változtatásnak köszönhetően vált immár közölhetővé, de ha más nem, legalább sejtéseink lehetnek. Például a tartalomjegyzék arról tájékoztat, hogy az *Amiképpen* című novella kezdeti változata 1963-ban keletkezett, és 2015-ben vált befejezetté. A történet időpontja szintén 1963, méghozzá Nagy Imre kivégzésének ötödik évfordulója, a novella középpontjában pedig egy sokféle múlt- és jelenbeli traumával terhelt család áll. Depresszióba esett, nyugdíjaztatott iskolaigazgató apa, a férjétől elhidegült, általa csak szentfazéknak tartott anya, négy felnőtt gyerek, akik közül az egyik feljelentette az öccsét annak '56-os tettei miatt. A novella – meglehetősen hasonlóan Kafka *Az ítélet* című elbeszéléséhez – egy délután játszódik, amikor az egyik fiú felkeresi az elmagányosodott apát annak elsötétített szobájában, mivel bejelentenivalója van számára. Hogy mi is, az nagyon sokáig nem derül ki, ugyanis az apa elpanaszolja és fia fejéhez vágja élete minden létező sérelmét. A novella formailag nagyon furcsa: az első oldalon egy külső elbeszélő, néhol függő beszédet alkalmazva, leírja az apa szobáját, és tájékoztat néhány múltbeli eseményről, hogy aztán éles váltással a maradék húsz oldalon már csupán az apa és a fiú dialógusa szerepeljen. Nem világos, miért nem lehet akkor már az egész szöveg dialógus, főleg, hogy mint említettem, a kötet három novellája is kizárólag párbeszédet tartalmaz. Az a gyanúm, hogy itt technikai problémáról van szó: hogyan lehet úgy a szereplők dialógusára építeni egy novellát, hogy pusztán a párbeszédéből derüljön ki minden, az olvasó számára fontos ismeret. Ezt mintha nem sikerülne megoldania ebben a szövegben Pályinak, s az is problematikus, hogy a párbeszédnek nemritkán létszerűtlennek hatnak, különös, hogy az apa minden kis részletre kiterjedően elmeséli az életét. Nem csoda, hogy egyszer csak a fiúból előtör: „– Apa, figyelj rám, miért nem figyelsz, muszáj az egész életedet előadni, most, egyszerre, egy szuszra” (92.). Végül aztán kiderül, a fiú azt akarja bejelenteni kommunista apjának, hogy elhatározta, papnak áll, de ezután a befejezés hat kurtán-furcsán, amikor az apa azt mondja: „– Máris úgy papolsz, mint egy igazi csuhás, pedig azt se tudod még, van-e valami isten ott a felhők fölött”. Mire a fiú válasza „– Szerintem van”. Aztán az apa zárata: „– Akkor légy boldog velem” (106.). Persze elképzelhető, hogy így ér véget apa és fia párbeszéde, de maga a jelenet itt aligha szakadna meg az életben: valaminek még történnie kell, a fiú kivonulhat a szobából, az apa tehet egy dühös gesztust, vagy bármi hasonló, esetleg később folytatódik a vitájuk. Ám erre a csak a párbeszédre mint formaelemre alapozó novellában ez a zárlat bennem mindenképp hiányérzetet kelt. Vagyis mintha az *Amiképpen* több mint ötven év elteltével sem nyerte volna el végső esztétikai formáját, és, úgy sejttem, itt formai megoldatlanság áll a háttérben, mintha épp erre a megoldatlanságra láthatnánk rá.

Máskor viszont a választott forma ragyogónak bizonyul, s igen hatásosan és adekvánsan képes megjeleníteni bizonyos problémákat, tapasztalatokat, helyzeteket. Az *Elmozdulás* című novellában például a hosszú, mérnöki precíz leírások, majd az utánuk sorjázó kérdések együtt nagy erővel fejezik ki a szöveg fő dilemmáját, a régi helyeket felkereső férfi emlékezetének bizonytalanságát. Vagy ott van például az *Őnarckép* című novella, amelynek női főszereplője vidékről, az anyja szorításából a fővárosba menekül, ahol elcsábítja és teherbe ejti, majd otthagyja egy férfi, hogy végül a naiv, magára és a történetekre nehezen reflektáló nő végső lépésre szánja el magát. Ebben a novellában Mándy legjobb lapjait idézik a rövid mondatok, a gyors, vágásszerű szerkesztés, a kihagyásokkal, a kimondott dolgok közötti sejtelmes hiányokkal való operálás, ami nagyszerűen jeleníti meg azt, ahogy a főszereplő nem tudja feldolgozni a vele történeteket, és képzeletében ide-oda ugrál a múlt, a jelen, a valóság és a vágyott élet között. (Egyetlen szép részlet: „Szerette, ha fiatal emberek jöttek hozzá. Talán csak a mosolyért. Jó volt végigsimítani a kezét a haján. Aranylő barna haja volt. Oldalról a lámpa fénye. A tekintetük találkozott a tükörben”

[27.] S ha már az *Amiképpent* elmarasztaltam a párbeszédtechnika miatt, a *Nem szabadulsz* című, tisztán dialogikus szöveg formája remekül működik. Nemcsak azt tudja itt Pályi, hogy pusztán párbeszédnek segítségével hogyan lehet cselekvésekre is utalni, s ezáltal dramatikussá, jelenetessé írni a dialógust mindenféle instrukció nélkül, hanem a választott forma arra is tökéletesen alkalmas, hogy már-már világnézetek küzdelmévé alakítsa a két szereplő, a pánerotizmust valló Tamás és a csábítástól az anyja és a vallás miatt tartó, annak mégis engedni vágyó Ilonka egymásnak feszülését, a drámai-dialogikus forma így tartalmilag filozófiai-dialektikus jelentőségre tesz szert. Pályi legjobb szövegeiben épp ez a dialektika, a vágyak-elgondolások-életszemléletek közötti, jó néhány fordulattal tarkított versengés áll a középpontban.

De mielőtt ebbe belemennénk, a kötet egyes novelláinak keletkezésére jellemző időbeli távlat másik olyan vonatkozására kell kitérnünk, amely a könyv egészére nézve meghatározó. Ez pedig a történelmiség. Az *Amiképp* című, létrejöttében 1963-ra visszanyúló és abban az évben játszódó novellára visszatérve: egy olyan szöveg, amelyben a fiú „Imre bácsi” öt évvel azelőtti kivégzéséről beszél, és arról, hogy „mindent letagadunk, elfelejtünk, mintha nem is történt volna meg. Csupa hazugság. Minden csupa hazugság” (94.), egészen máshogy hatott volna ötvenöt évvel ezelőtt, már ha valami csoda folytán egyáltalán nyomdafestéket láthat. Vagyis itt nemcsak arról van szó, hogy az író milyen műhelybeli fogásnak köszönhetően igyekezhet véglegesíteni egy régi szövegét, hanem az irodalmi-kulturális nyilvánosság megváltozásáról is. De ami legalább ennyire fontos: a hatvanas években szárba szökkenő novellákban nagyon erősen jelen van a kor, már a nyelvhasználat szintjén is. A „maga egy csibész” vagy az argó kifejezéseket az idegenkedést kifejező „vagány” szóval illető megfogalmazások ma nagyon idegenül hangoznának egy fiatal lány szájából. Annak kötetbeli jelzése, hogy itt régre datálható novellák újraalakításáról van szó, mintegy előre figyelmezteti az olvasót, hogy azoknál a szövegeknél se lepődjön meg és orrontson anakronizmust, amelyekből nem derül ki egyértelműen a cselekmény kora. Ugyanakkor egyes novellákban a hatvanas évek magyarországi világa megjeleníti azt a miliót, amely fojtogató bizonyos szereplők számára: a szocializmust, ahol a pártkáderek érvényesülnek, a megfélemlési kényszer munkál, nincs valódi társadalmi mobilizáció, a vallásgyakorlás nem szabad (aminek a kötetben fonák oldala, hogy egyes bigottan keresztény, rendkívül ellenszenvesnek ábrázolt nők erkölcsi fölénybe kerülnek „bátorságuk” miatt), társadalmi tabuk uralkodnak, és a fiatalok szerelmi életébe beleszólnak a szülők számára kötelező érvényű társadalmi-történelmi diktátumok (*Az élet méze* című novellában a fiatal lány nem találkozhat a közeli családi baráttal, mert annak apjáról kiderül, hogy „ellenforradalmár” volt). Vagyis ezekben a novellákban az a korszak van jelen, amelytől egyes szereplők mindenáron szabadulni akarnak, és ennek fő útja az erotikus eksztázis. De éppen ez az eksztázis az, amely a nem a szocialista Magyarországon játszódó szövegekben is az élet egyetlen érdemi megvalósításának tűnik. Ennélfogva az egész könyv egyik fő kérdése – és ezt még inkább kiemelik az utóbbi időben véglegesített novellák –, hogy az erotikus eksztázis valóban időföletti-e, s ha igen, mitől és hogyan nyújt szabadulást, és vannak-e buktatói.

Ami erotikus eksztázisnak nevezek, arra a novellákban más-más kifejezést használnak: „az élet íze”, „az élet méze”, „az élet zamata”, „felszabadulás és önszeretet”, „édes gyönyör”, „az élet erotikus totalitása”, „létmámor”, „a lét csúcса”, „bennünk megnyíló végtelen”. Lényegében mindig ugyanarról van szó: testi-erotikus beteljesedésről, igazi eksztázisról, vagyis olyan eseményről, amely az embert kívül helyezi önmagán. Ennek az önkívületnek a kítüntetett „helye” a szexuális (Pályinál mindig férfi és nő közötti) aktus, de több novellában is előkerül, hogy már a pubertáskorban ébredező nemiség is erre az eksztázisra kezd megnyílni, így a másik nélküli gyönyör is az „élet mézétől” édes. Ízig-veéig érzéki tapasztalat ez Pályi novelláiban, de van benne valami érzékin-túli is: legin-

kább a platonikus Erósz-elgondolás köszön vissza benne, amely szerint az erotikus tapasztalat nem pusztán érzéki jóérzés, hanem az ember legbenső lényéből kiinduló, az embert önmagából kiemelő, kihívó vágy és annak beteljesedése (lásd erről az *Égi asszony* című novella kamaszlányát, aki elhatárolódik a mindennapi, pusztán érzéki gyönyörszerzéstől: „a szomjúság, ami a legmélyebb valóban ébred, és amiről anyuka véletlenül se akar hallani. Úgy is mondhatnám, hogy érzéki vágy, de ennek a váagnak nincs köze a parfümmániás, masztizó csajok nap mint nap elcsicssergett érzékiségéhez” [148.]). Az *élet méze* című novella női főszereplője, visszaemlékezve egy kamaszkori gyönyörére, az élet értelmeként beszél az emlékről, és mintegy a többi novellahős nevében is beszélhetne: „Ezért születtem, hogy ezt az elveszést, alámerülést, elolvadást megismerjem” (41.). Pályi szövegeiben rendre feltűnik egy-egy olyan férfi vagy nő, aki az élet egyedüli és voltaképpeni értelmét az erotikus eksztázisban látja és találja meg.

Ugyanakkor az erotikus expresszivitás, vagyis az erotikus élményre nyitott és abban az élet velejét kiszívni akaró önkifejezés és életvezetés Pályi novelláiban mindig emancipatorikus természetű is. Felszabadítást jelent sok-sok béklyónak érzett körülményből, s utóbbiak skálája meglehetősen széles. Az erotikus eksztázisban katapultálni lehet a kisszerű, nyomorúságos, az életet a munka keservében eltékozló körülményekből, a pusztán, élettelen hétköznapiságból, a hazugságokkal és csalásokkal teli szocializmusból (kétsősőbb a hasonló kapitalizmusból), a bűntudatot keltő vallásosságból, a megnyomorító szerepmintákat átörökítő szülők zsarnokságából. Utóbbiak közül Pályi novelláiban különösen az anyafigurák bizonyulnak kártékonyak. Megterhelő monotóniával (a tizenöt szövegből kilencben) tűnnek fel olyan anyák, akik bigottan vallásosak, frigiditásuk minden keménységével magasodnak környezetük fölé, és akiknek mintha egyetlen céljuk lenne: gyerekeik erotikus expresszivitásának csírájában való elfojtása. A fő emancipatorikus célpont Pályi szövegeiben tehát az anya: „Egész életem egyetlen nagy lázadás a keresztény anyák rémuralma ellen”, mondja az *Édes hármásban* férfi főszereplője (154.). Ez Pályi egyik, talán fő vesszőparipája.

Mindazonáltal én veszteségnek érzem, hogy az új novelláskötetben már csak ez a zsarnok anyák által reprezentált, némi freudiánus felhangokkal kiegészített, nietzscheánus kereszténység-felfogás uralkodik: az itt vélelmezett istenkép kimerül a büntetésben és az állandó lelkiismeret-furdalás gerjesztésében, a vallás pedig a gyengék, az élettől féltők, az élvezet elől frigidén elzárkózók sanda fegyvere az erotikus expresszivitást választó, autonóm személyek ellenében. Mintha semmi nem maradt volna az égi szerelemről és a misztikus, nem-erotikus tapasztalatban jelen lévő eksztázisról oly sokat tudó fiatal Pályiból, aki a *Másuttban* még megírta az istentapasztalatban önmagán kívül kerülő, az igazi életet a misztikában megízlelő Avilai Szent Teréz bár helyenként blaszfemikus, mégsem igazán apokrif életrajzát. Pedig a misztikus tapasztalat ebben a kötetben is mintegy az erotikus eksztázis „alternatívája” lehetne: az utóbbival szemben úgy eredményez önkívületet, hogy nem automatikus, hanem a kegyelem szabad akaratan múlik, és úgy szabadítja ki az embert minden megszokott életkörülményből, hogy aztán a szeretet kényszerével löki oda vissza: legalábbis erről számolnak be azok a keresztény misztikus szerzők, akik az eksztázist követően ellenállhatatlan késztetést éreztek arra, hogy embertársaik segítségére siessenek. Ehhez képest az erotikus eksztázis egyik fő nehézsége a kötetben, hogy ideiglenes marad, és minden másból csupán kiszakít, ráadásul nem is végleg. (Ha pedig már szóba került a kötetbeli erotika és a misztika kapcsolata, nem állom meg, hogy a rokon nyelvhasználatra utalva ne írjam le: a nagy X–XI. századi remete, Szent Romuald egyik elragadtatása során éppenséggel így kiáltott fel: „Jézusom, *édes mézem!*”) De számomra abban az egyoldalúságban is van valami hervasztó, ahogyan a kötetben a bűn szóba kerül: ugyanis csak a szexualitással összefüggésben beszélnek a szereplők bűnről, akár pro, akár kontra. Mintha nem léteznének strukturális bűnök (pedig könnyen elképzelhető, hogy, teszem azt,

egy példás családi életet élő, de igazságtalan társadalmi berendezkedéshez hozzájáruló politikai bűne nem kisebb, mint egy a promiszkuitásból sportot űző emberé).

Az erotikus eksztázis kérdése azokban a novellákban a legizgalmasabb, amelyekben dialektikus helyzetben, más életmódokkal vagy kihívásokkal versengve jelenik meg. Különösen hatásos ez a dialektika azokban a szövegekben, amelyek bár kezdetben realista kóddal olvashatók (konkrét helyen és időben feltűnő konkrét személyek valószerű cselekvéseket hajtanak végre többé-kevésbé világos motivációk alapján), idővel antirealistává válnak. Nagyszerű novella például az *Édes hármásban*, amelynek főszereplője, az idősödő Bartos István egy nap elhalad húsz éve halott anyja háza mellett, és felidézi a múltját. Az emlékezés kezdetben jól követhető: színre lép a szokás szerint bigott, vallásosságával a fiát büntudatban tartó anya, a tőle szabadulni igyekvő fiatal Bartos és szeretője, Regina. De aztán egy korábbi emlék, a beteg anya fürdetése különös csavarokat vesz, és furcsa keringővel Bartos életének fontos szereplői végiglejtenek az anya egykori lakásán. Pályi ebben a szövegben is mesteri kézzel szövi egymásba az emlékezést, az észlelést, a képzeletet, a látomást és az álmot, a nehezen szétszalazható, de nem is teljes káoszba fulladó eszmélést. A jelenet csúcspontján az anya („hófehér bárgyú-ártatlan arccal, mereven, némán, akár a templomi Szűz Mária szobor, fájdalom szaggatja a szívét, éles nyilak merednek ki belőle” [159.]) és a násztáncot járó szerető néz egymással farkasszemet az anya – képzeletbeli? álombeli? látomásos? – lakásán, és a szerető megsemmisítő győzelmet arat. De az anyával együtt a vallástól is emancipálódni igyekvő Bartos nem szabadul ilyen könnyen: a következő álomszerű jelenetben a templomban látjuk, ahol a gyóntatófülkében egy kommunista feljebbvalója hallgatja ki, később pedig a szeretője egyre inkább úgy kezd viselkedni, mint az anyja, ráadásul az erotika papnőjeként vallási előljárónak mutatkozik – miközben az is fölmerül, valójában Bartos csupán olyan beszűkült bürokrata, aki képtelen az erotikus expresszivitásra.

Ebben a csúcstra járatott dialektikában az erotikus eksztázis nem egyszerűen az emancipáció aktusa, és zsákutcába vezet. Pályi tehát továbbra is a testi létezés, az erotika, az eksztázis írója, de mindenestül számol azzal, hogy az eksztázis eszménye számos kérdést felvet. Úgy képes szellemi problémaként is beszélni fő témájáról, hogy közben ízíg-vérig érzéki művész marad, szédületes nyelvet találva az erotika és a vágy leírására. S mindközben nem lesz az erotikus eksztázis apostola: hiába „az élet méze”, „az élet zamata”, önmagában nem ad szabadulást, de szerencsére nemcsak egzisztenciális, hanem művészi értelemben sem. Biztosak lehetünk benne, hogy Pályi Andrásnak lesz még mit mondania és érzékien megírnia „az élet erotikus totalitásáról”.

KRÓNIKA

ELHUNYT RÓNAV LÁSZLÓ. Az irodalomtörténész, kritikust, egyetemi tanárt, az *Új Ember* volt főszerkesztőjét szeptember 17-én, nyolcvanegy éves korában érte a halál.

*

NAGY IMRE PÉCS VÁROS DÍSZPOLGÁRA LETT. A PTE professor emeritus irodalomtörténésze, lapunk állandó szerzője szeptember 1-jén, a Város Napján vehette át az elismerést a Pécsi Nemzeti Színházban. Gratulálunk munkatársunknak!

*

A ZENESZÜRET FESZTIVÁL programjaként *Bősze Ádám* beszélgetett *Ágoston Zoltánnal* az októberi hatvanéves évforduló apropóján a *Jelenkor*ról a pécsi Filter kultúrkávézóban szeptember 6-án.

*

A JANUS PANNONIUS KÖLTÉSZETI NAGYDÍJAT idén *Yang Lian* kínai költő vehette át szeptember 15-én a pécsi Csontváry Múzeumban.

*

BERTÓK LÁSZLÓ „Magyar irodalom” kategóriában *Görgey Gábor* és *Vári Attila* mellett a

Prima Primissima díj jelöltje lett. Gratulálunk folyóiratunk főmunkatársának!

*

A XII. PÉCSI NEMZETKÖZI TÁNCTALÁLKOZÓT szeptember 14-e és 19-e között rendezték meg a Pécsi Balett, a Miskolci Balett, a Magyar Nemzeti Táncgyűttes, a Frenák Pál Társulat, a Szegedi Kortárs Balett, a Bozsik Yvette Társulat előadásaival, valamint a Dán Királyi Balett, a Jeruzsálem Balett, a Katalán Nemzeti Balett, a Román Nemzeti Operaház, a Szlovák Nemzeti Balett, a Magyar Nemzeti Balett és a Bécsi Állami Operaház Junior Társulat szólistáinak részvételével.

*

TITÁN. A Pannon Filharmonikusok koncertjén Karl Goldmark, Hubay Jenő és Gustav Mahler művei hangzottak el szeptember 13-án a pécsi Kodály Központban, vezényelt *Bogányi Tibor*, hegedűn közreműködött *Banda Ádám*.

*

SZÍNHÁZI PREMIER. A Janus Egyetemi Színház szeptember 10-én tűzte műsorra Goldoni *A kávéház* című komédiáját *Zakariás Máté* rendezésében.

KÉPEK

CSERI LÁSZLÓ fotói 1142, 1196 lent

DÉCSY TAMÁS fotója 1185

HAVASRÉTI JÓZSEF fotói 1145, 1146

TÓTH LÁSZLÓ fotói 1030, 1031 lent, 1047, 1070 fent, 1082, 1083 fent, 1100, 1121, 1130 lent, 1143, 1206

VUICS ANDRÁS fotója 1051 lent

Képek a Jelenkor archívumából 1031 fent, 1034, 1045, 1051 fent, 1056, 1070 lent, 1082, 1083 lent, 1099, 1102, 1111, 1113, 1120, 1130 fent, 1139, 1161, 1174, 1195, 1196 fent, 1201